

EDITH STEIN

Velika žena našeg stoljeća

Terezija Renata od Sv. Duha

EDITH STEIN

Velika žena našeg stoljeća

Drugo izdanje

ĐAKOVO 1987.

EDITH STEIN

Velika žena našeg stoljeća

Knjižnica

U PRAVI TRENUTAK
58

Uređuje i odgovara

IVAN ZIRDUM

Izdavač

BISKUPSKI ORDINARIJAT
ĐAKOVO

Tisak: GRO »Plamen« — Slav. Brod

Naziv izvornika

EDITH STEIN
Eine grosse Frau unseres Jahrhunderts

Njemački izdavač

VERLAG HERDER FREIBURG

S njemačkog prevela

MARIJA SEN

EDITH STEIN
Sestra Benedikta od Križa
filozof i karmelićanka.
Životopis sastavljen po sjećanju
i pismima sestre Terezije Renate
od Sv. Duha.

Knjiga se može naručiti na adresu:

Knjižnica
U PRAVI TRENUTAK
54400 Đakovo, pp 62

Predgovor drugom hrvatskom izdanju

Velik odjek u svijetu imao je događaj koji se zbio 1. svibnja ove godine na starom kölnskom stadionu. Papa je u svečanom slavlju, uz 65 biskupa, 300 svećenika i oko 100 000 vjernika koji su se sabrali na igralištu, proglasio blaženom Edith Stein, Židovku, kršćanku, sestru karmelićanku Tereziju Benediktu od Križa.

Edith Stein se rodila u Breslau, u strogo tradicionalnoj židovskoj obitelji. No već u 15. godini odlučuje da neće više moliti te kreće putem bezboštva. Svoju mladost sprovodi kao ateiskinja koja traži istinu strogo filozofskim putem. Ne želi prihvatiti ništa što nije dokazano, pa ni vjeru svojih pradjedova. Želi doći do srži stvari. Traži istinu ali ostaje na području filozofije. Postaje sveučilišna asistentica slavnog fenomenologa Edmunda Husserla.

U susretu s Max Schelerom, kako i Papa naglašava u svojoj propovijedi prigodom beatifikacije, dolazi Edith po prvi put u susret s katoličkim idejama. Sve više se suočava u nekim osobama, praktičnim vjernicima sa svijetom vjere. Nastade u njoj borba: za ili protiv Krista, koja se dovršila 1921. kad je pročitala »Život svete Terezije Avilske«. Dočitavši i zatvorivši

knjigu rekla je samoj sebi: »To je istina«. Tu je našla istinu, ne filozofije nego istinu u jednoj Osobi, u živom Božjem »Ti«. Tražila je istinu i našla Boga. Bez odugovlačenja zatražila je krštenje i ulazak u Katoličku Crkvu. Tada joj bijaše 30 godina.

Još dok je čitala »Život sv. Terezije Avilske«, pred njom se pokazao životni put na koji ju je Krist sve očitije pozivao. To je put Karmela. Postaje sestra karmelićanka 1933. Uranja duboko u molitvu. Od sv. Tome Akvinskog uči da i znanstveni rad može biti služenje Bogu. Tako je svoj redovnički život svjesno povezala sa znanstvenim istraživanjem te napisala nekoliko filozofskih djela. Sve više je usvajala da »bit kršćanstva nije u spoznaji nego u ljubavi«.

Iako je Edith Stein postala kršćanka i karmelićanka, nije prestala biti Židovka, naglašava Papa u svojoj propovijedi. Od trenutka u kojem je započela shvaćati sudbinu Izraelskog naroda »pod Križem« prihvaćala je sve više Krista u njegovoj dubokoj tajni otkupljenja, suosjećajući u duhovnom jedinstvu s mnogostrukim bolima čovjeka i pripomažući oprostiti nepravde ovoga svijeta. Kao sestra Benedikta od Križa želi nositi svoj križ zajedno s onim Kristovim za spasenje svoga naroda, svoje Crkve, cijeloga svijeta. Suočena s teškom sudbinom svoga naroda koja pogađa i nju, piše: »Postoji jedan poziv muci Kristovoj i po njoj se surađuje na Njegovom otkupiteljskom poslanju... Krist nastavlja živjeti u svojim vjernicima i u njima se nastavlja njegova muka. Muka življena zajedno s Gospodinom jest njegova muka, ucjepljena u veliko djelo otkupljenja i u njemu obiluje plodovima«.

Sestra Benedikta od Križa prihvaća svoju smrt u zajedništvu s otkupiteljskom žrtvom Kristovom. Sama kaže: »Već sada prihvaćam smrt koju mi je Bog odredio s radošću i potpunim podlaganjem njegovoj svetoj volji«. A u svojoj oporuci ističe: »Molim Gospodina da mognem primiti svoju bol i svoju smrt na njegovu čast i slavu, za sve potrebe svete Crkve«. Gos-

podin joj je uslišao molitvu. Za vrijeme nacističkog progona Židova odvedena je i Edith Stein iz svog samostana u Echtu u Nizozemskoj, gdje se zatekla 1942. godine, u Auschwitz te tu ugušena u plinskoj komori.

Pri završetku svoje propovijedi prigodom beatifikacije Papa je rekao: »Kao velika kći židovskog naroda i velika kršćanska vjernica, mučena je među milijunima nevine braće. Vidjela je kako joj se križ neizbježno približava. Nije pred njim uplašena pobjegla, nego ga je prigrlila u kršćanskoj nadi u posljednjem zamahu ljubavi i posvećenja, i pozdravila ga u otajstvu vjere u uskrsnuće. Zdravo, križu, nado jedina«.

Crkva nam pruža na čašćenje i nasljedovanje blaženu Tereziju Benediktu od Križa, herojski primjer Kristove sljedbenice. Valja da se otvorimo njezinoj poruci, pozivu te žene duha i znanosti, koja je u mudrosti Križa spoznala vrhunac svake mudrosti. Tome bi trebala za naše jezično područje doprinijeti i ova knjiga koja bi u svim čitateljima imala posvijestiti veliki »dar, opomenu i obećanje« što nam ga Gospod dade u naše vrijeme po Velikoj ženi našeg stoljeća, po Edith Stein, sada blaženoj sestri Benedikti od Križa.

Ivan Zirdum

U V O D

Što nije bilo u mojem planu, bilo je u planu Božjem. Sve življe postaje u meni vjersko uvjerenje, da gledajući Božjim očima — nema nikakvog slučaja, da je čitav moj život sa svim pojedinostima predviđen u planu Božje providnosti i da je pred Njegovim sveobuhvatnim očima savršena smisaona veza. Tada se počinjem radovati svjetlu slave, u kojem će se i meni otkriti smisao te veze.

Ove su stranice posvećene uspomeni jedne žene, koja je poput nedaleko vidljivog svjetionika istine zabliještila u vremenu, koje je više voljelo tamu nego svjetlost. Zbog toga se njen život morao nasilno ugasiti, ali će njen duh u besmrtnim joj djelima uvijek pokazivati ono što je bila do smrti — sljedbenica istine.

Ovi zapisi o sestri Tereziji Benedikti nisu biografija u pravom smislu. Oni su samo što je moguće vjernija i točnija zbirka sjećanja i svjedočanstava; ali upravo time i čine glavnu jezgru jedne biografije, koja

je u stanju pružiti našem svijetu dostojnu sliku života te velike žene.

»Takva jedna biografija«, piše prof. dr. Martin Grabmann, — »koja će otkriti čudo suradnje milosti Božje i jedne nadasve plemenite duše, bila bi veliki dobitak za filozofiju i za katoličku mistiku. Žena filozof koja je prodrijela od Husserla do sv. Tome, a istovremeno kao bosonoga karmelićanka živi u svijetu misli sv. Terezije i sv. Ivana od Križa, predstavlja pojavu koja spada u najuzvišenije, što se uopće može zamisliti na visinama religioznog života. Takva bi biografija mnogo koristila dušama koje provode duhovni život predanosti Bogu kako u karmelu i drugim samostanima, tako i u svećeničkom staležu i u svijetu, — a osim toga imala bi i veliku teološku i mističku vrijednost. Ta velika žena — mislilac u siromašnom smeđem odijelu sad je u nebu i gleda Boga i u Bogu neusporedivo više i dublje, nego što je mogla na zemlji. I želja se javlja sama od sebe, da ona po proglašenju blaženom i svetom zasja kao blistavi uzor božanske spoznaje i ljubavi i da možemo moliti njezin zagovor.

Svima nama neka ovaj vijenac sjećanja nadomjesti cvijetni vijenac, koji bi sestrinska ljubav tako rado položila na nepoznato mjesto, gdje sestra Terezija Benedikta od Križa počiva u miru istine.

Za njene susestre u kölnskom i echtskom karmelu sestra Terezija Renata od Duha Svetoga, priorica karmela — »Marija od mira«.

PRVI DIO

U STRUJI VREMENA

POD MAJČINIM OKRILJEM

Svakog tjedna, obično petkom ujutro, čulo bi se kucanje na vratima naše ćelije. Na moj poziv ušla bi sestra Benedikta s pismom na kojem je bila napisana slijedeća adresa: gospođa Augusta Stein, Breslau, Michael Strasse 38. Ovo malo riječi zahvaća sve ono što je za Editi Stein bilo najdragocjenije na zemlji: roditeljska kuća, rodni grad i ime žene, koja joj je darovala život.

Edita Stein je mnogo putovala po svijetu, svijetlim očima gledala je svoje vrijeme, na iskustvima mnogih ljudi izgrađivala je svoj duh i mišljenje, ali je domovina ostala plodno tlo, koje je hranilo njezino srce. Tamo u Michelovoj ulici stoji kuća u kojoj je proživjela najveći dio svoje mladosti. Bila je to čvrsta kamena kuća, jednostavna bez osobitih ukrasa. Kad bi tko pokucao i stupio u prostrani trijem, uskoro bi bio okružen neobičnom atmosferom dugo godina brižljivo njegovane židovske tradicije. Veliki stari prikazi scena iz povijesti Izraela, lijepi drvorezi na ormarima i škrinjama, isključivo s biblijskim motivima, kao da nas vraćaju u stari zavjet.

Čitava oprema, do najmanjeg predmeta, ukazuje

na visoku kulturu i plemenitu postojanost. Ali, sve kao da je načelno zasnovano na religijskom tonu, tako da bi čovjek pomislio da se nalazi u kući kakvog pobožnog rabina. I prostrane sobe, prevelike, a da bi udobno djelovale, bez ukrasnih predmeta i štukatura, nosile su u sebi, u namještaju taj jedinstveni izraelski pečat. One bi se najbolje mogle usporediti s nekim slikama Rembranta. To je bio dom i vlasništvo gospođe Auguste Stein, rođene Courant, kojim je vladao samo njen pogled na svijet, njen ukus i duh.

Gospođa Stein je bila Židovka i na to je bila vrlo ponosna. U pogledu židovskih odredaba bila je besprijekoran primjer vjernika i strogo je vodila brigu o tome da joj djeca slijede njezin primjer. Molitve su se prije objeda npr. izgovarale hebrejski, a i svi su se uobičajeni obredi morali vršiti točno po talmudu. To je dovelo do toga da je prirodna dječja vedrina počivala na ozbiljnom temelju strahopoštovanja prema Bogu. Gospođi Stein nije bilo lako podići svoju obitelj na tako bogat i njegovan stepen načina života. Rano je morala početi borbu za opstanak. Njezin, iznad svega harmonični brak sa Siegfridom Steinom bio je vrlo kratak. Od sedmoro djece koje je imala, Edita je bila najmlađa. Bilo joj je jedva dvije godine, kada je njezin otac na jednom službenom putovanju iznenada umro od sunčanice, te je sva briga za obitelj, u vrijeme procvata trgovine s drvima, pala na nju. Jedan mali uvid, u to što je gospođa Stein u početku svoga udovičkog života učinila, pruža nam slijedeća priča gospođe Ruben (Editino kumče) koja znatno osvjetljava lik male Edite.

Tko jednom slaže, tome se ne vjeruje više iako govori istinu!

Kao da još danas čujem kako to izgovara mala Edita, koja je u ono vrijeme bila u četvrtoj godini, stojeći u koru sa svojom godinu i pol starijom sestrom Ernom. Ova je u ono vrijeme bila moja prijateljica. Erna i ja bile smo isto godište te smo s izvjesnim

prezirom i nekako s visoka gledale na malu Editu koju su nazivali »Židovče«. Ona je bila i suviše malena, blijeda i nježna, a Erna i ja smo bile snažne, jake i visoke za svoje godine što nam je uvijek bilo upravljeno kao pohvala koju smo rado prihvaćale. Ali to, da se »Židovče« još i drugačije zvalo, u ono vrijeme nisam znala. Da sam ovu moralnu pouku, koju sam primila od njih, tako dobro zapamtila dolazi od toga što sam je osjećajno sasvim nepravedno odbacila. Ja uopće nisam lagala. Naše majke su poticale iz istog oberškog gradića Lublintza i bile su školske drugarice. Obje udate, našle su se ponovo u Breslavi, ali su sada njihovi odnosi bili samo formalni. Nasuprot tome — njihova su djeca (ja sam imala stariju sestru i brata) bila usko sprijateljena, ponekad čak nerazdruživa.

Stanovali smo u njihovoj blizini, odmah »iza ugla«, istog uličnog predjela, i u to smo se vrijeme igrali mnogo zajedno. Moja je majka običavala ići sa mnom u šetnju po šetalištu istrošenim nasipom, koji se urušen nasadama protezao velikim dijelom kroz centar grada. Sirota gospođa Stein sa svoje sedmoro djece, udovica sa svojim ponosom koju je nužda prisilila da i dalje vodi muževljevu trgovinu drva, te usto pekla kruh i posvršavala tisuću ostalih poslova u kućanstvu, nije imala vremena da ode u šetnju sa svoje dvije djevojčice. Jednog jutra majka mi je predložila mali izlet koji mi se činio jako privlačan. Poslije toga me je poslala u igru k Editi i Erni kojima sam sva sretna pričala o predstojećem zadovoljstvu, te ih upitala ne bi li pošle s nama. One su pristale. Rekla sam im da ćemo oko tri sata poći od kuće i odjurila. One međutim nisu došle, a ja majci nisam ništa spomenula o tome. Kada sam slijedeći dan otišla k Steinovima dočekali su me s prijekorom. One su, naime, čitavo poslijepodne obučene u nedjeljne haljinice čekale mene i na koncu bile tako razočarane. A najteži prijekor uputila mi je majka, kad je saznala za taj događaj. Jadna gospođa Stein mogla si je uštedjeti ono vrijeme, koje je sprovela u spremanju djece. Ta primjedba dokazuje koliko je Editina majka bila preoptrećena po-

slovima u ono vrijeme. Sva njezina djeca, osim najstarijeg sina koji je vjerojatno bio na nekom naukovanju, išla su u školu te su joj malo mogli pomoći. Mora da je ona bila izvanredno pametna. Ona je bila prva od naših znanaca, koja je upotrebila telefon u službene svrhe, i — što je bilo osobito divno, dozvolila mi je da se njime koristim, te sam ja svoje prve telefonske pokušaje izvela pod njezinim vodstvom. U to vrijeme poslovi su joj se popravili. Svoga najstarijeg sina uzela je sebi u trgovinu i po treći puta preseljavala svoje skladište drva; ovog puta bilo je to sasvim veliko skladište.

Ah, to je skladište drva bilo za nas djecu pravi raj. Kakve su se sve igre mogle tamo igrati! Tada je Edita imala nešto manje od osam godina. Više nismo tako blizu stanovali, a što je bilo još gore, nismo više išle zajedno u školu. Tri starije kćerke gospođe Stein išle su u privatnu školu, a dvije mlađe slala je u državnu viktorijansku, koja je bila na glasu kao mnogo bolja, ali put do nje bio prilično dug. Obje su se osjećale nekako nadmoćne. Uopće, u to vrijeme jasno se razvijao Editin karakter.

Da je ona, kao najmlađa u krugu svojih sestara i braće, pomalo bila starmala, nije ništa začuđujuće; da mnogo čita i prima odgovarajuće poticaje od svojih sestara i braće bilo je poželjno, ali nije valjalo što se u njoj razvijalo neukrotivo častoljublje, čija se napetost razrješavala u suzama bijesa u slučaju kada ne bi postigla ono što je željela. Pa ipak su i za to bili krivi njezina braća i sestre, koji su je obožavali i smatrali čudom od djeteta. Ona je također bila ljubimica svoje majke, ali nikada nisam primijetila, da je to prelazilo u razmaženost ili neku vrstu prednosti pred ostalima. U ono vrijeme nisam više zalazila tako često Steinovima, a ako sam i bila kod njih onda su me tako mazili, da nikada nisam čula riječ »ne«.

Kakogod sam rijetko zalazila k njima, nikad nisam propustila niti jedan rođendan! Rođendani kod

Steinovih bili su uvijek posebne svečanosti. Imali su masu rođaka u gradu i svi su oni imali mnogo djece. Sva ta djeca bila bi pozvana, pa iako je sve bilo sasvim jednostavno nikoga to nije smetalo, jer su oni upravo gorjeli od nestrpljenja za igrom. Loto je bila naša najomiljenija igra. Edita je više voljela takvu igru gdje je mogla istaći svoje sposobnosti: »Kako?, Gdje?, Zašto?« itd. Za to je već potrebno malo lukavosti i uvježbanosti; iako je bilo potrebno samo pogoditi što je bilo smišljeno nakon što bi se nekog poslalo do vratiju, da bi zatim vrativši se pogađao ono što smo mi smislili. Plijenitelji bi tada bili izabrani bacanjem kocke, što je izazivalo novu radost. Ukratko, bila je to najveća sreća i ja sam bila uvjerena, da su svi tako mislili.

I tada je došao dan, kada su me moji roditelji prebacili u drugu školu, i tako sam prispjela u Edithin razred. Ona je bila odlična učenica i moram priznati, da je to bio istinski interes za gradivom, koji ju je činio tako pažljivom i marljivom. Ali kao svaki smrtnik i ona je imala svoje granice; nikada neću zaboraviti njezino smrtno blijedo, strahujuće-dvojno lice koje je obično poprimila pri izradi školske matematičke zadaće. Posljednje tri godine svoga školovanja provela sam sjedeći s njom u klupi. Bile smo »velike«, a »velike« za razliku od »malih« nisu sjedjele u klupama, već za kosim stolovima na stolicama. Svaki je stol bio predviđen za tri učenice, dok su klupe bile samo za dvije. Kako je ona konstantno bila druga, a ja treća, sjedile smo uvijek jedna pored druge. Koliko sam bila nadarena za matematiku i ostale znanosti, koje Englez naziva »science«, toliko sam bila antitalenat za jezike, dok je za Editu vrijedilo suprotno. Uslijed toga se razvila sama od sebe neka vrsta (»nedozvoljene«) suradnje u kojoj smo jedna drugoj došaptavale ono što nismo znale, tako smo se lijepo nadopunjavale. Jednako nadarene bile smo samo u njemačkom, te smo pismene zadaće pisale odvojeno, svaka za sebe. Naši duševni interesi su se sve više stapali, međutim, privatno se uopće više nismo sastajale.

Djelomično je tome uzrok bio udaljenost naših stanova; stanovali smo, naime, na suprotnom kraju grada. Gospođi Stein išlo je tako dobro, da je posjedovala vlastiti stan, dapače i tlo njenog prostranog skladišta drva bilo je privatno vlasništvo. To posljednje njeno breslavsko prebivalište nisam vidjela.

Napustila sam školu kao apsolvent I b razreda s gorkim suzama, jer sam žarko voljela školu.«

Ovom, prije svega zornom, izvještaju ne treba mnogo dodati. Upoznajemo tešku, ali hrabru sredinu mlade udovice, koja je unatoč svojih briga mogla da svom cvatućem krugu djece osigura sunčanu, majčinom toplinom i ljubavlju prožetu mladost. Ona, koja je još uvijek kao centralna točka ohrabrivala i produhovljavala svoju obitelj, ostvarila je poslije smrti svoga muža nedvojben ugled kojemu se svi ukućani bez pogovora pokoravaju. Sa snažnom vjerom u Boga i muževnom odlučnošću uzela je u svoje ruke vodstvo poduzeća. Letimičan pregled poslovnih knjiga pokazao bi nepovoljno stanje imetka u trenutku kada je bila prisiljena preuzeti vođenje poslova. Ali ova neustrašiva žena uspijeva žilavom snagom prerasti krizu. Proputovala je Šleziju više puta uzduž i poprijeko kako bi pojačala i stvorila nove veze s poslovnim prijateljima. Ona se toliko usavršila u svojoj struci, da joj je često bila dovoljna vožnja pored neke šume, da bi njenu vrijednost nakon toga odmah znala procijeniti. Otkupljivala je šume po čitavoj Šleziji, a zatim bi drva davala izrezati u šumi i potom ga prema potrebi transportirala u Breslau. Zahvaljujući njenoj neumornoj marljivosti, sposobnosti i spretnosti sve više je rastao i učvršćivao se dobar glas njenog poslovanja.

Pri tome se naravno ne smije zapostaviti velika pomoć najstarije kćerke Elze. Prerasla za školu, jedina je sudjelovala u svim teškim brigama tih prvih godina. Dok je majka bila sva zaokupljena svojim trgovačkim poslovanjem, Elza je obavljala kućne pos-

love i brinula se za djecu. Svakog ponedjeljka, kao što je činio i otac, odvezla bi se majka u šumu, prepuštajući sve nedorasloj djevojčici — čak i prodaju na skladištu. Tako je došlo do toga, da je Elza prema obim sestrama bila kao druga majka. Već samim Edithinim rođenjem, na dan Pomirenja, počela je teška odgovornost za Elzu. Otac joj je iste noći javljajući joj radosnu vijest istodobno prenio tek godinu i pol staru sestricu Ernu — koja je do tada običavala spavati s majkom, a sada je bila prepuštena brizi svoje starije sestre, koja je nikako nije uspjela umiriti. Možda je baš Elza i vršila najveći utjecaj na svoje dvije mlađe sestre. Sama je rekla o Editi: »Strahovito smo bile privržene jedna drugoj i čini mi se da je ona od svih bila najsličnija meni. Svoje prve književne spoznaje primila je od Pavla. Noseći je na rukama, bubao je on iz svoje povijesti književnosti sva imena pjesnika s najvažnijim podacima i njihovim djelima. Kao da je još sada vidim, kako sjedi na velikom stolu za kojim su se starije sestre kartale sa svojim prijateljicama igru »pjesnički kvartet«. (Jedna vrsta igre specijalnim kartama). Neprestano su je pri tom morali opominjati: »Ti ne možeš s nama igrati Editice jer još ne znaš čitati.« Zašto joj je to bilo potrebno? Dok su drugi tek smišljali odgovor, ona bi ga već unaprijed izrekla napamet. Pod mojim je utjecajem napisala prvi književni pokušaj za Pavlovu svadbu u svojoj desetoj godini.

Iako se, međutim, rizlikovasmo, bile smo kao djeca gotovo nerazdružive, što potvrđuje slijedeći primjer. Nakon što sam silom prilika progurala četiri godine u školi i seminaru, plašila sam se posljednjeg ispita za učiteljicu, iako sam čitavo vrijeme školovanja bila najbolja u razredu. Obećala sam Editi da ću je, ako ispit dobro položim, upisati u listopadu u našu Viktorijansku školu. Međutim, vjerojatno sam jednom u uzbuđenju rekla pred djecom: »Ako ne položim, bacit ću se u Odru.« Kada sam posljednjeg dana ispita kasno stigla kući, Erna je već čvrsto spavala. Edita je zaspala u majčinom krilu. Tada ju je

majka probudila riječima: »Editice, Elza je pala.« Ona je zagrlivši me odmah uzvratila: »Ali ti, unatoč tome, nećeš otići u Odru« zar ne? (Kako je to kazala, ne bih mogla ponoviti). Majka ju je zatim položila do Erne, kojoj je šapnula: »Ernice? Elza je pala.« Napola spavajući rekla je: »Tko da u to povjeruje!«

Majka je dozvolila da se djeca slikaju, kako bi me razveselila zajedničkom slikom. Već sam bila na službovanju u Pruskom Oderbergu, kada sam u pismu zamolila majku da me posjeti s naših dvoje mališana. Došla je na jedan dan, ali mi je umjesto očekivane djece donijela onu ljupku sliku.« Obitelj je uživala u blagostanju, koju su djeca više pripisivala majčinoj blagosti, nego marljivom poslovanju. Ipak su siromašne zanatlije i sirotinja znali, da gospođa Stein ponekad prilikom prodaje drva često vraća kupcu novac. Otkupljivala je čitave šume, kako bi preko zime opskrbila siromašne drvima. Ovu blagu crtu ljubavi prema siromašnima-bižnjima naročito je poprimila od nje Edita, koje je razvoj tako brižljivo pratila. »O odgoju, u pravom smislu riječi, nije bilo mnogo govora u nas«, pričala je kasnije sestra Benedikta. »Mi djeca, učili smo na majčinom primjeru, kao iz kakvog uzora kreposti, kako se trebamo vladati. Samo je jedno pokušavala usaditi ta bogobojazna žena u naše duše: Odvratnost prema grijehu. Kada bi majka rekla »To je grijeh«, tada su svi znali da je time htjela naglasiti kako je to zbir svega strašnoga i nedostojno čovjeka. Edita je bila ljubimica ove ozbiljne žene, koja je bila protivnik svake taštine. Gospođa Stein je, naime, iz samog slučaja igre, da je tom djetetu darovala život na sam židovski blagdan, predvidjela povoljan znak za budućnost te kćeri.

U ŠKOLSKOJ KLUPI

Prema starim fotografijama izgleda da je Edita bila vrlo dražesna djevojčica. Živahne prirode, zdravog razuma, prerano sazrela sposobnošću rasuđivanja, bila je nerazdruživa drugarica u igri svojoj sestri Erni. Ova bi pripovijedala: »Zbog silnog poslovnog preopterećenja majka nam se, kao djeci, malo mogla posvetiti. Nas dvije već smo se navikle na to, da zajednički izađemo na kraj, te se zabavimo, bar prije podne, kada su odrasli bili u školi. Koliko znam iz majčinog pričanja i koliko se i sama sjećam, bile smo prilično pristojne i rijetko smo se svađale. U ta prva sjećanja ubrajam i to kako je Pavao, naš najstariji brat, nosio Editu na rukama po sobi pjevajući joj pri tom studentske pjesme ili bi joj pokazivao slike iz svoje povijesti književnosti i pri tome govorio čitava predavanja o Schilleru, Goethe-u i drugima. Edita je imala nečuveno pamćenje, te je sve zapamtila. Mnogi od brojnih stričeva i teta običavali su je iskušavati govoreći joj, da je »Maria Stjuart« Goetheovo djelo ili podmećući drugi krivi primjer. To im međutim nije uspjevalo, jer je ona odgovarala savršenom sigurnošću. U svojoj petoj godini počela je sa književnom djelatnošću.«

Nije čudo, da se u tako živahnom djetetu pobu-

dila želja da zajedno sa svojom ljubljenom sestrom, koja je uskoro morala poći u školu, posjećuje predavanja. Ali ovog puta se majka usprotivila žarkoj želji svoje najmlađe kćeri. Nikakve molbe i plakanja nisu pomogli.

Jedina utjeha koju joj je pružila bilo je obećanje, da će je odvesti u jedno dječje zabavište. Ali taj izlaz je za nju, kojoj je bila svojstvena želja za naukom, predstavljao neshvatljiv zahtjev. Na sve moguće načine pokušavala je da majka odustane od svoje nakane. Gospođa je Stein bila nepokolebljiva.

Tako je došao strepnjom očekivani prvi dan škole. Kiša je potocima lijevala. Edita se odlučila na posljednji zdvojni pokušaj energično izjavivši: »Ne mogu otići u dječje zabavište, jer će mi se cipelice jako promočiti.« To također nije pomoglo. Brat Pavle, koji ju je trebao otpratiti, brzo i odlučno ju je uzeo na ruke i odnio do dječjeg zabavišta. Ubrzo se međutim odustalo od toga pokušaja, jer se Edita osjećala tako neutješno nesretna i prednjačila pred svom djecom, da je nepriličnost bila očita.

Od toga se dana Edita radovala čekajući 12. listopada, kada ju je sestra Elza po obećanju trebala odvesti u Viktorijansku školu. »Ja sam se držala obećanja«, pisala je gospođa Gordon, »unatoč svojoj plašljivosti i sustezanju.« Prof. dr. R. u početku nije htio pristati, jer je Edita bila upadno malena. Kada je međutim primjetio moju žalost, rekao je: »Zbog toga što je Vaša sestra, sve ću povjerovati i pokušati s njom. Ako nije tačno ono što ste rekli, past će na Uskrs«. Samo sam se sretno nasmiješila, a Edita je počela svoje školovanje na svoj šesti rođendan, 12. listopada 1897.

»Kako u ono vrijeme nije bilo uobičajeno započinjati školsku godinu u jesen, posjećivala je najniži razred samo pola godine. Unatoč tome bila je već za Božić jedna od najboljih učenica. Koliko je bila na-

darena, toliko je bila i vrijedna i snažne volje. Ipak nikada nije bila laktaš, gramzljiva za slavom u lošem smislu, već uvijek dobra prijateljica, spremna da pomogne.« Tako priča Erna i nastavlja: »Premda je za čitavog školovanja pokazivala sjajne uspjehe, te smo kako je to samo po sebi razumljivo, smatrali da će poslije završetka djevojačke škole, kao i ja, apsolvirati na realgimnazijskom kursu Viktorijanske škole, kako bi mogla studirati, — iznenadila nas je svojom odlukom da napusti školu. Kako je još uvijek bila vrlo malena i nježna, majka je pristala i poslala je prije svega na oporavak — i djelomično da pomogne najstarijoj sestri Elzi, koja je živjela u Hamburgu, udata za dr. Maxa Gordona i imala troje male djece. Edita je tamo ostala osam mjeseci vršeći svoje dužnosti savjesno i neumorno, iako joj kućni poslovi nisu baš odgovarali. Kada je majka nakon šest mjeseci došla u posjete, jedva ju je prepoznala. Prekomjerno je narasla i izgledala snažna u naponu svoje snage. Tom je prilikom povjerila majci, da je promijenila svoje mišljenje i da želi nastaviti školu, kako bi mogla studirati. Vratila se u Breslav i uz pomoć dvojice studenata pripremila se za prijemni ispit iz latinskog i matematike, te ga položila s odličnim uspjehom.«

Jedna njezina saučenica iz toga vremena piše: »Edita je bila moja školska drugarica u Breslavskoj djevojačkoj školi, te kako smo duže vrijeme istim putem polazile u školu, upoznala sam je pobliže. Iako je tadašnje pohađanje djevojačke gimnazije bilo ograničeno strogim prijemnim ispitom, što su tek najsposobniji položili, te je većina učenica bila natprosječne nadarenosti, ona ih je sve nadvisila svojim znanjem i umijećem. Bila je vrlo marljiva, a da pri tom nije postala častoljubivi laktaš. Već tada bila je vrlo razborita, što inače nije baš izrazita osobina Židova. Ja sam zapravo tek iz njene kratke biografije vidjela, da je jednako stara kao i ja; do tada sam naime uvijek mislila, da nas ne samo u znanju, već i u godinama premašuje, i to samo zbog toga, što sam mislila da je zrelija i ozbiljnija od ostalih. Sjećam je se kao

tihe, produhovljene, a pri tom vrlo drage osobe. Jedna njezina riječ, koju je kao nepovoljnu presudu izrazila o nekom prijevodu, ostat će mi nezaboravno u pamćenju. **»Prevodilac mora biti kao prozorsko staklo, koje sve svjetlo propušta, a da pri tome lično ostane neprimjetan.«** Ova izreka je vrlo karakteristična za nju.

Ostatak gimnazijskog školovanja nije donio nikakvih iznenađenja. Edita je kao i uvijek bila na čelu razreda i na svršetku je oslobođena usmenog dijela mature. U svom govoru koji je održao na svršetku mature direktor je spominjao i neke osobine pojedinih maturantica koje su namjeravale ići na sveučilište. Kada je došao red na Editu; rekao je nakon kratkog razmišljanja slikovitu usporedbu: **»Tucni kamen** (Stein — kamen, tako se prezivala) **i mudrost vrca.«** Pored škole prisustvovala je svim zajedničkim priredbama, te nikada nije bila smutljivac. Mogle su joj se povjeriti sve brige i tajne, onda bi uvijek bila spremna da savjetuje i pomogne, a sve povjereno bilo je dobro pohranjeno. Studentske godine (ja sam 1909. počela studirati medicinu, dok je Edita upisala germanistiku) bile su godine ozbiljnog rada, ali isto tako i divne druželjubivosti.« Tako Erna zaključuje svoj izvještaj.

STUDENTICA U BRESLAVU I GÖTTINGENU

Na filozofskom seminaru u Breslavu predavali su tada eksperimentalnu psihologiju vrlo duhovit čovjek profesor Hönigswald i prof. Stern. Obojica su bili židovskog porijekla. O prvom od njih dvojice pripovijeda Edita: »Kako sam bila jedini ženski slušač, rekao je profesor za vrijeme predavanja smješkajući se: Kada kažem — moja gospodo — mislim naravno i na onu damu.« Gospođa Stein je slijedila s opravdanim ponosom intelektualni razvoj svoje najmlađe kćeri, ali isto tako i s nekim pritajenim nagrizavajućim strahom. Edita je bila pametna ali ne i pobožna. Do sada se nije priklonila ni jednoj vjeroispovjesti, a za židovstvo nije pokazivala nikakvog interesa. **Sve do svoje dvadeset i prve godine života smatrala se ateistom**, jer nije htjela vjerovati u postojanje Boga. Također je u ono vrijeme bila radikalna slobodarka. Za blagdana je naravno pratila svoju majku u sinagogu kolikogod je ova željela. Tu se međutim više oduševljavala pobožnošću i zanosom svoje majke, nego svečanošću bogoslužja. Zato se gospođa Stein bojala da će Edita u studiju filozofije, kojem se isključivo htjela posvetiti, sve više zadirati u liberalnu struju — i na taj način postepeno, ali potpuno izbjeći njenom religioznom utjecaju. Ovaj strah nije bio neosnovan, izra-

zila je jednom kasnije sestra Benedikta (Edita u Karmelu): **»Studij filozofije je postajao lutanje na rubu propasti.«** Zbog toga se gospođa Stein protivila planovima svoje kćeri, ali u toj borbi Edita je odnijela pobjedu nad majčinim srcem. Dvije godine studirala je na univerzitetu u rodnom gradu, a tada se odselila u Göttingen iz razloga, koje će nam sama na privlačan način iznijeti.

MOJ PRVI SEMESTAR U GÖTTINGENU

»Četiri semestra studirala sam na sveučilištu u Breslavu. Učestvovala sam u životu- sveučilišta, te »hraniteljice majke«, kao malo koji student. Izgledalo je da sam s njom toliko srasla, da se nikada neću dobrovoljno odijeliti od nje. Ovdje, kao i poslije često put u životu, bila sam sposobna da na izgled čvrste veze razriješim lakoćom i da poletim poput ptice, koja je umakla zamci. Uvijek sam željela studirati na nekom drugom univerzitetu. Za vrijeme gimnazijskog školovanja imala sam u planu da odmah, već u prvom semestru odem s Ernom u Heidelberg, (najpoznatije sveučilište u Njemačkoj, op. prev.) koji su zbog ljepote stare studentske pjesme tako zanimljivo opjevale. Taj plan bio je osujećen time što je Erna u mom prvom semestru pologala fiziku, te nije mogla otići iz Breslava. Slijedećeg je ljeta pak zbog polaganja državnog stručnog učiteljskog ispita morala ostati kod kuće. Jači je magnet međutim vjerojatno bio Hans Biberstein; on je u ljeto tik pred mojom maturom studirao u Freiburgu i nije se mogao odvojiti od te sredine. Uvidjela sam, da se ne smijem vezati uz svoju sestru. Nisam htjela čekati, dok i mene ne bude zadržao državni ispit. U četvrtom semestru imala sam dojam, da mi Breslav više ništa ne može pružiti i da su mi potrebni novi poticaji. Objektivno misleći, to nije bilo

tačno. Bilo je još mnogo neiskorištenih mogućnosti i ja bih još mnogo toga imala naučiti. Nešto me tjeralo odavde. U izboru novog fakulteta nije više igrala ulogu poezija studentskih pjesama. Nešto je posve drugo jasno određivalo tu odluku. Ljeti 1912. i zimi 1912. na 1913. obrađivali smo u Sternovom seminaru probleme psihologije mišljenja, uglavnom kao nastavak na Würtzburšku školu (Külpe, Bühler i Messer). U oba sam semestra prihvatila da izradim referat. U raspravama koje sam u tu svrhu obrađivala neprestano su se navodila »Logička istraživanja« (Logische Untersuchungen) Emanuela Husserla. Jednog dana sreo me dr. Moskiewicz pri tom poslu u psihološkom seminaru. »Pustite to sve skupa«, rekao je »i čitajte ovo ovdje; svi ostali ljudi nalaze ipak ovdje izvor.« Pružio mi je debelu knjigu, bio je to drugi svezak Husserlovog djela »Logička istraživanja«.

»Nisam se odmah mogla ovome posvetiti, jer mi to nije dozvoljavala seminarska radnja, kojom sam se upravo bavila, ali sam odlučila da to proučim u tijeku slijedećih praznika. Mos (Moskiewicz, skraćeno) je poznavao Husserla lično; on je kod njega u Göttingenu studirao jedan semestar i neprestano čezuno, da se onamo vrati. U Göttingenu se samo filozofira, — danju i noću, pri jelu i na ulici, ukratko, svagdje. Govori se samo o fenomenima. Jednog se dana u ilustriranim novinama mogla vidjeti slika göttingenske studentice, koja je napisala jednu nagrađenu filozofsku raspravu. Bila je to darovita učenica prof. Husserla — Hedvig Martius. Mos ju je također poznavao i znao je da se tek udala za jednog starijeg Husserlovog učenika — Hansa Theodora Konrada. Kada sam se jednom kasno vraćala kući, našla sam na stolu pismo iz Göttingena. Bratić Richard Courant bio je odnedavno tamo privatni docent iz matematike i oženio je svoju kolegicu Nelli Neumann, porijeklom iz Breslava. Ovo je pismo Nelli uputila mojoj majci da joj zahvali na vjenčanom daru. U pismu je bio prikazan život malog bračnog para; između ostalih, bila je i slijedeća rečenica: »Richard ima mnogo prijatelja, ali je malo

prijateljica unio u brak. Ne bi li poslala Ernu i Editu ovamo na studije?« Ovo je bila posljednja kap koja mi je još nedostajala. Drugi dan sam saopćila svojoj začuđenoj obitelji, da slijedeći ljetni semestar odlazim u Göttingen. Kako im je čitav prijašnji razvoj događaja bio nepoznat, bila je moja odluka za njih kao grom iz vedra neba. Majka je rekla: »Ako je to potrebno za tvoj studij, neću te smetati na putu.« Ona je međutim bila žalosna, mnogo žalosnija nego što bi to izazvao rastanak za jedan ljetni semestar. Ne sviđa joj se više kod nas«, rekla je jednom u mom prisustvu maloj Eriki. To dijete se jako priviklo na mene. Voljela je biti sa mnom u sobi dok sam radila; postavila bih je na ćilim i dala bih joj slikovnicu u ruke. Tada bi se zabavila i ne bi me smetala. Mogle su joj se dati najbolje knjige, jer ih ona nije oštećivala, a nije tražila drugu razonodu, već bi ostala mirna i zadovoljno sjedeći, dok netko ne bi došao po nju. Prvi korak u izvođenju moga plana bila je karta upućena bratiću Richardu s molbom, da se raspita o predavanju göttingenških filozofa u slijedećem semestru. Uskoro poslije toga poslao mi je popis novih predavanja. Božićne sam praznike iskoristila za studij »Logičkih istraživanja«. Kako su primjerci tog djela u to vrijeme bili razgrabljeni, morala sam se poslužiti seminarskim primjerkom i tako sam tamo u seminarskoj čitaonici provodila dane. Prof. Hönigswald dolazio je također češće i konačno me upitao, što li to tako ustrajno studiram. »Tako, ništa manje nego Husserla«, glasio je njegov odgovor na moj izvještaj. Sada mi se srce otvorilo. »Na ljeto idem u Göttingen«, pričala sam ushićeno, »samo da sam već tako daleko da mogu nešto raditi u tom smjeru«. Bio je nešto iznenađen. Te zime održao je prvi put predavanje o »Psihologiji mišljenja« (Denkpsyhologie). Bio je to početak njegovog razračunavanja s fenomenologijom, što se poslije izrodilo u oštar sukob. U to vrijeme njegovo neprihvaćanje nije bilo tako odlučujuće, ali mu nije bilo sasvim pravo, da učenica s razvijenom zastavom prijeđe u drugi tabor. Meni ta pomisao nije uopće pala na pamet. Na veliko čuđenje Hönigswaldovo ni-

je mi dolazilo u svijest, da bi se on usudio staviti u ravninu s Husserlom, jer sam već tada bila uvjerena da je Husserl filozof našeg vremena. Kada bi od toga vremena bilo govora o fenomenologiji u Hönigswaldovom seminaru, zvali bi me kao »stručnjaka«. Na Silvestrovo su Lilli Platan, Rosa i Heda Guttman ispjevale šaljive stihove. Imale su za svakog prisutnog po jednu strofu sa poznatim refrenom: »Nije li to, što mu (joj) odgovara?« Pjevale su iza pomične stijene iznad koje su im samo glave virile. Pri refrenu nestale bi s pozornice svaki puta glave, ali su zato izronile noge. (zapravo ispunjene cipele i čarape koje su navukle na ruke). Moja kitica je glasila:

Ponekad djevojka sanja o poljupcu,
ali Edita samo o Husserlu.

U Göttingenu vidjet će
pred sobom milog Husserla.

Bilo mi je nešto još ozbiljnije podvaljeno. U našim silvestarskim novinama nalazila se priča o jednom plavom kamenčiću, koji mi je simbolički razjasnio, kako moja rodbina i prijateljice tumače moje udubljivanje u čistu nauku kao ljudsku štetu. To je sastavila Lilli. Postepeno su sve priprave za odlazak bile dovršene. Nakon što mi je bio siguran studij u ljetnom semestru u Göttingenu, pala mi je nova misao na pamet. Göttingen nije bio samo raj za filozofe, već i za matematičare. Predložila sam Rozi, da pođe sa mnom. To ju je oduševilo, ali je razmišljala, da li si to može priuštiti. Ona se naime za vrijeme studija izdržavala od zarade održavajući privatne satove, a o tome nije moglo biti govora na jednom stranom univerzitetu; tamo se vrijeme moralo iskoristiti za shvaćanje novih poticaja, što nam ga sveučilište pruža. Upravo je to bilo ono što sam željela Rozi. Njena postojana iscrpljenost u tijeku mladih godina zadavala mi je brige i htjela sam je ukloniti nekoliko mjeseci od tih napora i teškoća. Jednog dana kada sam bila sama sa svojom majkom, zapitala sam je

šaleći se: »Majko, jesi li ti bogata žena?« Ona je u istom momentu odvratila »Da, moje dijete, što bi time htjela pitati?« Tada sam otvoreno priznala svoju molbu. »Da li bi mogla Rozi dati sredstva za jedan semestar u Göttingenu?« Složila se s tim. Kada sam to saopćila svojoj prijateljici, odlučila je da pođe sa mnom. Nakon dogovora sa svojima ispostavilo se, da će moći i vlastitim sredstvima na studij, te nije trebala pretpostaviti dobrotu moje majke. Naše odluke utjecale su i na Georga Moskiewicza, koji se konačno odlučio da pođe u Göttingen. To je za nas bilo veoma povoljno, jer je on tamo bio već poznat, te nas je mogao uvesti u krug fenomenologa.

Nikada nisam pomišljala na to, da odem na dulje vrijeme od jednog semestra. Iako tada studij na malom univerzitetu nije bio skup, stajalo je to ipak još uvijek skuplje, no kada bi se studiralo kod kuće. Od djetinjstva urođena štedljivost nije uopće dozvoljavala da se pojavi želja za takav izdatak za duži rok. Zbog toga mi je i majčina žalost zbog rastanka izgledala pretjerana. Ali sam u dubini srca slutila, kao i majka, da je to rastanak koji je dublje zadirao. I da bi se toj jedva svjesnoj slutnji usprotivila, učinila sam nešto, što me je trebalo prisiliti na povratak. Otišla sam profesoru Sternu, da ga zamolim za temu iz psihologije za doktorsku radnju. Voljela sam ga više od svih ostalih filozofa zato, jer sam sa svojim tadašnjim iskustvom vjerovala, da će mi on omogućiti najviše slobode u radu. Međutim, razočarala sam se. On je naše kritike u vezi njegove metode u seminaru primao uvijek prijazno i bez uvrede, ali se toliko usidrio u svojim idejama, da se ničim nije dao pomutiti, a u radovima svojih učenika nalazio je samo dopunu za svoj rad. To mi je postalo potpuno jasno iz našeg razgovora. Primio me je kao uvijek, dobroćudno i spremno izašao u susret mojim željama, iako sam bila mnogo mlađa od njega; ali ono što mi je predložio nije moglo doći u obzir. Trebala sam naime u priključku svoga referata, koji sam one zime održala, obraditi razvoj dječjeg mišljenja i to brojnim pokusima,

kojima se nesretni Mos već godinama bavio. Kako sam planirala da putujem preko Berlina i Hamburga za Göttingen, trebala sam posjetiti u Berlinu Institut za praktičnu psihologiju i malu kliniku u Podstdamu, gdje bi mi Sternov suradnik doktor Otto Lipmann pokazao sav materijal, kojim oni raspolažu, kako bih našla nešto, što bi odgovaralo i za moju radnju. Posjet maloj klinici bilo je jedino što sam učinila za svoju doktorsku dizertaciju. Mos je bio prijatelj dr. Lipmanna, te nas je — sebe samoga, Rozu i mene — najavio za jedno poslijepodne. Domaćin i njegova dražesna mala supruga primili su nas sa srdačnim gostoprimstvom. Bili smo pozvani na kavu i večeru, predstavljena su nam lijepa dječica i pokazali su nam cijelu malu kućicu, te smo se odšetali na Havelsee na kojem je bilo smješteno mjesto Postdam.

U međuvremenu su nas odveli u svijetle podrumske prostorije, gdje je bio smješten »institut«. Zbirka slika, koja se nalazila u jednoj od ladica, malo me privlačila, a i dr. Lipman je tvrdio, da se time ne može mnogo otpočeti. Odavde sam ponijela sjećanje na lijepo poslijepodne i uvjerenje, da iz moje doktorske radnje neće biti ništa. Sav moj psihološki studij doveo me do spoznaje, da se ta nauka još nalazi u dječjim cipelama i da joj nedostaju potrebni temelji osnovnih pojmova, te da nije u stanju da si sama stvori te osnovne pojmove. Međutim, što sam od fenomenologije do sada naučila, zadivljavalo me zbog toga toliko snažno, jer se zapravo fenomenologija sastojala od toga rada razjašnjavanja i zatim, što se ovdje logička sprema koja nam je bila potrebna, kovala od samog početka. Sjećanje na moju psihološku temu vršilo je u početku moga boravka u Göttingenu lak pritisak, kojeg sam se međutim ubrzo otresla.

Dragi stari Göttingen! Mislim da samo onaj tko je tamo studirao između 1905. i 1914., u vremenu kratka procvata Göttinške fenomenološke škole, može procijeniti što titra u tom imenu.

Imala sam dvadeset i jednu godinu i bila sam puna iščekivanja onoga što je trebalo da dođe. Praznike sam sprovela u Hamburgu u posjetama. Prije svršetka travnja nije bilo nikakovih predavanja, ali je 15. bio službeni početak semestra, te su zbog toga uredničke prostorije univerziteta bile vrlo žive. Upisala sam se i spremna čekala da počnem s ozbiljnim radom čim otpočne život u predavaonicama. 17. travnja otputovala sam dakle iz Hamburga. Moj šogor Max bio je malo zabrinut zbog moga prelaženja u stranu sredinu. Pitao me, ne bih li bar prvu noć mogla provesti kod Courantovih, umjesto u studentskom domu gdje smo Roza i ja trebale stanovati. To sam naravno odbila. Javila sam im samo svoj dolazak, a Richard me dočekao na stanici, iako ga je baš boljela noga. Kako je već bilo veče, stigla sam u dom po mraku. Roza je tek za nekoliko dana trebala da stigne iz Breslava. Bilo mi je vrlo drago, kada mi je jedna simpatična mlada žena prijaznog lica otvorila vrata. Kasnije mi je priznala da je ona također, ugledavši me, bila ugodno iznenađena. Budući još nikada nije imala studentice na stanu, zamišljala ih je kao stare i ružne. Gotovo u svakoj kući u Göttingenu su stanovali studenti. Mnoge domaćice nisu iz principa uzimale djevojke. Neke od njih zbog kojekakvih moralnih predrasuda, druge pak iz bojazni da bi im kuhinja mogla biti suviše u prometu ili bi im sobu uništilo kakvo špiritno kuhalo. Bilo je vrlo neugodno tražiti stan, a na prozoru se npr. pojavi kakvo mrzovoljno lice, koje te jednostavno odbije s nekoliko promrmljanih riječi. Nas dvije smo dakle vrlo dobro pogodile. Kuća nam je bila u dugoj Geismar ulici, tipičnoj ulici malih gradića, koja je iz centra grada vodila na trg uz crkvu sv. Albanija. Bila je uz sam trg — br. 2. Taj trg je ujedno granica koja dijeli stari od novog dijela grada. S vanjske strane se protežu lijepe široke ulice sa samim vilama i kućama profesora i otmjenim pansionima. Crkva sv. Albanija je najstarija crkva sa sasvim glatkom fasadom i teškim tornjem. Zvona su još uvijek, po starom običaju zvonila tri put dnevno, ističući time svoju katoličku prošlost. Čula sam zvo-

njavu zvona, ali joj u ono vrijeme značenje nisam znala. Odmah sutradan nakon svog dolaska, počela sam svojim ispitivačkim šetnjama. Od djetinjstva me radovalo ići u otkrivanja. Kad bi Ernu i mene poslali u Breslavu ili Hamburgu u šetnju, rekla bih obično: »Danas idemo nekamo, gdje još nismo bile.« Sada sam trebala otkriti jedan čitavi grad i njegovu bližu i daljnju okolinu. Bilo je dosta toga da se vidi. Trebalo se samo spustiti Geismarovom ulicom, te na uglu skrenuti na desno, da bi već bili na trgu. Ovdje se nalazila lijepa vijećnica, sagrađena u gotskom stilu. Na prozorima su cvale crvene iglice, koje su se živahno isticale na starom sivom kamenu. Ispred vijećnice se nalazio genzeliški bunar (Gänseliesel-Brunnen) što ga je izradio majstor Schaper. Nedaleko odavde, u jednoj od prostranih ulica, stajala je najljepša kuća u Göttingenu, nazvana — »kapa«; bila je to stara njemačka gostionica sa rešetkastom konstrukcijom i obojenim prozorskim staklom. Od trga, u pravcu sjevera vodila je glavna gradska ulica, Wender — ulica u kojoj bi se poslije podne odvijao »bumel« (korzo) do Weenderskih vratiju. Na desnoj strani uzdiže se znamenitost Göttingena, visoki toranj crkve sv. Jakoba. Zajedno, s ne manje poznatim tornjevima crkve sv. Ivana, karakterizira panoramu grada, gledanog iz daljine. Na suprotnoj strani ulice je čuvena bombonijera Krona i Lanca, gdje se mogu kupiti najbolje torte i gdje profesori i studenti (ukoliko im novčanik dozvoli) piju svoju poslijepodnevnu kavu i čitaju novine. Posljednja kuća na Weenderskim vratima s desne strane je predavaonica, središte univerzitetskog života. Nije to nikakva monumentalna građevina koja bi se mogla mjeriti s našom starom breslavskom »Leopoldinom« ili veličanstvenim građevinama Jene ili Münchena. To je jednostavna i praktična zgrada sa svojim radnim prostorijama. Smještena je podalje od ulice, zaštićena zelenilom parka u kojem studenti sprovode svoje slobodne minute između dva predavanja, šećući i pušeći cigarete. Zgrada za seminare je modernija i elegantnija, a nalazi se iza ugla na Nikolausberg-putu. Tada je to bila sasvim nova zgrada. Ta-

mo se održavala većina seminara, a potpuno pod krovom bio je filozofski seminar. Sasvim odijeljeno nalazio se psihološki institut: nalazio se u blizini crkve sv. Ivana, nešto zapadnije od trga. Bila je to stara kuća s istrošenim stubištem i uskim sobama. Već sama prostorna odijeljenost nagovještavala je da u Göttingenu psihologija i filozofija nemaju ništa zajedničkog. Nikolausberški put je sa svojim mnogobrojnim okukama vodio iz grada prema istoku uzbrdo. Kada se prođe i posljednje kuće, vidi se na visini dražesno seoce Nikolausberg. Oni, koji su bili već upućeni, znali su da gostioničarka u tamošnjoj gostionici zna peći dobre kolačiće. Kad bi joj se tko najavio za večeru, te nakon naporno sprovedenog dana uspeo na vrh, dobivao bi punu zdjelu svježih kolača postavljenu na stol. Ali to sam saznala tek mnogo kasnije. Lijevo od Nikolausberga uzdiže se goli brežuljak sa tri drveta, koja su me uvijek podsjećala na tri golgotska križa. Sve sam to vidjela u prvim danima, ali u prvoj šetnji nisam dospjela gore, već na neku livadu, postrance. Tom prilikom sam se upoznala sa kakvoćom tla i često sam se vraćala s debelim glinenim grumenima na cipelama. I pločnik u gradu od posebne vrste asfalta, izmjenično se smekša i od kiše ili od sunca; češće od kiše, jer u Göttingenu mnogo pada kiša. Broj stanovnika tada je iznosio 30.000. Tramvaja nije bilo. Sve do rata se raspravljalo, da li da se izgradi tramvajska pruga ili ne. Poslije je ta rasprava zabranjena. Univerzitet i studenti bili su centar života. Bio je to pravi studentski grad, a ne kao Breslav, — grad — koji također ima i univerzitet.

Vrlo upadljive bile su spomen ploče, koje su stajale gotovo na svakoj starijoj kući. One su govorile o prijašnjim znamenitim stanovnicima. Tako bi nas, korak po korak, podsjećali na prošlost. Braća Grimm, fizičari Gauss i Weber i drugi koji spadaju u Göttingenšku sedmoricu — potomci će se stalno sjećati svih onih, koji su ovdje nekoć živjeli i djelovali. Očuvan je i stari gradski zid obrastao snažnim visokim lipama. Njihov miris ulazio je u predavaonicu (koja je bila

tik uz šumu) i kada sam u njoj slušala o Heineu, tada sam mislila na to, kako je i on nekoć sjedio na ovim klupama i da mu je vjerojatno göttingenški zid neprestano lebdio u očima, dok je u svojim stihovima pričao o »Zidovima Salamanke«. Rado sam odlazila u šetnju iza zida; odatle su se s jedne strane lijepo vidjele stare kuće unutrašnjeg grada, a s druge strane, daleko vani, vile i vrtovi. Na jednom mjestu zida stajala je neka kućica od kore drveta u kojoj je stanovao Bismarck kao student.

Nekoliko dana poslije mene stigla je i Roza, te smo se zajedno sredile. Imale smo dvije sobe; u jednoj smo zajedno spavale, a druga, veća, bila nam je gostinjska i radna soba. Ujutro bi nam gazdarica donijela toplo mlijeko i svježe žemičke, tada smo si same napravile kakao. Za ručak smo se snašle. Obično smo ga uzimale u jednom restoranu čiji je vlasnik bila južnonjemačka gostioničarka sa svoje tri kćeri. Bio je veoma posjećen. Za jednom dugom pločom, koja je bila načinjena od niza stolova, ručali su engleski i američki studenti. Njihovo glasno i bezazleno veselje zahvaćalo bi čitavu dvoranu. Večeru — čaj i namazani kruh — priredila bi ona od nas koja bi prva stigla s predavanja; druga koja bi kasnije stigla, našla bi postavljeni stol. Ne sjećam se da je u ljetu koje smo zajedno proživjele došlo do svađe ili nesporazuma među nama. Toliko, koliko joj je vrijeme dozvolilo, provela bi i Roza na filozofskim predavanjima; a ja sam se opet uz nju bavila i matematikom. Raspored nam je ipak bio vrlo različit. Srijedom i subotom poslije podne, po tradiciji, nije bilo predavanja u Göttingenu i tada bi studenti, a također i profesori sa svojim kćerima odlazili u Marija Spring na ples. Samo filozofi Nelson i Husserl nisu tome obraćali pažnju. Husserl je srijedom poslijepodne držao svoj seminar, ali smo zato subotom poslijepodne i mi bili slobodni. U Marija Spring, nismo išle, ali smo, ako je vrijeme bilo povoljno, odlazile u prirodu. Prije toga bismo napisale svoja tjedna pisma kući i, izmjenično, zapostavljenim prijateljima i prijateljicama. Nedje-

ljom smo, ako je bilo lijepo, gotovo čitav dan sprovele izvan kuće. Ponekad smo od subote poslijepodne do nedjelje navečer bile odsutne. Tog ljeta htjele smo upoznati srednjonjemačko područje. Göttingen je kao stvoren za to. Grad se na jugoistoku oslanjao na brežuljak; na visini je stajao Bismarkov toranj i lijepi parkovi vodili su od ruba grada prema uzvišici prelazeći u göttingenšku šumu. Čitav dan bi se po njoj moglo hodati, a da se ne dođe do kraja. Često ne naiđosmo ni na jednog čovjeka. Göttingenžani ne poduzimaju udaljenije šetnje. Tek kad smo nedjeljom poslijepodne izlazile, tada bismo ih vidjele, kako izlaze u velikim grupama. Njihov je cilj — bila jedna od dviju velikih kavana, koje su u pristojnoj visini i razdaljenosti stajale na onom izduženom brežuljku. Bile su to kavane »Rohns« i »Kehrs«. Građani su se razlikovali od studenata time što su nosili šešire, dok su studenti i studentice hodali bez šešira. Osim toga obično bi bili natovareni paketima kolača. Ako su išli dalje od »Kehrs«, tada su se vozili kočijama. Zbog toga što je bilo uobičajeno da se kočija uzima u gradu, nije se mogla dobiti vani kod gostionica; tamo ste mogli dobiti samo komad seljačkog kruha i göttingenških kobasica. Za veće izlete ponijeli bismo svoje živežne namirnice u naprtnjači te bismo ručali u prirodi. Jedan crni kruh, paketić maslaca, nešto narezaka, voća i čokolade — bolje nam je prijalo od bilo kakvog ručka u gostionici.

Göttingen je, također i s druge strane, bio okružen brežuljcima i šumama. U jesen, kada započinje zimski semestar bukove bi se šume kupale u raskoši boja. S visine, kao da su stare gradske ruševine promatrale dolinu. Osobitu naklonost gajila sam prema dva vrhunca, koji su bili jedan pored drugog, okrunjeni ruševinama staroga grada. U dolini koja se protezala između njih nalazila se gostionica u kojoj je bila pohranjena kronika o grofovima iz Gleichena, koji su nekoć ovdje na vrhu planine stanovali. Kada smo odozgo gledali dolinu, osjećala sam se kao da sam u srcu Njemačke. Ljupki krajolik — na pristrancima

brižljivo obrađenih polja, seoca, a okolo vijenac zelenih šuma. Bilo je kao da će slijedećeg trenutka s druge strane ruba šume, izaći svatovska povorka kao na slici Ludwiga Richtera. Na većim izletima upoznali smo Kassel, Wesserland, Goslar i Harz planine. Za Duhove smo poduzeli višednevni izlet preko Thüringena. Penjali smo se od Eisenacha do Wartburga, prošli kroz Drachenschlucht do Höhen Sonne, te kasnije preko Rennsteiga do Inselberga. Djelomično smo se koristili vlakom, kako bi u kratkom vremenu uspjeli vidjeti što više. Weimar smo također imale u planu, a kao završetka izleta htjele smo posjetiti slobodnu općinsku školu u Wichersdorfu. Prve dane imale smo vrlo lijepo vrijeme. Treći dan (ako se dobro sjećam) u predvečerje počela je padati kiša. Od jutra smo bile na putu, a prije noći htjele smo stići u Ilmenau, posljednji cilj pred Weimarom. Kiša je padala sve jače, cesta se sve više oduljila, noge iznemogle, a Ilmenau još nije bio na vidiku. Roza je od umora postala šutljiva i zlovoljna, te sam se borila da ostanem dobro raspoložena. Bilo je već sigurno osam sati, kada smo konačno pristigle u neko podugačko selo. Izgledalo je kao ljetovalište, jer je na putu bilo mnogo stranih pansiona. Gdjegod smo pokucali, nigdje nismo našle slobodnog mjesta za prenoćište. Pitala sam u svakoj kući, no bilo je uzalud. Išle smo valjda već pola sata kroz mjesto, kada smo na kraju naišle na gostionicu u kojoj su nas primili. Gostinjske sobe bile su s druge strane gostionice u posebnoj zgradi. Dok su nam pripravljali krevete, okrijepile smo se, te nam je topla večera ponovo vratila životnu energiju. Zapitale smo prijaznog gostioničara, gdje se zapravo nalazimo. Maenbach se zvalo to mjestance. Maenbach — zvučalo je tako dugačko i otegnuto kao beskonačna kiša i cesta. Humor nam se povratio, tako da smo se veselo nasmijale. Čim je soba bila pripremljena, skinule smo promočene haljine i zavukle se u tople krevete. Sada se morao napraviti novi program. Uzeli smo Richardovu generalštab-kartu, ostatak jedne vojne vježbe u Thüringenu. Do večeras nas je valjano vodila. Gdje leži zapravo Maenbach? Doista bio je naznačen. Mi smo naime već prešle Ilmanau

za jednu stanicu. Vremenski gubitak današnjeg dana nije se mogao nadoknaditi. Odrekle smo se Ilmenaua i Gickelhahna. Odlučile smo, da slijedeći dan putujemo u Weimar. Vozni red bio nam je također pri ruci, te smo odmah odredile prvi vlak.

U Weimaru smo posjetile divnu Götheovu kuću na Frauenplanu i dražesni ljetnikovac na Sternu, Schillerovu kuću sa dirljivo siromašno uređenom sobom gdje je umirao. Poslijepodne smo izašle u Tiefurt. Bila je nedjelja, te su mnogi šetači izišli. Bile smo još nešto izmučene od prethodnog dana i mislile smo da ćemo se vući kao puževi, no unatoč tome prestigle smo ubrzo sve šetače iz Weimara. U lijepom parku Tiefurta sjele smo na klupu, te smo se prihvatile »poezije«: prebrojavali smo naime preostali novac. Prije nego što smo krenule na put, podigla sam iz banke priličnu svotu; ali je Roza u namjeri da bude štedljiva nedovoljno ponijela na put. Tada smo ustanovile da sveukupna blagajnička zaliha neće biti dovoljna za Wickersdorf. Ovu posjetu smo zato telegrafski odjavile. Preostalo nam je da isto veče otputujemo u Jenu, a odavde da se slijedeći dan vratimo u Göttingen. Radovala sam se susretu s Jenom i mnogo sam se bolje osjećala nego u Weimaru. U tišini, mogle smo obići sva značajnija mjesta. Sve je nekako bilo manje nametljivo i nismo na svakom koraku nailazile na zadivljujuće djevojačke pansione. Kada smo nakon povratka predali Courantovima njihovu kartu, morale smo naravno podnijeti izvještaj o našem izletu. Rado bismo prešutjele sramotni završetak, ali se Richard odmah raspitao za posjet u Wickersdorf. On kao da je uvijek njušio ono, o čemu se nerado govorilo. Ovaj izlet poduzele smo Roza i ja same. Inače smo uvijek sa sobom imale pratnju. Dr. Erich Danzinger, asistent na kemijskom institutu obično bi nas pratio. Porijeklom je bio iz Breslava. Roza ga je tamo i upoznala. Bio je nizak, neugledan i pomalo nespretan, ali Roza je govorila da je u čitavom institutu imao najspretnije ruke i uvijek bi ga pozvali u pomoć kada bi trebalo izvesti osobito osjetljiv posao. Uvijek, kao da ga je

nešto tištilo, vjerojatno su to bile posljedice vrlo tegobnih prilika u kući: njegova je majka već više godina neprestano bila u lječilištu za živčane bolesti. On i sestra odrasli su gotovo kao siročad. Sada se posve priključio našemu društvu te se jedva družio s bilo kim drugim. Bio je vrlo dobar i vjeran. Uvijek ga je međutim nešto zanimalo što je bilo izvan područja filozofskog svijeta u kojem smo nas dvije živjele.

Nešto se kasnije k nama priključio i Georg Moskiewicz. On je bio prilično stariji od nas. U svibnju smo slavili njegov trideset i peti rođendan. On se nije uselio u bilo kakvu studentsku izbu, već je iznajmio dvije prostrane, lijepo uređene sobe u tihom Kirchwegu, u blizini klinika. To je i odgovaralo njemu kao doktoru medicine i filozofije, te kao budućem privatnom docentu. Ipak smo i za njega nas dvije bile neka vrsta oslonca. Na naše izlete rijetko nas je pratio, jer je za takav pothvat bila potrebna i odluka, koju on nije lako donosio. Ali kada bi pošao s nama, tada je uvijek bio sretan, pa čak bi se moglo reći i obijestan, kao kakav dječačić. Bilo je sasvim očito, da ga je obuzela duboka naklonost prema Rozi. Ali kako da se usudi vezati je uza se, pred tako neizvjesnom budućnošću. Sa mnom ga je vezivalo srdačno prijateljstvo i zajednički interesi.

Time sam dospjela uz mnoge epizode do glavne stvari koja me je zapravo i dovela u Göttingen: fenomenologija i fenomenolozi.

U Breslavu mi je Mos dao slijedeće upute: »Kada stignete u Göttingen, najprije se javite Reinachu, a taj će se pobrinuti za sve ostalo.« Adolf Reinach bio je privatni docent za filozofiju. On i njegovi prijatelji, Hans Theodor, Moritz Geiger i neki drugi bili su nekad učenici Theodora Lippsa u Münchenu. Nakon pojave »Logičkih istraživanja« nastojali su da povedu razgovor o tom djelu u Lippsovom seminaru. Nakon što je Husserl bio pozvan u Göttingen, svi su se tamo zajedno našli 1905. kako bi ih sam majstor uveo u novu nauku. To predstavlja početak »Göttingenške škole«. Rei-

nach je prvi od njih pokazao sposobnost docenta, te je takoreći postao Husserlova desna ruka, u prvom redu veza između njega i studenata, jer je imao načina i smisla za rad sa ljudima, za razliku od Husserla koji je za takav rad bio bespomoćan. Imao je tada 33 godine.

Poslušala sam dakle Moskiewiczev savjet. Mislim, da sam se još isti dan kada sam prispjela, uputila u Steingraben 28. Ova ulica vodi do ruba grada. Kuća, u kojoj su živjeli Reinachovi bila je posljednja. Iza nje se prostiralo prostrano žitno polje: uski pješački put vodio je pored kuće, gore do Kaiser-Wilhelm parka, kroz koji se dolazilo u Bismarkturm, pa sve do göttingenške šume. Kada sam upitala za gospodina Dr. Reinacha, odvela me dvorkinja u njegovu radnu sobu uzevši moju vizitkartu, a zatim ga je pozvala. Bila je to lijepa visoka prostorija sa dva velika prozora, tamnim tapetama i smeđim namještajem od hrastova drveta. Oba zida, lijevo od ulaza, bila su prekrivena policom za knjige. Na desnoj su strani velika pomična vrata sa šarenim staklima vodila u pokrajnju sobu. Veliki ugao, između ovih vratiju i prozora, ispunjavao je ogroman pisaći stol. Desno od pisaćeg stola, nasuprot stolica, stajali su naslonjači za posjetioce. U prostoru između dva zida i polica punih knjiga stajao je stol s više naslonjača i kauč, što je predstavljalo udoban kutić. Nasuprot stolice za pisaćim stolom, na zidu je bila Michelangelova reprodukcija »Stvaranje čovjeka«. Bila je to najprijatnija i najukusnija radna soba koju sam ikada vidjela. Reinach se oženio prije pola godine, a čitav namještaj prostranog stana bio je napravljen prema uputama njegove supruge. Uostalom, ne vjerujem, da sam već prilikom prve posjete, zapazila mnogo od tih pojedinosti. Čekala sam svega nekoliko trenutaka, kada sam s kraja hodnika začula radostan usklik iznenađenja. Tada sam začula kako netko, gotovo trčećim koracima prilazi, vrata se otvoriše, i Reinach je stajao preda mnom. Bio je srednje visine, slab, ali širokih ramena. Bez brade s kratkim tamnim brkovima, široka i visoka čela. Kroz stakla neuokvirenih naočala prodi-

rao je pogled pametnih, ali prije svega dobrodušnih očiju. Nakon što me ljubazno pozdravio, ponudio mi je naslonjač, dok je sam sjeo za pisaći stol. »Dr. Moskiewicz mi je već pisao o vama. Vi ste se već bavili fenomenologijom? (Govorio je mainzaškim dijalektom).

Obavijestila sam ga o svemu. Bio je spreman da me primi na svoje vježbe za napredne, samo mi još nije mogao reći dan i sat, jer se još htio dogovoriti sa svojim studentima. Obećao mi je, da će me najaviti Husserlu. »Hoćete li možda upoznati nekoga iz filozofskog društva? Mogao bih vas predstaviti gospođicama«. Rekla sam, da nije potrebno da se i za to brine, jer će me dr. Moskiewicz uvesti u taj krug. »Pravo kažete! U tom slučaju ćete se ubrzo upoznati sa svima.«

Nakon ovoga razgovora bila sam vrlo sretna i prožeta dubokom zahvalnošću. Činilo mi se, da još ni jedno biće nije bilo tako susretljivo prema meni kao on. Da rođaci i prijatelji, koji nekoga godinama poznaju, izrazuju svoju ljubav prema nekome, bilo mi je razumljivo samo po sebi, ali ovdje se radilo o nečem drugom.

Ovaj susret otvorio mi je horizonte u jedan posve nepoznati svijet. Nakon nekoliko dana stigla je poštanska karta sa srdačnom viješću, da će se vježbe održavati ponedjeljkom od 6—8. Nažalost sam za te sate već imala predviđeno nešto drugo od čega sam nerado odustala: povijesni seminar Maxa Lehmanna, no ipak sam ga se odrekla, iako nerado. Husserla nisam uskoro posjetila u njegovom stanu. On je na oglasnoj ploči objavio prethodni dogovor za filozofski seminar. Tamo sam dakle prvi put vidjela »pravog Husserla« kako stoji preda mnom. Ništa napadnog i nadmoćnoga nije bilo u njegovoj pojavi. Otmjen tip profesora. Srednjeg stasa, dostojanstvenog držanja, lijepe i značajne glave.

Govor je odavao da je austrijskog porijekla. Rodom je iz Mährena, a studirao je u Beču. Upravo je navršio svoju 54. godinu. Nakon općeg dogovora; pozvao je svakog pojedinačno k sebi. Kada sam mu se predstavila, rekao je: »Gospodin dr. Reinach govorio mi je o vama. Da li ste već nešto pročitali od mojih stvari?«

Da, drugi dio »Logičkih istraživanja«, glasio je moj

odgovor. »To je junačko djelo« rekao je smješkajući se. Time sam bila primljena.

Kratko vrijeme pred početak semestra pojavilo se novo veliko Husserlovo djelo: »Ideen zu einen reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosopie.« (Ideje čiste fenomenologije i fenomenološke filozofije.) To djelo je trebalo biti obrađeno u seminaru. Osim toga Husserl nas je obavijestio o tome kako će redovito svakog tjedna jedno poslijepodne sprovesti kod kuće, kako bismo mogli dolaziti, postavljati mu pitanja i izložiti svoje misli. Naravno, knjigu sam odmah kupila (tj. prvi svezak »Godišnjaka za filozofski i fenomološki napredak«), u ovoj su knjizi bili objavljeni svi godišnji radovi fenomenologa. Prvo »ugovoreno poslije podne«, pojavila sam se kod Husserla, kao prva, te mu iznijela svoje poglede. Uskoro su i drugi počeli dolaziti. Svi su u srcu nosili ista pitanja. »Logička istraživanja« ostavila su na taj način utisak, da su se pojavila kao radikalno odvaraćanje od kritičkog idealizma, kantovskog i neokantovskog učenja. U tome se vidjela »nova skolastika«, jer se pogled nije odvraćao od subjekta, da bi se upravio na objekt: spoznaja je opet poprimila oblik primanja, te je dolazila do zakona polazeći od objekta, a ne — kao u kriticizmu — polazeći od determinacije, koja stvarima nameće svoj zakon. (str. 30). Ali »Ideje« su sadržavale i neke promjene, koje su zvučile kao da se majstor htio vratiti idealizmu. Ono što nam je usmeno razjasnio nije bilo dovoljno, da bi smirilo naše sumnje. Bio je to početak onog razvoja, koji je Husserla sve više uvodio u ono što je on nazvao »transcendentalni idealizam« (koji se ne slaže sa transcendentalnim idealizmom kantovskog učenja), da bi spoznao srž vlastite filozofije i upotrijebio svu energiju za njeno učvršćivanje: na tom putu nisu ga mogli slijediti njegovi göttingenški učenici, na njihovu i njegovu žalost.

Hussrel je posjedovao također svoju vlastitu kuću na Hohen Wegu, na rubu grada, smještenu na početku »Rohnsa«. Rohns je igrao veliku ulogu u njegovim

filozofskim razgovorima, često mu je poslužio kao predmet (kada je govorio o opažanju predmeta). Prema pričanju njegove supruge kuća je sagrađena prema materijalnim mogućnostima njihove obitelji. Radna se soba nalazila na prvom katu, imala je i jedan mali balkon, na koji bi majstor izlazio da razmišlja sam sa sobom. Najvažniji dio namještaja sačinjavala je kožnata sofa, koju je stekao kao privatni docent, kada je jednom prilikom dobio stipendiju. Redovito sam, prilikom posjete, sjedila u jednom uglu sofe. Još i kasnije u Freiburgu diskutirali smo o idealizmu iz jednog ugla sofe prema drugom. Njegovi su ga učenici među sobom nazivali »majstor«. On je to znao, ali nije volio da ga tako zovu. Njegovu suprugu zvali smo, među nama, njenim poetskim imenom Malvina. Bila je malena i mršava; sjajno crna kosa bila je jednostavno zaglađena, a smeđe oči gledale su živahno i znatiželjno i uvijek pomalo začuđeno u svijet. Njen glas odzvanjao je ponešto oštro i tvrdo, kao da je htio nekoga oboriti; ali je u isto vrijeme sadržavao neki humor, koji ga je ublažavao. U njezinoj prisutnosti uvijek bi bili nešto zabrinuti zbog događaja, koji su se trebali zbiti, jer je uvijek nešto spomenula, što je dovodilo u zbunjenost. S ljudima koje nije voljela postupala je vrlo neljubazno, ali je također imala svoje izrazite simpatije. Prema meni je, npr., uvijek bila vrlo ljubazna. Čime sam to zaslužila, ni sama ne znam. U kasnijim godinama, to bi se moglo obrazložiti time, što sam njenom suprugu bila od značajne koristi. Ali, ona je prema meni dok sam još bila beznačajna studentica bila tako ljubazna. Kad god sam bila kod njezina muža, uvijek bi nailazila da me pozdravi. Redovito je posjećivala predavanja svoga muža i kasnije mi je priznala (što svi mi nismo dugo znali) da je običavala brojati slušače. Dubljih sklonosti prema filozofiji nije imala. Smatrala ju je svojom nesrećom, jer je Husserl dvanaest godina uporno stvarao kao sveučilišni docent u Halleu da bi napokon stekao glas učenjaka. I tada u Göttingenu, Husserl nije bio po položaju redovan docent, već tzv. privatni docent, koji mu je položaj priskrbio energičan i dalekovidan, ali ponešto samovlastan ministar

kulture Althoff; i Husserlov je položaj na fakultetu bio zbog toga vrlo neugodan. Ova iskustva ponukala su gospođu Malvinu na to, da svoje troje djece drži što dalje od filozofije. Elli, najstarija, bila je mojih godina. Studirala je povijest umjetnost. Naoko je ličila na svoju majku, ali je u stvari bila puno blaže i nježnije naravi. Gerhard je postao pravnik, ali se u kasnijim godinama ipak nije odvojio od filozofiranja. Wolfgang je tada još bio u gimnaziji; bio je vrlo nadaren za jezike, te je htio studirati jezike. Najmlađi je bio mamin ljubimac. Kada bi poslije njegove rane smrti, — poginuo je u Flandriji kao 17 godišnji dobrovoljac, — govorila o njemu, tada bi joj se tek upoznalo pravo srce. Jednom prilikom mi je rekla, da je Wolfgangova budućnost ne zabrinjava. Bila je uvjerena u to, da će usrećivati svoju okolinu, gdjegod bio i u kakvoj god se službi nalazio.

Husserlovi su bili židovskog porijekla, ali su rano prešli na protestantizam, te su i djecu odgajali u tom duhu. Pričalo se da je Gerhard sa šest godina pošao u školu sa Franzom Hilbertom, jedincem čuvenog matematičara. Jednom je upitao svog malog prijatelja, koje je vjere. Franz mu nije znao odgovoriti. »Ako ne znaš, tada si sigurno Židov«, rekao je Gerhard. Ovo međutim nije bilo istinito, ali je bilo značajno. Kasnije je Gerhard običavao vrlo često govoriti o svom židovskom porijeklu.

Tog ljeta Husserl je u svojim predavanjima govorio o »Prirodi i duhu«, o istraživanjima osnovki prirodnih i duhovnih znanosti. Ovim predmetom trebao se baviti i drugi dio »Ideja«, što još nije bilo objavljeno. Majstor ga je završio zajedno sa prvim djelom; štampanje se međutim odgodilo, kako bi se završilo i novo izdanje »Logičkih istraživanja«. Tako je valjalo učiniti zbog toga što je djelo još prije više godina bilo razgrabljeno, a još i sada traženo.

Uskoro nakon dolaska Moskiewicza u Göttingen, održana je prva semestarska sjednica »društva filozofa«.

Sačinjavao ju je uži krug Husserlovih učenika, koji su se tjedno jedamput sastajali, da bi pretresli određena pitanja. Roza i ja nismo ni znale, kako je to od nas bilo smiono što smo se odmah našle među ovim odabranicima. Kako se to Mosu činilo posve prirodnim i mi smo bili istog mišljenja. Inače je moglo proći više semestara dok se dozna za djelovanje toga društva, a i tada kada bi netko bio uveden u društvo filozofa, mjesecima bi s poštovanjem samo slušao prije nego se usudio da progovori. Ja sam međutim smiono odmah progovorila. Kako je Moskiewicz bio daleko stariji od svih nas, povjereno mu je predsjedništvo za ovaj semestar. Ali nikom nije teže pala ta dužnost nego njemu. Vidjelo se za vrijeme sjednica koliko ga je unesrećivala njegova uloga. Predsjedavao je za stolom, ali mu je riječ obično brzo izmakla. Naše sastajalište je bila kuća gospodina Heistera. Bio je to mladi vlastelin, koji se radovao što živi u Göttingenu, sluša filozofska predavanja i što prijateljuje sa filozofima. Veselilo ga je što smo se kod njega sastajali i ništa ga nije smetalo, što se nismo obazirali na njegove nevažne primjedbe. Njegova nježna, plava supruga bila nam je svima mnogo simpatičnija od njega. Ona je bila kći düseldorfskog slikara Achenbacha. Mnogobrojne slike njezina oca ukrašavale su njihov stan. Kada smo pristizali pri kišovitom vremenu mokrih kaputa i cipela, sluga bi nam uljudno pomogao pri odlaganju. Primijetili smo međutim, kako je potajno odmahivao glavom zbog svojih značajnih gostiju. Također, kada nam je u (feudalnoj) blagovaonici točio čaj ili vino — prema želji — mogao je opaziti koješta neobičnoga. Neću nikada zaboraviti kako je Hans Lipps, za vrijeme jednog žustrog razgovora, stresao pepeo sa svoje cigarete u srebrnu posudu za šećer.

Osnivači Filozofskog društva tada više nisu bili prisutni. Reinach nije više dolazio od kako se oženio i postao docent. Conrad i Hedwig Martius živjeli su od njihovog vjenčanja naizmjence u Münchenu i u Bergzabernu. Dietrich von Hildebrand je otišao u München, a Aleksandar Koyré u Pariz. Johannes Hering

spremao se za državni ispit, te se povukao u svoj rodni grad Strassburg, gdje je mogao nesmetano raditi. Ali bilo je još ljudi koji su surađivali s tim istaknutim ličnostima i koji su htjeli predati tradiciju nama novajlijama. Vodeću ulogu imao je Rudolf Clemens. On je bio jezikoslovac. Njegova tamnosmeđa kravata i brada, blag glas, smirene a istovremeno lukave oči podsjećali su na dob romantičara. Nastup mu je bio prijazan, ali to nije bila takva prijaznost koja bi ulijevala povjerenje. Fritz Frankfurter, porijeklom iz Breslava studirao je matematiku. Iz njegovih smeđih očiju izvirala je djetinja otvorenost, vjernost i dobrota. Radost, koju mu je činilo filozofiranje, što je uostalom bila osobina većine nas, dolazila je naročito u njega do izražaja. Kad mi je jednom pričao nešto iz Husserlova predavanja o Kantu, što ja još nisam čula, prekinuvši sama sebe, iznenada je rekao: »Ne, ono što sada dolazi i suviše je lijepo, a da se unaprijed kaže, to biste morali sami čuti.« Najsnažniji utisak na mene učinio je Hans Lipps. Imao je tada 23 godine, ali je izgledao još mnogo mlađi. Bio je vrlo visok, vitak, ali snažan. Njegovo lijepo izražajno lice bilo je svježe kao u kakva djeteta, a iz njegovih velikih okruglih očiju izvirao je ozbiljan ispitivački pogled. Svoje mišljenje izrazio bi obično kratkom, ali vrlo sigurnom rečenicom. Kada bi ga zamolili za bliže objašnjenje, tada bi rekao, da se ne da ništa reći, činjenica je jasna sama po sebi. Time smo se morali zadovoljiti i bili smo svi uvjereni u istinitost i dubinu njegovih shvaćanja, iako ponekad nismo bili u stanju da ih potpuno shvatimo. Kada bi se teško izražavao, tada su govorile njegove oči i njegova živahna nehotična mimika. Tog ljeta nije mogao redovito prisustvovati našim večerima, jer je bio zauzet fizikom i u isto vrijeme jednim radom o fiziologiji biljaka, koji je ulazio u sastav njegova doktorata. Medicinskim i prirodoslovnonaučnim radom bavio se da bi ispunio vrijeme kada se nije moglo filozofirati. Osim toga već je koješta završio. Počeo je kao arhitekt (Innenarchitekt) i kao primijenjeni umjetnik, međutim to ga nije zadovoljilo. Ipak se time rado bavio i kasnije, a vrlo izrazita umjetnička osobina bila je u njegovoj naravi.

Boraveći kao dragun u tjelesnoj gardi u Dresdenu upoznao se sa »Logičkim istraživanjima« i to je bio početak njegova novog života. Tako je došao u Göttingen. On se jedini iz tog kruga sastajao sa siromašnim Mosom, kojega je volio. Drugi su se zabavljali na račun njegovog nesigurnog nastupa i vječno neriješenih pitanja.

Svima je ovim ljudima filozofija predstavljala jedini životni cilj, iako su možda i drugo što studirali. U ovaj su krug pripadali i neki drugi, kojih je slučaj bio posve suprotan. Najviše ih je zaokupljao predmet, koji su studirali, ali su se uvijek zanimali i fenomenologijom. U ovu su grupu pripadali Friedrich Neumann i Günther Müller, koji su se relativno brzo uzdigli na dužnost redovitog sveučilišnog profesora u svojoj struci.

Osim Roze i mene, bilo je još nekoliko novo uvedenih članova. Betty Heymann bila je židovka iz Hamburga, neprirodno niska rasta. Profinjeno lijepo lice nagrađivali su ponešto veliki zubi, a lijepe velike oči bile su neobično jasne i pametne. Bila je učenica Georga Simmela,imala je namjeru da kod njega i promovira, a ovamo je došla samo za jedan semestar da upozna Husserla. Isto tako je i Fritz Kaufmann imao svoju filozofsku prošlost, kojom se ponosio. On je došao iz Maburga od prof. Natorpa i uspio je poprimiti mnogo neokantizma, što mu je otežavalo uživljavanje u fenomenološke metode. Potjecao je iz dobrostojeće, židovske, trgovačke obitelji iz Leipziga. Kako je imao još dvojicu mlađe braće, koji su trebali preuzeti očev posao, mogao se potpuno posvetiti filozofiji i svojim studijima. On je vjerojatno bio jedini među nama, koji nije imao materijalnih briga. U ovim krugovima gdje se na vanjštinu nije mnogo polagalo, bio je vrlo upadljiv svojim elegantnim odijevanjem. Svi su se u sebi veselili, kada je jednom njegov susjed, neki Amerikanac, energično praznio svoje nalivpero, a Kaufmann se očigledno zabrinuo zbog svog svijetlosivog odijela. Govorio je besprijekornim visokonjemačkim govorom, bez i najmanjeg utjecaja saskog dijalekta, dok je Lipps na

svoju nevolju već nakon svojih prvih riječi otkrio, da je Saksonac što nikako nije htio priznati, uporno naglašavajući da je od svog oca naslijedio prusko državljanstvo.

Istog dana, kad smo Roza i ja trebale poći Husserlu na razgovor, posjetile smo prvi put Bismarckov toranj. Dok smo usput brale ljubičice, prestigao nas je Kaufmann. Prepoznavši nas, pozdravio je i rekao prijazno: »Ovdje ima mnogo ljubičica, zar ne?« Time je bio probijen led i počeo je razgovor. Bila sam vrlo iznenađena, kada je rekao da ga je Reinach skoro izbacio, prilikom prvog posjeta, te se odlučno usprotivio da ga primi u svoje seminarske vježbe. Do sada nisam ni pomislila, da me je lijepo primio, vjerojatno samo zato što sam na njega učinila pozitivan utisak. Kada sam kasnije prisustvovala Reinachovim vježbama naišla sam na razrješenje. Reinach je uza svu svoju dobrotu i prijaznost vrlo strogo osuđivao drskost. Mora da mu se Kaufmann predstavio s izvjesnom samosviješću. Tim svojim držanjem, a i s izvjesnom usiljenošću svoga govora, sam si je naškodio. Ubrzo sam međutim uvidjela, da je to samo ono površinsko. Preduzela sam si, da ga ponekad zadirkujem, a da se ne obazirem na njegovu ukočenost. Tada bi me gledao začuđeno kao da se dešava nešto sasvim neobično, ali izgleda da mu je to godilo. Postepeno je promijenio svoje ponašanje i postajao sasvim jednostavan i srdačan.

U Husserlovom seminaru je bilo i ljudi koji su kod njega lično radili, ali nisu spadali u Filozofsko društvo. Kada sam uskoro nakon početka semestra bila pozvana Courantovima, rekao je Richard: »Ako si u Husserlovom seminaru, mora da si se upoznala sa Bellom.« On je Kanađanin. Poznavala sam neke Amerikance i Engleze, ali nisam znala na koga je on mislio »On je najsimpatičniji student u Göttingenu. Sigurno ćeš ga uskoro zamijetiti.« Ubrzo poslije toga privukao je moju pažnju jedan student u sportskom odijelu, bez šešira, koji je sjedio na ogradi predavaonice. Izgleda da

je gledao za nekim, a držanje mu je bilo slobodno i neusiljeno. »To je Bell« pomislila sam. Zaista je to bio on. Nije se mnogo družio s ostalim fenomenolozima. Englezi i Amerikanci u Göttingenu sačinjavali su zasebnu grupu i bili su uvijek zajedno. Osim toga družio se s nekim znancima, koji nisu imali nikakve veze s njegovim studijem. Ovima je pripadao i moj bratić. Od njega sam također saznala za Bellovu prošlost. On je isprva bio inženjer, ali je za vrijeme svojih vožnji po Sjevernom moru počeo filozofirati. Konačno je došao u Englesku, a kasnije u Njemačku da studira. Jednom prilikom mi je sam rekao, da je jedna kritika Moritza Schlickea svratila njegovu pažnju na »Logička istraživanja« i konačno ga dovela u Göttingen. Sada je već tri godine ovdje i radi kod Husserla na doktorskoj radnji o američkom filozofu Royce-u. Imao je 31 godinu ali je izgledao mnogo mlađi.

Kao predmet rasprava u okviru Filozofskog društva izabrali smo ovog ljeta drugo veliko djelo, koje se pojavilo u Godišnjaku i izvršilo možda veći uticaj na čitav duševni život posljednjeg desetljeća od Husserlovih »Ideja«, a bilo je to »Formalizam u etici i materijalna etička vrijednost« Maxa Schelera (»Der Formalisimus in der Ethik und die materielle Wertethik«) Mladi fenomenolozi bili su pod jakim utjecajem Schelera. Neki, kao Hildebrand i Clemens držali su se više njega nego Husserla. On je u ono vrijeme bio u jako lošoj situaciji. Njegova prva supruga od koje se rastao, umiješala ga je u Münchenu u neki proces. Optužbe koje su ga teretile pojavile su se u javnosti, i dovele su do toga, da mu je oduzeto pravo predavanja na sveučilištu. Kako se nije više smio baviti nastavnim radom, nije imao ni stalnog prihoda, živio je od pisanja — najvećim dijelom u Berlinu sa svojom drugom suprugom Märit Furtwängler u jednoj skromnoj hotelskoj sobi, a često i putovanjima. Filozofsko društvo ga je pozivalo svaki semestar na nekoliko tjedana radi predavanja u Göttingen. Budući da nije imao pravo da predaje na sveučilištu, predavanja nismo smjeli javno oglasiti, već smo međusobno usmeno obavještavali je-

dan drugoga. Sakupili bismo se u dvorani nekog hotela ili kavane. Na koncu ovog semestra došao je i Scheler. Ispočetka je bilo određeno nekoliko večeri za predavanje. Kako nije znao rasporediti vrijeme, na koncu se gradivo tako nagomilalo da smo morali dolaziti svakoga dana. Kad bi završio sa službenim dijelom predavanja, ostajalo bi još satima s užim krugom u kavani. Ja sam samo jedan ili dva puta sudjelovala u tim noćnim sijelima. Odbijao me od njih način na koji su govorili o Husserlu.

Scheler je naravno bio oštar protivnik idealističkog obrta i kao da je na nj gledao s visine. Poneki od mladića dozvoljavali su si pri tome i ironiju, što me se dojmilo kao pomanjkanje poštovanja i zahvalnosti prema Husserlu. Odnosi između Husserla i Schelera nisu bili nepomućeni. Scheler bi u svakoj prilici naglašavao kako nije bio Husserlov učenik već da je fenomenološke metode samostalno pronašao. U svakom slučaju, kao student nije bio njegov slušač, ali je Husserl bio ipak uvjeren u Schelerovu ovisnost. Poznavali su se već godinama. Dok je još Husserl bio privatni docent, Scheler je živio nedaleko odande u Jeni. Često su se sastajali izmjenjujući živo svoje misli. Svatko, tko ga je osobno poznavao, ili samo dovoljno pažljivo pročitao njegove spise, zna kako je Scheler lako potpadao pod tuđe utjecaje. Dolijetale su mu ideje, dalje se u njemu razvijale, a da ni sam pri tome nije zapažao bilo čiji utjecaj. On bi mirne savjesti govorio kako je sve to njegovo vlasništvo. U tom takmičenju za prednost uhvatila je Husserla ozbiljna briga za svoje učenike. Mnogo se trudio da nas odgoji u duhu stroge stvarnosti i temeljitosti »radikalnog intelektualnog poštenja«. Shelerova metoda koja se razbacivala genijalnim pobudama, a da ih nije sustavno slijedila, bila je zasljepljujuća i zavodljiva. Osim toga govorio je i o aktualnim pitanjima, koja su važna za svakoga, a koja naročito pokreću mlade ljude — dok je Husserl govorio o trijeznim, promišljenim i apstraktnim pojmovima. Unatoč toj zategnutosti među njima se ovog puta razvila srdačnija suradnja. Prvi utisak koji

je Scheler ostavio bio je očaravajući. Ni u jednom čovjeku kasnije nisam naišla na tako jasan »fenomen genijalnosti«. Iz njegovih velikih, plavih očiju svijetlio je sjaj jednog višeg svijeta. Na lijepom i plemenitom licu ostavio je život svoje neugodne tragove. Betty Heyman je rekla da je on podsjeća na sliku Doriana Greya; onu tajanstvenu sliku u koju je raskalašeni život čudna čovjeka ucrtao svoje linije, dok je čovjek zadržao svoju mladenačku ljepotu. Scheler je govorio velikom snagom i dramatičnom živahnošću. Riječi koje je naročito volio izgovarao bi s pobožnošću i nježnošću (na pr. živa istina). Kada bi se objašnjavao s kojim protivnikom, glas bi mu bio pun prezira. Tada je razrađivao pitanja, koja su činila temu i njegova nedavno izdanog djela »Prema fenomenologiji i teoriji osjećaja simpatije« (Zur Phänomenologie und Theorie der Sympathiegefühle). Za mene su ta pitanja bila od velikog značenja, jer sam se upravo počela baviti problemom »suosjećanja«.

U praktičnom životu je Scheler bio bespomoćan kao dijete. Jednom sam ga vidjela kako stoji u garderobi neke kavane sav zbunjen pred nizom šešira, ne znajući koji je njegov vlastiti. »Sada vam nedostaje vaša supruga, zar ne«, rekla sam mu smješeći se. Složio se s tim. Videći ga takvog nitko ga ne bi mogao osuđivati — pa čak ni onda kada bi radio neke stvari, koje bi se drugim ljudima zamjerile. Čak bi se i žrtve njegovih zabluda često zauzele za njega.

Za mene kao i za mnoge druge u ono vrijeme njegov utjecaj na polju filozofije bio je vrlo značajan. Ne znam koje se godine Scheler vratio u Katoličku Crkvu. Mora, da to nije bilo davno. U svakom slučaju to je bilo vrijeme kada je bio sasvim ispunjen katoličkim idejama i kada je svom vedrinom svoga duha i govora radio za katoličanstvo. To je bio moj prvi susret sa do tada nepoznatim svijetom. Nije me još doveo vjeri, ali mi je otkrio bogatstvo fenomena pored kojih nisam više mogla slijepo prolaziti. Nije nam se bez razloga govorilo, da sve stvari sagledamo bez

predrasuda odbacujući sva ograničenja. Prepreke racionalnih predrasuda u kojima sam odrasla, da ni sam toga bila svjesna, pale su, a preda mnom je iznenada stajao svijet vjere. U njemu su živjeli ljudi s kojima sam danomice surađivala i s divljenjem ih promatrala. U najmanju ruku morao je biti vrijedan živog razmišljanja. Tada se još nisam počela baviti sistematski pitanjem vjere; jer sam još suviše bila ispunjena drugim stvarima. Zadovoljila sam se tim, da se izložim utjecaju svoje okoline bez suprotstavljanja i — gotovo neprimjetno — ja sam se preobrazila.

U prikazu mojih prvih dana u Göttingenu, nedostaje još nešto o mojim odnosima prema rođacima. Moj bratić Richard Courant imao je 25 godina, odnedavna privatni docent i oženjen. Njegova supruga, Nelli Neumann, bila je nešto starija od njega. Zajedno s njim studirala je matematiku, doktorirala i položila državni ispit. Gospodin Neumann dugo je oklijevao prije nego što je povjerio svoju jedinicu tom mladom čovjeku, bez sigurne egzistencije. Otac Neumann bio je dobar i plemenit čovjek. Osvajao je svojom otmjenom vanjštinom: visok, vitak, plave kose i svojim svijetlo plavim očima, uopće nije djelovao kao Židov iz provincije, već biste prije pomislili da je aristokratskog porijekla. Kako je majka umrla kada je Nella imala tek dvije godine, on joj je morao biti i majka i otac. Obasipao ju je nježnom ljubavlju i radio s njom kao prijatelj. Sreću njihova zajedničkog života kvarila je svekrva, koja je poslije majčine smrti ostala u kući. Umrla je tek poslije Nelline udaje. Prije sam govorila o teškoj mladosti svoga bratića. On se sam, svojim snagama, podigao, a njegova nadarenost i karakter bili su predmet našeg divljenja. Imovina njegove supruge omogućila mu je prvi put u životu osjetiti mogućnost bezbrižnog postojanja. Slično kao što je i Anne Reinach, dala je i ona s najvećom brižljivošću napraviti ugodan namještaj. Kuća na dva kata u Schillerovoj ulici, bila je smještena na južnom rubu grada, a iza nje su se prostirali vrtovi i polja. Ovaj lijepi dom bio je na raspolaganju neusiljenom prija-

teljstvu. Richard je volio sa sobom dovesti nenajavljene goste. Imao je veliki krug prijatelja, — docente i starije studente. Također je rado vodio i svoje učenice, ako se imao što dogovoriti s njima. Da, Nelli mi je predložila da dođem u Göttingen i srdačno me primila. Češće su me pozivali na ručak, a kupaonica mi je također stajala na raspolaganju. Nelli kao da je uživala, kada bi se tko koristio njenim vlasništvom. Bila je vedra i razgovorljiva no uz to vrlo temeljita. Naročito se zanimala za etička pitanja i ne bi ništa poduzimala prije nego je promjerila sve odgovarajuće i neodgovarajuće osnove. Još je posjećivala neka predavanja, a jednom u tjednu imali smo zajedničko predavanje, pa bi onda zajedno išli kući. Raspitivala se o svim poslovima, pratila moj studij s najvećom pažnjom i veselila se tome što joj se činilo da se tu radi o čovjeku, koji vjerno slijedi puteve za koje je rođen. Za domaćinstvo nije pokazivala naročito zanimanje, jer joj čitav odgoj nije tekao u tom pravcu. Kada se nakon nekoliko mjeseci vratila u Breslav na pogreb svoje bake, pričala je s mnogo humora o svim nespretnostima u svojoj domaćinskoj praksi: »Stvari su toliko kompliciranije, što se više udaljuju od matematike, čini mi se da je domaćinstvo najdalje od matematike.« Richard ju je u razgovoru s njom često zadirkivao, što je u ostalom bila njegova osobina. Sa mnom ga je povezivala uska rodbinska veza. Iako nije htio priznati, on je veoma volio našu obitelj i uvijek bi se raspitivao o njenim članovima. On je također rado razgovarao sa mnom o brigama oko svojih roditelja, kako se prije savjetovao s mojom majkom. Također se mnogo zanimao za moj naučni rad. Zbog filozofije sam zapravo došla u Göttingen, pa sam joj htjela posvetiti najveći dio svoga vremena. Kako sam međutim namjeravala da ostanem samo jedno ljeto, htjela sam ga iskoristiti i upoznati germaniste i povjesničare koje nisam upoznala u Breslavu. Predavanje o »Bórneu, Heineu i mladoj Njemačkoj« od Richarda Weissenfelsa bilo je više kao oporavak nego rad. Također strogog i strašnog Edwarda Schrödera podnosila sam bezbrižno kao »fenomen«. On je bio visok i jak

čovjek sa širokom sivom, po sredini razdijeljenom bradom. Bio je ponosan što govori »odraslim jezikom« — jezikom svog rodnoga kraja Hesena. Još mu je više pristajalo, kako se meni činilo, da govori srednje-njemačkim ili dapače staronjemačkim jezikom: uvijek bi me veselilo, kada je u svom predavanju čitao kakav izvod iz književnosti. Kao i njegov šurjak Roethe u Berlinu protivio se da žene studiraju, te do sada još ni jednu djevojku nije primio u svoj seminar. Ja sam međutim doživjela njegovo »obraćenje«. Kada je na početku semestra dijelio seminarske ključeve članovima — pri tome bi svaki morao pojedinačno i rukujući se s njim obećati da neće niti jednu knjigu iz seminarske biblioteke ponijeti kući javno je rekao da će odsada dozvoliti pristup i ženama u svoj seminar: one su to zaslužile svojom marljivošću i valjanim radom. Osim toga bio je dobrodušan čovjek: kada je jednom u predavanju spomenuo svog pokojnog kolegu, navrle su mu suze na oči.

Od filozofa slušala sam osim fenomenologa i Leonarda Nelsona. On je bio još sasvim mlad, bilo mu je jedva 30 godina, ali je već bio poznat u čitavoj Njemačkoj, bolje reći ozloglašen zbog svoje knjige o »takozvanom spoznajnom problemu« (Erkenntnisproblem). U njoj je s najvećim oštroumljem »pobio« sve najznačajnije zastupnike spoznajne teorije dokazima formalnog protuslovlja. Ni u svojim predavanjima, — slušala sam njegovu »Kritiku praktičnog razuma«, — nije postupao obzirnije. Imao je dva šematska crteža za prikazivanje tipičnog protuslovlja: studenti su ih svakog sata ponovo crtali na ploču zbog novih protivnika, a slušači su ih zvali »guillotina«. Jedini preživjeli na bojištu, bio je Kantov učenik Fries, prema kojemu je Nelson imenovao svoju vlastitu filozofiju. Njegova se etika uzdizala u izvod kategoričkog imperativa. Uopće čitavo je predavanje bilo besprekidan niz izvoda predviđenih teza. Njegovi konačni zaključci bi se teško mogli izvući, ali ja sam imala utisak, da su njegove pretpostavke pogrešne. Najopasnije je bilo to, da je sve, što je u svojoj etici teorijski

izvodio, također i praktički sprovodio, te isto to tražio i od svojih studenata. Okruživao ga je krug mladih ljudi, koji su se potpuno prepustili njegovim uputama. Richard Courant, koji je sam jedno vrijeme bio pod njegovim utjecajem, govorio je: »Kao što studenti idu na prijepodnevno pivo, tako dobrovoljci polaze na Nelson-predavanja.« Njegova je priroda upravo odgovarala vođi: čvrstoća karaktera, nepokolebljivost volje, tiha strast njegovog ćudorednog idealizma davali su mu nadmoć. Vanjštinom nije bio privlačan. Bio je visok, širokih ramena, teška hoda i spuštenih kapaka, nad svjetloplavim očima, govor mu je teško i ponešto umorno odzvanjao, unatoč odlučnosti i snazi, kojom je sve iznosio. Lice mu je bilo ružno, no ipak privlačno; najljepše što je bilo na njemu bila je gusta, svijetla, valovita kosa. Govorio je razumno i sasvim suho. Tijek glavnih misli bilježio bi na ploču. Po rukopisu i šematskim skicama vidjelo se, da je to ruka umjetnika.
Surađivao je samo s nekolicinom ljudi, koji nisu prihvaćali njegovu životnu filozofiju i način života. U ovaj ograničen broj spadala je i Roza Heine, ruska Židovka, koja je već godinama studirala psihologiju u Göttingenu. Upoznala sam je u psihološkom institutu i jednog dana, kada smo zajedno išle ulicama srele smo Nelsona. Pozdravila ga je, predstavila me i rekla, da bi se zajedno morali ispričati. Na to se oprostila i pustila nas ići dalje. Nelson me je iz viđenja poznavao sa predavanja i rado je htio čuti moje mišljenje, jer je znao da sam Husserlova učenica, a nije bila rijetkost da netko iz njegove grupe zaluta k njemu. On lično nije poznavao Husserlovo učenje i smatrao je da bi bilo potrebno i suviše vremena, da se čovjek uvede u njegovu tešku, novu terminologiju. Zapitala sam ga nije li se već bavio Reinachom, tada bi išlo lakše. »Reinach je jasniji, ali nije tako dubok«, glasio je odgovor. Time se naš razgovor završio, jer smo stigli pred nakladu Vandenhoek i Ruprecht, kamo je on išao. Prošlo je više godina, prije nego smo se ponovo sreli.

U psihološkom institutu slušala sam »Psihofiziku

očnih osjetila« Georg Elias Müllera, veterana stare čisto prirodoznanstvene metode. Sadržavala je strahovitu točnost, koja me privlači i bila je uvjerljivija, nego ono što sam upoznala kod Sterna. To mi je međutim, činilo onakovo veselje, kao na pr. teorijska fizika ili matematika: bilo je naučnih područja u kojima sam se rado dala da me poučavaju, ali nisam prihvaćala nikakove zadatke lično za sebe. Müller je bio vatreni protivnik fenomenologije, jer za njega nije ništa drugo postojalo osim prirodnih znanosti.

Husserl nam je naprotiv preporučio da ga slušamo, jer je on mnogo polagao na to da se upoznamo s metodama pozitivnih nauka. David Katz, koji je radio kao privatni docent kod Müllera, također se u svoje studentsko vrijeme bavio fenomenologijom i bilo je očito, da su njegova predavanja bila pod tim utjecajem. Preko Moskiewicza i Roze Heine (koja se kasnije udala za njega) upoznala sam se lično s njim. Gibanje u institutu bilo je čudnovato: Müller je imao masu učenika, koji su kod njega htjeli doktorirati, iako to nije bilo jednostavno. Često puta je prošlo nekoliko mjeseci dok bi se samo aparati nabavili. Nitko ne bi drugom odavao kakvim je radom sam zaokupljen. U različitim pokusnim dvoranama stare zgrade u Paulinen ulici radio je svatko tajanstveno na svojim strojevima. Jedno vrijeme sam bila pokusna osoba jednog danskog psihologa. Sjedila bih u zamračenoj prostoriji pred jednim tahistoskopom, pri čemu bi mi se pokazivalo niz različito svijetlećih figura, svaka samo na časak, te sam poslije morala reći što sam vidjela. Primijetila sam, da se radi o prepoznavanju predmeta, ali bliža objašnjenja nisam dobila. Mi fenomenolozi smijali smo se na račun tih tajanstvenih pokusa i bili smo sretni što možemo međusobno izmjenjivati svoje misli, jer nismo trebali strahovati da ćemo jedan drugome oteti rezultat.

U Göttingenu mi je uz filozofiju bio najvažniji rad kod Maxa Lehmana. Već sam u Breslavu proučila njegovo veliko djelo o barunu Steinu i radovala sam se

što ću ga sada moći upoznati. Slušala sam njegovo predavanje o vremenu apsolutizma i prosvjetiteljstva, te predavanje o Bizmarku. Radovao me njegov način evropskog razmišljanja, baština njegovog učitelja Rankea. Naravno, nisam se mogla složiti sa svim njegovim shvaćanjima. Kao stari Hanoverljanin bio je jako antipruski nastrojen; njegov ideal bio je engleski liberalizam. To je naročito došlo do izražaja u njegovom predavanju o Bizmarku. Kako me je jednostranost uvijek poticala na to da budem pravedna prema protivnoj strani, postala sam ovdje više nego kod kuće svijesna odlika pruske ćudi, a moj prusizam je očvrsnuo.

Već sam spomenula da sam se odrekla Reinachovih vježbi kako bih mogla prisustvovati Lehmanovim seminarima, koji su se istodobno održavali. U svakom slučaju, skoro sam žalila, kada sam vidjela kakvi se zadaci ovdje postavljaju; jer toliko vremena u Göttingenu nisam mogla posvetiti studiju povijesti. Naša je zadaća za čitav onaj semestar bila usporedba tadašnjeg njemačkog državnog ustava s onim iz 1849. Najpotrebnije knjige za studiranje ovih pitanja bile su nam stavljene na raspolaganje u maloj radnoj sobi pored velike vježbaonice. Dosta sam sati tamo provela. Najstrašnije je iznenađenje bilo što je svaki novi član morao da preuzme neku pismenu radnju. Teme su, odmah prvi sat, porazdijeljene i to tako, da su dvoje — po mogućnosti djevojka i mladić — obrađivali istu temu. Također je utvrđen i datum predavanja tih radova. U drugoj polovici semestra razgovarali smo o radovima u okviru semestarskih sastanaka. Pri tome su obje žrtve morale sjesti za stol u obliku potkove, nasuprot Lehmannu, i odgovarati na pitanja. Imao je slab vid, te nas je u slučaju kada smo podalje sjedili, jedva vidio. Na početku semestra dao je obilježiti sve stolove i unio ime svakog učesnika na njegovo mjesto. Tada nas je pamtio kao funkciju našeg mjesta, te nismo smjeli mijenjati redoslijed. Moja je tema glasila: Ostvarenje stranačkih programa u nacrtu ustava iz 1849. Moj sudionik i ja došli smo na red gotovo pri svršetku semestra. Prije toga se uopće nismo pozna-

vali; ali kako smo sada uzdisali pod istim teretom pratio me nekoliko puta kući kako bismo se ispričali o našim brigama. Bio je pametan i marljiv. Imala sam mnogo povjerenja u ispravnost njegova rada. Zadaća nimalo nije bila lagana. Moralo se točno proučiti postrojavanje stranaka u frankfurtskom parlamentu, te ispitati suštinu stranačkih programa, koji se međutim nisu mogli tako lako nabaviti. Jedan sam takav program pronašla nakon dugog traganja u starom novinskom primjerku iz 1849. iz Heidelberške biblioteke. Tada je tek slijedio posao uspoređivanja. Kroz čitav semestar kao da sam bila pod tim pritiskom. Konačno je došlo vrijeme našeg sastanka kada nas je Lehmann uzeo na nišan. On je uostalom to činio na vrlo prijazan način i izrazio je na koncu svoje zadovoljstvo o proteklom razgovoru. U svakom slučaju desila se jedna tragikomična poteškoća: budući je tinta kojom sam pisala bila presvijetla za njegove oči, on nije mogao pročitati moj cijeli rad. Jedna starija kolegica predložila mi je da ga podsjetim, te upitam Lehmanna, da li da radnju prepišem strojem. Tako sam se uputila u ulicu Bürger gdje je bila njegova kuća okružena vrtom. Odveli su me na kat. Već je samo predvorje njegove radne sobe bilo do stropa napunjeno knjigama. Lehmann me je primio sasvim ljubezno. Ne, nije potrebno prepisivati radnju. On ju je sada nakon toga razgovora znao i bio je jako zadovoljan. Pogotovo: žene! Što bi bilo iz njegova seminara da nije bilo žena, koje su tako marljivo i revno radile! To mi je zvučilo pomalo pretjerano i osjetila sam se dužna da se zauzmem i za svoje kolege: ima i mladića, koji su nešto uradili. Bio je malo iznenađen mojim odgovorom, ali je odmah potvrdio: »O, da poneki. Vaš partner npr. je predao također dobru radnju.« Ali sada je došlo do velikog iznenađenja. Lehmann je izjavio da je radnja tako uspjela, da će je rado uzeti u obzir kao doktorsku radnju. Još bih je samo malo morala upotpuniti. To nije bilo neobično odlikovanje. Lehmann je naime obećao, da će dobre seminarske radnje uvrstiti kao doktorske radnje, samo ja o tome ništa nisam znala, jer do tada nisam ni mislila o tome. Prema

državnom ispitu odnosila sam se kao prema nečemu što je još vrlo daleko, jer sam imala u planu da prvo doktoriram. Osim toga prema predviđanjima u Göttingenu sam trebala sprovesti samo jedno ljeto i računala sam s tim da ću državni ispit polagati u Breslavu.

Naravno, kako se kraj semestra sve više približavao to mi je sve više izgledalo nemogućim da odem. Protekli mjeseci nisu predstavljali nikakvu epizodu, već početak novog životnog razdoblja. Tada mi je iskrsla pomoć, odande odakle sam se najmanje nadala. Ta jednu doktorsku radnju ne smijemo ostaviti neiskorištenu. To će i mojima kod kuće biti jasno. Mislim, da je već na putu kući i za vrijeme te posjete stvoren moj plan. Trebala sam samo, prije svega urediti svoj odnos prema profesoru Sternu. On je dobio izvještaj o proteklom semestru: svoj psihološki radni zadatak nisam ni dotakla, jer sam se sva uživjela u fenomenologiju; sada me obuzela žarka želja, da nastavim radom kod Husserla. Slijedio je vrlo povoljan odgovor: ako već imam tu želju tada bi bilo preporučljivo da kod njega i doktoriram. Moji se također nisu protivili. Sada je trebalo učiniti najveći korak: otišla sam Husserlu te ga zamolila za doktorsku radnju. »Već ste tako daleko dospjeli«, zapitao me je iznenađeno. Navikao je da ga se godinama sluša, prije nego što bi se netko odlučio na samostalan rad. Ipak, nije me odvratio od moje namjere. Samo me je suočio sa svim teškoćama. Njegovi su zahtjevi za jednu doktorsku radnju vrlo veliki; on misli da je za tu radnju potrebno tri godine rada. Ako imam namjeru da položim državni ispit, onda bi mi on savjetovao da to prvo učinim, inače ću se suviše isključiti iz svoje struke. On, međutim, mnogo polaže na to da se u jednoj specijalnoj znanosti stvori nešto dobro. Nije bio isključivo samo za filozofiju; kao solidan temelj potrebno je poznavanje i metoda drugih nauka. To je doduše porušilo moje dotadašnje planove i malo me ražalostilo; ali ja se ipak nisam dala zaplašiti već sam bila spremna da pristanem na sve uvjete. Tada je majstor postao malo susretljiviji. Nije bio protiv toga da odmah iza-

berem svoju temu i da je odmah započnem. Kada budem sa svojim pripremama za državni ispit tako daleko, dat će mi temu za radnju, koju bih kasnije mogla preraditi u doktorsku radnju. Sada je još preostalo samo pitanje moga izbora. To me nije zbunilo. U svom predavanju o prirodi i duhu Husserl je govorio o tome da se objektivna stvarnost shvaća subjektivno, tj. po mnoštvu spoznajnih pojedinaca, koji međusobno stoje u vezi. Prema tome je iskustvo pretpostavljeno drugim pojedincima (str. 45). Ta je iskustva Husserl spomenuo u osvrtu na radove o suosjećanju Theodora Lippsa, ali se nije potpuno izjasnio u čemu se sastoje ta iskustva. To je dakle bila praznina, koju je trebalo ispuniti. Htjela sam istražiti što je suosjećanje. To se majstoru nije učinilo loše. Svakako, slijedila je nova gorka tableta, koju sam trebala progutati; zahtijevao je da radnju izvedem kao razračunavanje sa Theodorom Lippsom. Htio je naime, da učenici u svojim radovima razjasne odnos fenomenologije prema ostalim suvremenim filozofskim pravcima. Njemu lično to nije uspjevalo. Bio je i suviše ispunjen svojim vlastitim mislima, a da bi bio sposoban da se obračunava s tuđim. Ali ni kod nas nije naišao na mnogo interesa prema njegovim zahtjevima. Običavao bi reći smješeći se: »Ja svoje učenike odgajam kao sistematske filozofe, a tada se čudim što nemaju volju da pišu filozofski — povijesne radnje. Bio je neumoljiv što se prvog zahtjeva tiče. Morala sam zagristi kiselu jabuku, tj. prihvatiti se studiranja dugog niza djela Thomasa Lippsa.

To je ponovo bio zamašni pokušaj. Morali su se praviti sasvim novi planovi. I s tim sam ubrzo bila gotova. Ako sam već državni ispit morala polagati prije doktorskog, tada sam ga se htjela što prije riješiti. Imala sam pet završnih semestara. S time se još nisam smjela prijaviti na ispit. Predviđen broj je iznosio najmanje šest. Ali to je potjecalo iz starih vremena kada nije bilo ni toliko gradiva koje se trebalo svladati. Sada si je većina ljudi predstavljala da prije ispita ima odslušanih 8 do 10 semestara. O tome nije moglo biti govora kod mene. Moja

je odluka bila čvrsta: slijedeće zime mora biti završen koncept radnje o suosjećanju, a ja moram početi sa pripremama za usmeni ispit, kako bi ga mogla prijaviti pri koncu semestra.«

ASISTENCIJA KOD HÜSSERLA

Poslije praznika vratila se Edita u Göttingen bez Roze Gutmann. U slijedećem semestru izgledao joj je odnos prema Reinachovoj učenici E. G. srdačniji. Ova priča, sjećajući se na lijepa vremena, koja je proživjela s Editom Stein: »Mnogo smo zajedno šetale, lutale, a Edita je bila tiha i vesela prijateljica. Zajedno smo filozofirale i pri tome se često doticale religioznog područja, osobito potaknute time, što je naš profesor Adolf Reinach, za vrijeme rata prešao na kršćanstvo i pisao razne bilješke o tome, kako će jednom kasnije, samo zato filozofirati, da ljudima pokaže put k vjeri.

Osim toga, münchenskki fenomenolog Max Scheler održao je u Götingenu večernja predavanja o religioznim pitanjima npr. o suštini svetaca. Ova su predstavljala dostignuća u malom univerzitetskom gradu i mora da su izazvala prvi poticaj njegovog kretanja prema Katoličkoj Crkvi, koja je očito počela prožimati krugove Husserl-Reinachovih učenika. To nas je jako dojmilo, ali smo još uvijek bile obje suvišne svjetovne. O prijelazu (na katoličku vjeru) među nama (dvijema) nije nikad bilo govora, a ipak je to za mene, a vjerojatno i za nju, bio prvi korak na putu obraćenja«.

Editina sestra Erna želi osvijetliti lik mlade studentice s drugog vidika, budući da je njena želja za znanjem, prosuđujući iz neobičnog programa rada u prvom semestru u Göttingenu djelovala gotovo zastrašujuće, pišući »Oboje smo u Breslavu stekle mnoštvo prijatelja, s kojima smo slobodno vrijeme i praznike (u odnosu na ono vrijeme) sprovodile vrlo slobodno i bez ikakvih predrasuda. Diskutirali smo o znanstvenim i socijalnim temama u širim krugovima ili u uskom prijateljskom krugu. Edita nam je svima bila autoritet zbog svoje logike, koja se nije dala smesti i velikog znanja s područja literature i filozofije. Za vrijeme praznika išli smo na izlete u planine i pri tome smo bile pune životne radosti i poduzetnosti. Kada je poslije otišla u Göttingen da studira povijest i filozofiju, stekla je također mnogo prijatelja, koji su joj to i ostali kroz čitav život, ali naše staro društvo bilo je nepromjenjeno i ona mu je ostala vjerna. Nakon našeg državnog ispita, odlučili smo, moj tamašnji prijatelj, a sada muž Hans Biberstein i ja, da je posjetimo u Göttingenu. Bilo je to nezaboravno vrijeme lijepih izleta i sretnih časova, u kojima su Roza i Edita pokušale da nam približe Göttingen i njegovu okolinu u svoj svojoj draži. Kao zaključak načinili smo predivan izlet kroz Harz planine«. Edita je uživala u tome, unosila u ove radosti cijelu svoju dušu i prožimala ih svom nježnošću i finoćom. Tako je Edita bila odličan studentski drug, vjerna, puna razumjevanja, suosjećanja, spremna da pomogne i uz cijenu najveće žrtve, ali u svojoj nutrini neotuđiva. Edita Stein poznavala je samo jednu ljubav: Znanost. Imala je samo jednu strast: knjige, koje su joj produbljivale znanje. Njezina se biblioteka u tijeku godine dana toliko povećavala da je, nakon što je izdvojila sve što je za Karmel bilo neupotrebljivo, još uvijek imala šest ogromnih sanduka knjiga, koje je ponijela kao svoj miraz. Ali za sada je još pomisao na samostan bila vrlo daleka. Izbio je svjetski rat. Auditoriji su se praznili. Profesori i studenti prihvatili su se oružja. Dok je Erna koja je u proljeću 1914. postala u Breslavu asistent, otišla samo na drugu kliniku, Edita je

iz iskrene ljubavi prema svojoj domovini, prekinuvši svoj studij otišla i prijavila se kao dobrovoljna pomoćnica Crvenog križa. Nakon odgovarajuće izobrazbe, poslana je na zarazni odjel ratnog lazareta u Münchenu Weisskirchen. I tamo, kao i svagdje, svom dušom i predanjem, dala se na posao i jednako su je voljeli ranjenici i bolesnici, kao i kolege i pretpostailjeni. Kako se nje konačni poraz Njemačke u prvom svjetskom ratu teškko dojmio, naslućujemo tek ako čitajući njene filozofske rasprave o »Individumu i zajednici« naiđemo na rečenice, kao: »Kako jedan doživljaj, kao npr. žalost jednog poraženog naroda zaokuplja to je tako snažno da pojedinac stoji pred tim kao pred nečim neizmjerenim i neshvatljivim.« Ona misli, da preporod jednog naroda slijedi kao posljedica uronjavanja u vlastitu prošlost. Na drugom mjestu ove rasprave u Husserlovom godišnjaku piše: »Ja ne živim samo kao pasivni državljanin, ja promatram svoju zemlju i narod, ja ih ljubim i žrtvujem se za njih.«

Prilikom glasanja u Gornjoj Šleziji, nakon prvog svjetskog rata zauzela su se braća gospođe Stein odlučno za njemstvo. Teško su trpjeli odcjepljenje Istočne Šlezije i Lublinitza s grobovima porodice. Jednom je gospođa Stein grubo odbijena na granici, kada je htjela položiti vijenac i na grobove s one strane. Taj primjer neka potvrdi Editinu vjernost i odanost njene porodice prema domovini, u koju su neki posumnjali. U Göttingenu je Edita studirala povijest kod Reinkeovog učenika Maxa Lehmanna i kako je već spomenuto, voljela je njegov način mišljenja. Ali, ona je bila dovoljno kritična da bi odbila antipruski prikaz Bizmarka. Ona je postala svjesna pruskih odlika i, kako sama kaže, ojačala u prustvu. Jedan od temeljnih filozofskih radova Edite Stein bavi se državom. Ona državu objašnjava kao oblik društvenosti i njezin odnos prema drugim društvenim tvorevnima, masama, zajednici, društvu i narodu. Ona pripisuje državi vlastiti suverenitet bez shvaćanja državnog ugovora, kao nacionalnog i posebno stvorenog akta za stvaranje država.

1916. pozvan je Edmund Husserl za redovitog profesora u Freiburg. Za privatnog asistenta izabrao je Editu Stein, svoju najbolju učenicu, punu razumijevanja, koja je kod njega promovirana s najvećom ocjenom. Njezina je doktorska radnja bila gotova 1917., a obrađivala je temu suosjećanja. Prije nego je Edita Stein otišla na Husserlov poziv u Freiburg, trebala je ispuniti prijateljsku dužnost žalosne prirode. Gospođa Reinach pozvala ju je u Göttingen, s molbom da dovede u red znanstvenu ostavštinu njenog palog muža. Edita je odmah bila spremna, ali ju je hvatao strah pri pomisli da je trebala ući u kuću, u kojoj je s domaćinom oteta sva sunčana toplina i životna radost. Još se više bojala susreta s gospođom Reinach koju je samo kao sretnu vidjela pored njena plemenitog muža... a sada je nađe kao utučenu, zdvojnu udovicu. Dogodilo se drugačije. Ono što je Edita Stein kao asistentica smatrala poraznom istinom, primala je Christina Reinach kao dio sv. Križa. Svetost Križa i njegov tajanstveni blagoslov počivali su kao preobraženje na njezinom licu punom boli.

Utisak koji je taj susret ostavio na Editu, bio je neizbrisiv. »Bio je to moj prvi susret s križem i snagom Boga, koju on udjeljuje onima, koji ga primaju i nose. Prvi put sam ugledala crkvu otkupljenih Kršćana u njezinoj pobjedi nad poraznom smrću. Bio je to početak pada moje nevjere, židovstvo je izblijedilo, a kršćanstvo zasjalo: Krist u tajni križa.« Ove izjave koje je sestra Benidikta tek pred smrt povjerila jednom svećeniku, zaključila je riječima: zbog toga nisam mogla ni kod svog oblačenja izraziti drugu želju, osim te, da se u Redu zovem od Križa«.

Čudnovata je činjenica što daljnji tijek Editina života nije vodio evangeličkoj crkvi, kojoj je pripadala gospođa Reinach, kao i njena prijateljica Conrad-Martius. Izgleda, kao da je bila praćena onim mislima, sve dok ju je jedan drugi doživljaj u Bergzabernu doveo do jasne religiozne odluke.

Ipak je Edita, tek poslije ove prijateljske usluge svom poštovanom profesoru, preselila u Freiburg u Husserlov seminar, gdje je preuzela posao oko uređenja majstrovih manuskripata. To je bio skoro nadčovječanski zadatak. Poznata je Husserlova navika, da je stenografski mislio, tj. stenografirao bi svoj vlastiti tok misli. Tako je, dakle, deset tisuća rukopisa čekalo mladu asistenticu, da ih ona transkribira i sistematizira. Heidegger i Koyré su joj bili na raspolaganju. Ali nitko se od njih nije tako brzo snalazio u hrpama manuskripata, kao ona, pronalazeći u njima svojim vještim okom skriveno blago, svjedoči gospođa Reinach. Ona je pronalazila stvari koje je Husserl stekao svojim radom, ali ih već i zaboravio. Uočivši njihovu važnost, ona bi ih odmah stavljala na majstrov stol sa »nalogom« da ih dalje razrađuje. Svojom osobinom uživljavanja i prilagođavanja duhovnom svijetu ubrzo je spoznala razliku između freiburških studenata filozofije i onih u Göttingenu, koji su se već privikli na fenomenološke metode Husserla. Sam Husserl ne bi došao na pomisao, da svojim slušačima olakša uživljavanje u misaoni svijet. Ali Edita je uvidjela teškoću i otpočela s održavanjem uvodnih susreta, koji su učesnicima omogućili da lakše prate i shvaćaju predavanja. Ovaj slučaj urodio je jednom anegdotom. Jednom su zapitali Editu: »Dakle, Vi vodite u Freiburgu proseminare?« Ona je odgovorila: »Ne, ja vodim filozofsko zabavište.«

Uz svoju napornu asistentsku službu, Edita je našla vremena i snage i za svoj privatni rad. Tih je godina izdala: »Doprinos filozofskom ostvarenju filozofije i duhovne znanosti.« Za njezin jasan i pronicljiv razum bila je posebna poslastica kretati se u dubokim, teško pristupačnim refleksijama fenomenologije. Njen duh se u tim sferama osjećao kao kod kuće u svom vlastitom elementu. Otkrila je zdenac svjetske znanosti i pohlepno je pila iz njega. Da li je time njena žeđ za istinom bila utažena? Možda je postala samo mučnija u spoznaji da ni filozofija nije u stanju da odgovori na posljednje pitanje.

Zbog dvogodišnjeg prekida studija Edita se odrekla da provede svoje praznike u domovini 1917. i 1918. godine. To joj je međutim nadoknadila posjeta njene sestre Erne i Roze Guttmann. Zajednički su sada polazile na izlete u Schwarzwald.

»Iako smo još bili pod dojmom rata, a i oskudica je u namirnicama mogla pokvariti naše dobro raspoloženje, bile smo većinom posve zadovoljne«, priča jedna prijateljica, koja je sudjelovala na tim izletima. »Ponekad bismo još prijepodne prosjedile na Husserlovim predavanjima, a prenoćile bismo već negdje u planinama. Jednom su nas tako primili na jednom seljačkom imanju i duboko nas se dojmilo, kako je domaćin svakog jutra sa svojim slugama prisustvovao pobožnosti sv. Mise, a tada bi se sa svakim od njih posebno rukovao, prije no što su otišli na posao.

U vrijeme svog prisnog prijateljevanja s Editom često sam joj se divila, kako je uvijek sretna, zadržavajući uvijek jednako raspoloženje, ne ljuteći se na odvratne stvari; tako npr. kada smo prespavali jedan izlaz sunca ili kada smo na jednom izletu na Bodenskom jezeru morali gladovati zbog toga što nisu vrijedile naše kartice za hranu. Edita je uvijek bila sretna u prirodi. Šarenilo cvijeća i leptira formalno ju je oduševljavalo. Nebo je bilo tako vedro, da su se čak navečer vidjela svjetla grada Bazela, sa zvijezdama iznad njih, kada bi pogledali iz kreveta pogledom preko Rajnske oblasti. Na toranj nismo mogli jer je još trajao rat.«

Časnu svjedodžbu o njezinom radu ispisao je sam Husserl 6. veljače 1919. u Freiburgu: »Gospođica Dr. phil. Edita Stein, moja dugogodišnja učenica, na univerzitetima u Göttingenu i Freiburgu, doktorirala je filozofiju u Freiburgu u ljetnom semestru 1916. s ocjenom pohvale »summa cum laude« i to svojom izvrsnom naučnom raspravom o suosjećanju koja je odmah nakon što se pojavila pobudila interes stručnjaka. Poslije toga je radila godinu i pol kao moja asistentica, te ne samo što mi je mnogo pomagala u sređivanju i

obradi mojih rukopisa za sveopću naučnu publikaciju, već mi je isto toliko pomagala i u akademskom predavačkom radu. Ona je održavala redovite filozofske vježbe za one moje slušače, koji su težili za dubljom izobrazbom, a koje nisu posjećivali samo studenti početnici, već i studenti završnih semestara. U izvrstan uspjeh ove suradnje uvjerili smo se i ja i moji slušači u nastavku mojih vlastitih seminarskih vježbi. Gospođica Dr. Edita Stein stekla je na polju filozofije duboku izobrazbu i u njezinu sposobnost za samostalni naučno-istraživački rad ne možemo posumnjati. Da je akademska karijera pristupačna ženama, preporučio bih je kao prvu da joj se dozvoli pristup habilitaciji.«

Prof. Dr. Edmund Husserl,
na sveučilištu u Freiburgu.

DOBRA TETA

Isto toliko ljubavi i srdačnosti koliko je darivala i primila u prijateljskom krugu, nalazila je Edita i u svojoj obitelji. Njezin je posjet bio događaj, naročito njenim brojnim nećacima i nećakinjama. Teta Edita je za njih bila pojam sve ljubavi i dobrote. Nitko nije bio tako domišljat u zanimljivim igrama, nitko drugi nije znao tako napeto pripovijedati, ako je bilo potrebno, bila je najbolja zagovornica i posrednica između njihovih djetinjih želja i stroge bake.

Dr. Biennias priča kako je doživjela svoju tetu u njihovoj kući. Jedan od malih nećaka neobuzdano je jurio po stepenicama kličući: »Teta, teta«, kada ga je ona dočekala raširenih ruku dolje na stubištu. Tada ga je odvela upravo pridošloj gošći, da bi ga predstavila po svim pravilima pristojnosti imenom i prezimenom, a pri tome je pokazala toliko majčinstva, da je njena kolegica bila iznenađena. Pred kraj rata zaručila se Erna Stein sa svojim kolegom Dr. med. Bibesteinom, a Edita je naravno prisustvovala toj svečanosti. Na proslavi je jedan mali nećak postavio teti Editi ozbiljno pitanje, ne bi li se ona htjela s njim zaručiti. U tom slučaju, dodao je odmah, sve bi zajednički dijelili. Dobra je teta odmah shvatila, te je uzevši svog malog zaručnika na krilo ponudila kolačem, koji joj

je upravo bio serviran. Vragoljanu je dobro prijalo. Kada je s tim završio, počeo je razmišljati. Nije li rekao da sve bude zajedničko? Ubrzo se utješio i rekao: »No, mi još nismo bili zaručeni.« Od tada je tetu Editu smatrao svojom zaručnicom, sve dok mu tata nije razjasnio njegovu zabludu.

Tada se predstavio drugi nećak. Teta Edita sjedila je u njegovoj sobi zaposlena pismenim zadacima, kada je ušla majka da vidi treba li što njen ljubimac. Dobila je neočekivani odgovor: »Majka i zastupnice mi nisu potrebne. Teta Edita mi je dovoljna!«

Ljubav prema djeci ostala je karakteristika Edit Stein. Uvijek se rado igrala i šalila s djecom svojih poznanika koji su zalazili k njima. Sa četiri sina prof. Rosenmöllera u Münsteru izvrsno se slagala, ipak joj je najmanji, Anselm bio najdraži.

Jednoj gospođi, kojoj je umrlo dijete, pisala je nakon te smrti: »Draga gospođo, ako mislite da bi vam susret sa mnom dobro došao i ako biste odgodili svoje putovanje, tada Vam stojim na raspolaganju. U svakom slučaju mislim mnogo na Vas i na Vašu malu, a osobito ću to činiti u svetoj noći pred jaslicama, koje bih rado pokazala Vašoj djeci. Tamo je čovjek povezan sa svima, koji su po cijelom svijetu raštrkani. To je utješna tajna.«
Najsrdačnije Vaša Edita Stein. 22. XII. 1928.

Kao karmelićanka pisala je prof. Vierneiselu, Heidelberg: »...Dobro se sjećam vaših obaju kćerki. One su mi predstavljene kao buduće benediktinke. Kako se danas odnose prema tome? Ne bi li mogao naš red u njima naći svoje potomke?«

Sudjelovala je svom svojom pažnjom u odgoju i razvoju svojih nećaka i nećakinja. U Erninim svatovima, ljeti 1920., spjevala je Edita za svoje nećake i nećakinje najljepše stihove, u kojima ona opet oživljava vesele doživljaje iz svog djetinjstva i mladenaštva.

Ove male crtice je Edita djelomično sama sačuvala ukazujući na njenu unutarnju povezanost sa njenom obitelji.

Njen brat Pavao posvetio se bankarstvu, Arno se zaposlio u majčinoj radnji, i premda su već dugo vremena obojica bili oženjeni, držala ih je energična majka, po uzoru na Stari zavjet, u djetinjski potčinjenoj ovisnosti. Bilo je neshvatljivo, da i jedan poduzme nešto važno, a da o tome ne obavijesti majku ili je ne zamoli za savjet. Osim Edite samo najstarija kći je živjela izvan Breslava. Ona je od svih svojih sestara bila najljepša. Živjela je sa svojim mužem, dr. med. Gordonom u Hamburgu, gdje se nikada nije osjećala kao kod kuće, već uvijek čeznula za svojom ljubljenom majkom. Frida se također udala, ali u braku nije našla očekivanu sreću. Rastavljena vratila se nakon godinu dana sa svojom Erikom u kuću svoje majke. Roza nije imala želju da se uda. Ostala je uz majku i preuzela brige u kućanstvu, dok je gđa Stein ostala do duboke starosti na čelu svoga cvatućeg poduzeća. Još sa osamdeset godina vodila je cijelu korespondenciju. Njezina djeca i unuci gledali su je sa strahopoštovanjem i pobožnom plahosti. Kako nježna i jaka ljubav je morala povezivati takvu majku i takvu kćer? A ipak! — gospođa Stein, koja je bila razborit i pronicljiv poznavalac ljudi, ništa nije primjećivala od preokreta, koje je postepeno ispunjavao dušu njenog djeteta.

OBRAĆENICA

U ono vrijeme pod utjecajem njoj vrlo srodne prijateljica Hedwige Conrad Martius, napisala je jednu raspravu: »Biljna duša — životinjska duša i ljudska duša«, koja je izazvala veliku pažnju njenih kolegica. Čitav je spis bio uspon, priznanje Boga, što je odavalo njezino nutarnje obraćenje. Tako su sudili njezini prijatelji, ona lično još nije bila uvjerena u to. Čak su se i u njezinim naučnim radovima nazirali bolni sukobi njene duše. »Planiram svoj daljnji život, i u tom duhu uređujem svoj sadašnji život, a u stvari sam uvjerena, da će se nešto dogoditi, što će poremetiti sve moje planove. Ovoj pravoj živoj vjeri otkazat ću svoj pristanak i neću dopustiti da postane djelotvorna.« Ove riječi ne treba da se shvate kao riječi, koje se odnose na njenu ličnost. »Ja« predstavlja u sklopu filozofskog tumačenja izvjesni metodski smisao, ali Edita je kod Husserla naučila da sistematska razmatranja potvrdi s primjerima iz stvarnosti. Tako smijemo prihvatiti slijedeći citat iz istog psihološkog rada kao vlastiti doživljaj. »Postoji stanje spokojnosti u Bogu, stanje potpunog odmora u svim duševnim djelatnostima, kada se ne stvaraju nikakvi planovi, ne prihvaćaju nikakve odluke, ništa ne radi, već se svu budućnost prepušta Božanskoj volji i predaje se potpuno sudbini; ovo me stanje obuzelo nakon jednog

doživljaja, koji je potpuno istrošio moju životnu snagu, te me oteo od aktivnosti. Smirenje u Bogu je, nasuprot zatajivanja aktiviteta iz pomanjkanja životne snage, nešto sasvim novo i jedinstveno. Ono prvo je bila grobna tišina. Na njeno mjesto stupio je osjećaj skrovitosti, koji se oslobodio svih briga, odgovornosti i obaveza; predavajući se tim osjećajima postepeno me počinje ispunjavati novi život i bez hotimičnih naprezanja dovodi me novoj djelatnosti. Ovo oživljavajuće priticanje smirenosti i spokojstva pojavljuje se kao izlijev aktivnosti i snage, koja niti ovisi o meni, niti se temelji na mojim težnjama, a postaje u meni djelotvorna. Jedini je uvjet za takav duhovni preporod, čini se, jedno pasivno prihvaćanje.« Da li je Edit ikada molila za milost vjere? Ona, lično, rekla je kasnije: »Moja čežnja za istinom, bila je jedina molitva«. Iz njene studentske i radne zajednice s Hedwig Conrad Martius i njenog muža razvilo se vjerno prijateljstvo, koje je Editu često na duže ili kraće vrijeme dovelo u Bergzabern, gdje su njeni prijatelji posjedovali prostrani voćnjak. Za Editu, koja se nije plašila fizičkog rada, bilo je branje plodova, pohranjivanje i spremanje vrijedan duševni odmor. Svega se odvažno prihvaćala. Po danu se radilo, a po noći filozofiralo.

Međutim dogodilo se da je za vrijeme takvog jednog posjeta u vrijeme praznika, mladi bračni par bio negdje vani zauzet. Prije odlaska odvela je gospođa Conrad-Martius prijateljicu do police za knjige, koje su joj sve bile na raspolaganju. Edit je sama pričala: »Poslušala sam, te sam uzela jednu opsežnu knjigu. Naslov joj je bio: »Život sv. Terezije Avilske« — njezina autobiografija. Počela sam čitati i nisam prestala, dok je nisam završila. Kada sam zaklopila knjigu, rekla sam sama sebi: to je istina.« Dan je svanjivao. Edit je to jedva primjetila. Bog ju je zahvatio i više je nije puštao. Slijedećeg jutra otišla je u grad da kupi dvije stvari: katolički katekizam i misal. Studirala ih je, dok nije potpuno usvojila sadržaj. Nakon toga je stupila prvi puta u katoličku crkvu, župnu crkvu Bergzaberna, da prisustvuje sv. Misi. »Ništa mi

nije bilo strano«, pričala je »zahvaljujući prethodnom studiju, razumjela sam i najmanju ceremoniju. Jedan častan svećenik stupio je na oltar prinoseći sv. Žrtvu nutarnjim dostojanstvom. Iza sv. Mise čekala sam dok svećenik završi svoju zahvalnicu. Pošla sam za njim u župni dvor, te zamolila za krštenje. Začuđenim pogledom odvratio je, da je za primanje u sv. Crkvu potrebna priprava. »Kako ste dugo bili podučavani i od koga?« Kao odgovor mogla sam samo reći: »Velečasni, molim ispitajte me.« Tako se razvio teološki razgovor u kojem se pretresla cijela nauka katoličke crkve. Edit nije ostala dužna ni na jedno pitanje. Dobar župnik pun divljenja Božanskoj milosti, čija djelatnost se neskriveno očitovala u srcu Edite nije joj mogao uskratiti sv. krštenje. Potrebne formalnosti su također uređene. Tko da bude kum? Edit je zamolila svoju prijateljicu Hedwig Conrad Martius. Kao dan krštenja izabran je 1. siječnja 1922. Silvestarsku noć provela je sretna katekumenka u molitvi. Tada u prvim časovima Nove godine izvršena je tajna krštenja. Iz zahvalnosti izabrala je ime Terezija. Isti dan primila je također i sakramenat Oltara, kruh jakih, kojim je poslije toga svaki dan hranila svoju dušu. Sada je bila kršćanin, dijete sv. Majke Crkve.

A njena tjelesna majka? Da li je Edita u svojoj sreći sasvim zaboravila, kakvim razarajućim udarcem je pogodila majčino srce? Ne — u svojoj nutrini strepila je razmišljajući kako će ovoj ljubljenoj ženi otkriti novost svoga života. Ta novina bila je provalija koja rastavlja, prijeti zbrkanjem onoga što je njezin život činilo tako svijetlim, toplim i sretnim — majčinu ljubav. A ona, ona lično bila je ta, koja je tu provaliju prouzročila. Ali to je moralo biti! Edita nije izabrala pismeno razjašnjavanje. Klečeći pred majkom, utonuvši očima u oči, izrekla je blago ali čvrsto: »Majko, ja sam katolkinja.« Žena koja je junačkom snagom upravljala svojom sudbinom, i sa svoje 7 djece — podigla se na visinu života svojim radom, sada je osjetila da ju je napustila snaga: ona je plakala. Edita to nije očekivala. Gledala je svoju majku u su-

zama. Bila je spremna na grdnju, i poruge, računala je dapače s mogućim isključenjem iz obitelji, jer ona je poznavala srdžbu svoje revne majke. Ta žena sada međutim plače. Njoj su također potekle suze. Obje ove velike duše, koje su se tako iskreno slagale spoznale su u ovom trenutku da im se putovi nepovratno i nespojivo razilaze, našle su osnaženje u svojoj vjeri, da bi nepromjenljivu žrtvu Svevišnjega, svaka na svoj način, prikazale Bogu na oltaru svoga srca. Jedan član obitelji lično izvještava: »Saznavši za to svi smo se skamenili ne znajući da li da se više čudimo Editi ili držanju naše majke. Za nas sve Editin korak bio je nepojmljiv. Katolicizam smo poznavali samo iz promatranja života nižih klasa naše istočnošleske domovine i mislili smo da se ta religija sastoji u klečanju na koljenima i ljubljenju svećenikovih cipela. Nismo mogli shvatiti kako se naša Edita sa svojim visokim umom mogla sniziti na tu praznovjernu sektu«.

Jedna katolička poznanica obitelji daje drugo razjašnjenje: »Uvjerena sam da je promjena, koja je nastala u Editi, i koja je kao neprirodna snaga izvirala iz cijelog njezina bića, razoružala gospođu Stein. Kao bogobojazna žena osjećala je, a da to nije shvatila, ono sveto što je izviralo iz njezinog djeteta, iako je njezina bol bila ubistvena, spoznala je svoju nemoć da se bori protiv tajne milosti. Mi smo svi vidjeli, da se Edit promijenila, iako je ona, kao i prije, s najvećom ljubavi bila privržena svojima i zalagala se, da ne dođe ni do kakvih promjena u rodbinskim odnosima.« Pola godine zadržala se zbog toga u Breslavu. Kao i dosada, pratila bi svoju majku u sinagogu. Ona je dapače na Dan pomirenja, — koji je starica po svom običaju sprovađala bez i jednog zalogaja i bez gutljaja vode — također strogo postila. S čuđenjem promatrala je majka svoju kćer, koja se po njenom mišljenju izrodila. Jednoj intimnoj prijateljici rekla je: »Takvu molitvu kao kod Edite, nikada još nisam vidjela, a što je najznačajnije, ona je sve pronašla u svom molitveniku, te molila s nama.« Edita je naime uza se imala svoj brevijar i molila iz njega psalme.

I tada, kada je rabin molio s naročitim naglaskom riječi: »Čuj Izraele, tvoj Bog je jedini,« tada je napaćena majka obuhvatila ljubljeno dijete i prišapnula: »Čuješ li to? Tvoj Bog je jedan jedini!«

Jadna majka. Ona je uvidjela besmisao svojih nastojanja, a ipak nije mogla od toga odustati. Jednom, kad se vratila iz grada, rekla je sva žalosna Editi: »Tako, sada sam si izabrala grob!« Ove riječi trebale su biti posljednji apel na nje.no djetinje srce. Edita se međutim svim pokušajima oduprla kao jaki Kristov borac.

Na Svijećnicu 1922. primila je sakramenat sv. Krizme u biskupskoj kućnoj kapeli od preč. dr. Ludviga Sebastijana. U Spayeru se upoznala s domkapitularom Schwindom, koji ju je uveo u svoju obitelj i brinuo se o njoj kao otac. Prelat Schwind, pobožni i učen svećenik, kojega je njegov biskup nazivao od Boga blagoslovljenim vođom, bio joj je savjetnik u ovim prvim godinama njezinog obraćenja. Njega je Bog postavio da veliku revnost mlade kršćanke nadzire i postavi u kolosijek svete razboritosti, i da je sačuva od nesmotrene pretjeranosti. Bilo je to potrebno. Božansko bogatstvo, koje ju je okruživalo u Majci Crkvi, opajalo ju je često razumnom opojnošću Duha Svetoga.

U Freiburgu se nije više dobro osjećala. Njezina nutarnja želja vodila ju je potpunoj predanosti, u red Bogu posvećenih. Ali o tomu da bi stupila u koji red, njen duhovni vođa, prelat Scwind za sada nije htio ni čuti. Međutim, rado joj je ponudio, da joj osigura tiho mjestance u samostanskoj sredini, gdje će se nesmetano moći baviti svojim naučnim radom i u isto vrijeme proživljavati svoj religiozni razvoj. Ovo mjesto pronašao je u školi dominikanskog samostana sv. Magdalena u Spayeru, kamo je lično uveo Edita Stein.

GOSPOĐICA DOKTOR

Kako joj je moralo biti pri duši, kada je stupivši kroz velika vrata, prekoračila prag starodrevne građevine? Od ulaza do klauzure sve ju je pozdravljalo riječju »Veritas«. Među prijaznim sestrama u bijeloj odjeći činilo joj se da je prenesena u nadzemaljski svijet. Njena duša udisala je svetost u atmosferi sabranja i šutnje koja ju je sada okruživala. Ovo je bio pravi okvir za novi život koji je započeo. Trebao je biti razdijeljen između Boga i dužnosti koju je preduzela prema svojim učenicama. Za svoje slobodno vrijeme predvidjela je djelo, koje je tek trebalo napojiti žednu dušu: studij sv. Tome Akvinskog.

Kod prvog razgovora ubrzo se složila s časnom majkom prioricom. Tiha soba, pristojna plaća, jednostavna samostanska hrana zadovoljavali su njezin zahtjev. Sestre su je osobno promatrale kao spasonosnog anđela, koji donosi sreću u najvećoj nuždi. »Upravo smo podigli filijalu u Manheimu, prvu sa višim školama«, pričala je jedna od njih, »otvorenje će biti za Uskrs 1923. Direktorica nastavničkog seminara morat će biti tamo premještena. Nije se mogla naći nikakva zamjena za podučavanje njemačkog jezika. U to je stigla gđica dr. Stein. Ona je preuzela njemački u nastavničkom seminaru i u djevojačkom

liceju, te je vodila učenice mirno i sigurno do ispita zrelosti. Njezino djelovanje, poduka i odgoj bili su vrlo korisni. Ubrzo je osvojila srca svojih učenica. Za sve nas bila je svijetleći uzor, koji još i danas djeluje. U poniznoj skromnosti i jednostavnosti, neprimjetno je išla tihom stazom svoje dužnosti, uvijek jednako prijazna i pristupačna prema svima koji su tražili njenu pomoć. Tih nije bilo malo. Ona je preuzela i samostanski podmladak, te je pripravljala mlade sestre i kandidatkinje privatnim satovima za maturu. Pored toga bavila se još naučnim radom. Kolikima je pomogla, dala savjete i dovela na pravi put; kako je često kao anđeo karitasa u duhovnim i tjelesnim potrebama pritekla u pomoć, zna samo Bog. Navala je bila velika. Korespondencija vrlo brojna, ali za druge je uvijek našla vremena. Djelovala je prema svojem temeljnom načelu, koje je jednom ovako izrazila u pismu: »Što se tiče saobraćaja s ljudima: duševna žeđ bližnjega nadilazi sve zapovijedi. Sve što inače radimo je samo sredstvo k cilju; ljubav je cilj, jer je Bog ljubav.« Gđica dr. se u svim dnevnim dužnostima i načinu života potpuno prilagodila sestrama. U prezbiteriju samostanske kapele imala je svoje klauzirano mjesto, gdje je puno prebivala. Rado je pomagala i u prilikama kada je smatrala, da bi to bilo korisno. Tako je na pr. na blagdane, kada su sve redovnice bile u velikom poslu, pomagala prati suđe u kuhinji. Tako je prolazila godina za godinom s obilno ispunjenim danima.«

Filozof je dakle postao profesor, ali profesor u punom smislu riječi. Njen je ideal bio da djeca ponesu sa sobom iz odgojnog zavoda snagu da mogu živjeti u duhu Kristovu. O tom piše jednoj redovnici: »Najvažnije je da profesor posjeduje Kristov duh, kako bi ga u drugima mogao utjeloviti. Pri tome je također potrebno poznavati život u koji će ta djeca stupiti. Inače prijeti opasnost, da djevojke kažu: »Časne sestre nemaju pojma o svijetu. One nam nisu dale konačna rješenja onih problema, s kojima se svakodnevno susrećemo u životu. I mogle bi sve odba-

citi kao neupotrebivo. Čovjek mora imati osjećaj za njih. Današnja je mlada generacija prošla kroz tolike krize — ona nas ne može shvatiti, ali na nama je da pokušamo shvatiti nju, tada ćemo joj možda još malo moći pomoći.

I te kako je znala pomoći! Jedan primjer pokazuje s kojom dobrotom je znala ohrabrivati, a da nije ni malo iskrivila istinu. Jednom je ovako pisala nekoj studentici: »U sadašnjim prilikama najbolje će vam pomoći, ako vam otvoreno kažem, što mislim o vašim sposobnostima. Niste naročito nadareni, kao što su vaše sestre. A to je naravno teško, imati neprestano takve pored sebe. Imate dobru pamet, koja u principu sve može svladati. Samo polako prorađujete i teško se izražavate, zato nikada nećete doći do sjajnih rezultata — pogotovo ne na ispitima. Uvijek ćete ostvarivati onoliko, koliko je potrebno. Vaše shvaćanje ne smijete mjeriti s vašim mogućnostima izražavanja. Ono što ste stvarno naučili, to djeluje i izlazi iz vas, i onda, od toga, riječima ne možete ništa da izrazite. Postepeno ćete sve lakše govoriti. Ako se predamo potpuno u Božje ruke, smijemo imati u njega pouzdanja, da će već nešto učiniti od nas. Na Njemu je da prosuđuje. Ništa se ne trebamo zabrinjavati. Vjerujte, da ti ljudi koje ste upoznali i u kojima vam se pričinja da vidite sam idealan lik Krista, isto tako su siromašni i nesigurni u sami sebe kao i Vi.« Kao što je razumjela ohrabriti skromnost, tako je umjela mladenačkoj samosvijesti uputiti na fin način poučnu pouku. Jedna učenica priča: »Upravo sam položila ispit zrelosti u liceju i bila prilično ponosita i umišljena u svoje znanje. Usmeni ispit iz njemačkog polagala sam kod neke nepoznate skromne gospođice; dala mi je da prepričam pročitani tekst, a tada je počela isti taj tekst temeljito ispitivati na način kakav do tada još nisam doživjela. Potpuno sam zakazala i zašutjela. Moj dojam, kada sam izašla, bio je: tako nešto pametno još nisi susrela.«

Kako su samo tu ženu voljele njene učenice! Čuj-

mo jednu od mlađih: »Nažalost bila sam samo godinu dana u školi sv. Magdalene. Bilo mi je 17 godina, a gđica dr. predavala nam je njemački jezik. Zapravo pružila nam je sve. Bile smo još vrlo mlade, ali čar njene ličnosti ni jedna od nas nije zaboravila. Danomice smo je viđale, kako kleči na svom klecalu sprijeda na koru za vrijeme Mise. Tada smo tek naslutile, što znači dovesti vjeru i način života u savršeni sklad. Nama je u tim kritičnim godinama već sama njena pojava bila kao uzor. Nisam mogla ponoviti niti jednu njezinu izreku. Možda manje zbog toga, što mi nije ostalo u pamćenju, prije zbog toga, jer je bila tiha, šutljiva, koja nas je vodila samo po »Njemu«. I kako nam se samo približila na satima predavanja, kako bi nas što bolje uvela u sve što je ulazilo u učenje njemačkog jezika! Ispeci, pa reci! Karakter je sudbina čovjeka. Nisam nikakva mudra knjiga, već sam čovjek s protivurječjima. To su teme zadaća, koje nam je zadavala i koje nam je ona sa svog stanovišta osvjetljavala. U kritici je znala da savršeno poveže dobrotu i pravednost. Nikada je nismo drugačije vidjeli već smirenu, finu i tihu. Takva bi uvijek stupila u razred i takva je bila svakog tjedna, kada je održavala s nama satove zabave, što je inače bila dužnost sestara. Dapače, htjela je biti sa svojim učenicima i u slobodno vrijeme. Te sate, koji su joj zapravo bili potrebni za odmor, uskraćivala je sebi. Kako je samo strpljivo dopuštala da ju uvučemo u zabavne igre koje smo voljele. Najčešće su to bile igre zaloga koje smo u to vrijeme voljele. Kao da sada još vidim, taj drag, fin, majčinski osmjeh na njenom licu, koji je povlađivao našu djetinju nestašnost. Ali nitko nije bio nepristojan, pa ni u mislima u njezinoj prisutnosti. U svojoj velikodušnosti ponudila nam je, strogo držanim pitomcima prvi posjet u kazalište. Bio je to Shakspeareov »Hamlet«. Gledale smo komad njenim očima, koje su nam otvorile svijet velikog Engleza. Kako li je plemenito srce imala za sve plemenito i lijepo i uz svoju privrženost Bogu! Takva je uvijek bila i ostala pred nama.« A jedna druga: Prvi put sam vidjela gđicu dr. Stein u ožujku 1926. Ispitivala

je gramatiku na prijemnom ispitu za seminar. Pitala me, da li su mi latinske oznake poznatije. Ja se međutim nisam snalazila u gramatici, jer sam točno prije devet godina napustila osnovnu školu. Svoje sam zadatke loše rješavala, ali je gđica doktor ostala unatoč tome mirna i ljubazna. Ona je tada ostavila na mene vrlo snažan dojam. Njen izgled je bio fin, nježan i ženstven. Tek poslije nekoliko tjedana čula sam nešto više o njoj od svojih kolegica. Ona je uopće bila omiljena i glasila kao najpametnija, najpravednija i najbolja profesorica naše škole. Jedna od starijih učenica rekla je: Njen temperamenat se uopće ne može ustanoviti. Ona je sva uravnotežena. Mora da je bila kolerik, jer je jednom napustila razred prije završetka sata, budući da nismo znale odrediti jedan rečenični dio. Ostale smo sasvim zbunjene. Ona nije mogla shvatiti da smo tako malo poznavale Stari zavjet. Bili smo upoznati samo sa sadržajem Eckerove Biblije. Dobro je poznavala sv. Pismo. Dnevno je molila brevijar. Znale smo da je studij djela sv. Terezije bio povodom njenom stupanju u našu Crkvu. Poklanjala im je veliku pažnju i bilo je očito da ih je vrlo cijenila. Često sam se divila dubokoj poniznosti ove velike duše, još više plemenitoj čednosti i nepromjenjivoj prijaznosti prema svima. Još nisam bila njezina učenica, kada sam jednom bolesna ležala u blizini njezine sobe. Samo je sestra njegovateljica smjela da me posjećuje. Ali gđica dr. me posjetila i posudila mi je Meschlerovog »sv. Alojzija« i besmrtnog »Taugennictsa«. Na jednom izletu imala sam sreću da sjedim nasuprot njoj. Ona je gulila narandžu i ljubazno mi je ponudila polovinu.

Osim jedne karte, koju mi je kasnije napisala, to su bili moji jedini osobni kontakti s njom. Gđica dr. imala je također i nešto nepristupačno, to je bilo preveliko odstojanje. Bila je i suviše pametna i značajna. Tako smo je se sve nekako posebno bojale. Ipak sam kao učenica imala veliko povjerenje u nju. Svoje lične nazore i osjećaje mogla sam bez sustezanja iznijeti u školskim zadaćama, koje su došle samo u njene ruke. Osjetila sam sasvim duboko da tu smijem sve reći, biti sasvim otvorena i iskrena, a da pri to-

me neću biti krivo shvaćena. U ispravcima zadaća bila je pažljiva i stroga. Razgovori su bili neobično poučni, zanimljivi, precizni, ali nikako sitničavi i nikada se nitko nije osjećao povrijeđen.

Satovi sprovedeni s gđicom dr. spadaju u najljepša sjećanja iz seminarskog vremena. Mnoge su me poteškoće tada mučile, no ipak sam ih lakše podnosila od gubitka njenih sati nastave prilikom jednog neizbježnog premještaja iz zavoda. Gđica je dr. bila uzorna ličnost čovjeka u pravom smislu riječi, u njoj ništa nije bilo ograničeno ili iskrivljeno. Prirodne, ćudoredne i religiozne sposobnosti bile su stopljene u punu harmoniju. Ona, neka nam izmoli, da po njenom uzoru živimo i radimo za našu nesretnu domovinu, koju je istinski voljela.« Posljednje svjedočanstvo je od jedne mlade učiteljice iz Speyera: »Prvi put sam ugledala gospođicu doktor gledajući s prozora svog razreda kako sa knjigama u ruci prelazi dvorište i ide u seminar. Bila sam toliko zaokupljena njenom ličnosti — za koju uopće nisam znala tko je — da ni do danas nisam zaboravila utisak, koji je ostavila u meni. Kasnije sam stupila u sv. Magdalenu i imala sam prilike da sudjelujem na konferencijama, koje je održavala sa sestrama. Kasnije sam je lično upoznala i sprovela s njom mnoge sretne časove, budući da mi je predavala latinski i također nešto engleski i francuski. Za lijepog vremena srele bismo se u samostanskom vrtu; jedna zastavica stavljena na prozor njezine sobe bila je znak da me čeka negdje vani. Bez mnogo riječi, samo svojom ličnošću i svim što je iz nje izviralo, postala mi je putokaz ne samo za moje studije, već čitav život. Čovjek se u njenom društvu osjeća kao u nekoj posebnoj atmosferi plemenitog, čistog i uzvišenog, klimi što je jednostavno uzdiže. Vidjeti je kako moli u crkvi, gdje je izvan bogoslužja satima klečala, bila je izrazita propovijed. Pri tome je bila tako jednostavna i ponizna. Pred Božić je bilo vrlo živo u njenoj sobi. Za svakoga, koji je bio i malo prisniji s njom, našlo bi se kakvo iznenađenje, sve lijepo pripremljeno. A tek koliko velikih paketa je pos-

lano u grad siromasima. Kako li je doznala za sve te adrese. To mi je otkrila sestra, koja se tada brinula za njenu sobu. Prije svečanosti Krista Kralja prevela je sestrama novi oficij. To je bio nezaboravan, svečan trenutak.

Jednom me posjetila u Würzburgu. Prisustvovali smo nekoj svečanosti u karmelu. Kada više nisam mogla klečati, sjela sam, a ona je ostala i dalje neumorno klečati za vrijeme čitave molitve.«

Ubrzo je postala tako prisna sa dominikankama, da joj je povjereno, kada je poslanik sv. Oca, kardinal Pacelli stigao u oktobru u Spayer, kako bi prisustvovao svečanosti 700. godišnjici samostana sv. Magdalene, da održi pozdravni govor u ime profesorskog zbora.

P. Przywara piše: »Ona je izvršila takav utjecaj na sestre, koji se može usporediti samo s utjecajem učiteljice novicijata. Znala je otkriti one ličnosti, koje su još i dandanas vodeće snage reda. Kada je samostan sv. Magdalene, najstariji u spayerskoj dijecezi, slavio 700. godišnjicu postojanja, Edita uopće nije djelovala kao kakva strana ispomoć. Bila je dominikanka među dominikankama, što je nije smetalo da u dubini svoga srca nosi već poziv za karmel.«

Edita Stein se dakle povukla iz javnosti u tišinu malog provincijskog gradića i u skučenost svakodnevnih dužnosti. Je li to bilo ono, što je Bog želio od nje? 1928. pisala je: »U vrijeme neposredno pred moje obraćenje i dosta dugo poslije toga, mislila sam na duhovni život, t.j. odreći se svega zemaljskog i živjeti misleći samo na Božje stvari. Postepeno sam uvidjela, da se od nas na ovom svijetu drugo traži i da se, dapače, ni u kontemplativnom životu ne smije raskinuti veza sa svijetom. Da se nauku može tretirati službom Bogu, sinulo mi je kod sv. Tome i tek nakon toga sam se mogla odlučiti, da se ponovo prihvatim naučnog rada. Dapače vjerujem, što netko dublje uranja u Boga, to dublje mora izići iz samoga sebe

tj. mora stupiti u svijet, u koji treba da unese Božanski život. »To što se bavila djelima sv. Tome Aquinskog, prokrčilo je prema njenim vlastitim riječima put povratka k filozofskom radu. Našla se u centru razjašnjavanja između duhovnog svijeta Akvinca i svijeta filozofije, koji je do tada formirao njen filozofski stav. Kao rješenje toga obračunavanja napisala je članak za Husserlov godišnjak: »Husserlova fenomenologija i filozofija sv. Tome Aquinskog (Jubilarni spis posvećen 70. rođendanu Edmunda Husserla«, Naklada Niemayer, Halle, 1929.) Husserl joj je za uzvrat poslao za vrijeme ljetnih praznika 1929. svoju knjigu »Formalna i transcendentalna logika« (Formale und transcendentale Logik). Ali ona je tek u proljeće 1930., u vezi sa svojim radom, prihvatila tu lektiru nakon što je posjetila Husserla.

Bilo je to prvi put nakon njenog obraćenja. U međuvremenu je prošlo osam godina značajnog razvoja. Ona lično piše o tom ponovnom susretu sa cijenjenim majstorom: »Mogla sam mu sve otvoreno reći bez sustezanja. Njegova se supruga protivila i uvijek, kada bi nešto besmisleno dobacila, odvratio joj je tako duboko i lijepo, da nisam trebala ništa dodati. Mislim, da se čovjek mora čuvati iluzija. Dobro je, kada se slobodno može s njim razgovarati o tim posljednjim stvarima. To međutim zaoštrava njegovu odgovornost, a time i našu prema njemu. Molitva i žrtva su sigurno važniji od svega što možemo reći i da su vrlo potrebni, u to uopće ne sumnjam. Nešto je drugo u stvari: biti odabrano oruđe i biti u milosti. Ne smijemo suditi, već treba da se prepustimo nedokučivom Božjem milosrđu. Ozbiljnost posljednjih stvari ne smijemo krivo shvatiti. Nakon svakog susreta prilikom kojeg sam osjetila uzaludnost direktnog utjecaja, sve više je jačala potreba vlastitog holocaustuma. To se sve više usmjeravalo k »hic Rhodus hic salta!« (Ovdje je Rod ovdje skači!). Sadašnji život nam se može učiniti kao neadekvatan — što zapravo o tome znamo? Da smo mi ovdje, da radimo za spasenje naše i spasenje onih duša, koje su nam povjerene, u to nema

sumnje. Da sve više i više shvatimo, da treba ugraditi svaki dan, svaki sat u vječnost, moramo se međusobno molitvom pomagati u ovo sveto vrijeme.« (Septuagesima 30).

Svijet međutim nije zaboravio Editu. Posebno je katolička javnost obratila pažnju na tu mladu obraćenicu i njena objavljivanja. Pozivana je sa svih strana zbog predavanja pedagoškog, filozofskog i religijskog karaktera. Njeno predavanje »Vrijednost žene i njen značaj u životu naroda« učinilo ju je poznatim govornikom. Profesor Vierneisel tražio je, da je dobije za jedno predavanje na Heidelberškom univerzitetu, izbor teme prepušten je njoj. Ona je na to odgovorila:

Pax! Sv. Magdalena 9. X. 1930.

Poštovani gosp. profesore,

To je prva minuta, koju sam si mogla priuštiti da vam odgovorim. Nedavno mi je pala na pamet jedna tema. Spominjem Vam je, ali bez obaveza, jer do sredine novembra nemam vremena niti pomisliti na to, da li mogu o njoj govoriti: »Intelekt i intelektualci«. To bi zahvatilo sv. Tomu. A zatim bih prešla u praktično i suvremeno.

Možete li svoju posjetu odgoditi do 19. X.? Naime, 18. veliko predavanje za nastavnike i nastavnice, koje zahtijeva dobru pripremu. Za 19. je još od prije najavljena posjeta izvana.

Srdačno vas pozdravlja Vaša Edita Stein

Pod datumom 22. XI 1930.

Mnogopoštovani gosp. dr. Vierneisel,

Gužva je prošla. Nadam se da ću do 2. XII imati mira. Ne mogu sa sigurnošću »prorokovati« ali vje-

rujem, da neće duže potrajati od 5/4 sati. U svakom slučaju nije dobro računati na minute. Kad bi bio lijep dan, tada bih već 2. došla. Od siječnja nisam bila u Neuburgu (Benediktinska opatija), a možda bi tamo s većom sabranošću mogla razmatrati no ovdje.

Srdačno vas pozdravljam! E. Stein.

Predavanje je održano 2. XII. 1930. u 20,15 sati, u slušaonici Heidelberškog univerziteta. Katolička štampa opširno je o tome izvještavala, a predavačica je pozvana u Freiburg, München, Köln, Zürich, Wien i Prag. Najveći uspjeh doživjela je 1930. na zasjedanju akademskog društva u Salzburgu, gdje je s toliko zanosa govorila o zvanju žene, da je to veče označeno kao vrhunac cijele svečanosti. Tom prilikom stekla je dva prijatelja, koji su joj ostali vjerni do smrti dr. Waitz — biskup iz Salzburga i prof. Petar Wust. Već njezin neobično skroman nastup izazvao je čuđenje i događalo se, da je priređivač takvih večeri smatrao potrebnim da unaprijed najavi, da slušaoce ne smeta mladenački izgled govornika — ona je imala tek 36 godina.

Doista njeno držanje, blaga boja njena plemenito oblikovanog lica, gusta kosa jednostavno skupljena u pundžu, a iznad svega sjaj tamnih očiju prije bi odgovaralo jednoj dvadesetogodišnjoj. Ništa od njenih osobina nije odavalo Židovku. Odjeća je bila prikladna, ali sasvim jednostavna. Takva je stajala za katedrom sa sigurnošću i jasnim, dobro razumljivim glasom, govoreći bez gestikuliranja i patosa. Katkada je uspjeh bio opasan. Svi su je htjeli vidjeti. Dok su još svi govorili o njoj, ona je već sjedila u Spayeru nagnuta nad zadaćnice svojih đaka, kao da se ništa nije dogodilo. Težište njezina života bilo je u Bogu, te ga nisu mogle pokolebati ni ljudske pohvale ni prijekori. Tko je s njom razgovarao, taj bi pomislio, da će se posve posvetiti Bogu.

Pri odlasku iz Speyera napisala joj je upravitelji-

ca učiteljske škole Sv. Magdalena slijedeću svjedodžbu: »Gospođica dr. Edita Stein bila je od Uskrsa 1923. do 1931. na našoj učiteljskoj školi i liceju radeći kao nastavnik njemačkog jezika i povijesti. Pored obilnog znanja gospođica dr. Stein posjeduje temeljitu filozofsku izobrazbu, stoga su njezina predavanja doista mnogo pridonijela naobrazbi učenica. Također svojim religijskim životom bila je svijetli primjer svojim učenicima. Mlađim učenicima bila je vođa u njihovoj daljnjoj izobrazbi.
Spayer 11. svibnja 1933.

Sestra Marija Scolastica Eiswirth, O. P.«

ČEŽNJA ZA SAMOSTANOM

Od obraćenja bio je samostanski život tiha čežnja njezina srca, ali svaki put, kada je u razgovoru s gosp. prelatom Schwindom to spomenula, smatrao je on da je to preuranjeno. Vjerovala mu je i predala mu je sasvim svoju dušu. Kako li je težak udarac morao biti za njenu djetinje odanu dušu kada se jedne blage jesenje večeri Spayerom pronijela munjevitom brzinom vijest: generalni vikar prelat Schwind je umro. Bio je 17. rujan 1927. subota. Generalni vikar je upravo pošao po običaju u crkvu da ispovijeda. U ispovjedaonici ga je udarila kap, koja je izazvala njegovu naglu smrt. Edita je odmah pošla u ožalošćenu kuću, gdje je naišla na nećaka svoga ispovjednika gosp. župnika Schwinda. Utučeni stajali su uz lijes. Edita se nije mogla odvojiti, sve do u kasnu noć molila je pored mrtvaca. Tada se obratila s jednom molbom gosp. župniku Schwindu i njegovoj sestri. Svom duhovnom vođi predala je neka pisma i zabilješke. Sada je željela da se to sve poništi. Na svoje kasnije veliko žaljenje pristao je na to župnik Schwind. »Tako smo čitavu noć bili zaposleni izdvajanjem tekstova iz ostavštine koji su se ticali gđice dr., te sve to spalili. Te noći sjetila se Edita također jednog proročanstva cijenjenog pokojnika, koji joj je prije više godina rekao, da će njegova smrt biti početak njenog križnog puta.

Što je Edita Stein sačuvala u svom srcu od zahvalnih sjećanja na svoga duhovnog oca iznijela je u jednom od nadgrobnih govora, koji je objavljen u »Insbruškom svećeničkom dopisniku«. »Prečasni gosp. prelat Schwind, kojega je vječni Svećenik uzeo sebi nakon pedesetijednogodišnjeg vršenja svećeničke dužnosti i plodnog djelovanja, imao je veliko povjerenje u okrepljujuću snagu žive, praktične svetosti... pa ako i nije bio sveti život, ako se radilo samo o djelu koje je dublje prosvjetljivalo tajne osnove i bezdane čovječjeg života, bilo je dobrom poznavaocu i prijatelju ljudi od neprocjenjive vrijednosti. Posljednja knjiga, koju smo u kratkim časovima, koji su za njega kao i za mene predstavljali oporavak, čitali bila je »Lutherova biografija« od Gisara. Uvijek bi se radovao kad bi tako dobio kakav novi potez na slici svog »dr. Martina«. On je cijenio tu knjigu, kao majstorsko djelo, jer je svježinu života dala mnoštvom naoko neznatnih, konkretnih činjenica

Kardinal Newman je često naglašavao da je relativno lagano razviti u sebi jednu stranu kršćanskog života: strogost ili blagost, ozbiljnost ili vedrinu, ali pravo kršćansko savršenstvo nalazi se tek u sjedinjenju suprotnih kreposti. Gospodin prelat Schwind zadovoljio je u punoj mjeri taj zahtjev. Rekli su mi, da mu je načelo bilo: pravedno — ali strogo. Tko mu je bio blizak iznenađen je prije svega tim sudom; ali ako malo promislimo, shvatit ćemo. Najstrože izvršavanje dužnosti bilo mu je životno načelo već od mladosti. Ideal njegova svećeništva bilo je ono najviše i on je uložio sve svoje snage da zadovolji tome. Bez sumnje, vršio je svoju dužnost generalnog vikara u tom smislu. Sigurno nikada nije niti najmanje odstupio od svojih načela. I tko se razilazio u tome od njega, tome se njegovo držanje činilo nepopustljivo strogo. Sigurno je svaki postupak, kojim je nekoga ražalostio, svaka riječ prijekora ili zabrane, izazvala bol u tom mekom srcu. Sretan je bio, kada je mogao slijediti glas svoga dobrodušnog srca. Svi oni koji su mu dolazili s kakvom molbom, znali su to. Kako li je samo mogao sve sa-

slušati! U sve se uživljavao što bi mu pričali. Ako je trebalo naći izlaz iz teške situacije, on ga je svojim savjetom pronašao, imajući živu sliku o čovjeku i prilikama s kojima se možda prije toga nikada nije sreo. Ako bi se ukazala potreba njegovog djelovanja, bilo je samo po sebi razumljivo, da se i toga prihvati. Za te čine nije ga se trebalo moliti, niti se smjelo mnogo zahvaljivati. Kad bi se to pokušalo, rekao bi: »Ja ništa ne činim osim dužnosti, kako mi se čini, čak ni to.« I ta spremnost za pomoć vrijedila je svakome, pa i ljudima koje lično nije poznavao, već je za njihovu nevolju saznao preko drugih. Njegovo duhovno vodstvo bilo je smireno, sigurno i razborito, osnaženo iskustvom i poznavanjem ljudi, što je stekao dugogodišnjim dušobrižničkim radom, ujedno pun strahopoštovanja pred djelovanjem Božjim u duši, a isto tako nježan kao i odvažan. Kada bi naišao na srce koje je slijedilo staze milosti, prepuštao ga je da radi kako zna, bez da se upliće i pri tome pokazivao bezgranično povjerenje. Također i pothvate, koji su spolja izgledali možda sumnjivi nazivao bi u takvim slučajevima kao dobre i dapače ih je još ohrabrivao. Nepokoljebljivo je bilo njegovo povjerenje u vodstvu Božanske providnosti i u snagu molitve; u tome je znao odgajati dajući time utjehu i mir u slučajevima, kada su zakazali svi ljudski savjeti.

Njegovo je srce bilo čvrsto usidreno u vječnost. Uopće mu nije bilo moguće promatrati stvari drugačije nego »sub specie aeternitatis« (sa gledišta vječnosti). To je davalo čitavom njegovom biću duboku i svetu ozbiljnost. To se očitovalo na njegovom držanju i izrazu sabranosti starčevog lica, kada bi ga sreli na ulici ili stupili u njegovu sobu. Ipak, kada bi koga ugledao, proletio bi vedar smiješak preko strogih crta. Kako je djetinje sretan znao biti, kada bi skupio drage goste oko svog stola, te s užitkom pričao događaje iz školskih i studentskih godina zapanjujućom svježinom sjećanja; a tek kakvim živim interesom je slušao kada bi pametan čovjek, koji je obišao svijet, pričao o životu i djelovanju izvan svoje zemlje.

Nedjeljom, kada je bio rasterećen od dužnosti, događalo se, da je još sjedio za stolom, gdje se pila kava, još i u vrijeme večere. Starost i dobrota, ozbiljnost i djetinja živahnost, dostojanstvenost i poniznost, to su suprotnosti koje su se u toj duši sjedinile u harmoniju, izrasle iz korijena nesebične ljubavi prema Bogu. Biti sluga Božji, to je bio sadržaj njegova života, plemenitost i dužnost, kojih je uvijek bio svjestan. Sa svetim veseljem molio je svoj brevijar i pored težih opterećenja ne bi to propuštao. Često je na to upućivao i laike, ako je nailazio kod njih na razumijevanje prema ljepoti liturgije i na nastojanje da u tome dožive život Crkve. Dnevno razmatranje Božanske istine, dobre duhovne knjige značile su mu kao neophodna okrepa nutarnjeg života i on je rado davao od toga i drugima. Njegova velika, bogata biblioteka stajala je svakome tko bi je htio koristiti na raspolaganju. Pored sv. Pisma i brevijara, najdraža mu je bila knjiga »Nasljeduj Krista.« S prelatom Schwindom nestao je dobar i vjeran sluga našega Gospodina. Njegov biskup posvetio je pokojniku u jednom crkvenom listu zahvalan nadgrobni govor. Neka mladoj generaciji bude uzor, a nama svima vjeran zagovornik kod nebeskog Oca. In pace Christi vivat!«

Ali Gospodin nije ostavljao dugo Editu Stein bez vodstva. Procvatom liturgijskog pokreta privukla joj je pažnju Beuronska opatija. Na poticaj svog dobrog prijatelja p. Erich Przywara D. I. otputovala je tamo da proslavi svečanost velikog tjedna i uskrsnih blagdana. Svom snagom doživljavanja svoje duboke osjećajne duše, razmatrajući, doživjela je prekrasne tajne patnje i uskrsnuća našega Gospodina. Velike milosti o kojima nije nikada govorila bile su joj dodjeljene. Zahvalila je Bogu s odlukom da će se dokle god joj to bude moguće, svake godine vratiti za Uskrs u taj grad blagoslova. Tako joj je Beuron postao domovina duše.

Već prilikom prvog posjeta pozvao ju je opet Raphael Walzer na kratak razgovor. Bio je to susret izvan-

rednog značaja. Edita je vidjela u mladom opatu, koji je u svojoj redovničkoj radosti utjelovljivao sreću samostanskog života ideal benediktinca. On je u njoj upoznao jednu od najvećih žena našeg vremena, i rekao kasnije o njoj: »Rijetko sam sreo dušu, koja je tako mnoge i uzvišene osobine sjedinila u jednom duhu. Bila je utjelovljenje prirodnosti i jednostavnosti. Ostala je potpuno žena sa svojim majčinskim osjećanjima, iako nije nikome nametala svoju majčinsku brigu (str. 71). Mistično obdarena, u pravom smislu riječi, nije htjela ispoljiti nadmoć, niti izvanrednost. Bila je jednostavna s priprostima, učena s učenjacima, bez ikakvog isticanja tragala je s onima koji su istraživali, skoro da bih rekao grešna s grešnicima.

Oboje smo bili revne pristaše pobožnosti bez problema. Bila je izvanredno jednostavna, sasvim jasna, providna duša, vrlo gipka u popuštanju, svakom dašku milosti, bez ikakve sjene straha. U slučaju kao što je njen, riječi su sklone prije da nagrde, nego da uzvise njezino biće. Bila bi obično prva koja bi se smijala pobožnim pretjerivanjima ljudi koji su joj se divili. Satima je bila uronjena u molitvu prožeta Bogom, ali je rijetko imala potrebu, da se vraća na primljene milosti i da o tome priča, čak ni duhovnom vođi. Od svoje je majke naslijedila snažnu volju i jakost značaja. Od malena naviknuta na židovske običaje, nije joj bilo teško podčiniti se kršćanskoj askezi. To je za nju bilo posve normalno i nije iziskivalo nikakva posebna naprezanja. Još dugo vremena prije nego što je stupila u Karmel, sva je utonula u Boga. Ništa izvanjskog nije odavalo bolje dubinu njezinog duhovnog života od savršene ravnoteže darova srca i razuma, njezina ozbiljnost pred suvremenim problemima i iskreno suosjećanje. Njezina sabranost i mir uvijek su prevladavali. Stvari su bile u drugom planu. Osobito rado primjenit ću za njen duhovni opis izraz iz redovničkog brevijara, koji naglašava mir posvećene duše »Fuit et quietus. Da, ona je također bila smirena.« Ovo mišljenje je zbog toga od velike vrijednosti jer Edita Stein nije ni jednom svećeniku povjerila tako djetinje

otvoreno svoj nutarnji život kao redovniku Raphaelu. Ona si je zamišljala da je njegova kći i najradije bi postala benediktinka, kako je često u šali rekla. Otac Walzer ju je međutim uvjeravao da zna mjesto na koje je misli postaviti. Ali se u zbilji uvijek nanovo suprotstavljao čežnji svog duhovnog djeteta za samostanom. Smatrao je da je njezin zadatak u tome, da svojim talentima, koje joj je udijelio Gospodin pomogne u posvećivanju duša. Stoga ju je poticao, da ne propusti ni jednu mogućnost za to. Tako su se množila predavanja, dužnosti, putovanja, poslovi i čovjek se pitao, kako je ta žena, koja je veliki dio dana i noći posvetila molitvi, — jer je od svog obraćenja dnevno molila brevijar, — sve to stigla da posvršava.

Ona sama nam daje odgovor: »Osobita sredstva za produženje radnog vremena ne primjenjujem. Radim koliko mogu. Znanje raste očevidno s množinom potrebnih poslova. Ako ništa nužno ne predstoji, ranije i prestaje. Nebo se sigurno razumije u ekonomiju. To što u praksi ne ide sve onako, kako bismo htjeli, sigurno je zbog toga, što nismo čisti duhovnjaci. Nema smisla da se bunimo protiv toga. Riječ je samo o tome, da nađemo miran kutak za rad u kojem možemo tako saobraćati s Bogom, kao da ništa drugo ne postoji — i to svaki dan. Čini mi se, da je suština u jutarnjim satima, prije no što počinju dnevne dužnosti. Nadalje mislim da se tu dobiva svoja posebna misija i to najbolje za svaki dan, i to da je ne biramo sami, konačno da se smatramo oruđem, osobito da tako gledamo na svoje snage, kao na nešto što mi ne trebamo. već Bog u nama.« Opatija Beuron bila je Editi taj »tihi kutak«, gdje je mogla dati odušak svojoj duši. Tamo je temeljna crta njenog bića izišla najjasnije na vidjelo. Nenadmašivo je tu njezinu osobinu označio p. Damasus Zähringer izrekom: »Ecclesia orans«. On piše: »Kada sam je prvi puta sreo u posljednjoj ćeliji beuronske opatije, njena pojava i držanje učinili su na mene takav utisak, koji se može usporediti samo sa prikazima »Ecclesia orans« koji se mogu naći u najstarijoj crkvenoj umjetnosti. To nikako nije neobična

pomisao, ona je doista bila tip koji, nalazeći se u ovom vremenu, ništa u stvari nije znala osim Gospodinovih riječi: »Njima se posvećujem, da bi bili posvećeni u istini.« (Iv. 17, 19) »Ecclesia orans«. Ovim klasičnim izrazom svedena je Edita na najkraću formulu. Ona je utjelovljavala molitvu Crkve. Stoga joj se nije mogla ponuditi sretnija tema od ove: Molitva Crkve, koja joj je postavljena od Akademijskog bonifacijskog društva. 1936. poslala je pod tim natpisom jedan prilog zborniku: »Iz struje života u crkvu.« Misli, koje je ovdje zapisala skupocjeni su plodovi njezine prosvijetljene pobožnosti.

Edita je doživjela toliko vrijedan i plodan »Liturgijski pokret«, ali je ubrzo uvidjela opasnost prenaglašavanja zajedničke ideje iz koje bi se mogla razviti jednostranost u molitvenom životu.

Smatrala je promašenim da se unutrašnjoj molitvi, oslobođenoj od svih tradicijom sačuvanih forma, kao subjektivnoj pobožnosti — suprotstavi liturgija kao objektivna molitva Crkve. Time se dotakla gorućeg pitanja, koje je tada uzbuđivalo pojedince, baš kao i zajednicu.

Plima bujajućeg liturgijskog oduševljenja prijetila je da skrene pažnju od tihe molitve duše. Sestra Benedikta zauzima slijedeći stav prema tom pitanju i piše: »Svaka prava molitva je molitva Crkve; svakom molitvom događa se nešto u Crkvi — i to je sama Crkva koja moli, jer u njoj živi Duh Sveti, koji u svakoj pojedinoj duši, »moli za nas neizrecivim uzdahom.« (Rim 8, 26). Upravo to je prava molitva: jer »nitko ne može reći: »Gospodine Bože« osim u posvetnoj milosti (1 Kor 12, 3). Što bi bila molitva Crkve ako ne predanje Bogu onih koji ljube Onoga, koji je sama ljubav? »Bezgranično predanje Bogu i božansko uzdarje, potpuno i trajno sjedinjenje, to je ono najviše što duša može steći, najviša stepenica molitve. Duše koje su je dostigle, uistinu su srca Crkve.«

Tko ovo čita taj misli da sestra Benedikta ovdje otvara brižljivo čuvana vrata k svetosti duše i daje nam nešto malo osjetiti od svoje životne punine, svoje božanske sjedinjenosti. Mnogi, koji nisu bili tako prisni s njom, bili su razočarani njenim izborom samostana, tj. što je stupila u kontemplativni karmel, a ne u kakav liturgijski red. Onaj, tko je pročitao njezin članak »Molitva Crkve« taj je bezuvjetno ubraja u broj velikih molitelja i shvaća, da je ta prirodom i milošću posve na razmatranje sklona duša, morala i smjela postati samo karmelićankom. Doduše, bila je još daleko od tog cilja. Utoliko sretnija prihvatila je svaki prolazni boravak u samostanu, osobito u njenom dragom Beuronu.

»Tamo je mogla satima, klečeći pred slikom žalosne Gospe moliti« pisala je jedna Švicarka. »Ja to nikada nisam mogla shvatiti, jer nisam naišla na vezu između srednjovjekovne i beuronske umjetnosti. Edit Stein nije samo molila za patnju, već je i slutila da će poći putem patnje.« Ovo shvaćanje prikazuju stihovi, koji su se našli u ostavštini sestre Benedikte:

Veliki petak 1938.

Juxta Crucem tecum stare!
Danas sam s tobom stajala pod križem
i jasnije nego ikada osjetih
Da si tu, pod križem postala i naša majka.
Kako predano vjernost jedne zemaljske majke
Ispunjava posljednju željusvoga Sina!
Ti si bila i službenica Gospodnja
Utjelovljeni Bog i Njegov život
Prožeo je cijelo Tvoje biće i Tvoj život.
Primila si nas sve u srce svoje
I krvlju srca i svojom gorkom boli
Otkupila si novi život svakoj duši.
Ti nas poznaješ, znaš naše rane i poteškoće
Ali i nebeski sjaj slutiš i ljubav svoga Sina
Kojom bi nas obdarila i obasula u blistavoj vječnosti.
Bdiješ neumorno i upravljaš naše korake
I ništa ne predstavlja prepreku na putu do cilja.
Oni, koje si izabrala za sudionike blaženstva
Oni, koji će te okruživati na vječnom prijestolju

Oni moraju s Tobom podnositi i teret križa.
Moraju trpjeti, podnositi gorčine i srcem koje krvari
Zaslužiti besmrtnim dušama nebeski sjaj
Koji im je Božji Sin povjerio kao baštinu.

Marija Schäfer u jednom pismu iznosi svoja sjećanja na lijepo sprovedene korizmene i Uskrsne dane sa Editom u Beuronu. »Ono što smo zajedno sprovele i bile jedna uz drugu — bila su bogoslužja. Inače su se zbivanja u tim svetim danima odvijala u apsolutnoj usamljenosti. Edita Stein pojavljivala se uvijek prva, većinom prije 4 sata ujutro u koru. U tim danima gotovo ništa nije govorila, ali pozdrav i čestitka na Uskrsno jutro, blistavo i puno unutarnje topline, dali su naslutiti kako je duboko utonula u napuštenost i patnju Boga, a da tako uskrsno sja.

Tih dana više nego obično živjela je duhovno: izgledala je nježnija i blijeđa no inače, samo su oči odavale nešto od njenog trpljenja. Ponekad mi je izgledalo upravo, kao da je kriterij njene svetosti to, da se uvijek našlo ljudi, također i pobožnih, koji ni toj skromnoj naravi nisu uskratili svoje kritike. »Mora li dr. Stein uvijek imati svoje rezervirano mjesto u Crkvi? Sigurno još nisu ni slutili, da si je buduća karmelićanka već tada uredila život prema principima karmela. Konačno, ti ljudi nisu znali, što u stvari znače riječi psalma »Quam dilecta, tabernacula tua, domine virtutum, concupiscit et deficit anima mea in atria domini.«

Da, njena je duša čeznula za skrovitošću ćelije u kući Gospodnjoj: ali opat Walzer nije htio ni čuti o tome. Naprotiv, naveo ju je na to da napusti svoje mjesto u sv. Magdaleni. Edita je i sama na to pomišljala, kada je pisala u jednom pismu od 10. prosinca 1930.: »Školu objesiti na klin. Salzburg je postavio začuđujuće uvjete. Malo, pa opet malo, moram tamo ili amo održavati govore. Osim toga, uvijek te hrpe školskih zadaća ... Što još tada dolazi, ne znam. Sve razmišljanje o tome odgodila sam do Božićnih blagdana.

»Ovo je proživljavala u Beuronu, gdje je bilo u izgledu krštenje jedne Židovke« pri kojem sam bila učesnik kao causa secunda«. U razgovoru sa gospodinom opatom postalo je sada jasno, da kombinacija sa školom nije više moguća. Ovu je izjavu dala časnoj majci nakon povratka u sv. Magdalenu »i ona me je puna razumijevanja za moju situaciju otpustila.« Do kraja semestra to je bila tajna, a tada na završnoj svečanosti svi su bili vrlo zaprepašteni, kada sam se iznenada oprostila. Djeca i većina sestara ništa do tada o tome nisu znali. Nekoliko njih pomoglo mi je, da za kratko vrijeme, pored škole, sredim sve što se pakovanja tiče, kako bih odmah po završetku škole utekla u Beuron.« Odavde je pisala prijateljici:

»27. marta 1931. oprostila sam se od Spayera, sv. Toma se ne zadovoljava više s nekoliko sati, on me hoće cijelu. Na Uskrsni utorak moram u München na zasjedanje nastavnika iz čitave Bavarske. Odande privremeno odlazim u Breslav da u tišini završim jedan započeti posao. Na taj način imat ću prilike, da sprovedem duže vrijeme kod kuće, a mojoj sestri će to također dobro doći.«

U SLUŽBI ZNANOSTI

Veliki posao o kojem Edita Stein govori bio je prijevod »Questiones disputatae de veritate« (»Istraživanja istine«) od Tome Aquinskog, koja su se pojavila u dva sveska 1931. i 1932. Martin Grabmann napisao je pogovor tom djelu: »Takav prijevod mogao je uspjeti samo onom koji je isto toliko upoznat sa skolastičkim duhovnim svijetom, kao i sa suvremenim jezikom filozofije. S obje prednosti raspolagala je Edita Stein, koja je iz udubljivanja u studij suvremenih filozofskih strujanja pristupila skolastici. Snabdijevena tim dvostrukim oružjem prihvatila se tog posla i time je prvi puta učinila pristupačnim na njemačkom jeziku temeljno djelo Akvinca. Iako nije izbrisala mističku terminologiju, dala je filozofiji sv. Tome moderan izraz, a ujedno dala moderan izraz misaonom tijeku Akvinca. A. Frich Przywara je pisao: »To je u stvari ono iznenađujuće u tom djelu koje prvi puta pokušava izići na pravi put: s jedne strane ovdje se govori njemačkim jezikom u kojem se gotovo neposredno prosijava skromna razgovjetnost akvinske latinštine; s druge strane, ne samo mnoštvo bilježaka, već i način izlaganja predstavlja živu suvremenu filozofiju. Stalno se spominje Toma i samo Toma, ali tako, da stoji sučelice sa Husserlom, Schelerom i Heiddegerom. Termi-

nologija fenomenologije koju je Edita kao samostalan filozof svladala, nigdje nije stupila na mjesto akvinske terminologije. To je ono najvažnije u tom djelu: polagani uspon iz njemačkih primjedaba k temeljima stvarne živosti današnjeg filozofiranja. Edita Stein je u raspravi o paralelama između sv. Tome i Husserla napisala nešto slično programu. Bio bi to blagoslov za njemačku katoličku filozofiju, kada bi pravovremeno to shvatila.«

Pohvala koja ovdje nije samo iskazana njenoj nauci, već također i talentu za jezike koji je jednak za latinski kao i grčki, hebrejski, francuski i španjalski. Ali latinski joj je najodličniji način izražavanja. Kako se lako snalazila u tom jeziku, koji je kao dijete katoličke crkve nazivala svojim materinjim jezikom. Ime Edita Stein postalo je poznato. Prijatelji su je poticali da se potrudi za svoju habilitaciju u Freiburgu. O toj stvari razgovarala je također za vrijeme božićnih praznika 1930./31. u Beuronu s opatom, bez čijeg odobrenja nije htjela poduzeti takav korak. Vrativši se u Spayer pisala je odmah prof. Finkeu zbog odgovora u Freiburgu. Na odgovor je trebalo čekati. »Nije stigao odgovor«, pisala je 19. siječnja 1931. »Bez njegovog odgovora neću putovati. Ako je stvar bezizlazna sigurno se ustručava, da mi to lično kaže. On ne zna da me sve to neće pogoditi i da neću biti niti razočarana, niti žalosna, ako od toga ne bude ništa.« Profesor Finke uputio ju je Heiddegeru, kojega je tada posjetila u Freiburgu. O tome piše 26. siječnja: »Na moju zvonjavu u Rötebuchwegu 47, netko je stepenicama skakutao prema vratima. To je bio najstariji sin, koji je bio sigurno instruiran da me dočeka i to je doista besprijekorno učinio. Bio je to prijazan početak. Heiddeger nimalo nije bio iznenađen mojim pitanjem, naprotiv, rekao je, da nema ništa protiv toga. Obećanje mi svakako može dati tek pošto izradi kod vlade, da mi da stipendiju. Iz toga sam shvatila, da on misli, da hoću kod njega habilitirati. Razmišljala sam kako ću ga od toga odvratiti. On mi je priskočio u pomoć: Ako mislim na neko katoličko zvanje, bilo bi za mene vrlo

nepraktično, da to učinim kod njega. I stipendija bi se u protivnom lakše dobila. Honecker to ne bi odbio, jer on, još nikoga nije imao za habilitaciju. Bila sam vrlo iznenađena, kada sam se našla na ulici.«

Honecker je ispočetka bio suzdržljiviji. Konačno je objasnio, da će stvar zastupati pred fakultetom i isposlovati, da njegov kandidat ne bude isključen, a prilikom slijedećeg putovanja u Karlsruhe razgovarat će tamo i u vezi stipendije. »Kod Husserlovih je bilo veliko iznenađenje, a i veselje na račun tih rezultata. Ja sam uostalom tek u pola šest otputovala, mogla sam stići i na raniji vlak, ali bi tada neposredno iza ručka morala odjuriti, što nikako nisam htjela priuštiti staroj gospodi. Tako su mogli imati nesmetan svoj poslijepodnevni odmor — ja sam bila prisiljena da legnem na otoman. Gospođa Husserl otpratila me na stanicu.«

U pogledu habilitacije Edita je posljednjih šest tjedana, koji su joj u Spayeru ostali, do konačnog rastanka, iskoristila da započne već odavno predviđenu filozofsku radnju. Već se prilično navikla na jedan dosta opširan rukopis, kada joj se ukazala nova mogućnost rada. Prof. dr. Steffes, redoviti prof. teološkog fakulteta u Münsteru i upravitelj njemačkog instituta za znanstvenu pedagogiju, potrudio se da zajedno sa Marijom Schmitz, predsjednicom društva njemačkih nastavnica, dovede Editu u Münster, gdje bi kao docent instituta rješavala pitanja izobrazbe djevojaka i gospođa u predavanjima i vježbama. Edita je, ne dopuštajući da je ometaju u radu, dočekala ishod razvoja tih događaja. Iz Breslava je pisala: »U Freiburg bih najradije otišla tek po završetku rada. Kada će to biti, ne znam. Ako međutim poziv na Pedagoški institut stigne ranije, vjerojatno ću se odreći habilitacije. Nakon što sam počela s radom, postala mi je odmah važnija od svih ciljeva kojima bi možda poslužila. Bog zna što sa mnom namjerava, ja se za to ne trebam brinuti.
28. IV. 1931.«.

Neočekivano je naposljetku iskrsla jedna sasvim

nova mogućnost u Breslavu. Edita o tome izvještava 28. VI. 1931.: »Moj šurjak (dr. Biberstein) sreo se s nekoliko katoličkih teologa na nekom docentskom zasjedanju. Jedan od njih, Koch, češće ga je već pitao za šurjakinju. Nedavno je pričao, kako je u Rimu čuo o meni (tj. o mom sv. Tomi) vrlo povoljne sudove i da bi se vrlo rado upoznao sa mnom, te upita, nebih li imala volju, da ondje habilitiram. Konačno sam upitala majku, da li joj je pravo, ako se ovdje, na licu mjesta i javno prihvatim katoličke djelatnosti, i na moje iznenađenje pokazalo se, da ne bi imala ništa protiv toga, već samo zbog toga, da ostanem u Breslau. U utorak je bio pozvan dr. Koch zajedno sa mnom k mojim sestrama i braći. On je jako želio, da ovdje dociram fenomenologiju i već je počeo za to predobivati katoličkog profesora filozofije. Pustila sam, da stvari idu svojim tijekom i čekala na rezultat. Mojoj radnji je svejedno, gdje će biti primjenjena. Već je izrasla u čudovište, a još uvijek nema izgleda da je završim. Sve do jeseni ću po mogućnosti ostati neprekidno pri tom poslu. U listopadu sam uvrštena u predavačka putovanja akademskog društva kroz Rajnsko-Vestfalsku industrijsku oblast, za što se do sada prijavilo 14 mjesnih grupa. 22. studenog bih morala za heidelberške katolike u velikoj gradskoj dvorani održati jubilarni govor prilikom proslave sv. Elizabete. Za drugu polovinu siječnja angažirana sam u Zürichu, gdje bih morala održati dva puta po četiri predavanja za katoličke žene. Gdje ću sprovesti međuvrijeme još ne znam. Uredit će se već prema stanju stvari habilitacije.« Prof. Koch iznosi nam svoja sjećanja na prvi susret u Breslavu: »Sjedio sam prvo s dr. Bibersteinom, njegovom šurjakinjom, suprugom i majkom Stein. Tada su se otvorila vrata na kojima se pojavila Edita. Još se vrlo živo sjećam jednostavne, svijetloplave haljine, koju je imala na sebi i njeno jednostavno biće, duboko me se dojmilo. Iz njenih mirnih očiju zračio je neobičan čar, koji je nezaboravan. Isto tako nezaboravna ostaje njena riječ. Kratko i zgodno označila je naime filozofiju Heiddegera kao »filozofiju zle savjesti«. Kakvo li poznavanje ljudi proizlazi iz ovih riječi! Ka-

ko tek svjedoči za čistoću njezine istinoljubive duše. Tada je već bila čuvena, ali je nastupala krajnje skromno i prirodno.

U SLUŽBI LJUBAVI

Pored, od same Edite nazvanog »velikog rada«, prevađanja Sv. Tome vratio ju je Bog u Breslav i zbog jedne druge velike zadaće a tu je Edita navijestila rečenicom: »Mojoj je sestri bila potrebna moja prisutnost u kući.« Već u Speyeru i Freiburgu je Edita Stein imala prilike da pomogne mladim ljudima koji su se sa židovstva vraćali kršćanskoj vjeri. Upravo toj zadaći posvetila se sa pravim predanjem, neumornim strpljenjem i profinjenim razumijevanjem i Bog je obilnim blagoslovom nagradio njezinu revnost time, što je više puta bila krsna kuma svojim sretnim katekumenima. Tako među ostalima Alici Rajs, Hedi Hess i svojoj prijateljici iz djetinjstva Katarini, kasnije gđi dr. Ruben. Ona priča o Editinom udjelu u njenom obraćenju: »Nikada se nisam prestala zanimati za svoju prijateljicu iz mladosti. Doznala sam također za njen prelaz na katoličanstvo. To je za mene bila vrlo značajna vijest. Znala sam, da je gđa Stein bila sve drugo osim tolerantna. Znala sam i to kako je stvarno Edita ovisila o svojoj majci, a isto tako i majka o njoj. Bilo mi je također poznato kako je Edita bila ravnodušna u vjerskim pitanjima. U vjeronauku, koji je bio nečuveno loš, čak je i njeno častohleplje zakazalo. Mora da se jako promijenila! No od onda je više ni-

sam srela. Tek 1931. čini mi se u rano ljeto, čula sam da je u Breslavu, da posjeti svoju staru majku. Ja sam se lično tada borila za prosvjetljenje i vjeru. Nazvala sam je, bila je odmah spremna da dođe k meni i od tada smo se često sastajale šetajući zajedno. Jednom sam joj napomenula da ću doći po nju, kako ne znam tačno vrijeme, kad bismo se mogli sresti. Ona je međutim odbila: »Moja majka zna da je tvoj muž prešao na katolicizam, te će lako pogoditi o čemu razgovaramo i zbog toga joj ne bi bilo drago da te vidi.«

Njena majka imala je tada već 80 godina. Ali kako li se Edita sama promijenila! Častohleplje je ustupilo mjesto idealizmu, egoizam razumijevanju i dobroti. Beskrajnim strpljenjem diskutirala je sa mnom, tješeći me nekoliko puta. Prvi put, kada sam prebrodila jednu tešku krizu, naravno još nije bilo sve u meni u redu. Sjedila je nasuprot meni, u sobi moje supruge, a njezin lik se gotovo gubio u velikom naslonjaču. Ovaj prizor nikad nisam zaboravio. Zašto? Brzo sam bio pobijen u diskusiji. Na svoj duhovan način, ne povisujući ni na trenutak svoj glas, bez ikakvih pretenzija, rekla mi je nepokolebljivu istinu. Jednom nas je posjetila u Würzburškom misionarsko-liječničkom institutu 1932. Znao sam da je msgr. Becker profesor i upravitelj Salvatorijanaca bio duboko pod utiskom njene osobe. Posljednji put razgovarao sam s njom kroz rešetke karmela u Kölnu. Bilo je hladno, a ona je bila ogrnuta debelim ogrtačem. Razgovor se djelomično vodio o našem iseljenju u misije. Ja sam je vrlo cijenio. U mom misalu stoji njena definicija Crkve Kristove. Ljepšu nigdje nisam sreo. Njena nas sudbina uči kako su daleko ljudi od toga udaljeni.«

Tako je Bog blagoslovio njezino apostalsko djelovanje. Samo u (njenoj) vlastitoj obitelji koju je toliko željela približiti Kristu, i toplim molitvama neprestano to prosila, pokazivalo se malo interesa za Krista. Jedino njena sestra Roza, koja je bila sklona kontemplaciji, otvorila je svoje srce milosti i rado je slijedila primjer svoje mlađe sestre. Ali, da li su smjeli priuš-

titi novu bol staroj majci, koja je jedva preboljela prvi udarac? Edita je većinom boravila izvan kuće, dok je Roza bila neprestano u službi svoje majke. Kakve konflikte bi izazvao takav zajednički život! Zbog toga je Roza odlučila da sa krštenjem počeka do smrti svoje majke. Ovom žrtvom djetinjeg poštovanja nije utekla razdoru svoga srca i Edita je bila jedina, koja je uvijek dovodila u sklad tešku sumnju između dužnosti i ljubavi. U godinama 1930. i 1931. položaj Roze se naročito pogoršao. »U Breslavu je bilo vrlo kritično. Moja sestra već mjesecima pati. Svojim sve snažnijim izraženim židovskim utjecajem, koji je u kući provodila Erika, Rozi je postalo nepodnošljivo. Do sada je izbjegavala sukobe, kako ne bi majku ražalostila. Međutim povjerivši tajnu Eriki, nije mogla predvidjeti kakve će to posljedice izazvati. Momentalno ne mogu drugačije pomoći, osim molitvom, ali zato bih rado zamolila i svoje pomoćne trupe (10. XII. 31.)«. Za Rozu su bili blaženi časovi kada je Edita boravila kod kuće, govorila joj o Isusu, molila se s njom, te joj omogućila tajnu posjetu crkvi, dok bi ona pravila društvo majci. Takvo sretno vrijeme bilo je ljeto 1931. koje je Edita provela u Breslavu, izuzevši jednog niza predavanja koje je kao gost Dr Allersa održala u Beču. U kasnu jesen vratila se u Freiburg, sretna što će u svetoj Liobi naći opet svoj samostanski dom, te moći sudjelovati u redovničkim molitvama.« Ovdje (Breslau) je tiha liturgija moj udio. Tu čovjek tako obilno prima ono što treba. Ali tek kad ponovo okusim puninu života, opažam kako sam žudjela za njim. Znala sam, opraštajući se od Speyera, kako će mi biti težak život izvan samostana, ali tako teško kako mi je bilo prvih mjeseci, ipak si nisam predstavljala. Žalost me unatoč tome ni na časak nije obuzela, jer ne sumnjam u to da se sve događa onako, kako se mora dogoditi« (28. VI. 1931.). Uspomenu koju je Edita ostavila u svetoj Liobi izrazila je grofica Tes iz Bissingena riječima: »Ona je bila izuzetno skromna, tako da se njena prisutnost jedva primjećivala. Nikada se nije isticala, a ipak se od prvog časa osjetilo kako je prožeta velikom svetošću, koja je izvirala iz njezinog bića. Sve je u njoj bilo, strogo

samosavladavanje, nastojanje k Bogu. Prema drugima je bila vrlo blaga i što je netko bio siromašniji to je dirljivija bila njezina radost, upravo u tim bićima tražiti ljubimce Božje, u kojima mi ostali ništa drugo ne nalazimo osim bijede i siromaštva! Vrlo je ozbiljno bilo i njeno shvaćanje o našem odnosu prema Bogu. Bilo joj je nepojmljivo što neki odlaze iz naše kuće na večernju, samo ako se večernja pjeva, a inače se baš i ne trude da prisustvuju. Iz njenog pričanja dobili smo utisak, da je i prije prelaska na kršćanstvo živjela tako asketski, kao i poslije. Ja bih dapače rekla da je prijelaz djelovao ublažujuće na nju, jer je bila neobično sklona prevelikoj strogosti prema samoj sebi. Ova njezina svetost ulila je u mene ipak malo straha. S nutarnjom ljubavlju bila je privržena Beuronu, ali svega karmelu i očito se radovala ako bi naišla na razumijevanje u pogledu te ljubavi.«

Maria Schäfer koja je istovremeno stanovala u Svetoj Liobi imala je sreću, da zjedno s Editom čita korekturu njenog Tome: »Čitale smo u njenoj sobi koja je bila nasuprot moje, sjedeći za njenim radnim stolom. Kako mi je rado odgovarala na pitanja koja sam joj usput postavljala. Kako bi jasno odgovarala. Na stolu je stajao stari, izrezbareni križ koji je neprestano privlačio moj pogled. Iako joj je vrijeme bilo sasvim ispunjeno, te ga je strogo rasporedila, našla bi koji sat da razgovara sa mnom o svom djelu »Značaj ženskog zvanja« ili bismo čitale nekoliko pjesama iz Przyware »Karmel« ili raspravljale o »Posljednjoj na lomači« te »Mariji de la Trinte«. U ono vrijeme bila sam jako pod utjecajem njene jasne, jednostavne i skromne ličnosti. Ona je za mene bila tip čovjeka »vita contemplativa«. Pokojna majka priorica sv. Liobe, rekla je, da je ponekad vrlo rano odlazila u kapelu, ali je Edita uvijek bila već tamo. Njezino veliko znanje skrivalo se iza njezine jednostavnosti. Bila sam ganuta njenom jednostavnošću: imala sam utisak da je skromnu haljinu, i staromodno, zakrpano rublje izabrala posve u duhu siromaštva. Također je svoje poslove iz-

vršavala jednostavno i skromno, ponekad sam se čudila kako malo naučnih pomagala ima pri ruci.«

Te zime između 18. i 28. siječnja, održala je seriju predavanja u Švicarskoj. Nakon toga je još jednom govorila u Zürichu. Iz tog vremena potječe spis »Putevi k nutarnjem smirenju« pisan za društvo žena, koje su živjele po određenim pravilima a inače su imale neka svoja zvanja.

Maria Buczkoska navela ju je na sastavljanje toga mjesečnika. Mjesečnici su imali zadatak, da podstiču u izvjesnom pravcu osobnu samoizgradnju. Temu je Maria Buczkoska dodala predavanju, koje je Edita održala u novembru 1940. u Bendorfu. Ono što ona preporučuje u tom pismu očito je plod dugogodišnjeg samoodgoja.

Veljača 1932.

PUTEVI K UNUTARNJEM SMIRENJU

U jednom predavanju koje je pokušalo prikazati dušu žene usklađene svom vječnom određenju upotrebila je ove atribute: tiha, očišćena od same sebe, topla i jasna. Postavljalo se pitanje kako doći do tih osobina. Ovdje se ne radi o raznolikosti osobina, kojih bi se pojedinačno latili ili radom stekli, već prije o sveukupnom stanju duše, koja je obuzeta raznolikim atributima. Ovo stanje ne može se steći nekom snagom volje, već se treba prepustiti djelovanju milosti. To znači potpuno se odreći svoje vlastite volje, da bi se mogli predati volji Božjoj, stavljajući spremno svoju dušu u Božje ruke. Od prirode je duša čovjeka raznoliko ispunjena: često put prenatrpana, tako da jedna stvar istiskuje drugu, te je duša u neprestanom pokretu, mnogo puta u oluji i uzbuni. Probudivši se ujutro nas već spopadaju i brige dana. Tada iskusava nemirno pitanje: Kako da se sve to svrši u jednom danu? Kada ovo, a kada ono? I kako da se ovog ili onog prihvatim? Čovjek bi tada najradije onako uzrujan navalio, ali upravo tada treba prihvatiti uzde i reći: »Samo polako! Prije svega moji prvi časovi neka pripadnu Gospodinu. Nakon toga prihvatit ću se svoga posla, koji mi je povjerio, i on će me osnažiti, kako bih ga mogla svršiti. Tako ću pristupiti oltaru Gospodnjem.

Ovdje se ne radi o mojim sitnim poslovima već o mojoj velikoj pomirbenoj žrtvi. Ja smijem u njoj sudjelovati, očistiti se i usrećiti, te sa svim svojim djelovanjem i trpljenjem prikazati sebe na oltaru. I tada kada Gospodin u sv. Pričesti dođe u moje srce, smijem ga upitati: Što zahtijevaš od mene gospodine? (sveta Terezija). Ono što nakon tog intimnog razgovora smatram da mi je zadaća, toga ću se prihvatiti. I kad nakon te jutarnje svečanosti stupim u svoj radni dan, u meni će biti svečana tišina, a duša neće biti opterećena navalom jurnjave i tereta već će je ispunjavati sv. radost, hrabrost i snaga. Postala je velika i prostrana, jer je izašavši iz sebe, stupila u božanski život. Kao tihi plamen gori u njoj ljubav, koju je zapalio Gospodin potičući je da širi ljubav i zapaljuje u drugima. »Flammescat igne caritas accendat ardor proximos.« I jasan put pred njom: ne vidi jako daleko, ali zna, ako postigne to što vidi, ukazat će joj se novi vidik. Tada počinje dnevni rad: možda školski sati 4 do 5 za redom. To znači biti usmjeren i sabran svakog sata na drugu stvar. Ovog ili onog sata možda nećemo postići ono što smo htjeli. Umor, nepredviđeni prekidi, nestrpljenje djece možda i dosada. Ili pak posao u uredu. Saobraćaj s neugodnim predpostavljenima i kolegama, bezrazložna predbacivanja, ljudska kukavština, možda i različite nezgode. Gdje li je jutarnja svježina duše? Sva bih se zagrijana prihvatila posla, da me trenutak kasnije zaokupi odvratnost bijes i žaljenje. A tako mnogo treba učiniti još do večeri. Ne bi li trebalo odmah dalje? Ne, prije nego se smirimo. Svaka mora sebe upoznati, kako bi otkrila: gdje i kako će se povratiti mir. Najbolje, ako je to moguće, izliti sve svoje brige pred tabernakul. Onaj tko to ne može ili mu je možda potrebno i fizičko smirenje neka ode na časak u svoju sobu. A ako ne postoje mogućnosti da se na taj način odmorimo, možda zbog neodgodivih dužnosti, onda se barem na časak saberimo utječući se Bogu. On je uvijek prisutan i može nam pružiti ono što nam je potrebno. I tako će proteći i ostatak dana, možda u umoru i naporu, ali zato i u miru. I kada dođe veče osvrnuvši se na učinjeno, ugledat ćemo

možda samo krparije i mnogo toga neučinjenoga od onog što smo predvidjeli. Možda će to u nama pobuditi žalost i poniženje, no tada treba prihvatiti sve kako jest i položiti sve u ruke Božje, te mu sve prepustiti. Tako ćemo se u njemu smiriti i zaista odmoriti, a novi dan započeti kao novi život. To je samo mala napomena, kako da oblikujemo svoj dan, u kojemu treba mjesta za Božju milost. Svatko će je najbolje znati primijeniti u svojim životnim prilikama. Dalje bi trebalo ukazati na to kako bi nedjelja zapravo trebala biti velika vrata kroz koja ulazi nadzemaljski život u svakidašnjicu, te snaga za rad pod čitavim tjednom, i kako treba doživjeti velike blagdane i dane pokore u duhu Crkve, dozvoljavajući, da nam duša, iz godine u godinu, sve više sazrijeva za vječni mir. Bitna je zadaća svakog pojedinca da razmisli, kako će prema svojim prilikama i sklonostima urediti svoj dnevni, pa i godišnji red, kako bi na taj način utirao puteve Gospodinove. Onaj izvanjski raspored kod svakog će biti drugačiji mjenjajući se u skladu sa okolnostima. Ali je također i duševna situacija različita u različitih ljudi. Sredstva koja služe zbližavanju sa vječnim pobuđujući i oživljavajući čovjeka — kao razmatranje, učešće u liturgiji, u raznim pobožnostima — nisu u isti mah jednako korisna svim ljudima. Razmatrati npr. ne mogu svi na isti način. Važno je da uvijek iskoristimo ono najdjelotvornije. Ako promatramo put Majke Božje od Svijećnice do Velikog petka, tada ćemo po njoj naći put prema unutarnjem smirenju.«

Katkada su, međutim, i kritizirali njena predavanja. Smatralo se, da suviše naglašava natprirodno. »Da o tome ne govorim, ne bih uopće stupila na govorničku katedru«, odvratila bi živo. »U stvari, uvijek želim da kažem kakvu jednostavnu malu istinu: kako treba da počnemo živjeti u rukama Gospodinovim. Ali kada ljudi od mene zahtijevaju sasvim nešto drugo, postavljajući mi brojne teme, koje meni nisu ni malo bliske, tada ih mogu upotrijebiti samo kao uvod, koji će me konačno ipak dovesti na moj Ceterum censeo. Možda je to vrlo odbijajuća metoda. Moja me govornička dje-

latnost toliko obuzela, da o njoj još principijelno uopće nisam razmišljala. Vjerojatno ću to morati jednom učiniti. U Salzburgu je moj referat trebao obrađivati »Moral ženskog poziva«. Prvo mi je povjerena tema »Kršćanski moral zvanja«, i ja sam pristala, jer mi je to u času upita odgovaralo. Tada su Salzburžani pomislili, da bi bila neophodna jedna izrazita ženska tema, i ja sam pristala i na to. Ono ostalo preuzeo je Hildebrand (28. VI. 1931).

DOCENTICA

Posljednji boravak u sv. Liobi bio je i ujedno oproštaj od Freiburga. Njena habilitacija nije uspjela, niti ovdje, ni u Breslavu. Tako je u proljeće 1932. slijedeći poziv iz Münstera, nastupila kao docent u nastavničkom zboru njemačkog instituta za naučnu pedagogiju. U kolegiju Marianum našla je svoje prebivalište, živeći jednostavno kao što je to uvijek činila. Njezino se ime poput puščanog praha raspršilo po Münsteru, a osobito je izazvalo znatiželju svjetovnih studentica, koje su također stanovale u kolegiju. S napetošću se očekivao dan kad će se pojaviti u blagovaonici, jer kako je objavljeno neće objedovati izdvojeno u svojoj sobi. Njezinom pojavom ta napetost iščekivanja pretvorila se u čuđenje. Niska neznatna gospodična, gotovo pretjerano jednostavno odjevena stupila je unutra bez ikakvih osobitosti u svom držanju. Unatoč tome taj prvi susret ostavio je velik utisak. To potvrđuje gospođa Schweitzer, koja je u ono vrijeme studirala u Münsteru.

»Iz njenog bića strujala je neka snaga. Neka unutarnja zatomljenost, koja je inače osobina rijetkih ljudi koji žive nutarnjim životom, blistala je iz nje oblikujući se u skromno i potpuno vladanje nad samim

sobom. Ljubazno i upadljivo skromno otpozdravljanje bilo je izraz njene duše, koja je znala sjediniti dostojanstvo i poniznost.«

Jedna druga studentica piše »Edita Stein je stanovala u lijepoj i velikoj sobi, koju su joj osigurale sestre Naše Gospe koje su inače vodile brigu o Marianumu. Unatoč tome studentice su se čudile skromnim zahtjevima docenta jednog naučnog instituta. Za tadašnja shvaćanja bila je velika skromnost, da se čovjek na takvom položaju zadovoljava jednom prostorijom, koja mu ujedno služi i kao spavaća soba.« Još jedna studentica piše: Moja prijateljica Helena (kasnije karmelićanka) i ja imale smo sobu nasuprot njenoj. Do kasno u noć gorjelo je svjetlo na njenom pisaćem stolu postavljenom uz prozor, unatoč svemu tome u jutro bi uvijek bila prva u kapelici. Kuću je napuštala rijetko, a u vrtu se jedva pojavljivala. Njen život se sastojao iz molitve i rada. O svom poslu mislila je vrlo razborito. Jednom je naš kućni pomoćnik Ivan zasadio u vrtiću lijepo cvijeće, a ona opazivši to rekla je: »Kako je on brzo načinio tako nešta lijepo, a koliko malo postižemo mi u svom radu.« Viđale smo se obično kod stola. Ona već tada nije jela meso. Odgonetavali smo naravno zbog čega: da li zbog dijete ili askeze, međutim nikada nismo saznale. Jela je vrlo malo. Kod nje je uvijek sve bilo u predivnoj harmoniji, uvijek dobrodušna draga i čedna. »Izgleda da je Edita za ovo kratko vrijeme svog boravka u Münsteru bila predmet znatiželje i redovnica, koje su ondje studirale poslane iz najrazličitijih redova. Znalo se, kada ustaje i kada odlazi na spavanje. »Gospođica doktor ustaje mnogo ranije od propisanog vremena«. Kada navečer ugasim svjetlo, kod Edite Stein još uvijek gori.« Takvi i slični prigovori padali su neprestano na njen račun. Promatrale su je pri molitvi, poslu, zajedničkom odmoru i razgovoru.

»Unatoč svojoj slaboj tjelesnoj građi Edita je postila i pri najtežem naučnom radu. Već tada vježbala se u askezi. Ako joj je kojom prilikom bilo moguće

da prisustvuje trima sv. Misama, učinila bi to sa strahopoštovanjem, uspravna bez naslanjanja i sjedanja u klupi. Pri svakoj sv. Misi s velikom je pobožnošću pratila sve molitve svećenika. Također preko dana odlazila bi euharistijskom Spasitelju.« »S velikom ljubavlju posvećivala je svoje slobodno vrijeme mladeži. Studentice su rado slušale njena predavanja uzimajući njene ohrabrujuće riječi i prijedloge kao primjer katoličkog života. U tom poslu nalazila je volju Božju, te se potpunom požrtvovnošću dala na svoju dužnost. I redovnicama koje su studirale rado je posvećivala nešto svog vremena, osobito ako se ticalo razjašnjavanja naučnih i religioznih pitanja. Svima nam je bila primjer najčišće plemenite i duboke, Kristom prožete moralnosti. Svoje ogromno znanje znala je tako spretno prikriti svojom, isto toliko velikom, spremnošću da pomogne.« Ista studentica nastavlja: »Rado bismo sjedile kod nje. Ona se zauzimala za sve naše stvari, za studij, a također i za politička pitanja, koja su nas tada zaokupljala. Bilo je to vrijeme kada se nacionalsocijalizam također već jako raširio među studentima. Organizirali smo sastanak protiv »ANST-a (radna zajenica Nacional-socijalista studenata) na kojem je govorila Helena Weber, a neke su se studentice pod utjecajem tog pokreta vrlo ružno ponijele. Gospođica doktor je također prisustvovala tom sastanku, te se u diskusiji javila za riječ. Rekla je ono najbitnije no svojom je vanjštinom vrlo malo djelovala. Njen fini glas umalo da nije nestao u velikoj dvorani. Njena je ličnost mnogo snažnije djelovala u užim krugovima. Rado bi s nama sudjelovala u našim kućnim svečanostima i proslavama. 1932. slavili smo svetog Nikolu. Nakon Nikoline posjete, u kojeg se obukla jedna od nas, sjedile smo u radnoj sobi za skromno serviranim stolom. Ona je svakoj od nas uz tanjur, položila sličicu Imakulate od Beurona. Bilo je to 8 prosinca. Pjevale smo adventske pjesme a ona je među nama djelovala kao jedna od nas. Još su neke pojedinosti vrlo značajne za njenu ličnost. Dogodilo se ljeti u vrijeme jagoda. U podne kod ručka govorile smo o svojim kućama, a ja sam vrlo živo ža-

lila što nisam kod kuće, gdje je bilo jagoda u obilju u našem vrtu. Kako međutim studentice imaju malo novaca, morala sam se odreći skupog voća. Poslije podne je netko zakucao na naša vrata. Otvorila sam ne misleći ni na što, — kad tamo, pred vratima je stajala Edita sa jednom zdjelom punom jagoda, koje mi je smiješući se predala, a zatim nestala. Helena i ja smo ih sjedeći na rubu kreveta s ganućem, i upravo s pobožnošću pohlepno pojele.

Jedan drugi mali doživljaj. Krajem listopada 1932. nastupio je prilično jak mraz. Najednom je otkazalo grijanje u domu, te se moralo pristupiti popravljanju. To je potrajalo više dana. Svi smo cvokotali od zime u svojim sobama. Edita je sjedila toplo obučena za svojim knjigama i radila kao uvijek. Pitale smo je, nije li joj hladno? Tada je sva smrznuta ali uz smiješak odgovorila: »Dok se glava ne zamrzne još ide.«

U ljetu 1933, stanovalo je oko 10 studentica u domu. Među njima bila je jedna zagrijana nacionalistkinja. Iako se doktorica Stein inače u ophođenju s ljudima svladavala, primjećivalo se da prema toj studentici nema naklonosti. Jednom na ručku razgovaralo se o tome što žene puše. Spomenuta je učenica strastveno pušila. S tim u vezi Edita joj je uputila zlobnu primjedbu. Voljela je lukavu zlobu te jednom rekla: »Pakost je duhovita, a duhovitost je pakosna.« Kasnije sam sjedila još malo u društvu sa Editom, kada me odjednom upitala: »Da li je to što sam upravo rekla jako pakosno?« Uvjeravala sam je da nam je time svima učinila zadovoljštinu ismijavši već jednom i tu naduvenu damu.

Uostalom, Edita je često bila djetinjasto vesela i vedra, ali većinom ipak ozbiljna i zamišljena. Naročito se ozbiljno zabrinula za svoje, kada je čula za progone Židova. Nikada se ne bi potužila, ali je potresno izgledalo njeno, tako bolno lice. Već je tada nosila u sebi bljesak tajne, koja se kasnije ispoljila u redovničkom imenu »od križa« Kao da je još danas čujem kako govori: »Sve će se to jednom osvetiti«. Ja ne sumnjam da je ona već tada nazirala kaznu, koja se sručila na naš jadni na-

rod.« Jesenske praznike sprovela je Edit da utješi svoju sestru Rozu u Breslavu, gdje se slavio 83. rođendan njene majke. »Ona je uglavnom živhna«, pisala je Edita, »ali se tragovi starosti ne mogu više zatajiti. Poslovne stvari nalaze se u velikoj neprilici. Moja se sestra tuži na zajednički život s rođacima, koji se od nje tako razlikuju po mišljenju. Ja je međutim još nisam mogla uzeti k sebi. U sadašnjim prilikama moramo biti zadovoljni, ako se još uopće održi institut. Morala sam da vodim prilično tešku borbu za obrazloženje naučne egzistencije, ne s nekim ljudima, — oni su mi u svemu udovaljali — nego sa situacijom u koju me odvela moja desetogodišnja isključenost iz kontinuiranog rada i s pomanjkanjem suosjećanja sa modernim životom. Još je dobro da sam katkada dolazila u kontakt s docentima, a također i sa studenticama. Dva katolička društva studentica poslali su mi u posjetu svoje predstavnike i molile za uzvrat moju posjetu. Prilikom prve posjete raspravljalo se o raznim pitanjima, koja su se ticala žena. Vjerujem da bi se na taj način privuklo dosta studentica univerziteta na institut, što bi za obje strane bilo od velike koristi. »Tako piše Edita početkom lipnja a krajem kolovoza, osvrnuvši se na svoj rad mogla je utvrditi: »Ljetni semestar u Münsteru bio je vrlo plodan. Prije svega, uspostavila sam začuđujuće dobru suradnju sa studenticama, koje su studirale u Marianumu. Računam s tim da će i u zimskom semestru obje grupe mojih slušača nastaviti da dolaze, te se tako neće uglavnom sastojati od nastavnica i nastavničkih kandidata«.

24/25. srpnja sudjelovala sam na jednom vrlo lijepom zasjedanju djevojaka u Augsburgu. Trebala sam da govorim o »Zadaći žene kao voditeljice k Crkvi.« »2. rujna otputovala je k svojim prijateljima Koyreovima u Pariz,« kako bi se malo upoznala s Parizom i mnogo koristil sebi u svojem skolastičkom studiju.« Društvo Tomista pozvalo ju je da dođe na jedno zasjedanje, koje će se održati 12-og rujna u Juvisy-u. Prof. Rosenmöler, koji je također bio prisutan, piše: »Htjeli smo izmijeniti misli i o fenomenologiji, pravcu filozofije, koji je proizašao od Husserla, prvo u Göttinge-

nu, a zatim u Freiburgu. Predsjedavao je Noél von Loewen. Prisutni su bili najpoznatiji katolički filozofi Francuske, Belgije a također i Maritain i Berđajew. Iz Njemačke su bili: Pater Mager O. S. B., P. Daniel Feuling O. S. B., V. Rintelen (München), Prof. Soelinen, (Bonn) Edita Stein i ja. P. Feuling je održao predavanje. Diskusijom je potpuno ovladala Edita Stein. Sigurno da je ona najbolje poznavala Husserlovo shvaćanje, jer je bila godinama njegova asistentica u Freiburgu, no ona je svoje misli iznosila tako jasno, ako je bilo potrebno i na francuskom jeziku, da je sveopći utisak, koji je učinila na to odbarano društvo naučenjaka, bio izvanredno jak.« Jedan od kongresnih učesnika, P. Daniel Feuling sačuvao je u svom sjećanju uspomene na Editu Stein, u vezi s tim zasjedanjem.

Dva put u životu sreo sam se sa sestrom Benediktom. Prvi susret bio je vrlo značajan. Jednog ponedjeljka prije podne vratio sam se iz Schwarzwalda gdje sam sa prof. Martinom Heideggerom razgovarao o svom predstojećem predavanju o fenomenologiji. Pri tom smo razgovarali o Editi Stein, koju još nisam poznavao lično, iako mi je ime bilo sasvim blisko. Moj je referat imao priličnih teškoća što se tiče jezika. Isto kao i Husserl, osnivač fenomenologije i nekadašnji učitelj Edite Stein, tako je i Heidegger, pisao na vrlo neobičan način, te nije bilo lako njemačko izražavanje prevesti na razumljiv francuski jezik. Kada sam o tom razgovarao s Heideggerom, rekao mi je, da je ruski profesor Koyré, koji je zajedno s njim i s Editom bio Husserlov asistent, već izdao neka njegova (Heideggerova) djela na francuskom jeziku.

Kako Heidegger nije imao uza se potrebne bilježnice, rekao je, da bih možda mogao i otići u Pariz, gdje bih se mogao upoznati s njegovim prijevodima. Međutim, nisam znao, kako da to izvedem, jer sam naime namjeravao odsjesti u dosta udaljenom Juvisyu kod Dominikanaca, gdje se trebao održati kongres. S tim problemom vratio sam se u Neuburg.

Poslije podne istog ponedjeljka trebao sam da nešto uredim u samostanu. Tada mi je vratar samostana pružio jednu posjetnicu. Mislio je da je nešto na-

ročito, što bi me iznenadilo. Na moje iznenađenje pročitao sam: Dr. Edita Stein! Naravno, odmah sam zapitao, da li je ona ovdje jer bih morao razgovarati s njom! Ona je došla sa svojom prijateljicom iz Heidelberga Dr. Hedwigom Conrado-Martius, kako bi pozdravila jednog patera, Patera Jansa. Naše je veselje bilo veliko, jer kako mi je nekoć jedan filozof rekao: »Svi fizolofi su braća«. Pozabavili smo se dosta vremena stvarima, koje su nam bile zajedničke. Spomenuo sam joj također i Heideggerovu preporuku te zapitao, da li zna gdje bih našao Koyreove u Parizu. Tada je Edita rekla: »Ja putujem već u srijedu u Pariz, gdje ću stanovati kod Koyreovih.« Obećala mi je da će mi potrebne stvari donijeti u Juvisy. Ja sam u subotu otputovao preko Pariza u Juvisy. Šećući jedno poslije podne prostranim vrtom Dominikanaca najednom sam opazio jednu damu, koja mi je dolazila u susret — bila je Edita Stein, koja mi je donijela sve što sam je zamolio. Tako sam još istog dana mogao usporediti svoj prijevod s Koyreovim.

U ponedjeljak na kongresni dan sreo sam ponovo Edita Stein, koja je došla sa Koyreom. A u utorak sam bio kod njih, te smo poslije podne sproveli u filozofskim razgovorima. Tada nas je Koyre odvezao gore na Sacre-Coeur na Mont-martreu, gdje smo se neko vrijeme molili. Usput smo razgovarali o svemu i svačemu, a naročito o židovskim filozofima — Husserl je također spadao ovamo isto kao i Henri Bergson i Meyerson iz Pariza. »Taj je također jedan od naših«, rekli bismo u razgovoru. Sviđao mi se taj njihov način razgovora, kada bi jednostavno govoreći o Židovima, kazali: »mi«. Pri tome sam osjetio kod Edite ono čvrsto krvno srodstvo, koje je također sveti Pavao ovako izrazio: »Hebraei sunt: et ego! Vi ste Hebreji, ja sam također!« Tada sam na jednom »slobodno« zapitao: »Ta kamo ćete mene strpati?« Posvema iznenađeni pogledali su me i upitali: »Zar Vi niste naši«? Predvečer nas je profesor Koyre odvezao već spomenutom filozofu Meyersonu. Tamo smo također, uz čaj, o koječemu razagovarali. Edita Stein je najviše podnosila teret tih razgovora. Ja sam lično bio toliko izmoren predavanjem,

da nisam mogao da sabrano mislim. Kasnije iza večere oprostili smo se i ponovo odvezli u Juvisy.«

Jesu li i slušači primijetili nešto od napora, koji je predstavljao njen boravak vani, kako je sama rekla? Čujemo jedan glas iz auditorija. »Editu Stein sam slušala u posljednjem semestru u Münsteru na Njemačkom institutu za naučnu pedagogiju. Predavala je »O izgradnji čovječje ličnosti«. Dobro je se još sjećam. Učinila je dubok utisak svojom jednostavnošću. Govorila bi mirno bez gestikuliranja, ali vrlo jasno i oštroumno. Tada se o njoj govorilo, »da je docent, koji zastupa katoličko stanovište,« »tako su svi slušači govorili. Imala sam prilike da je češće viđam u Marianumu. Svaki puta je to bio dubok doživljaj.

Kada bismo je posjetili bila je jednostavna i spremna da pomogne na otmnjen način.« Jedna kolegica, koja je u ono vrijeme bila bibliotekarka instituta, te je na taj način češće dolazila u vezu s Editom, pisala je: »Ona je oštrinom svoga duha, razmjerima svoga obrazovanja, savršenim načinom izlaganja i sigurnošću svoga držanja nadvisila sve docente, a u poređenju s nama koji smo tamo bili zaposleni bila je obuhvatljiva samo mjerilom posve drugačijeg shvaćanja stvarnosti. Svetost njezina bića i tada je izražavala iz nje. Uvjerena sam, da je bila svjesna ljudskih slabosti svoje okoline. Međutim nikada se na to nije potužila, već je sa sigurnošću svoje duhovne punine koračala dalje, ne dajući se ometati. Ne samo njezina poniznost, već i ljubav prema siromaštvu i prema sirotinji omogućila joj je, da iznenadi one koji su hvalili siromaštvo. Jedna sestra Marianuma pričala je: »1932./33. zima je bila vrlo oštra. Jednog smo dana pričali o prilikama nekolicine siromašnih stanovnika jednog sela vrlo udaljenog od crkve, koji se unatoč tome kao vjernici nisu iznevjerili službi Božjoj. Kratko vrijeme poslije toga došla je gospođica doktor s punim rukama tople odjeće, obuće i rublja, te me zamolila da pošaljem te stvari onima, koji oskudijevaju. Kada sam je podsjetila da misli i na sebe pri toj jakoj zimi, odgovorila je da može biti i bez tih stvari.«

Dobročinstvom i darežljivošću pripremala se Edita

naročito ovog adventa na svetkovinu Božića. Na poziv časne majke Uršulinske škole u Dorstenu provela je svoje praznike u tišini toga samostana. Časna Petra saopćuje: »Na Badnjak smo pjevali matutin pri čemu je i ona sudjelovala. Poslije smo otišle na spavanje do ponoćke. Kada sam prije toga stupila u crkvu, Edita je još uvijek klečala na istom mjestu, da bi zatim zajedno s nama slavila ponoćku. Kada sam je poslije toga upitala nije li umorna, odgovorila mi je svjetlećih očiju: »Kako bi ova noć mogla umarati«.

U slijedećih nekoliko mjeseci pokušao je tek nastali nacionalsocijalizam zavladati njemačkim narodom. Edita je također bila pogođena tim neslužbenim zakonom. Upravo u tom času naglo se prekinulo njeno obučavanje, baš kada se bavila reformom školskih predavanja, što je bilo od osobite važnosti. Stoga je stupila u dodir s odgovarajućim vlastima u Berlinu. U vodećim nastavničkim krugovima nailazila je na pažnju. Pokušavali su da je pridobiju, te se i okoriste njenim izvanrednim pedagoškim talentom. Tako je odgovorila na jedan poziv iz Düseldorfa 6. II 1933.

Mir!
Vrlo poštovana gospođo Lücke,

Zahvaljujem srdačno na Vašem pozivu, koji sam tek danas poslije podne primila. Nažalost sutra ne mogu doći, iako bi sudjelovanje na prvim razgovorima bilo vrlo važno. Prvo bih morala sakupiti radnu zajednicu naših docenata, a drugo ne isplati se prevaliti put od osamsatne vožnje za ona dva sata, koja bih mogla sprovesti u Düseldorfu. Oba su razloga nespojiva sa obavezama koje se tiču toga zvanja. Izlazeći ususret Vašim molbama dodala bih neke upute, a kojima međutim ne bih nikako željela da Vas predusretnem u Vašim prijedlozima. Ja lično, s tim sam vrlo površno upoznata. Možda bi došla u obzir tema: Vrijednost ličnosti na temelju katoličkog shvaćanja ljudi. Mislim da bi bilo dobro kada bi se iznijele teškoće iz školske prakse, koje se danas postavljaju na put lične izgradnje. Nadalje bi se moglo prikazati ob-

račun s kolektivističkim shvaćanjima sadašnjosti. Kao temelj za kritiku i praktički rad, čini mi se, da bi odgovarala jasna obrada individualne vrijednosti ličnosti iz dogmi i sv. Pisma.«

Preporučivši literaturu zaključila je pismo sa izraženom željom da je obavijeste o tom zasjedanju.

Još 13. II. 1933. obećala je gđici Lücke osobni razgovor u Düseldorfu za vrijeme Uskrsnih praznika ali joj se zbog otpusta iz službe, pokvario plan. Sa potpunom hladnokrvnošću u pogledu svoje lične sudbine, prepuna dubokog saučešća prema patnjama koje su zadesile narod, kojemu je ona pripadala, odrekla se svoje djelatnosti docenta na Institutu za naučnu pedagogiju u Münsteru. Posljednje predavanje održala je doktor Edita Stein 25. veljače 1933.

PUT U KARMEL

KAKO SAM DOSPJELA U KÖLNSKI KARMEL

(4. nedjelja Adventa 18. prosinca 1938.)

Moža ću već poslije Božića napustiti ovu kuću. Prilike, koje me prisiljavaju na premještaj u Echt (Holandija) sjećaju me živo na prilike, koje su vladale prilikom mog stupanja u ovaj red. Mora da iza svega toga postoji neka unutarnja povezanost.

Kada je početkom 1933. osnovano Treće carstvo, bila sam svega godinu dana docent na njemačkom institutu za naučnu pedagogiju u Münsteru. Stanovala sam u »Kolegiju Marianumu« sa ostalim studenticama i sestrama, koje su studirale. Jedne večeri, u Korizmi, vraćala sam se s jedne priredbe katoličkog akademskog društva. Bilo je već prilično kasno. Ne sjećam se da li sam zaboravila ponijeti ključ, ili je u bravi bio jedan s nutarnje strane, u svakom slučaju nisam mogla ući u kuću. Pokušala sam da nekoga dozovem zvonjavom i lupanjem. Studentice, koje su stanovale s ulične strane kuće već su bile otišle na praznike. Jedan prolaznik zapitao je može li mi pomoći. Kada sam mu se obratila, naklonio se i rekao mi: »Gospođo

doktor Stein, tek sada sam Vas prezoznao.« To je bio jedan katolički učitelj, koji je jednom prisustvovao sjednici instituta. Objasnio je stvar svojoj supruzi koja je nekoliko koraka naprijed razgovarala s jednom gospođom. Tada se vratio i rekao. »Moja Vas gospođa poziva da provedete ovu noć kod nas.« To je bilo dobro rješenje, pristala sam zahvaljujući. Uveli su me u jednu skromnu građansku kuću Münstera. Zadržali smo se u gostinjskoj sobi, gdje nam je prijatna domaćica ponudila zdjelu voća, a nakon toga otišla da pripremi sobu u kojoj ću prenoćiti. Muž je započeo razgovor o nedjelima koja se nanose Židovima, a objavile su ih američke novine. Već prije toga čula sam o okrutnim postupcima protiv Židova. Međutim, kao da mi je sada tek sve postalo jasno. Bog je opet položio svoju tešku ruku na izabrani narod, a sudbina toga naroda bila je i moja sudbina. Nisam dala do znanja tome čovjeku, što se u meni odvija. On očito nije znao za moje porijeklo. U takovim slučajevima dala sam inače odgovarajuće objašnjenje, danas međutim nisam. To bi s moje strane bilo kao povreda, jer bi na taj način pokvarila njihov noćni mir.

Na Veliki četvrtak otputovala sam u Beuron. Od 1928. tamo bih svake godine slavila Veliki tjedan i Uskrs, te se na taj način mirno pripravljala za svoje duhovne vježbe. Ovog puta me još jedna posebna briga tamo odvela. Posljednjih tjedana neprestano sam razmišljala o tome, ne bih li mogla učiniti nešto za Židove. Konačno sam stvorila plan. Odlučila sam da odem u Rim, te da za vrijeme privatne audijencije zamolim Svetog Oca za jednu encikliku. Međutim nisam htjela da to poduzmem tek onako. Već sam se prije nekoliko godina privatno zavjetovala. Od kada sam u Beuronu naišla na neku vrstu samostanskog doma, usudila sam se da opatu Raphaelu iznesem sve svoje važnije probleme. On je početkom siječnja pošao na put u Japan. Ja sam međutim bila uvjerena da će se vratiti do Velikog tjedna. Iako je odgovaralo mojoj prirodi da poduzimam takve korake, ovaj put kao da nisam bila baš sigurna, u ispravnost te namjere.

Svoje sam putovanje prekinula u Kölnu gdje sam provela Veliči četvrtak poslije podne i Veliki petak prije podne. Tamo sam imala jednu znanicu, obraćenicu, kojoj bi svaki put posvetila malo vremena. Pisala sam joj da se propita, gdje bismo mogli provesti navečer sv. Uru. Bilo je to u predvečerje prvog četvrtka u aprilu, a te »svete godine« 1933. se pobožnost našemu Spasitelju naročito svečano proslavljala u svim mjestima. U 8 sati navečer bili smo na sv. Uri u karmelu Köln — Lindenthal. Jedan svećenik održao je govor i navijestio da će se od one večeri svakog četvrtka održavati ta pobožnost. Govorio je lijepo, ali je mene zanimalo nešto dublje od njegovih riječi. Razgovarala sam sa Spasiteljem i rekla sam da znam da je to njegov križ, koji je sada sašao na Židove. Većina to nije shvatila, ali oni koji jesu morali su ga spremno primiti na sebe. Ja sam bila spremna da ga prihvatim samo nisam znala kako. Kada se pobožnost završila, osjetila sam neku nutarnju sigurnost da mi je molba uslišana. Međutim u čemu se sastoji nošenje križa nisam znala. Slijedećeg jutra otputovala sam natrag u Beuron. Kada sam navečer presjedala u Immendingenu, srela sam p. Aloys Magera. Putovali smo zajedno. Odmah nakon pozdrava izvjestio me o povratku opata Raphaela iz Japana. Tako se i to sve slagalo. Moja raspitivanja o Rimu pokazala su se uzaludna jer zbog navale stranaka nema izgleda za privtnu audijenciju. Tako sam se odrekla putovanja, a svoju molbu sam iznijela pismenim putem. Sigurna sam da se moje pismo, zapečaćeno predalo sv. Ocu. Kratko vrijeme iza toga primila sam njegov blagoslov za sebe i za svoj narod. Nešto drugo međutim nije uspjelo. Kasnije sam razmišljala, neće li se još koji put sjetiti pisma. Slijedećih godina se naime ispunilo ono, što sam predvidjela u vezi s katoličkim Nijemcima.

Prije odlaska upitala sam opata, što da sad počnem, budući sam morala napustiti svoju djelatnost u Münsteru. Bilo im je posve nevjerojatno, da se tako nešto moglo dogoditi. Za vrijeme putovanja u Münster pročitala sam u jednom novinskom oglasu o velikom

nacionalsocijalističkom nastavničkom zasjedanju kojemu moraju prisustvovati i vjerska društva. Bilo mi je jasno, da se u javnoj nastavi neće trpjeti ni najmanje utjecaji, koji bi bili protivni vladajućoj struji. Institut u kojem sam ja radila bio je potpuno katolički, — podržavan od samih katoličkih nastavnika i nastavničkih udruženja. Znala sam da su mu bili odbrojani dani. Tek sada sam morala računati sa sigurnim krajem svoga kratkog docentskog djelovanja.

19. travnja vratila sam se u Münster. Slijedećih sam dana otišla u institut. Direktor je bio na odmoru u Grčkoj. Poslovođa, jedan katolički nastavnik odveo me u svoju kancelariju, gdje mi se izjadao. Već tjednima morao je voditi uzbudljive razgovore i bio je već posve iscrpljen. »Zamislite gospođo doktor, već je netko bio ovdje i rekao: 'Nadajmo se, da gđa doktor Stein neće više održavati predavanja?'«.

Bilo bi vjerojatno najbolje da ovog ljeta niti ne objavim svoja predavanja, te da povučeno radim u Marianumu. Do jeseni bi se situacija možda razbistrila, te bi možda crkva preuzela institut, a u tom slučaju moj rad sigurno ne bi bio na smetnji. »Saopćenje sam primila sasvim mirno. Na utjehe se nisam obazirala.« »Ako ovdje više ne ide« rekla sam, »onda pogotovo za mene više nema nikakvih mogućnosti u Njemačkoj.« Poslovođa je izrazio svoje čuđenje na tu moju uviđavnost, iako sam uvijek živjela tako povučeno ne brinući se za zemaljske stvari.

Gotovo mi je odlanulo kad sam uvidjela da sam i ja pogođena sveopćom sudbinom, ali svakako da sam morala razmisliti i o tome što ću dalje raditi. Obratila sam se predstavnici katoličkog udruženja nastavnika. Na njenu preporuku dospjela sam u Münster. Savjetovala mi je, da ljeto svakako provedem u Münsteru, radeći na jednom od započetih radova. Zajednica bi se pobrinula za moje uzdržavanje, jer će im rezultat moga rada, u svakom slučaju, biti od velike koristi. Ako ne bi bilo moguće da se zatim pono-

vo prihvatim djelatnosti u institutu, našla bi se možda kakva mogućnost u inozemstvu. Doista sam uskoro primila ponudu za Južnu Ameriku. Međutim kada je taj poziv stigao, već mi je bio predodređen sasvim drugi put.

Oko deset dana nakon povratka iz Beurona pomislila sam odjednom nije li konačno (došlo) vrijeme da odem u karmel. Već gotovo 12 godina bio je karmel moj cilj. Od onoga ljeta 1921. kada mi je u ruke dospio »Životopis sv. Terezije« učinjen je kraj mome dugom traženju za pravom vjerom.

Kad sam na samu Novu godinu 1922. primila sakramenat sv. Krštenja, pomislila sam da je to priprava za stupanje u taj red. Međutim, nakon susreta s majkom, nekoliko mjeseci poslije toga, postalo mi je jasno, da ona za sada neće moći podnijeti i drugi udarac. Morala sam strpljivo čekati. To su mi savjetovali i moji duhovnici. Čekanje mi na posljetku nije bilo teško. Prije nego što sam se prihvatila posla u Münsteru, i poslije prvog semestra molila sam silno za dozvolu stupanja u red. Ona mi je uskraćena pozivanjem na zdravlje moje majke, a također i molbom za posebnim djelovanjem, kojeg sam izvršavala godinama u katoličkom životu. Pokorila sam se. Sada su međutim prilike spriječile moje djelovanje. Ne bi li majka radije voljela da sam ovdje u Njemačkoj u nekom samostanu, nego u Južnoj Americi u nekoj školi? 30. travnja bio je blagdan Dobrog Pastira — proslavljala sam svetkovinu sv. Ludgerusa u njemu posvećenoj crkvi sa trinaestsatnom molitvom. Kasno poslije podne otišla sam u tu crkvu rekavši samoj sebi: »Neću izaći prije no što mi bude sasvim jasno, da li sada smijem stupiti u karmel.«

Nakon završene molitve imala sam pozitivan odgovor Dobrog Pastira. Još isto veče pisala sam ocu opatu. On se međutim nalazio u Rimu, a ja nisam htjela da šaljem pismo preko granice. Moralo je čekati u ladici pisaćeg stola, sve dok ga nisam mogla

poslati u Beuron. Bila je već sredina svibnja, kada sam dobila odobrenje za poduzimanje prvih koraka. Učinila sam to bez odlaganja. Preko moje znanice u Kölnu ugovorila sam razgovor sa gđicom doktor Cosack. Sastale smo se u Aachenu 1932. Predstavila mi se imajući na umu da mi je karmel blizak, i saopćila da ima veze sa Kölnskim karmelom. Htjela sam, da mi da određena razjašnjenja o uvjetima. Obećala mi je, da bi mi slijedeće nedjelje ili na Tijelovo mogla posvetiti više vremena. U subotu sam primila vijest. Poslije podne sam otputovala u Köln. Telefonski sam se dogovorila sa gđicom Cosack da dođe po mene slijedećeg jutra, te bismo zajedno pošle u šetnju. Niti ona, a ni moja znanica nisu znale zašto sam zapravo došla. Ova me otpratila na ranu Misu u karmel. Na povratku mi je rekla: »Edita, dok sam klečala pored vas, pala mi je na pamet misao: neće li sad otići u karmel?« Nisam je više htjela dalje držati u neizvjesnosti. Obećala mi je, da će šutjeti. Nešto kasnije je stigla gđica doktor Cosack. Ubrzo, pošto smo pošli u pravcu gradske šume, rekla sam joj, što namjeravam. Odmah sam joj dodala i poteškoće koje bi to mogle spriječiti: Moja starost (42 godine), moje židovsko porijeklo, i što sam lišena imovinskog nasljedstva. Ona u svemu tome nije nalazila ozbiljnih smetnji. Pružila mi je dapače nadu, da ću ovdje u Kölnu biti primljena, budući da su se ispraznila neka mjesta zbog novoosnovane kuće u Šleskoj. U Šleskoj, novoosnovana kuća pred mojim rodnim gradom — Breslavom, nije li to bio znak Neba?! Dala sam gđici Cosack samo toliko uvida u svoj duhovni razvoj, koliko joj je bilo potrebno, da stvori sud o mom budućem zvanju u karmelu. Tada je sama predložila da posjetimo Kölnski karmel. Ona je bila u prisnoj vezi sa sestrom Marijanom, koja je trebala otići u Šlesku zbog osnivanja nove ustanove. Dok su razgovarale u govornici, klečala sam pred oltarom sv. Male Terezije. Obuzeo me onaj mir, koji čovjek posjeduje, kada dođe do svog cilja. Razgovor je dugo trajao. Kada me konačno pozvala gđica Cosack, rekla mi je uvjereno: »Mislim da će biti nešto.« Prvo je razgovarala sa sestrom Mari-

janom a zatim sa majkom prioricom. No, po samostanskom dnevnom redu, nije više preostalo vremena za razgovor. Rečeno mi je, da navratim poslije večernjice. Mnogo ranije, prije početka večernjice bila sam ponovo u kapeli, molila sam i pod samom večernjom, a poslije toga se održala i svibanjska pobožnost. Bilo je oko pola 4 kada sam bila pozvana u govornicu. Sestra Jozefa i časna majka stajale su iza rešetaka. Ponovo sam položila račun o svom životnom putu: kako me želja za karmelom nikada nije napuštala, kako sam osam godina sprovela kao nastavnica kod dominikanki u Špayeru i kako nisam mogla stupiti u taj samostan. Smatrala sam, da je Beuron predvorje Neba, ali nikad nisam pomislila na to, da postanem benediktinka, jer mi se uvijek činilo, da mi je Gospodin spremio nešto u karmelu, što nigdje dalje neću naći. To je ostavilo dobar dojam. Majku Tereziju je samo još mučilo, da li se to može opravdati, da se nekoga primi u red iz svijeta, i to takvu osobu, koja bi u svijetu još mnogo učinila. Konačno mi je rečeno, da dođem ponovo, kada pater provincijal bude ovdje, upravo ga očekuju. Navečer sam se vratila u Münster. Postigla sam više nego što sam očekivala prilikom dolaska. Pater provincijal, međutim, dugo nije stizao. Preko Duhova bila sam najviše u katedrali u Münsteru. Ojačana Duhom Svetim, pisala sam majci Jozefi i molila za hitan odgovor, kako bi mi bilo jasno što da učinim u toj neizvjesnosti. Nakon toga pozvana sam u Köln. Kako na provincijala nismo više htjeli čekati, primio me je samostanski dušobrižnik, a trebala sam da se predstavim i poglavaricama, koje su trebale konačno odlučiti o tom primitku. U Kölnu sam bila od subote poslije podne do nedjelje (mislim, da je to bio 18-19 lipnja). Razgovarala sam sa sestrom Jozefom, Terezijom i Marijanom, prije no što sam posjetila gospodina prelata. Na putu k gospodinu dr. Lenneu uhvatilo me nevrijeme, te sam bila potpuno mokra, kada sam stigla k njemu. Gotovo jedan sat sam čekala prije no što se on pojavio. Nakon tog smo se pozdravili, pogladio se rukom po čelu i upitao: »Što je ono bilo, što si htjela od mene? Posve sam zaboravio«. Odgo-

vorila sam, da sam postulant za karmel i da sam mu najavljena. Smjesta me prestao ispitivati. Kasnije mi je postalo jasno, da me je time htio samo iskušati. Progutala sam to ne trenuvši očima. Pustio je da opet sve ponovim, što je već dobro znao. Rekao je, što bi mi imao prigovoriti, ali mi je odmah dao i dragocjeno uvjerenje, da se sestre obično ne daju zaustaviti njegovim prigovorima, i da se on ipak lijepo može složiti s njima. Tada me otpustio sa svojim blagoslovom. Nakon večernje ovaj put su došle sve poglavarice iza rešetaka. Naša draga seniorska mala sestra Terezija približavala se sasvim rešetki kako bi me što bolje vidjela i čula. Sestra Alojzija htjela je da pričam o Beuronu. Konačno sam morala otpjevati jednu pjesmicu to mi je bilo već najavljeno prethodnog dana ali sam ja to smatrala za šalu. Pjevala sam »Blagoslovi Marijo...« pomalo bojažljivo i tiho. Nakon toga sam rekla kako mi je ovo bilo teže, nego govoriti pred hiljadama ljudi. Kako sam kasnije saznala, sestre to nisu shvatile, jer im nije bilo poznato ništa o mojoj govorničkoj djelatnosti. Nakon što su se sestre udaljile, majka Jozefa mi je rekla da će glasanje uslijediti tek slijedećeg jutra. Otputovala sam, a da se ništa nije odlučilo.

Sestra Marijana s kojom sam još razgovarala na koncu posjete, telegrafski mi je javila o povoljnim izgledima. Telegram je zapravo stigao slijedećeg dana »Radosno odobrenje. Pozdrav iz Karmela.« Kada sam pročitala pošla sam u kapelu da se zahvalim. Sve ostalo, je također već bilo dogovoreno. Do 15. srpnja htjela sam sve urediti u Münsteru kako bih već 16. srpnja svetkovinu karmelske Gospe proslavila u Kölnu. Jedan mjesec imala bih biti gost: sredinom bih kolovoza još jednom navratila kući, a na svetkovinu naše drage Majke 15. listopada trebala sam biti primljena u klauzuru, s tim da je bio predviđen moj kasniji premještaj u Šleski karmel. Šest velikih sanduka knjiga poslano je unaprijed u Köln: nadodajem da miraz te vrsti još nitko prije mene nije unio u karmel. Na čuvanje ih je preuzela sestra Uršula i mnogo se trudila

pri otvaranju pošiljke knjiga iz filozofije, filologije da ne bi sve to pomiješala, međutim na koncu je ipak bilo sve ispremještano.

U Münsteru je malo tko znao, kamo sam otišla. Htjela sam, da po mogućnosti ostane tajna, sve dok moji o tom nisu bili upoznati. U onu nekolicinu spadala je također i sestra nadstojnica Marijanuma. Njoj sam se odmah povjerila po primitku telegrama: »Budući da se uvijek brinula o meni, sada je bila sva sretna. U muzičkoj sobi te kuće bilo je priređeno oproštajno veče moga odlaska. Studentice su ga priredile s najvećom ljubavlju, uz suradnju sestara. Zahvalila sam im se s nekoliko riječi i rekla da će se sve zajedno sa mnom radovati kada budu kasnije čule, gdje se nalazim. Sestre su mi poklonile jedan relikvijski križ, koji im je poklonio pokojni biskup Ivan Peggenburg. Predala mi ga je sestra nadstojnica i to položen na jednoj pateni zasutoj ružama. Pet studentica i bibliotekarka instituta otpratile su me na stanicu. Veliki svežanj ruža donijela sam Kraljici Karmela za Njezinu svetkovinu. Prije godinu i pol stigla sam u Münster potpuno strana. Bez obzira na svoju djelatnost, živjela sam u samostanskoj usamljenosti. Unatoč tome za sobom sam ostavila veliki krug ljudi, koji su mi bili bliski u ljubavi i vjernosti. Stari lijepi grad Münster i čitav taj kraj ostao mi je u dragoj uspomeni. Kući sam pisala da će me samostan u Kölnu primiti, te da ću konačno u listopadu otputovati u Karmel. Zaželjeli su mi svako dobro, kao i prilikom ranijih nastupa na novu dužnost. Prvi mjesec, koji sam sprovela kao gost, bilo je sretno vrijeme. Sudjelovala sam u dnevnom radu, radila u slobodno vrijeme i smjela češće stupiti na govornicu. Sva pitanja i poteškoće koje su iskrsavale, povjerila sam majci Jozefini. Njezine odluke podudarale su se uvijek sa mojim mislima. Ova unutarnja suglasnost činila me vrlo sretnom. Često bi me posjećivala moja znanica katekumena. Ona se još prije moga odlaska htjela krstiti, kako bih joj mogla biti kuma. Prvog kolovoza krstio ju je prelat Lenne u katedrali a slijedećeg jutra primila

je prvu svetu Pričest u samostanskoj kapeli. Njen je muž prisustvovao ovim svečanostima, ali se još nije mogao odlučiti da ju slijedi. 10. kolovoza srela sam se s opatom u Trieru, koji mi je dao svoj blagoslov uoči teškog puta u Breslau. Dugo sam klečala pred milosnom slikom sv. Mateja. Za prenoćište su me prijatno primili u karmelu Cordel, gdje je naša majka Terezija Renata bila 9 godina učiteljica novakinja, sve dok nije pozvana u Köln. 14. kolovoza otputovale smo moje kumče i ja u Marija Laach na proslavu Velike Gospe. Odavde smo otišle u Breslau.

Na stanici me dočekala moja sestra Roza. Kako je ona u duši već duže vremena pripadala Crkvi i bila sa mnom sasvim prisna, to sam joj odmah rekla, što sam preduzela. Nije se čudila, ali sam primijetila da je i ona često bila obuzeta tom mišlju. Drugi nisu postavljali nikakva pitanja dva do tri tjedna, osim moga nećaka Wolfganga (koji je imao 21 godinu) koji se smjesta raspitao kada me posjetio, što li ću raditi u Kölnu? Rekla sam mu istinu i zamolila ga, da za sada šuti. Moja je majka mnogo patila zbog tadašnjih prilika. Strašno se uzrujavala što ima tako zlih ljudi. K tome je nadošao još i jedan privatni gubitak. Moja sestra Erna trebala je preuzeti praksu naše prijateljice Lili Berg, koja je sa svojom obitelji otišla u Palestinu. Bibersteinovi su morali napustiti našu kuću i preseliti se u njihov stan, koji se nalazio u južnom djelu grada. Erna i njeno dvoje djece bili su sreća i utjeha moje majke. Bilo joj je teško bez njihovog prisustva. Unatoč tim poraznim brigama ponovo je oživjela, čim sam stigla. Pojavili su se njezina vedrina i humor. Vrativši se s posla, rado bi sjela uz moj pisaći stol, te pričala o svojim domaćim i poslovnim brigama. Imala sam također prilike da slušam njene stare uspomene, koje su bile kao temelj povijesti naše obitelji. Ovaj zajednički boravak godio joj je. Međutim, neprestano sam mislila: kad bi ti znala?!!!

Za mene je bilo vrlo utješno što su se u ono vrijeme časna sestra Marijana i njezina sestrična, sestra

Elizabeta, nalazile u Breslau. One su već prije mene stigle ovamo, te je časna sestra Marijana, kad je posjetila moju majku, izručila joj pozdrav. Osim toga, za vrijeme mog dopusta, dva put bila je kod nas, i pri tome bila vrlo ljubazna sa mojom majkom. Kada sam je posjetila kod Uršulinki, gdje je stanovala, mogla sam slobodno sve ispričati, kako mi je bilo pri duši. S druge pak strane sudjelovala sam u svim radostima i patnjama oko osnivanja samostana i smjela sam s njima dvjema otići i na gradilište u Pawelwitz.

Erni sam mnogo pomagala kod selenja. Za vrijeme jedne vožnje u tramvaju raspitala se o novim uvjetima u Kölnu.

Kad sam joj razjasnila, problijedila je, a oči su joj se napunile suzama. »Strašno je na tom svijetu« rekla je »ono što nekoga usrećuje za drugog predstavlja najgore što ga uopće može pogoditi«. Nije međutim pokušala da me od moje odluke odgovori.

Slijedećeg dana mi je po nalogu svoga muža rekla, da ako su me na tu odluku primorale brige za ličnu egzistenciju, da bih mogla živjeti s njima sve dotle, dok i oni nešto posjeduju (isto to poručio mi je šurjak iz Hamburga), ali je Erna nadovezala, da je sigurna, da takvi poticaji kod mene ne bi došli u obzir.

Prve nedjelje u rujnu smo majka i ja same kod kuće. Ona je sjedila sa svojom čarapom koju je plela kod prozora, a ja blizu nje. Tada je odjednom postavila dugo očekivano pitanje. Što li ćeš raditi kod tih sestara u Kölnu?« Slijedila je očajna obrana. Majka nije prestala s pletenjem. Klupko joj se zamrsilo, a ona ga je pokušavala odmrsiti s dršćućim rukama, a ja sam htjela da joj pomognem dok se naše objašnjavanje nastavljalo. Odonda nije više bilo mira. Kao da je pritislo nešto čitavu kuću. S vremena na vrijeme majka bi pokušavala s novim napadom. Iza toga bi uslijedilo opet tiho očajavanje. Moja nećakinja Erika — najzagriženija Židovka u našoj obitelji, — ta-

također se smatrala pozvanom, da pokuša djelovati na mene. Ostale sestre nisu pokušavale, jer su smatrale da je to beskorisno. Stanje se još više pogoršalo kad je stigla moja sestra iz Hamburga, na majčin rođendan. Dok se majka u razgovoru sa mnom najčešće svladavala, u razgovoru se s Elzom vrlo uzrujavala. Sestra mi je ispričala sve te izljeve majčina bijesa, misleći da ne znam kako joj je pri duši. U ekonomskom je pogledu velika briga teretila obitelj. Posao je već duže vremena išao vrlo loše. Također je polovina kuće, koju su do sada nastanjivali Bibersteinovi, stajala prazna. Danomice su dolazili ljudi i procjenjivali je ali se ništa nije popravilo. U najrevnije kandidate spadala je jedna protestantska crkvena općina. Kada su jednom tako došla dva pastora, majka me zamolila da ih odvedem u prazan stan, jer je njoj već bilo dosta. S gospodom sam u sklapanju ugovora došla tako daleko, da smo utvrdili sve uvjete. Izvijestila sam majku i na njen zahtjev zamolila gospodina pastora za pismeni pristanak. Unatoč tome stvar je krenula na gore nakon moga odlaska. Željela sam, da bar te brige ne zamaraju majku, te sam posjetila pastora u njegovom stanu. Sve je bilo bezizgledno. Međutim kada sam se htjela oprostiti rekao je: »Izgledate jako žalosni. Žao mi je«. Rekla sam mu, kako majka pati zbog tolikih briga. Sve sam ukratko ispričala o svom obraćenju i o tome kako hoću da stupim u samostan. To ga se snažno dojmilo. »Budite uvjereni, prije nego odete tamo, da ste osvojili jedno srce«. Pozvao je svoju suprugu, te nakon kratkog dogovora odlučiše da sazovu zasjedanje crkvenih starješina, kako bi još jednom pretresli stvar.

Još prije moga odlaska došao je glavni pastor sa svojim kolegom u našu kuću, da se konačno dogovore. Prije odlaska tiho mi je rekao »Neka vas čuva Bog«! Sestra Marijana je još jednom razgovarala sa mojom majkom u četiri oka. Nije mogla mnogo postići. Sestra Marijana se nije dala nagovoriti da me zadrži od te nakane. Druga utjeha nije bila prihvatljiva. Moje se dvije sestre nisu usuđivale da me nagovaraju

protiv moje odluke. Odluka je bila tako teška, da više nitko nije mogao reći sa sigurnošću koji je put pravi. Oba su imala svojih dobrih razloga. Bila sam primorana da učinim taj korak u potpunoj vjerskoj tami. Često sam onih dana pomislila: »Koja će se od nas dvije skrhati, majka ili ja? Obje smo međutim do zadnjeg dana izdržale«. Neposredno prije moga odlaska otišla sam liječniku na zubni pregled. Dok sam čekala u čekaonici, otvoriše se vrata na kojima se pojavila moja nećaka Suzana. Porumenjela je od sreće. Naručene smo obje u isto vrijeme, a da to nismo ni znale. Nakon pregleda otpratila me je kući. Uhvatila me pod ruku. Tada joj je bilo 12 godina, ali je bila mnogo zrelija i misaonija. S drugom djecom nikada nisam smjela razgovarati o svom obraćenju. Sada im je međutim Erna sama rekla. Bila sam joj zato zahvalna. Zamolila sam Suzanu da često posjećuje baku nakon moga odlaska. Obećala mi je. »Zašto ti to činiš sada?« upitala je. Primijetila sam, da je nešto načula iz razgovora svojih roditelja, te sam joj iznijela sve svoje razloge kao kakvoj odrasloj osobi, ona je zamišljeno slušala i sve shvatila. Dva dana pred odlazak posjetio me njen otac (Hans Biberstein) mislio je da je dužan, izložiti mi svoje prigovore, iako nisu obećavali uspjeh. Ovo što sam nakanila, činilo mu se da je pojačalo pokušaj da se odvojim od židovskog naroda u trenutku kada je on toliko potlačen. Nije mogao shvatiti, da je s mog stanovišta to izgledalo sasvim drugačije.

Posljednji dan, koji sam sprovela kod kuće, bio je 12. listopada, moj rođendan. Ujedno je to i neka židovska svetkovina. Majka je prisustvovala službi Božjoj u sinagogi. Pratila sam je, jer smo htjele da ovaj dan sprovedemo što više jedna uz drugu. Erikin najdraži vjeroučitelj održao je lijepu propovijed. Za vrijeme voženje u tramvaju nismo mnogo razgovarale. Kako bih mamu malo utješila, rekla sam da prvi mjesec predstavlja probno razdoblje. To međutim nije pomoglo »Ako već pristaješ na probno vrijeme, znam da ćeš ga i izdržati.« Zahtijevala je, da po povratku

idemo pješke kući, To znači 3/4 sata hoda za osamdesetčetirigodišnju ženu. Morala sam pristati, jer sam vidjela da bi htjela neprestano razgovarati sa mnom. »Nije li bila lijepa propovijed?« »Da«. »Može se dakle biti pobožan i kao Židov.« reče mati. Sada se opet vratilo očajanje: »Zašto si se upustila u to? Neću ništa da kažem protiv njega, Krista. Bio je dobar čovjek. Ali zašto se proglasio Bogom?«

Poslije ručka otišla je u radnju, kako njena sestra ne bi bila sama dok njen muž ruča. Obećala mi je da će se uskoro vratiti. Tako je i bilo (samo meni za ljubav, inače bi čitav dan sprovela u radnji). Poslije podne došli su nam mnogi gosti, moje sestre, sva njihova djeca, te moje prijateljice. To je bilo dobro, jer nas je malo rastreslo. Ali je bilo u toliko teže, kada su se jedno za drugim opraštali i odlazili. Na koncu, ostale smo majka i ja, same u sobi. Sestre su još imale ponešto oprati i spremiti. Položivši lice u svoje ruke, majka je počela plakati. Stala sam uz njenu stolicu i naslonila njenu srebrnasto bijelu glavu na svoje grudi. Tako smo ostale dugo, sve dok se nije dala nagovoriti, da pođe u krevet. Odvela sam je gore i pomogla joj pri svlačenju — prvi put u životu. Tada sam ostala sjediti pored njenog kreveta, sve dok me nije poslala spavati. Te noći, niti ona a niti ja, nismo imale mira. Vlak mi je polazio oko osam sati ujutro. Elza i Roza su me otpratile na stanicu. Erna je također htjela poći s nama. Zamolila sam je, da radije iza doručka ostane sa majkom. Znala sam, da je ona može najbolje smiriti. Nas dvije, najmlađe, još uvijek smo zadržale onu djetinju nježnost prema majci. Starije su se sestre toga plašile, iako sam uvjerena da ni njihova ljubav prema majci nije bila manja. U 5,30 pošla sam na prvu sv. Misu, kao i inače u crkvu sv. Mihajla. Iza toga smo se svi zajedno našli kod doručka. Erna je pristigla oko 7 sati. Majka je pokušala da nešto popije, ali je odlažila šalicu i ponovo počela plakati. Prišla sam joj obuhvativši je i ostala tako, sve dok nisam morala otići. Tada me Erna zamijenila. Obukla sam kaput i stavila šešir a tada je došao ras-

tanak. Majka me je zagrlila i toplo me poljubila. Erika se zahvalila za sve što sam joj pomogla i dodala »Neka Vječni stoji uza te«. Kada sam zagrlila Ernu, majka je počela glasno plakati. Brzo sam izašla. Roza i Elza su me slijedile. Kada je tramvaj prošao pored kuće, nije bilo nikoga na prozoru, da — kao što se inače radi, zaželi sretan put, i posljednji zbogom.

Na stanici smo malo čekale, dok nije stigao vlak. Elza me čvrsto uhvatila. Tada, kada sam se smjestila na jednom mjestu u vlaku, pogledala sam dolje na sestre i uočila silnu razliku među njima. Roza je bila sasvim mirna, kao da sa mnom polazi u tišinu samostana. Elza je međutim u svom bolu, djelovala poput starice. Konačno je vlak krenuo. Obje su mahale, sve dok smo se još vidjele. Na koncu su iščezle. Sjela sam na svoje mjesto. Sada mi je postalo stvarnost ono na što sam se jedva usudila pomisliti. No, nije moglo izbiti burno veselje. Bilo je suviše bolno ono, što sam ostavila za sobom. Bila sam duboko smirena — u luci Božje volje.

Bilo je kasno navečer, kada sam stigla u Köln. Moje kumče me zamolilo, da još jednu noć sprovedem kod njih. Tek slijedećeg dana, poslije večernje, trebala sam biti primljena u klauzuru. Telefonski sam najavila svoj dolazak, te sam smjela otići i do rešetaka, da se pozdravim. Poslije ručka ponovo sam bila u kapeli, kako bih prisustvovala večernji: prva večernja naše sv. Majke. Kada sam prije toga klečala u prezbiteriju, čula sam šapat iz sakristije, kada je netko zapitao: »Da li je Edita vani?« Tada su donešene velike bijele krizanteme. Nastavnice iz Pfalza poslale su ih za oproštaj. Pokazale su mi ih prije no što će se okititi oltar. Nakon večernje još smo zajedno popile kavu. Tada je došla jedna gospođa koja se predstavila kao sestra naše majke Terezije Renate. Upitala je koja je od nas postulant da je malo ohrabri. Međutim to nije bilo potrebno. Ona i moje kumče otpratile su me do klauzurskih vrata. Konačno su se otvorila i ja sam u dubokom miru prekoračila prag i stupila u kuću Gospodnju.

DRUGI DIO

U LUCI BOŽANSKE VOLJE

ŠKOLA PONIZNOSTI

»Uvijek sam mislila, da mi je Gospodin spremio nešto u Karmelu, što ću samo tamo naći.«

Ovim riječima priznala je Edita Stein, veliki filozof, priznati govornik, štovana od mnogih kao svetica, da njenoj životnoj sreći i savršenosti nešto nedostaje. Pitamo se: što li je to bilo? I što je to bilo u karmelu od čega je očekivala posljednje ispunjenje, što joj je Bog kao najvrednije — sačuvao?

Karmel je tajna, koja se ne otkriva odjednom. Čak i oni kojima je povjerena pomisao i želja za karmelom, preplaše se, kada se prvi put nađu u prilici da udahnu trpki zrak karmela. Ubrzo ih obuzme osjećaj, kao da stoje usred kakve pustinje, u samoći besputne i vodom siromašne zemlje koja u sebi skriva neke zagonetke. Dvije riječi označavaju karmel: Ništa ili sve. To su vječni polovi oko kojih se kreće njihov svijet, a skriveno značenje ovog paradoksa je tako snažno da se ona duša, koja je još vani prolazno pogođena tim zračenjem uplaši kao čovjek, koji se iznenada našao između dvije provalije. Međutim za pozvane ono »ništa« u karmelu predstavlja prazan pojam, a njegovo »Sve« mu predstavlja sveto Ime. »Ništa« u ovoj

pustoši zahvaća neograničenu prostranost, čiji je ritam duhovna šutnja. Ona nije samo vanjska potreba i siromaštvo, ona je svjesno stečena praznina u mišljenju i volji, u shvaćanju i uživanju, kako bi Božja prisutnost s nesmetanom svemoći pritjecala u tu prazninu, da bi je prožela savršenom i jednostavnom cjelovitošću.

Karmel je Bogom ispunjena praznina, jer je svaki zahtjev u njemu otklonjen, a u njegovoj šutnji nestaje svaki glas u praznini ispražnjenoj od svega što nije Bog. Bog sam je sve u svemu. Ova velika punina ogromne praznine čini preobilje njegova života.

U tom smislu bila je Edita Stein karmelićanka, već i u svijetu. Međutim njezina značajna služba, zahtjevi i zadaci dana, interesi ljudi jednog širokog kruga uvijek bi nanovo izvlačili njenu dušu iz vlastitog životnog elementa. Sada ju je Bog pozvao u svoju usamljenost, kako bi tamo do njegovih nogu, zajedno s Marijom, našla onaj najbolji dio, koji joj se nikada više neće oduzeti. Ali još nešto je Gospodin sačuvao za nju, što je samo u Karmelu mogla naći. Bog joj je, kako iz njenih nagovještaja razabiremo, u mističnom obliku pokazao svoj križ, ispod koga je ugledala svoj narod kako pati. On ju je ujedno pozvao da preuzme svoj dio toga križa na sebe, te ga dobrovoljno ponese, poput nevinog Božjeg janjeta, u ime svih, za njihov spas, i posvećenje. S velikom požrtvovnošću bila je spremna na to.

»U čemu je trebalo da se sastoji to nošenje križa, nisam još znala« rekla je Edita. Bog je međutim znao da će samo bitna osobina karmela i njegovo osobito djelovanje u kontemplativnoj duši — koju vraća u njeno ništa, da bi je sasvim otvorio Onome koji želi da u obilnoj ljubavi postane njezino sve — omogućiti, da ovu odabranicu izjednači sa Božanskim žrtvenim janjetom, te dovede do iste nasilne smrti koju je podnio Njegov Sin za spasenje čovječanstva. Prva se faza ovog poistovjećivanja sastojala u nasljedovanju poniznosti

i podnošenju ponižavanja. Doista je stupanje u karmel predstavljalo za Editu spuštanje sa visine karijere u dubinu beznačajnosti. Možda to ona osobno nije tako osjećala, kao što mi to vidimo. No nije li sa svijetom, koji je ostao iza karmelskog praga potonulo sve, što joj je priskrbilo ugled da bi je potisnulo na nešto obično ljudsko? Primljena je u Kölnski karmel kao svaki postulant. Većina sestara nije prije toga čula njezino ime. Nikome nije bilo poznato ništa od njezine javne djelatnosti i samo bi nekolicina mogla da je izdaleka slijedi, kad bi pokušala da ih uvede u svoj duhovni život. Na to međutim nitko nije pomišljao a najmanje sama Edita. Kao samo po sebi razumljivo slušala je i obavljala tisuću sitnica na koje se morala prilagoditi jedna postulantica.

Trudila se djetinjom brižljivošću, da si ureže u sjećanje sve točke kućnog reda, kako bi ispunila njegove zahtjeve, prilagodivši se na sve što je novo i na što se još nije navikla. Unatoč dobroj volji nije joj to bila lako. »Da li zna dobro šiti« bilo je značajno pitanje jedne starije sestre, koja je na taj način procjenjivala vrijednost nove postulantice. Ah, Edita je vrlo loše šivala. Štoviše, ona je u svim domaćinskim poslovima bila tako komplicirana i nespretna, da je bila prava nevolja promatrati je pri tome. Koliko li je ponižavanja izraslo iz te slabosti. Ali ih je podnosila unutarnjom hrabrošću i vanjskim humorom. Kasnije je pisala jednoj svojoj učenici, koja ju je slijedila u karmel, nailazeći u svom djelovanju na iste teškoće, kako je dobro razumije, jer se i s njom dešavaju slične stvari. Nitko nije tako beskoristan u kuhinji kao ona. To je, međutim nakon što je čitav život bila prekomjerno hvaljena, bila dobra škola za poniznost. U karmelu nitko nije na to pomišljao, da časti skromnu postulanticu, koja je svojom srdačnošću osvajala svakoga, a Edita je brižljivo čuvala da se ne zamijeti nadvisujuća prednost njezine duhovnosti.

Nekoliko dana nakon ulaska pisala je svom kolegi dr. Brunnengräberu: »Nalazim se na mjestu kojem

sam već odavno pripadala i ne mislim predbacivati onima koji su mi raskrčili put, iako to nisu namjeravali.« A jednoj civilnoj časnoj sestri: »Karmel je visoko brdo, na koje se trebamo uspeti, prevelika je milost ići tim putem. Vjerujte mi da se u satima molitve sjećam onih, koji bi rado bili na mom mjestu. Pomozite mi da postanem dostojna živjeti u najskrovitijem svetištu Crkve, i da budem na službu onima koji vani djeluju.«

U svakom karmelu je krug samostanske obitelji ostao tako malen, kako ga je ograničila reformatorska reda u srednjem vijeku na najviše 21 osobu. Od toga je smjelo biti 18 redovnica i 3 sestre laikinje. Editinim stupanjem u red popunjen je maksimalan broj. Primile su je s obzirom na osnutak u Breslau u koji su poslane tri sestre iz Kölnskoga karmela.

1894. godine u vrijeme političkih borbi protiv papinstva karmelićanke su protjerane iz samostana u sv. Gereonw došle su u Köln. Budući da je kuća stavljena na raspolaganje jednoj karitativnoj svrsi, nije se više mogla vratiti sestrama, sagradile su one u predgrađu Kölna jednostavnu crkvicu sa samostanom. Lijepi vrt, iako ne velik, bio je sastavni dio samostana. Ova naseobina je prilikom stupanja Edite Stein, bila otprilike stara 40 godina a bila je razorena prilikom zračnog napada 1934. Na čelu konventa bila je 1933. godine majka Jozefa kao priorica, a superiorica sestra Renata koja je u isto vrijeme bila i učiteljica novakinja.

Novicijat su tada sačinjavale dvije novakinje, koje su već položile prve zavjete i jedna laička postulantica. Sve su tri bile 20 godina mlađe od Edite. I ta je okolnost zahtijevala tajno svladavanje zrele žene u poniznom prilagođavanju. Pri tome, međutim, nitko nije ništa zamijetio od primoravanja ili truda. S najsrdačnijim sestrinstvom prilagođavala bi se za vrijeme zajedničkog odmora na sve vrste razgovora i s najtoplijim razumijevanjem učestvovala u tuzi i veselju

svojih drugarica. I obrnuto, dozvoljavala bi im učestvovanje u svemu što ju je pokretalo, a posebno u onome što se ticalo sudbine njene mile obitelji. Znala je vrlo lijepo pripovijedati, te bi od neznatnih zgodica napravila napete pripovijesti. Svi su se ushićivali njezinom duhovitom oštroumnošću. Pored ove druževnosti jasno se pokazala i njeznina neobična sklonost samačkom životu karmela. Očito je bilo njezino veselje, kad je prvi put stupila u svoju ćeliju. Nasmijanim očima gledala je siromašni namještaj prostorije, koju je trebala nastanjivati: između bijelo okrečenih zidova 3 m² i jedan prozor s pogledom u tišinu samostanskog vrta... Jednostavan drveni križ bez tijela Spasiteljeva, posudica za sv. vodu, kartonske slike svetih osnivača na golim zidovima. Na podu zemljani vrč, u umivaoniku, mali stol sa šivaćim sandučićem, a ispred njega klupica za sjedenje. U uglu, na povišenoj dasci, slamarica a na njoj jastuk i nekoliko deka od grube vune a sve to pokriveno smeđim vunenim pokrivačem. To je oprema karmelske ćelije, onog tajanstvenog bojišta, gdje se danomice vodi borba protiv samoljublja, dok se ljudska priroda ne vjenča s milošću i služi u punoj slobodi Onome, koji ju je stvorio za sebe.

Možda je i Editi, kod tog prvog susreta s golom bezuvjetnosti bezobzirne bijede, srce jače zakucalo. To je međutim bio križ za kojim je žudjela i koji joj je mogao dati samo karmel. Ovim vanjskim siromaštvom simbolizirano unutarnje razotkrivanje, koje ne ostavlja duši ništa ličnoga, već je primorava da se potpuno izgubi u Bogu. Njoj odgovara život gole vjere koja vodi dušu sve dublje u svjetlom ispunjenu tamu, što se više približava Božanskoj prisutnosti. Da li je ovaj život molitve i pokore sumoran i dosadan? Kako je Edita znala da ovo mišljenje pobije, i to ne samo riječima! Njezino biće i vladanje svjedočilo je protivno. Bilo je lijepo promatrati kako se nakon prvih tjedana primjetno pomladila. Gotovo je izgledalo, da je zaboravila na svu prošlost, znanje i umijeće — i imala je samo jednu želju: da bude dijete među djecom.

Preveliki teret duševnoga rada, tjelesni post, hotimično prekidanje sna, sve što si je nametala u patnjama bilo je posvećeno zahtjevu poslušnosti: dobro jesti, bezbrižno spavati i biti veseo. To su tri obilježja karmelskog poziva. Edita se nije naročito mučila, da bi stekla te osobine. Osobito što se tiče živahnosti. Koliko li je baš i Božić koji je bio pred vratima doprinio toj veselosti.

Božić u karmelu! Moglo bi se reći: Nebo na zemlji! Edita je prvi put slavila ovu noć, jedinu u godini, kada se šutnja u karmelu prekida, da bi u svim hodnicima prostorijama i stepenicama odjeknuli zvuci glazbe, a po svim uglovima bile postavljene jaslice, jedne ljepše od drugih. Ove svete noći, kada se umjesto s čegrtaljkom budilo sa srebrnim zvoncima, i anđeoskim pjesmama, da bi se doista pomislilo da se spavalo na poljanama Betlehema. Ovdje su već sestre u svojim bijelim ogrtačima i čekaju da zvona zazvone po treći put i da se da znak za ulaz u rasvijetljeni kor. Nikada se međutim ne pjeva ljepše nego u ovoj blagoslovljenoj noći pred izloženim Presvetim. Tihi šum koji prodire kroz širom otvorene, iako zastrte rešetke, odaju atmosferu u crkvici. Skoro je ponoć. »Te Deum laudamus« već odjekuje. Sestre su se povukle u preparatorij, gdje su prihvatile goruće svijeće. Tamo na oltaru položeno je na svileni jastuk božićno djetešce. U crkvi je vladala savršena tišina. Svi su slušali pjevanje sestara: »Betleheme, čuješ li Spasitelja, pusti ga unutra...« Sestre su pjevale u dva glasa, dok je majka priorica prenosila na rukama k špiljici djetešce, da bi ga položila u jasle. A tada otkuca ponoć. Orgulje zabrujiše, a svećenici izlaze pred oltar. Pjevački zbor zapjeva predivni »Dominus dixit ad me: filius meus es tu...« Ono što su u koru sestre simbolično nagovijestile, trebalo je da postane stvarnost. Djetešce dolazi na zemlju, silazi na oltar, ulazi u jasle našeg srca. Ave Jesu! Svećenik daje Božićni blagoslov. Leviti napuštaju oltar, a zatim slijedi druga, pa treća sv. Misa. Sada je i puk mogao, zapjevati po starom, dragom običaju. O, ti raspjevani građani Kölna i njihove božićne pjesme. Tko bi ih jednom čuo taj ih

ne zaboravlja. A nakon posljednjeg amena crkva se ispraznila. Sada je opet zabrujilo u zboru sestara. Laude su započele visokim tonovima. Zaručnice Gospodinove ne mogu više iščekivati uz jaslice da se završi liturgija, te da zapjevavši na svom njemačkom materinjskom jeziku ispjevaju ljubav svojih srdaca. Prate ih frula i lutnja. Tko misli na spavanje? Sve dok časna majka ne da znak svojim pozivom: »Dođite djeco!«

Edita Stein uvijek se osjećala dobro u samostanskoj obitelji. Kako li je često djetinje čavrljala sa sestrama i smijala se do suza. Priznaje, da se još nikada u životu nije toliko smijala, kao u časovima odmora u karmelu. Sa svima se slagala. Kratko vrijeme nakon ulaska, doživjela je veselje, jer je pripomogla ulasku jedne svoje mlade prijateljice u Kölnski karmel. O tome piše »Kada bismo stajale u koru ili u neposrednoj blizini išle u procesiji, pomislila bih, kako je zasvakoga osebujan i prekrasan Božji udes. Naravno, u našoj usamljenosti imamo lijepi i tihi advent. Kako rado bismo od toga poslali nešto van u svijet. Mislim da bi im dobro došlo kada bi malo temeljitije upoznali mir karmela« (11. 12. 33.). Jedno drugo pismo koje potječe iz istog vremena, daje nam još dublji uvid: »Srdačno se zahvaljujem na vašem pozdravu, koji ste mi uputili prigodom godišnjice krštenja, koje sam naravno, kao i uvijek, proslavila puna zahvalnosti. Ako do sada niste primili nikakav pozdrav iz Karmela, i što Vam za Božić nisam mogla uputiti nikakav vidljivi znak, to ne znači, da nemam dozvolu za pisanje. Dapače puno sam slobodnija u održavanju starih veza i poznanstava. Dnevni red, međutim, sam primorava na to, da se ograničimo samo na ono najvažnije. Vaša molitva za moju majku još mi je uvijek potrebna. Ona se nimalo nije pomirila još s tom mišlju. U međuvremenu cvate naš mali karmel u Breslavu. Sestra Roza me nedavno izvijestila o prvoj posjeti samostanu u Breslau-Palewitz, vrlo je sretna kada tamo može uteći, ali je to svaki put veliki pothvat. Naše dvoje djece Suzel i Ernst Biberstein, znali su kada im je otišla teta. Na Suzel je odlazak snažno dje-

lovao i ona mi piše češće nego ranije. Inače se, pod utjecajem političkih zbivanja zbog kojih i u školi ima poteškoća, jako uozbiljila. Moj šogor se do sada nije odlučio, da djeca promijene školu. U posljednjem pismu, piše mi sestra, da će eventualno Suzel dati u katolički licej, gdje se sa židovskom djecom malo bolje postupa. Dijete još ništa ne zna o tome. Naravno, puno mislim na one, koji su vani: mora da je sada vrlo teško biti u školskoj službi. Kada tako stojim u našem zboru, ne mogu se dovoljno zahvaliti za nezasluženu milost, da sam mogla iz svega toga nereda stupiti u mir. Još nikada nisam proslavila advent i Božić tako, kao ove godine.

Time je prošlo Editino polugodišnje vrijeme kušnje. 15. veljače 1934. klečeći na koljenima pred kapitolom zamolila je redovničko odijelo naše drage Gospe od Karmela a 15. travnja trebala joj je biti udijeljena ta milost. Njena zahvalna ljubav prema poglavarima i susestrama još se više povećala u ta dva mjeseca priprave. Nije se lako snašla u ulozi nevjeste, koja treba da bude predmet sestrinske ljubavi i pažnje. Činjenica skorog oblačenja zaposlila je mnoge ruke za nju. Trebala se prirediti ne samo nevjestina haljina već i samostanski miraz, počevši od tunike i od konoplje ispletenih sandala, sve do velike krunice i smeđe vunene maramice. Zbog toga se morala čas ovdje, čas ondje pojaviti na probi i premda se za nju nije ništa više spremalo nego za druge, sve je to primila kao sasvim izuzetna djela ljubavi.

POSTULANTICA

Edita je o velikom događaju izvijestila sve kod kuće. Već prilikom svoga predstavljanja u ljetu izmolila je, govoreći o svojoj majci, dozvolu, da joj smije pisati svakog tjedna. Tako je radila čitavog života, te bi njenoj majci predstavljalo strašnu promjenu kada bi ta pisma iznenada izostala. Predobra i puna razumijevanja, majka priorica je s obzirom na neobične obiteljske prilike uslišala molbu ove postulantice. Tako je Edita iz karmela pisala kući svoja tjedna pisma. Ali odgovori, koje je ranije svakog tjedna primala nisu stizali. Gospođa Stein nije se mogla odlučiti na to da piše svom djetetu u samostan. Tako se Roza potrudila te svojim posredstvom održavala vezu. Na obavijest o predstojećem oblačenju odgovorila je puna veselja i raspitala se, da li smije pridonijeti vjenčanju svoje sestre. Edita si je zaželjela vjenčanu haljinu, a Roza je poslala tešku bijelu svilu, koja je kasnije prerađena u misno odijelo, koje se sačuvalo u karmelu. 15. aprila na nedjelju Dobrog Pastira obukla je Edita odjeću naše drage Gospe od karmela i prema vlastitom prijedlogu dobila je ime Terezija Benedikta od Križa. Bila je to svečanost kakvu Kölnski karmel ne pamti. Obilje cvijeća od mnogih prijatelja i znanaca omogućilo je, da se crkvica prekrasno okiti. Računalo

se na brojne učesnike, ali se takvoj navali ljudi nitko nije nadao. Visok ugled, poštovanje koju je Edita imala u svijetu, silno su se očitovali. Editu je to potreslo. Uravnotežena skladnost njene duše nije se dala poremetiti manifestacijama sveopćeg učestvovanja. Nekoliko sati prije svečanosti napustila je klauzuru obučena kao vjerenica za svog vjerenika, da bi pozdravila skupljene goste u čekaonici. Pojavili su se vlč. opat iz Beurona, koji je trebao održati pontifikalnu Misu, pater provincijal, pater Teodor st. Francisco iz Regensburga, njen poštovani šef Steffes iz Münstera, profesori dr. Dempf, Doners, Neuss, Peter Wust, Rosenmöller, Brunnengräber i drugi. Također njeno drago kumče, gđa Conrad-Martius. Bile su prisutne i brojne predstavnice katoličkih ženskih društava sa studenticama i učenicima iz Freiburga, Speiera i Münstera. Poznati i nepoznati redali su se sa svojim dobrim željama. Za svakoga je našla po koju ljubaznu riječ, no ipak je odahnula kada je začula zvonjavu, koja je upozoravala na početak svečanosti. Iz sakristije prilazio joj je vlč. opat sa klerom sve do crkvenih vratiju i otpratio je do oltara. Tamo je kleklа na klecalo i slijedila sve što se je događalo.

Poslije svečane sv. Mise celebrant je održao govor, koji je ponovo stavio na tešku kušnju poniznost čedne Božje djevice. Tada joj je prišao pater Teodor, predstavnik reda, te je započeo nepromijenjeni dijalog, u kojem je postulantica još jednom, pred crkvom i svim svijetom posvjedočila moć i slobodu neuporedive ljubavi, koja je privlači i koja će je uvijek prožimati iza visokog zida samostana. »Što želiš«? Mirno svima jasno primjetljivo, odzvanjalo je u Editinim ustima: »Milosrđe Božje, siromaštvo reda i društvo sestara. »Jesi li, odlučila da ustraješ u redu do smrti?« »Tako se nadam i hoću, uz pomoć Božjeg milosrđa i sestrinske molitve.« S blagoslovom »Gospodin koji te vodi nama, neka te oslobodi starog čovjeka sa svim njegovim činima!« otpusti je časna majka.

Edita se podigla, uzela goruću svijeću i prnbližavala se samostanskom portalu, koji se pred njom otvarao.

U klauzuri, čekali su je stojeći u dva reda, sakrivene redovnice također sa svijećama u ruci. Jedna od sestara istupila je i pokazala joj raspelo. Edita se spustila na koljena i poljubila ga. Zatim je prekoračila prag i vrata su se za njom zatvorila. Dok su se učesnici svečanosti gurali za rešetkama koje su bile otvorene, sestre su prolazile klauzurom i pjevale himnu »O gloriosa Domina«. Edita se za to vrijeme oslobodila zemaljskog nakita. Pokorničko odijelo palo joj je preko ramena, veo i vijenac od mirte iščezli su ispred redovničkog ogrtača, a kićene cipele zamijenjene su grubim sandalama. Kada je procesija pjevajući posljednju kiticu himna ušla u kor bilo je završeno i presvlačenje, priključila se Edita zajedno sa časnom majkom kao posljednji par.

Novakinja je klekla na ćilim ispred rešetaka kora. Pored nje na jednoj stolici bilo je pripremljeno redovničko odijelo »Neka te zaodjene Gospodin u novog čovjeka, stvorenog na sliku Božju u pravednosti i svetosti istine«. Časna majka koja joj je bila s lijeve strane prihvatila je kožni opasač, pružila jedan kraj učiteljici novakinja, te su zajedno opasale novu karmelićanku. »Kada si bila mlada«, dodao je provincijal, sjećajući je savršene poslušnosti, »sama si se opasivala i hodala kamo god si htjela, ali kada ostariš opasivat će te drugi u ime Oca i Sina i Duha Svetoga«. Časna majka dohvatila je škapular i položila ga zajedno s učiteljicom novakinja na njena ramena. »Uzmi slatki jaram Kristov i njegov lagani teret na sebe u ime Oca i Sina i Duha Svetoga.« Zatim su obje redovnice položile na novakinju bijeli ogrtač i veo, a opat je naglašavao dragovoljnu čednost, moleći: »Oni koji slijede, Janje bez ljage, stupat će s Njim u bijelom odijelu. Zato neka tvoje haljine budu uvijek sjajno bijele kao znak nutarnje čistoće.«

Time je završena svečanost oblačenja. Dok su svi kleknuli, provincijal je zapjevao himnu »Veni Creator Spiritus«. Nova karmelićanka bacila se u obliku križa na tlo, nagovještavajući time mističnu smrt svoje na-

ravi i ostala tako, dok nije pozvana na viši život milosti znakom svoje učiteljice. Ona je novu sestru odvela majci priorici, čiju je ruku Edita poljubila sa počitanjem. Zatim je zagrlila sve svoje susestre dok je sviračica orgulja zapjevala »Pogledaj, kako je to divno, kada sestre zajedno složno žive.« Kor se polako ispražnjavao. Oni koji su stajali iza rešetaka, pratili su to sve dok više ništa nisu čuli, osim prigušenog klicanja svojih srdaca, koja su tu iznenada zaželjela da to slijede, dok ih je zadržavao neki tajnoviti strah. Vratili su se u svakodnevni život, koji im se u ovom času učinio tako bjednim, dok je ova dobrovoljna žrtva za istinu, zadobila dragocjeni biser iz Evanđelja. Nekoliko dana nakon toga objavile su »Kölnske novine« slijedeći članak prof. Petera Wusta:

Od Husserla u Karmel

U maloj, nepoznatoj kapelici karmela u Kölnu sakupio se u subotu, 15. travnja krug duhovno zainteresiranih ljudi, da bi prisustvovali jednoj svečanosti, koja nije bila baš svakidašnja.

Ispratili su do oltara jednu ženu zaručnicu, čiji bi se životni put mogao mirno nazvati simboličnim za duhovni preokret posljednjeg desetljeća. Ova vjerenica nije se vezala za zemaljskog vjerenika. I ona je doduše imala veo i vijenac, plamteću svijeću u ruci dok smo je pozdravljali na njenom putu k oltaru. Kada se međutim svečanost završila, oprostili smo se sa jednom redovnicom u nošnji karmela. Novo-obučena novakinja nije više nosila ime filozofa i Husserlove učenice, kako smo je u svijetu poznavali i častili, već jednostavno ime sestra »Terezia Benedikta«.

Prije mnogo godina doveo ju je životni put osnivaču fenomenologije. Jedno vrijeme je bila Husserlova asistentica i na taj način stekla dvostruki uvid u životno djelo filozofa, koji je pojavom svojih »Logičnih istraživanja« izazvao revoluciju u filozofiji najnovijeg doba. Od samog početka, mora da se u težnji toga filozofskog pravca krio nešto tajanstveno: težnja ob-

jektivizmu, svetosti bitka, čežnja prema čistoći i nevinosti predmeta »samih stvari«. Jer i-ako kod samog Husserla, oca tog novog filizofskog pravca nije mogla biti potpuno svladana kletva subjektivizma, mnogi od njegovih učenika, ipak su nastavili prvotnu namjeru svojstvenu ovoj školi, svoj usmjerenoj prema predmetu u stvarnosti, prema suštinskom stanju stvari, prema samom biću, što više stanju katoličkog čovjeka, kojemu upravo nije ništa mjerodavnije od vječnog mjerila spoznajnog duha izmjerljivim stvarima. Poznato je, kako je Max Scheller također, idući od fenomenologije zabrazdio u katolički objektivizam i kako je to mišljenje sasvim preobrazilo toga filozofa, koji je uvijek bio sklon emocionalnom iako samo na kratko vrijeme, jer ga je nažalost tada ponovo zahvatila relativistička protustruja onog vremena te ga sasvim udaljila od tako sretno udarenih kolotečina.

Edita Stein, nekadašnja Husserlova asistentica sada je karmelićanka. Sestra Benedikta pošla je svojim putem dosljednije. I ona je prije svega kao mnogi drugi proučavala veliku tišinu »Una Sancta«-e.

Međutim samim obraćanjem nije još bio postignut kanačan cilj. Na početku je ostala vjerna samoj filozofiji, prije svega samom filozofskom pravcu za koji ju je oduševio njen učitelj Husserl. Ali uskoro se moglo primijetiti da je ona na neobično ozbiljan način shvatila bit fenomenologije-objektivizma.

Daleko od zlodušne buke svoga vremena udubljivala se u ontologiju Tome Aqinskog prevodeći opsežno djelo »Questiones disputatae de veritate« tako da se dobio utisak, kao da je htjela predstaviti suvremenim najvećeg fenomenologa srednjega vijeka još uvijek za subjektivizam zagrijavanim fenomenolozima, pružajući ga kao čisto ogledalo njihovih ideja. Očito je da su prilikom toga prevođenja duh i jezik dotičnog filozofa utjecali, te nije samo njeno biće postajalo sve tiše, skromnije i jednostavnije, već je htjela ugledati i osjetiti i misticizam duhovnog svijeta Aquinca. Tako je i ona morala ići putem uronjavanja u pravu realnost postojanja, u realnost nadnaravnoga, u smislu

onih velikih likova, koji u karmelu predstavljaju klasike mističnog molitvenog života, u misli dakle jedne sv. Terezije Avilske i sv. Ivana od Križa. Zadivljeni i kao omamljeni slijedili smo pojedine dijelove ovog liturgijskog puta do one konačne dirljive scene, kada mlada novakinja odreda ljubi svoje susestre uz zvuke »Veni Creator Spiritus«, da bi zatim primljena u njihovu sredinu, okrenula leđa svijetu kao sestra Benedikta, kao »blagoslvoljena« istinom. Međutim jedan prizor te svečanosti još mi je i sada pred očima, prekrasan, simboličan prizor. Bilo je to prilikom opraštanja sestre Benedikte u samostanskoj govornici. S nutarnje strane stajala je novoobučena karmelićanka, a s vanjske strane poznata žena fenomenolog Hedwig-Conrad-Martius, koja je svojim dubokim studijem u metafizici vremena dotjerala svoju realističku misao do bezdana vječnosti. Bila je to posebna igra slučaja (kako je izgledalo) vidjeti obe najznačajnije Husserlove učenice za jedan trenutak u tako izuzetnoj situaciji kako stoje jedna prema drugoj.

Jedna od njih je temeljnu misao fenomenologije slijedila sve do u posljednje dubine metafizike, a druga je tragala za najdubljim temeljima svoga bivstvovanja, što više došla je do metafizike karmela. I sam je Husserl toga jutra uputio telegram s najiskrenijim željama za kölnski Karmel. Dugo je još stajalo mnoštvo ispred tih rešetaka klauzure i razmišljalo o dugom i posve simboličnom putu kojim je išla ova novakinja, od Husserla, preko sv. Tome dovde, da dovde. Tada je međutim strogost samostanskih pravila opomenula na konačan rastanak i naši su se putevi tvrdo i neumoljivo razišli — od svijeta u svijet . . .«

Opat Raphael Walzer odgovara na molbu da nešto kaže u vezi s izborom poziva sestre Benedikte: »Naravno da se osjećam pozvan da položim svjedočanstvo bar za posljednje godine, o onoj, koja se vratila kući. Ne mogu, a da ne spomenem, kako mi je teško dati posljednje odgovore na takva pitanja. Kao prvo, nije uopće u stilu ove skromne žene da se objavljuju njezine najdublje duševne tajne. K tome jedva da i raspolažemo vrednijim pismenim ostavštinama. I njen

je duhovni život bio tako jednostavan i bez problema, da mi je nakon svih razgovora ostala u sjećanju slika jedne, posve jasne i zrele duše: »fuit et quietus«. Također je u njoj bio takav mir i uravnoteženost o kakvoj govori himna svećeničkog brevijara, na svom posljednjem i najuzvišenijem mjestu. Unatoč svim poteškoćama vjerujem da ću u slijedećih nekoliko redaka ipak moći jasnije osvijetliti neke crte njenog karaktera.

Kada je Edita prvi put došla u Beuron, u stvari nije bila više novajlija. Sa sobom je donijela toliko dragocjenoga, da je u redovničkoj atmosferi ovog skrivenog Dunavskog kutka otkrila zapravo svoj dom, a da nije doživjela bilo kakvu preobrazbu ili naučila nešto novo. Bila je to vrsta žetve, onoga, što je netko drugi posijao, a ona obradila na najboljem tlu. Ova činjenica mogla bi se u svakoj biografiji opširno razraditi, a da se pri tome ne iznevjere istinite činjenice. U čemu je međutim nalazila pravu privlačnost Beurona i njegove službe Božje? Sigurno ne u trajanju Svete Mise (Misli na vremensko trajanje službe Božje). Njezina izdržljivost, međutim nije poznavala granica. Ona je znala npr. sprovesti čitav dan na Veliki petak u samostanskoj kapelici. Kao vjerna kopija svoje asktetsko-stroge majke, to joj nije predstavljalo nikakvu posebnu žrtvu. Pobožnost »pod moraš« bila joj je tako strana, kao i ugodnost i gramzljivost za milostima i unutarnjom radosti. Niti je imala, a niti je tražila pri tome nekakvu izvanrednu pobožnost i zanos. Tome se nisu predavali ni njeni osjećaji ni njen razum. Htjela je jednostvno da je tu, da ovdje kod Boga nađe pred sobom sve tajne, što joj priroda izvan ovih zatvorenih svetih prostorija ili pak tišina jedne ćelije nije mogla pružiti.

Ne vjerujem da se pri svojim razmatranjima i molitvama mnogo služila pismenim i pisanim tekstovima, biblijskim tumačenjima ili pak izmišljala duhovna predavanja, radi kojih bi se uvijek nanovo pozivali na nju. Sigurno su se u njenom duhu stvarale i nastajale bezbrojne misli, kojima se pridružuju tople molbe i uzvišeni planovi. Kao i njeno vanjsko gotovo u-

kočeno držanje, tako je i nutrina ostala u miru blaženog promatranja i sreće pred Bogom. Zahvalna obraćenica bila je sretna što može prebivati kod svoje majke Crkve, koju je priznavala pjevajući psalme sa redovničkim zborom a kojem se, u svom liturgijskom i dogmatskom znanju znala potpuno prilagoditi. Kako je Edita neprekidnom molitvom u Kristu spoznala glavu mističnog tijela, tako se za nju nadnaravni život sastojao u prvom redu u javnoj molitvi Crkve i ostvarivanju one apostolske riječi: »molite bez prestanka«. Ovu zapovijed upoznala je u svoj svojoj punini i dubini duše i tako joj ni jedna služba Božja nije bila preduga, a niti jedan napor prevelik ili možda prevelika žrtva, za njenu vjeru bilo je, samo po sebi razumljivo suživjeti se u »laus perennis«. Izrazito liturgijski oblik u svojoj dužini i kratkoći bio joj je sigurno sve, a u određenim prilikama i neophodan. Ipak kada se kasnije radilo o tome da stupi u karmel, nije joj bilo teško da napusti benediktinsku interpretaciju i mogućnost da pripadne »Crkvi koja moli«. Nisam nikad pokušavao da je sklonim na ulazak u samostan benediktinski u našoj opatiji. Govoreći ljudski, bila bi sjajna kći sv. Benedikta. Zadovoljila se time da izabere ime patrijarha kao svoje drugo redovničko ime. Duše koje su duh cjeline shvatile u potpunosti kao ona, mogu si priuštiti da nastave njegovati i produbljivati taj duh u specijaliziranim religijskim životnim oblicima.

Također ljepota stroge liturgije nije bila odlučujuća za njen duh i srce. Sigurno je taj oblik zauzimao najvažnije mjesto u njenom govoru, pogledu i radu. Kao što je svojim odijevanjem i čitavom pojavom gotovo izazvala utisak, da želi biti napadna svojom jednostavnošću, kao što joj je okruglo, pravilno lice odavalo izraziti smisao za harmoniju, umjetnost, tako je sigurno i u službenim crkvenim molitvama nalazila izvanredno zadovoljstvo. Ništa ljudsko je nije moglo pri tome smesti, niti djelomično nesretni oblici Beuronske samostanske Crkve, niti druge nesavršenosti, koje joj ni u kom slučaju nisu mogle izmaći. Ono jednostavno, asketsko, »Part pour part« nije nikada poremetilo njenu molitvu i njeno razmatranje. Je-

dva da smo razgovarali o aktuelnim pitanjima estetike koja je u ono vrijeme počela kročiti novim stazama. Ona nije bila za takve probleme. Bila je daleko od njih i nije se bavila njihovom kritikom i pobijanjem. Također iz tih razloga nije joj bilo teško da se odluči za karmel.

Nitko nije jasnije od nje uviđao, da će se prilagoditi na ono siromaštvo i jednostavnost, a time na različite oblike, koji će se suprotstavljati njenom obrazovnom ukusu. A ipak o tome nije ni jednom govorila pred onima, kojima je povjeravala svoje tajne. »Na to je nisam mogao pripravljati, kako se inače po pravilima običavaju predočiti svim novacima teškoće, kako bi se iskušali. Ona je jednostavno, kao što dijete prilazi rukama svoje majke, sretna i pjevajući išla prema karmelu, a da nije požalila ovdje ni za trenutak svoju, skoro slijepu vjernost i revnost. Tako, kao što je sv. Benedikt jednom opisao taj put. »Moramo žuriti, i sve učiniti, što će biti jednom od koristi za vječnost. Naročito mogu istaći, da Edita ni u kom slučaju nije iz asketske strogoće dala prednost u liturgijskom pogledu možda manje privlačnoj zajednici karmelu, da bi ljudski govoreći, odstranila teške životne probleme, kako bi se možda moglo pomisliti. Ne, ona nije dugo birala i razmišljala. Karmel je već odavno bio njena ljubav i željeni san. No, kako joj ulaz u nj na očigled prilika u Trećem carstvu nisam mogao više braniti, ona ga je jednostavno ostvarila. Čula je glas Svevišnjega, i slijedila ga bez dugog zapitkivanja, kamo vodi taj put«.

»Smatrao sam dužnošću, da upoznam buduću karmelićanku s posljednjom teškoćom, s kojom se mogla sresti. Čak i tu joj je sve izgledalo samo po sebi razumljivo, i čini se, da je nije zabrinjavalo. Vraćati se na to i po drugi put nije bilo potrebno. Ako se ikoga može nazvati obrazovnim čovjekom, onda bi lično smatrala, da je to preuzetost i duhovna oholost, uvrstiti se u tu kategoriju. Edita sigurno nije izabrala kölnski konvent u nadi da će tamo naići na akademski obrazovanu nadstojnicu li da će se kretati u krugu takvih susestara. Koliko mi je poznato, bila

je jedina te vrste (tj. akademski obrazovana). Da li da joj se naučni rad i dalje dozvoli i tome slično nije razbijala glavu i ni na koji način nije htjela da se u tom osigura. Nikakav-prijatelj učenjak, bivše Husserlove asistentice i docenta njemačkog instituta za naučnu pedagogiju, nije se smio u vezi dopuštenja za njen daljnji znanstveni rad obratiti glavarici reda. Niti sjena nekih tajnih misli nije zamračila njenu plemenitu namjeru. Koliko je samo to značilo, za dušu, koja je gladovala za znanjem i istraživanjem. Zapravo dnevni zajednički život u strogo zatvorenom redu, prostorno vrlo skučen, usred grada među samim laicima, izgleda mi, da je za heroizam obdarenu Editu, ipak suviše odvažan pothvat. Dobro sam se prevario.

Kad sam jednom poslije svečanosti oblačenja lično razgovarao s njom zamolio sam je za jedan sasvim točan, nediplomatski odgovor na pitanje: »Kako se uživjela u društvo sestara i duhovno vodstvo«. Potvrdilo se ono što sam očekivao, osjećala se sasvim kao u svom domu, srcem i duhom, odgovorila je živahnošću vatrene prirode. Pri tome se nije moglo pomišljati na neko naročito čudo milosti. Sve je bilo posljedica prirodnog razvoja unutar njene natprirodne zrelosti.«

Tako sam si predstavio i njenu ljubav prema Križu i čežnju za mučeništvom, ne kao suviše svjesno duhovno držanje, koje je u izgrađenim željama došlo do izražaja, već prije, kao duboko, u dnu duše ukorijenjenu spremnost, da svagdje slijedi Boga. Ne vjerujem, da je namjerno propustila pravodobni bijeg u Švicarsku, kojim bi izbjegla strašnu smrt. U poniznoj poslušnosti prihvatila bi i taj prijedlog i rješenje. S druge pak strane nije se brinula za ostvarenje toga plana zaokupljena samo predanjem najvišoj volji i bez drugih želja«.

U Freiburgu je čekao Husserl »dragi stari učitelj« na vijest i o Editinom oblačenju, kojem nije prisustvovao. 3. svibnja posjetila ga je sestra Adelgundis O. S. B. također Husserlova učenica, da mu pročita pismo jedne prijateljice, koja je prisustvovala svečanosti. Husserl je slušao pažljivo pun predanja. Tu i tamo prekidao ju je pitanjima o crkvenim uredbama i obi-

čajima. Predstavljalo mu se pravo zadovoljstvo, što je Edita, također u Crkvi i redu, uživala ugled i pri tome odavao utisak zabrinutog, a ujedno i ponosnog oca čija se kćerka-kako ju je običavao nazivati, udomaćila u novoj obitelji. Pravim očinskim ponosom je rekao: »Ne vjerujem da je Crkva s kvalitetama Edite Stein dobila neoskolastika, Hvala Bogu, što smije nastaviti s naučnim radom i u Karmelu«.

Kasnije je jako žalio što nije otputovao u Köln na oblačenje. Iskreno je rekao: »Mogao sam ipak biti vjenčani kum«. Zatim nakon kratkog razmišljanja: »Ipak se ljudi među sobom mogu dobro slagati, iako su im pogledi na svijet različiti, kao kod Edite. »I dalje: »Ona je ipak dovoljno upoznala jasnu duhovnu povezanost skolastike, a kako se ništa od tog ne zapaža kod sv. Terezije?« nakon odgovora: »Svaki pravi skolastičar postat će pravi mistik, a svaki pravi mistik skolastičar«. »Značajno — Edita dakle promatra s jednog brda jasnoću i prostranost horizonta u predivnoj prozirnosti, a istovremeno je usmjerena prema nutrini«. Kod nje je sve potpuno prirodno, inače bih rekao, to bi trebalo biti umjetno inskonstruirano. Ali — u židovstvu se nalazi radikalizam i ljubav k mučeništvu.«

Pogledao je i slike sv. Terezije zbog odijela i zadržao sličicu sa oblačenja kao uspomenu. U tijeku proslave oblačenja posjetio je vlč. gosp. provincijal kölnski samostan. U razgovoru sa sestrom Benediktom raspitao se potanko i o njenom uobičajenom zanimanju za filozofski rad. Sestra Benedikta je iz svijeta unijela opsežne studije koje prema njenom sudu i novostečenom saznanju, kako je sama rekla, zahtijevaju potpunu preradu,

Kasnije 2. II. 1936. pisala je prof. Grabmannu:

»Velečasni gospodine prelate!

Naša časna majka dala mi je nalog, da vas podsjetim na obećani pogovor za njenu knjigu. Bili bismo Vam vrlo zahvalni, ako biste mogli od svojih ostalih poslova ukrasti malo vremena.

Meni je taj nalog dobra prilika da Vas zamolim za vašu molitvu i blagoslov. Već sam pola godine za-

uzeta oko svog novog djela. »Potencija i čin«. To je potpuna prerada. Novo ime treba da bude »Konačno i vječno biće«. Knjiga treba da se pojavi u zbirci »Kršćanska filozofija« u Salzburgu. Međutim, potrebno je još mnogo pomoći Duha Svetoga za sazrijevanje. Vjerno se spominjem i Vaših radova i molbi. Mala studentica gđica v. Stein, koja me od vremena do vremena posjećuje pričala mi je jednom o poteškoćama u Vašem nastavničkom radu.

Vaša u Kristu sestra Terezija Benedikta

Pater provincijal naredio je da se sestra Benedikta oslobodi svih sporednih poslova, kako bi imala dovoljno vremena za svoje djelo. Uskoro su joj prišli s literarnim molbama, unutar i izvan karmela, koje bi rado u međuvremenu ispunjavala. Kao prvo, prevela je uobičajene molitve, koje se mole prilikom svečanosti oblačenja, te ih priredila za tisak na latinskom i njemačkom jeziku. Iza ove knjižice slijedila je mala brošura od 60 stranica s biografijom Terezije Avilske u kojoj je obuhvatila ono najbitnije iz života i rada ove neuporedive žene, pa je zbog svoje kratkoće nazvana »Biseri«. Tiskana je 1934. u »Kanisius« nakladi, a 1950. pojavila se u novom izdanju. Izdavanje jedne biografije istog opsega, preuzelo je izdavačko poduzeće Rita, Würrzburg: »Terezija Margareta Redi«, mlada svetica karmela, koja je bila kanonizirana iste godine. Akademsko društvo Bonifacius zamolio ju je za prilog »Molitva Crkve« za njihovo skupno djelo »Živim i vi živite« »Ich lebe und ihr lebet«. Za knjigu R. P. Eugen »Ovi koji stanuju u tvojoj kući . . .« sastavila je biografiju velike građanke Kölna Katarine Esser, kojoj je neizrecivim trudom uspjelo, nakon sekularizacije da uspostavi Kölnski karmel, kao prvi kontemplativni samostan 1848. Sve je to bio međuposao u njenim rijetkim slobodnim satima. Sav svoj trud posvetila je teškom dovršavanju prijevoda Tominog djela 1935. Sestra Benedikta sama piše: »Mnogo me truda stajalo, dok je konačno bilo završeno ovo djelo«. Da bi dovela u

ravnotežu svoju naučnim radom uzrokovanu, duhovnu napetost, izmolila je dozvolu da nastavi s radom, na još, kod kuće započetom djelu »Povijest obitelji« (Familiengeschichte). Tako je sestra Benedikta od samog početka slijedila stope svojih predaka, koji su kao doseljenici molili i radili u špiljama karmelskog brda, da bi kako je izrazio Jaques de Vitry (oko 1190): »pčele Gospodinove pripravljale med, čija je slast posve duhovna«. Također je i sestra Benedikta znala, pčelinjom marljivošću, iskoristiti svaku minutu u danu. Iako bi joj za rad bilo potrebno neprekinuto radno vrijeme ipak se iz ljubavi prema vetim pravilima vjerno i točno pridržavala dnevnog reda. Kako joj je bilo teško, kada je uvijek nanovo morala prekidati svoju koncepciju, naslućuje se iz primjedbe da se za nju najveća pokora u karmelu sastoji u toj neprestanoj promjeni samostanskih zadataka. Tek što se zagrije za jedan posao, već je s njime morala prestati, da bi započela nešto drugo. Mogućnost dvosatnog besprekidnog rada predstavljalo je za njenu izdržljivu revnost isto toliko kao i ništa. Ali, ona je i u toj odredbi spoznala mudrost velike obnoviteljice reda, koja nije htjela, da se duša i srce, njezinih kćeri privežu za jednu djelatnost, te se rado pokorila pravilima. Kao karmelićanka sestra je Benedikta bila u iskrenoj povezanosti sa svijetom tj. s onima, koje je u svijetu ljubila i u ime Krista tamo ostavila. Ona doduše nije tražila posjete svojih prijatelja i rođaka, znajući da svaki glas svijeta i vanjska jurnjava mora zamuknuti na pragu »hortus conclusus«, gdje miruje Ljubljeni, koji se nalazi samo u tišini sabranosti duše. Ona je, međutim već suviše bila kći sv. Terezije, koja do konca svoga života nije prestala učestvovati u radostima i patnjama svoje obitelji i čije je srce oslobođeno privrženosti svijetu, preplavljivala topla ljubav prema svojima (misli se na najužu rodbinu), da ne bi sa blagom brigom slijedila sudbinu svojih pripadnika i posvetila se njihovim posjetima s natprirodnom srdačnošću.

»Većina sestara smatrale bi pokorom« pisala je neposredno prije oblačenja, »kada bi bile pozvane u govornicu.« Zaista je to svaki put kao prijelaz u stra-

ni svijet, i čovjek je sretan kada se ponovo vrati u tišinu kora, da bi pred tabernakulom o svemu promislio što mu je bilo rečeno. Taj mir doživljavam kao preveliki dar milosti, koji ne može biti udijeljen isključivo jednoj osobi i tada, kada nam netko dođe sav umoran i utučen, a pri odlasku sa sobom ponese nešto mira i utjehe, to me čini vrlo sretnom. Naravno sjećati se pojedinačno, svih molbi upućenih s različitih strana, jedva je moguće. Čovjek se samo može potruditi, da život koji je izabrao vjerno i čisto proživi, da ga prikaže kao žrtvu za sve za koje smo ga dužni prikazati. Povjerenje, koje nam se poklanja, gotovo previsoko mišljenje o našem životu mnogih koji su vani uvijek je novi podstreh za to (11. I. 1934.).

U prvim godinama posjećivali su je samo prijatelji, osobito kumče Heda sa svojim mužem doktorom Spiegelom, da bi iz njenih majčinskih poruka primili okrepu, koja je bila potrebna njihovoj mladoj vjeri. Jedan od čestih posjetilaca bio je također Petar Wust, profesor univerziteta u Münsteru, koji nije mogao dovoljno naglasiti svoja uvjeravanja, o tome, kako se sam sebi čini kao autodiktat, sićušan pored veličine sestre Benedikte. Drugi posjetioci kao R. P. Petru Jans O. S. B. i R. P. Rrich Przywara S. J., koji nisu mogli prisustvovati svečanosti njenog oblačenja, naročito su je upoznali s potrebama onoga doba. Gertruda von le Forst došla je jednom da razgovara sa sestrom Benediktom o svom novom djelu »Vječna žena«, čiji je najljepši odlomak o značenju vela, kako je sama izjavila, inspirirala sestra Benedikta. Za vrijeme čitavog pisanja stajala je njena vjenčana slika na stolu. Sestra Benedikta kasnije piše o toj posjeti: »Kad nas je Gertruda von le Fort u studenom posjetila, bilo mi je mnogo jasnije nego prije, kako je iscrpljujuće toliko javno nastupanje i putovanje za to nježno biće, i pitala sam se, da li rezultati odgovaraju toj žrtvi. Njen odgovor o utisku s tih književnih večeri bio je samo: Da. Obećala je da će posjetiti i moju rodbinu u Breslavu, a također i »Nonni« (poznati islandski pripovjedač R. P. Svensson S. J.) koji nas je posjetio u prosincu obećao je da otići k mo-

jima, kada dođe u Breslav« (7. II. 1935.).

Na taj je način pokušala da se susreće sa svojom obitelji, koju je iz ljubavi napustila. Njena majka još uvijek nije znala da već nosi redovničko odijelo, sve njene sestre pisale su prilikom te svečanosti. Roza, nije mogla prežaliti što joj nije mogla prisustvovati, osobito nakon oduševljenog opisivanja jedne učesnice. Ona se iz mjeseca u mjesec nadala da će moći otputovati u Köln, međutim nije mogla da majku na dulje vrijeme ostavi samu. Tako se sestra Benedikta zadovoljila time da iz tjedna u tjedan piše svojoj predragoj majci, koja međutim nikada nije odgovrila.

Ali joj je zato pismo jedne poznanice iz Hamburga donijelo veselu vijest. Ruth Kantorowicz, jedinica hamburškog liječnika, koja se kao drugarica njenih nećakinja Anni i Ilse Gordon, često s njima igrala, javila joj je nedavno vijest o svom obraćenju. Puna srdačnog suosjećanja sestra Benedikta joj je odgovorila:

»Draga gospođice doktor Kantorowicz«

Vrlo me je razveselio vaš list s iznenađujuće dobrom vijesti. Još se dobro sjećam male Ruth, kada sam je upoznala kao trogodišnje dijete: plašljiva mala djevojčica, koja o nikome nije htjela znati, osim o svojim roditeljima i teti. Njena se majka vrlo čudila što je bez protivljenja dopuštala da je držim, a zatim što je čak pošla sa mnom i u drugu sobu. Moja me sestra obavijestila o vašem napretku, kao što je i vas vjerojatno obavijestila o mome. Da je za Vašeg oca Vaš prelaz u katoličanstvo predstavljao radost, to je posebna milost za Vas i za njega. Ova je radost znak, da je on bio blizu svjetla i u prijateljstvu s Bogom prešao u vječnost. Hoćete li mi pomoći molitvom da se i mojoj dragoj majci otvori to razumijevanje?

Sada nekoliko riječi o Vašim pitanjima. Prije svega, savjetovala bih Vam, položite sve svoje brige s pouzdanjem u Božje ruke i dozvolite mu, da Vas vodi kao dijete. U tom slučaju ste sigurni da ne možete promašiti put. Kako Vas je Gospodin doveo k Crkvi, tako će Vas odvesti i na mjesto, gdje Vas želi imati. Ja bih Vam unatoč Vašim godinama (33 godine) savje-

tovala da pitanje redovničkog života još jednom ostavite po strani. Božja volja ne zaustavlja se ni pred kakvom granicom starosti. Ja sam sa 42 godine primljena, a mnogi drugi još i kasnije. Naravno, mnogo toga je lakše ako čovjek uđe mlad, ali o tom nikada ne odlučujemo mi. Jedva da ćete naći samostan koji će Vas primiti neposredno nakon obraćenja. Većina traži, iz opravdanih razloga, višegodišnje suživljavanje s katoličkom vjerom. — Čini mi se, da je upravo to i za Vas najvažnije. Ako je samosanski poziv pravi, izdržat ćete i tu kušnju (čekanje). Međutim, ako je samo obmana prve revnosti, onda je bolje da se s tom spoznajom suočite vani, nego u samostanu, kao nekim teškim razočaranjem.

Ono što pišete o svom obrazovanju i sklonostima, izgleda da bi više koristilo nekoj vanjskoj djelatnosti — npr. u dobrotvornim društvima. O tome naravno ne mogu sa sigurnošću da prosuđujem nakon tog jednog pisma. Ako biste htjeli stupiti u neki red, morali biste se odreći svake želje da se bavite tom vrstom zanimanja te u svetoj poslušnosti posve prepustiti Vašim pretpostavljenim, da oni odluče kako da se primjenjuju Vaši talenti i znanje. Dnevni red karmela predviđa vrlo malo vremena za naučni rad. To, što je meni omogućeno, predstavlja izuzetak.

Za sada bih rekla, ostanite sasvim mirna u svojoj službi, sve dok odozgo ne dobijete poziv, da se prihvatite nečeg drugog.

Upotrijebite svoje slobodno vrijeme za što bolje upoznavanje Boga i svete Crkve. Nauk vjere i liturgiju naše svete Crkve, ali također i crkvene uredbe i katolički život današnjice morate upoznati sa svim sjenama koje Vam neće dugo ostati skrivene. Ako Vam nedostaju ljudske veze u Hamburgu, rado bih Vam u tom pomogla. Slobodno mi se uvijek obratite pitanjima, pismeno ili evetualno i usmeno. Gordonovi od mene ništa neće doznati, sve dok Vi to tako želite.

S najsrdačnijim željama za Vaše daljnje napredovanje

U ljubavi Krista Vaša sestra
Terezija Benedikta od Križa

S radošću je Ruth prihvatila prijedlog usmenog razgovora. Čim se oslobodila nekih porodičnih briga i kućnih poslova (nakon smrti svoga oca) odlučila je da pođe u Köln. 1. prosinca pisala joj je sestra Benedikta:

Draga gospođice Ruth,

Pred Advent htjela bih Vam poslati još jedan pozdrav s najsrdačnijim željama za ovo sveto vrijeme. Vaš prvi Advent u svetoj Crkvi mora da je posebno lijep. Nemojte se dati ometati vanjskim nemirima, već živite u vilikim mislima adevntske liturgije. Vaše posljednje pismo zvuči ponešto uznemireno, dok su me prijašnja naročito razveseljavala svojom mirnoćom i jasnoćom. Bilo bi sigurno dobro da jednom dođete, da me posjetite, u razgovoru se da mnogo više i lakše razjasniti. Kakve planove imate za Božićne dane? Vrlo bi me radovalo kad biste ih mogli sprovesti u pravoj katoličkoj sredini. Za nas su svetkovine vrlo nepogodne za razgovore, jer nam tada vrlo malo vremena ostaje za govornicu. Ako biste htjeli doći u Köln, onda biste se trebali pobrinuti za to da to nikako ne bude preko blagdana. Često sam već razmišljala o tome zašto tajite svoje obraćenje. Da li je netko po srijedi, kome dugujete obzir? Puno je ljepše kada se može biti sasvim otvoren. Moje sestre, naravno ne bi imale nikakva razumijevanja za to, ali ne vjerujem da biste od toga patila. Ilsa je naravno odgojena u naglašenom bezvjerju. U Anne ćete naići na topliju susretljivost. Veseli me što katkad odlazite Gordonovima. Ne zna se neće li ipak konačno jedno sjeme pustiti korijen.

S najsrdačnijim željama
Vaša Terezija Benedikta od Križa

Ruth je doista došla. Bio je to značajan susret. Razgovor između novokrštene i tako sretne novakinje

ispunjavala je slutnja predstojećeg vjerskog ispitivanja i bio je ispunjen duhom prvotne Crkve. Benedikta se potrudila da razjašnjavanjem rimskog brevijara pripremi Ruth za sv. Božićnu liturgiju. Pri tome su sva vjerska pitanja i pitanja koja su se ticala njenog zvanja, došla na red. Ruth je za uzvrat tog dobrog duhovnog kruha, koji je primila, dala da se nakon njena odlaska pošalje veliki kolač u karmel. »Upravo je dobro došao na svetkovinu Nevine djece, kada smo ga za večeru rezali«, pisala je sestra Benedikta u svom pismu. »Bila bih Vam pričala i o svojoj svetkovini da nismo imale toliko i drugih stvari za razgovor. 28. ste me dapače mogli vidjeti kao sv. Francisku. Veseli me što ste u četvrtak mogli još prisustvovati sv. Uri i da su uopće ovi dani tako sretno prošli.«

Godina novicijata, koja je sestri Benedikti služila kao posljednji ispit u njenom zvanju i priprava za polaganje sv. zavjeta, približavala se kraju. 11. veljače pisala je sestra Bendikta nećaku svog pokojnog duhovnika: »Molim Vas, mislite na mene osobito u narednim mjesecima. Mislim da ću u travnju smjeti položiti prve zavjete. Na pitanje, kako sam se navikla na samoću, malo sam se smješkala, jer tijekom čitavog života bila sam najčešće više usamljena, nego što sam sada ovdje. Ne zaboravljam ništa što je ostalo vani, a posjedujem sve što vani nisam našla, tako da samo uvijek nanovo zahvaljujem za nezasluženu preveliku milost poziva.«

A na adresu Ruth Kanotrowitz piše:

Od 22. do 31. siječnja imale smo lijepe duhovne vježbe. Danas sam dobila obećanje da će mi moji dragi pretpostavljeni i susestre dopustiti da pristupim svetim zavjetima. Preostalo mi je još samo dva mjeseca od tog milosnog dana. Molim Vas pomozite mi svojim molitvama, da to vrijeme dobro iskoristim zahvaljujući za tu nezasluženu veliku sreću. Vi to razumijete, budući da sada nešto malo znate o našem životu (13. II. 1935.).

Isto tako kao što razvoj čovjeka ovisi od prvog pravca, kojim se uputio odgoj dječje osobe, tako ovisi također vrijednost pojedinog redovničkog života od prvih odgojnih godina tj. od novicijata, koji najčešće predviđa stupanj kasnije revnosti i razinu savršenog nastojanja. Dan za danom udubljivala se sestra Benedikta sve više u duh reda, prema preporuci osnivača, da u samostanu ništa drugo ne traži osim Boga samoga i velikodušnog predanja Njegovoj volji.

Kako je visoko razumijevanje imala sestra Benedikta u redovničkom životu, već vani u svijetu, potvrđuju rečenice, koje potječu iz jednog njenog predavanja. »Velikodušnom ljubavi sasvim se predati Bogu, završiti vlastiti život, da bismo učinili mjesta za život Boga samoga u nama, motiv je, princip i cilj redovničkog života.«

Što se to savršenije ostvaruje, u toliko bogatije ispunjava Božanski život dušu. Božanski život je ljubav: ljubav koja se puna milosti spušta do svakog bića kojem nedostaje, ljubav koja bolesne ozdravljuje a mrtve oživljuje na život, ljubv koja čuva i njeguje, poučava i obrazuje, ljubav koja sa tužnima tuguje, a sa sretnima se raduje, koja služi svakom biću, da bi time postala ono za što ju je Otac predvidio — jednom riječi: ljubav Božanskog srca...

Biti ljubljena i potpuno se predati voljenom biću da bi postala posve njegovo vlasništvo, a u isto vrijeme posjedovati njega kao svoje vlasništvo, to je najdublja želja svakog ženskog srca. Ako to predanje uslijedi prema čovjeku, tada je to porobljenje, a ujedno neopravdani zahtjev, koji niti jedan čovjek ne može ispuniti. Jedino Bog može potpuno primiti predanje jednog čovjeka i to tako, da čovjek pri tome ne gubi svoju dušu, već da je dobiva. A isto tako, samo se Bog može jednom čovjeku tako darovati, da potpuno ispunjava biće toga čovjeka, a da pri tom sam od sebe ništa ne gubi. Zbog toga je potpuna prednost,

princip redovničkog života, ujedno jedino moguće adekvatno ostvarenje ženskog čeznuća...«

Kako je svojim primjerom služila samo kao podstreh pobožnosti, među sestrama se nitko nije protivio njenom pripuštanju sv. zavjetima. Tako je za tu svetkovinu predviđen 21. travnja. Uskrsna sreća i zahvalnost sestre Benedikte više nije poznavala granica. Iako je uvijek bila vrlo povučena i sabrana, izgledala je još više privučena k Bogu u ovo sveto korizmeno vrijeme. Uveče 10. travnja počela je svoje pripravne vježbe. Još veća tišina i samoća udaljila ju je od sestara. To je bila njena pustinja, i više od toga plodna oaza u pustinji na koju je primijenila preplavljujuće božanske himne pohvalnice svetog Jeronima: »O pustinjo, ukrašena Kristovim cvijećem! Pustinjo u kojoj raste mistično kamenje apokalipse iz kojeg je sagrađen grad velikog cara. Sveta samoćo u kojoj se uživa prijateljstvo Boga! Prijatelju, što radiš u svijetu? Ti si veći nego svijet! Zašto stanovati pod zagušljivim sjenama kuća? Vjeruj mi, ja ne znam, ali ja jasnije vidim ovdje svjetlo. Ovdje oslobođena težine tijela, duša odlijeće prema nebu« (Pismo Heliodoru). Nije li ona prekomjernim veseljem, kao njena susestra Madgalena de Pazzi, ljubila visoke zidove klauzure, koji su nju i njenu ljubav zatvorili i dopustili unaprijed ostvarenje vječne svadbe i intimnog sjedinjenja sa svojim zaručnikom, Bogom. Milosti dana polaganja zavjeta, ostali su tajna Kralja i njegove odabranice. Time što je sveta Terezija iz razboritih uzroka ostavila u propisima zahtjev, da se polaganje zavjeta časnih sestara održi bez prisustva prelata ili svećenika, htjela je istaći izrazito intimnu obiteljsku osobinu toga čina. Zbog toga u karmelu nije običaj pozivati na svečanost toga dana rodbinu dotične sestre. Utoliko se nesmetanije očituje sestrinska ljubav na veliki dan vjenčanja, na koji Gospodin izabire u Karmelskim visinama novu vjerenicu.

U rano jutro, još je vladala noćna tama, zazvonilo je u karmelu uskrsno zvono, koje je u korizme-

noj žalosti bilo sasvim umuklo. Dostojanstveno je ulazio konvent u svečani okićeni kor. Između prvih proljetnih cvjetova isticali su se cvjetovi mirisne mirte. Tabernakul se otvorio, dok je s djevičanskih usana zaorio »Surrexit Dominus vere, Aleluja!« Sestra Benedikta stajala je na svom mjestu među novakinjama. Kako li je ona, koja je tako često doživjela Uskrsnu liturgiju u svečanoj raskoši monaške kulture, u Beuronu, mogla sada moliti zajedno sa ostalima u jednostavnom pokorničkom spjevu karmela? Postepeno je svanjivalo. S plamtećim svijećama i kliktavih srdaca čestitale su redovnice svojoj majci i kraljici, ljepoti karmela na njenoj pobjedi, po Isusu, koju je odnijela nad smrću i đavlom »Regina ceoli laetare Alleluja«! Rasvijetljena je procesija krenula. »Aurora coelum purpurat«, zasvirala je orguljašica. Već je jutarnje rumenilo prodiralo kroz prozore križnoga puta, kojim su prolazile sestre od stajališta do stajališta prema grobu. Vrativši se potom u kor sestre su zauzele svoja mjesta. Za vrijeme skromnih ceremonija odvijalo se i polaganje zavjeta. Sestra Benedikta je klečala pred svojom glavaricom, koja se nalazila na strani kora. Sklopljenih ruku koje su bile položene u ruke priorice, izgovarala je jednostavne a ipak tako značajne riječi:

»Ja sestra Benedikta od Križa zavjetujem se privremenim zavjetima na tri godine i obećajem poslušnost, čistoću i siromaštvo, Bogu našem Gospodinu, Blaženoj Djevici od Karmela i Vama časna majko, kao i Vašim nasljednicama, prema prvotnom pravilu reda bosonogih karmelićanki i našim odredbama.«

»Posveti Gospodinu žrtvu svoje hvale« molila je priorica, a glasovi sestara upadali su potvrđujući »i ispuni svoje zavjete Svevešnjemu«. Svoje zavjete ispunit ću Gospodinu na očigled njegova puka, u dvorani kuće Gospodnje!« dolazio je miran i siguran odgovor sa usana sestre Benedikte. Časna majka ju je okitila bijelom krunicom, koja je već bila pripremljena. Nanovo su se umiješala zvona u Te Deum sesta-

ra, dok je sestra Benedikta, ležeći pred oltarom u obliku križa dovršavala svoju žrtvu posvećenja. Nakon klanjanja slijedila je sv. Misa, pod kojom je prva primila tijelo Gospodinovo nova vjerenica Božja. Nakon svetkovine žrtvovanja morala se prepustiti veselju svojih sestara.

Prije nekoliko mjeseci pridošla je u mali novicijat mlada djevojka iz Kölna. Začuđenih očiju promatrala je sestru Benediktu i događaje prilikom njene svadbe.

S povjerljivošću kakva djeteta približila se sada velikoj sestri, te upitala: »Kako se sada osjećate?« Sestra Benedikta je odgovorila: »Kako vjerenica Jaganjca«. Taj odgovor neizbrisivo se usjekao i u tu mladu dušu.

»Srdačno zahvaljujem na pažnji prilikom mog — umjetnici, koja ju je za dan polaganja zavjeta razveselila fotografijom ćilima, koji je sama tkala:

»Srdačno se zahvaljujem na pažnji prilikom mog polaganja zavjeta te na poslanoj fotografiji. Unatoč mnogim razlozima radi kojih mislite, da se morate obazirati na moje mišljenje, moram Vam reći, da je moje mišljenje sasvim nestručno. Ja niti sam umjetnik, a niti poznavalac umjetnosti, pa čak ni u uobičajenom smislu — ljubitelj umjetnosti. Svakako da sam štošta lijepog vidjela i ima radova, koje zbilja volim. Međutim, uvijek sam bila i suviše zaokupljena drugim stvarima a da bih mogla studirati umjetnost »ex professo«. Zato, ako i nešto kažem o Vašem ćilimu, to činim samo stoga, da bih ispunila Vašu želju.

U biti je to doista Pieta-predvečerje Velikog petka na križu. Bol Majke Božje je velika poput mora, ona je utonula u nju, ali to je potpuno istkana bol, ona čvrsto polaže ruku na srce da ne pukne. Klonula brada Spasitelja gotovo zastrašujuće ukazuje na stvarnu smrt. Ali je glava, koja kao da tješi, okrenuta prema

majci: a križ je sasvim osvjetljen: »lignum Crucis« pretvorio se u »lumen Christi«.

Kada budete došli ovamo, morat ćete mi još reći, koje boje tu još dolaze. Za uzvrat ću Vam pričati o svom lijepom Uskrsnom jutru i o svemu ostalom što Vas zanima o karmelu.

Radujem se s Vama što ste ove zime tako nešto završili. Veseli me također i Vaša nova djelatnost. Svakako je to nešto što odgovara Vašoj prirodi, i mislim, da će Vam upravo to mnoge stvari razjasniti. O svemu ostalom usmeno.

Vaša vjerna sestra Benedikta od Križa.«

Jedna studentica, koja je nakon nekoliko dana posjetila sestru Benediktu piše: »Nezaboravno mi je ostao u sjećanju njen blistavi i osobito mladenački izgled na dan polaganja zavjeta. Kao da je bila dvadeset godina mlađa i ganula me njezina sreća. Mora da je primila velike milosti od Gospodina — kao sveci.

Spomenula bih i to što mi je rekla dok je s vijencem i velom sjedila meni nasuprot. U tijeku razgovora, rekla sam da će ovdje u karmelu sigurno biti dobro skrivena kao idovka. Na to je brzo reekla: »O nikako to ne vjerujem. Sigurno će me još izvesti odavde. U svakom slučaju ne smijem s tim računati, da će me ovdje ostaviti na miru.«

Jasno joj je da mora trpjeti za svoj narod da joj je dan nalog da mnoge dovede kući«.

Na želje pune blagoslova koje joj je uputila Ruth Kantorowitz odgovorila je s nekoliko mirtinih grančica iz svog vijenca koje joj je poslala za uspomenu.

RADOSTI I PATNJE KRISTOVE ZARUČNICE

Dosta vremena nakon polaganja zavjeta smatrala je sestra Benedikta ispravnim da svojoj dragoj majci javi gotovu činjenicu. Uporna majčina šutnja nije ju sprečavala, da joj i nadalje šalje pisma svakog tjedna, a ni njena učiteljica nije propustila, da također doda nekoliko prijateljskih redaka.

Tko je mogao shvatiti majčino srce? I tko bi mogao opisati veselje sestre Benedikte, kada je jednog dana u Rozinom pismu našla i pozdrav od majke. Još više se međutim čudila kad joj je Roza pisala, kako se stara žena jednog lijepog jesenjeg dana posve sama uputila ne rekavši ništa svojim kćerima, da posjeti novi karmel u Breslavu-Pawelwitzu. Da li je htjela nešto vidjeti i čuti o načinu života, koji je prihvatilo njeno ljubljeno dijete? U svakom slučaju je od toga vremena svako pismo donijelo nekoliko redaka i o majci a jednog lijepog dana dapače majčin pozdrav sestri Tereziji, koji od tog vremena više nikada nije izostao. To je bila utjeha sestri Benedikti koja je postojano nosila tu brigu, ali ju je svojom prijaznošću nastojala prikriti.

Jedna dama koja ju je dobro poznavala pisala je

u ono vrijeme: »Kasnije sam češće posjećivala sestru Benediktu u karmelu i mogla sam vidjeti, kako je sretna i zadovoljna, sretnija i veselija nego što je bila u svijetu.«

Ruth Kantorowitz koja ju je još jednom posjetila zbog nekih važnih razgovora, u svibnju, pripremala se za sv. Krizmu. U tome je sestra Benedikta također aktivno sudjelovala, time što je iz svojih duhovnih knjiga izabrala ono, što je njoj odgovaralo i poslala joj. »Možda bi Vam gosp. P. Joppen (koji ju je krstio) za pripravu na sv. Krizmu posudio bar na nekoliko dana ‚Crkvenu godinu' od Meschlera. U njoj su lijepa duhovna razmatranja o sv. Duhu. Što se tiče same Krizme htjela bih Vam napomenuti, da se pri tom također bira novo ime. Ne biste li možda htjeli ono, koje ste kod krštenja propustili — Marija?« Uvijek je slava Božja i posvećenje duša bilo ono, što je usmjeravalo njenu djelatnost. Tako je i u tom pismu još dodala: »Anni mi je pisala, kako bi željela, da se ujesen kod kuće oporavi. Tada bi morali nenapadno razgovarati s njom nasamo. Kod nje ćete naići na sasvim drukčije zaključivanje nego kod Ilse. Ja mislim, da ona gladuje za religioznim poticajima. Rado bih joj poneki put pisala, ali nemam vremena (21. VI. 1935.).

Početak 1936. godine donio je Kölnskom karmelu jednu izmjenu. Majka Josepha tražila je oslobođenje od svoje dužnosti priorice koju je vršila upravo 12 godina. 8. siječnja održani su izbori za novu glavaricu. Dužnost priorice preuzela je dotadašnja zamjenica priorice sestra Terezija Renata, a zamjenicom je postala sestra Alojzija od Presv. Sakramenta. Majka Josepha preuzela je brigu za novicijat, a time i za sestru Benediktu. Sestri Benedikti ta izmjena ništa nije značila, jer je ona obje pretpostavljene jednako ljubila. 16. siječnja navršila je majka Josepha svoju 60-tu godinu i taj se dan u karmelu proslavio kao mala obiteljska svečanost.

U međuvremenu je sestra Benedikta pripala sta-

rijim novakinjama. Njezine dvije prethodnice su nakon položenih vječnih zavjeta, prešle u konvent. Tri novakinje i jedna kopostulantica povjerene su brizi sestre Benedikte. Ona im je svojim tankoćutnim razumijevanjem olakšala prve korake na Karmelsko brdo. Nije rijetkost, da se duša, koja snažnim poletom pobjegne iz svijeta, izmučena tim naporom, nakon što prekorači »mala vrata« osjeća sasvim skrhana. Osjeća u svojoj nutrini kao neku iskidanost od boli, o kojoj je pisala mala Terezija od Isusa:

»Pitala sam se, ne moram li tako umrijeti? Ah, kakav trenutak! Kakva smrtna opasnost! Čovjek to mora proživjeti da bi shvatio.« — Ove su patnje u stanju dovesti svaku postojanost duše koja se osjeća kao u kakvoj pustinji, u iskušenje. Ne liči li poneka pripravnica (postulantica) u početku na bolesnika koji se oporavlja poslije bolesti, koji je utekao, ako ne baš smrti, a ono naporu života koji ga je izjedao. Takvo hrabro dijete, rastrgalo je mreže i oslobodilo se svih okova, a sada stoji ovdje prazno i umorno, a u njegovim rukama koje je još jučer ispunjavalo bogatstvo svijeta, ostalo je još samo toliko snage, da se sklope i pruže prema Gospodinu, koji je jakost svih slabih. Svakako je zadatak voditeljice novakinja, da ih vodi čvrsto na putu samozataje, ali kolike li pomoći i utjehe su te mlade duše, još neiskusne u duhovnom životu, ali pune energije i želje da rastu u kreposti, našle u savjetima i primjeru svoje uzorne sunovakinje«.

Na njoj se jasno očitovalo da je u Bogu našla smirenje i sreću, da su joj se srce i pravila stopili u jedinstvo i da bi se također u njena usta mogla staviti riječ male Terezije. »Ja sam se u nutrini bavila samo time, da se što više sjedinim s Bogom znajući, da će mi se sve ostalo k tome dodati.« — Sestri Benedikti predstavljalo bi pravo veselje, kada bi mogla drugima pomoći u postizanju te sreće, što joj je Bog tako nezasluženo udijelio. Tako se zauzilama i za Ruth Kantorowitz u vezi s njenim primanjem u samostan:

»Budite draga gospođice Ruth uvijek veseli i čvrsto uvjerni, da je Bog već potpuno zauzet oko gradnje gnijezda za Vas. Ne vjerujem, da će to biti kod sestara sv. Franje. Čini mi se da je prekinuta nit vaše unutarnje sklonosti. Možda baš ono, što vas je k njima toliko privlačilo, sada više ne nailazi na odgovarajuće tlo, kao prije nekoliko mjeseci, jer u Vama lično, mnogo toga se promijenilo. Dobro je, ako razvoju ostavite potrebno vrijeme. Ipak je Vaša odluka o dolasku u Köln zastalno postala čvrsta! Neka je blagoslovljena od Boga, vjerujem da će za vas biti od koristi, ako budete živjeli u pravoj katoličkoj sredini. Sigurno je, da ćete ovdje teško naći zaposlenje. Unatoč tome, vjerujem, da će Vam gospođe iz Društva žena ponekad dodijeliti prigodne poslove. To bi donijelo i nešto prihoda, tako da se ušteđevina ne bi tako brzo iscrpla. Ako ste u posljednje vrijeme bili kod Gordonovih, mogli ste čuti, da se opet revno bavim filozofskim radom. Zbog toga imam jedva vremena da pišem. Molim zbog toga za strpljenje i obzir, ako možda dulje čekate na odgovor ili ako Vam samo malo pišem. Mojima izručite srdačne pozdrave a Vama sve dobro želi Vaša sestra Benedikta.«

Ruth bi bila rado stupila u Kölnski karmel, ali su poglavari odbili kandidaticu zbog nezgodnih političkih prilika. Ovaj događaj i poneko drugo iskustvo pogodilo je tišinu Kölnskog karmela kao val bijesne oluje. Sestra Benedikta već je bila svjesna posljedica koje su proizlazile iz rastućeg neprijateljstva prema Židovima. Već ranije slala je priloge za časopis »Kršćanska žena«. U prosinačkom broju 1935. trebala se opet pojaviti jedna od rasprava sv. Tome. Primila je korekturu ali ne i dokazni primjerak, da je rasprava i štampana. Prijatelji su htjeli ispitati razloge, zašto djelo nije objavljeno, ali sestra je Benedikta otkrila povezanost ovih događaja s drugima pišući: »Zahvaljujem Vam srdačno, ali Vas molim, da tamo više ne idete. Nakon što sam još jednu raspravu poslala u Aachen postalo mi je iznenada jasno, da se ni taj, a ni onaj prethodni rad, nikada neće po-

javiti. Sigurno su došli do zaključka, da moje suradništvo ugrožava časopis, samo do sada još nitko nije imao hrabrosti, da mi to napiše. Molim, nemojte se zbog toga uzrujavati. Već sam odavna spremna na mnogo gore«. U istom pismu nastavlja »Vašoj uskrsnoj želji odgovaram od srca rado. Radujem se svakog dana što uskrsno vrijeme tako dugo traje i da još uvijek, tako mnogo, primamo u sebe od njegovog neiscrpnog bogatstva. To je vrijeme u crkvenoj godini u kojoj smo najbliži nebu. Cvatuće drveće i prolistalo grmlje u našem vrtu su osim toga usko povezani s velikim milosnim danima samostanskog života« (19. IV. 1934.).

Nekoliko tjedana kasnije, prije Duhova, stigla je uznemirujuća vijest iz Beurona: gospođa Stein se razbolila. Sestra Benedikta uplašivši se onog najgoreg, rekla je: »Svoj 88. rođendan više neće doživjeti«. Zamolila je svoje susestre za njihovu molitvu. Da li se još uvijek nadala obraćenju svoje majke?

U Breslavu se sve poduzelo kako bi se ublažilo stanje bolesnice. Doista se gospođa Stein oporavila, te napisala posljednji pozdrav svojoj najmlađoj kćerki. Koncem lipnja opet joj se stanje pogoršalo i pokazalo se, da je bolest neizlječiva. Liječnik je utvrdio oteklinu na želucu, vjerojatno je bio rak. Mora da je sestra Benedikta u duši mnogo patila, ali se vanjštinom ništa nije promijenila. U jednom pismu nakon toga našli smo slijedeću riječ: »Ljetni mjeseci bili su teški za moju majku, za sve kod kuće, a i za mene«.

Prvog rujna završila je sestra Benedikta svoj veliki filozofski rad, koji je po želji provincijala započela neposredno nakon oblačenja. On je odobrio djelo, a sestra Benedikta ga je htjela dati u štampu. U međuvremenu je zdravstveno stanje njene majke postalo kritično. Bilo je 14. rujna, svetkovina Uzvišenja svetog Križa. Ovaj je dan od velikog značenja za Karmel. S njim započinje stroži post, sve do Uskrsnuća Gospodinova. Na taj dan se prema uputama svete

Terezije obnavljaju u čitavom redu sveti zavjeti, Sestra je Benedikta po treći put sudjelovala u tim svečanostima. Nakon toga rekla je jednoj povjerljivoj susestri: »Kada sam bila na redu da obnovim svoje zavjete, bila je moja majka pored mene. Osjetila sam jasno njenu blizinu«. Još istog dana stigao je telegram iz Breslava sa žalosnom viješću. Smrtni čas majke, bio je čas obnavljanja zavjeta sestre Benedikte. Ova okolnost značila je za setru Benediktu, koja je i u navali bola zadržala prisebnost, ublažujuću utjehu. Unatoč tome, nije se prepustila varci. U pismenim saučešćima, koja je primila, našla je često napomenu, da je gospođa Stein prije smrti prešla na katolicizam. Na to je sestra Benedikta odgovorila u jednom pismu 4. listopada 1934:

»Vijest o obraćenju moje majke je neosnovana glasina. Ne znam tko je to mogao izmisliti. Moja je majka do smrti ostala čvrsta u svojoj vjeri. Budući da je ustrajala u svojoj vjeri i u svom čvrstom pouzdanju u Boga od ranog djetinjstva do svoje 87. godine života, i vjera i pouzdanje bili su ono posljednje što ju je u smrtnoj borbi krijepilo, vjerujem sa sigurnošću, da je našla vrlo blagog Suca i da je sada moj najvjerniji zagovornik da i ja dođem do svog cilja«. Frida i Roza ostale su sada same. Po majčinoj volji trebale su da sačuvaju kuću kao prebivalište sestara i braće. Sestra Benedikta slutila je, da političke prilike neće to dozvoliti. Žarko je željela da govori sa svojom sestrom Rozom, isto kao što ova nije više mogla zatomiti čežnju za ponovnim sastankom. Čim su bili sređeni poslovi oko nasljeđa, spremila se Roza za put u Rheinland. 15. prosinca očekivali su je u Kölnu, kako bi doživjela Božić u karmelu, ali u međuvremenu tamo se zbilo nešto sasvim neočekivano.

Dogodilo se to 15. prosinca oko 19 sati. Karmel je bio obavijen zimskom tamom. Samo u jednoj prostoriji gorjelo je svjetlo i tko god se još poslije večere zadržao nekim poslom, nastojao je, da što prije stigne

u tu prostoriju, kako bi učestvovao u trenucima odmora. U prostoriji na I. katu sakupile su se novakinje oko svoje učiteljice zaokupljene istom zadaćom.

Majka potpriorica nije bila prisutna. Ona je održavala svoje desetdnevne duhovne vježbe, i upravo je išla polako od postaje do postaje moleći u tami križni put. Odjednom je začula tiho kašljucanje koje je uobičajeno kada se u karmelu za vrijeme stroge šutnje nekoga doziva. »Tko je to?« pitala je u tami. Nikakva odgovora. Međutim isti glas nešto bolniji začuo se ponovo, kako joj se činilo iz pravca stepenica. Začas je bila kod električnog prekidača. Zapalila je svjetlo. U podnožju stepenica ležala je na podu sestra Benedikta. Kako je tražila prekidač na krivoj strani vratiju, došla je preblizu stepenica te se srušila. S mukom je prenešena u ćeliju, a po tom je pozvan kućni liječnik. Dr. Eugen Hofman došao je smjesta. Pogledao je nogu, koja je izgleda bila prelomljena i predložio, da se pacijentica preveze u bolnicu sv. Trojstva, kako bi se slikao zglob. Nakon što je pristigla dozvola za napuštanje klauzure, to su i učinili. U karmelu su žalili, što Roza kada stigne drugoga dana, neće naći svoju sestru. Iznenada se međutim pojavila misao: »Nije li mnogo bolje i ljepše, što će Roza moći posjetiti, bolesnicu umjesto da s njom razgovara iza dvostrukih rešetaka?«

Još iste večeri dr. Gruter javio je rezultat pregleda: lijeva noga i lijeva ruka bile su slomljene.

Slijedećeg dana u Köln je pristigla Roza Stein. Ona je ličila na sestru Benediktu svojim još uvijek lijepim crtama lica, ali još više mirnim pogledom nježnih očiju i odmjerenošću u govoru i držanju. Danomice je pohađala svoju sestru te slušala njene pouke. Ovaj posljednji tjedan pred Božić trebao je biti ujedno posljednja priprava za dan njenog krštenja. Za taj čin je bio predviđen Badnjak. Gospodin prelat von Aaachen trebao je podijeliti sakramenat ponovnog rođenja u lijepoj crkvi Hohenlind. Heinrich

Spaemann, kiparica Hildegard Domizlaff i gđa Hantelmann sami obraćenici, preuzeli su sve vanjske brige. Sve je bilo spremno, osim bijele haljine za buduću kršćanku. Konačno su riješili i to, sjetivši se redovničkog ogrtača sestre Benedikte, što je Rozu učinilo presretnom. 24. prosinca je noga sestre Benedikte bila toliko izliječena, da je bolesnica otpuštena iz bolnice. Također je i ruka bila izliječena. Gospodin Hofmann ponudio se da je odveze u Lindenthal, kako bi mogla prisustvovati krštenju svoje ljubljene sestre. To se dogodilo oko 16 sati. Nekoliko sati iza toga primila je Roza Stein, na Ponoćki, prvi put Tijelo Gospodinovo. Nitko nije znao za tu svečanost. Samo okićena krsna svijeća, koja je gorjela kao nijemi svjedok na jaslama Novorođenoga Spasitelja izazivala je čuđenje vjernika.

Sestra Benedikta posvetila je svojoj sestri za tu svetkovinu njenog preporoda vodom i Duhom Svetim ove retke, o kojima sama Roza govori:

Sveta noć
Za sjećanje na 24. XII. 1936.
Moj Gospodine i Bože!

Vodio si me dugim i tamnim putem,
Kamenitim i tvrdim,
Često su mi htjele snage otkazati,
Gotovo sam pomislila, da nikada neću ugledati svjetlo.
Ipak, kada se u dubokoj boli moje srce ukočilo,
Tada se pojavila jasna blaga zvijezda.
Vodila me vjerno — slijedila sam je —
Najprije oklijevajući, zatim sve sigurnije.
Tako sam konačno dospjela do vratiju Crkve.
Otvorila su se — zamolila sam ulaz —
Iz ustiju Tvoga svećenika pozdravila me je riječ
blagoslova.
U nutrinu redala se zvijezda za zvijezdom.
Crveno zažarene zvijezde — pokazuju mi put do Tebe.
Vode me naprijed.
Tajnu, koju sam morala duboko skrivati,

Sada sam smjela glasno objaviti.
Ja vjerujem, ja spoznajem!
Svećenik me otpratio do oltara, nagnula sam čelo.
Sveta voda potekla je niz glavu.
Da li je moguće Gospode, da se preporodi onaj
tko je već polovinu života prekoračio?
Ti si rekao i meni je postala stvarnost.
Teret dugoga života pao mi je s ramena.
Uspravna, primila sam bijeli ogrtač,
Koji su mi položili na ramena,
Svijetlu sliku čistoće.
U ruci sam nosila svijeću
njen plamen navješćuje da se u meni žari Tvoj
sveti život.
Moje se srce pretvorilo u jasle
Koje tebe čekaju.
Ne dugo!
Marija, Tvoja i moja majka
dala mi je svoje ime.
Oko ponoći položila je svoje Novorođenče,
Meni u srce.
O, nijedno ljudsko srce ne može da shvati
što pripravljaš onima koji te ljube.
Sada te imam i nikada te neću napustiti.
Gdje god me vodi put života, ti si kod mene.
Ništa me od tvoje ljubavi ne može rastaviti.

Kako blaženu svetkovinu je darovao Bog obim sestrama! Tek dan prije Silvestrova otputovala je sretna kršćanka natrag u Breslau gdje je na Duhove 1937. primila sakramenat sv. Krizme.

Osvrćući se na to piše sestra Benedikta:

»Roza i dalje živi u miru sa obitelji, u duši naravno vrlo usamljeno. Ona je na to upućena da duhovno bude čvrsto vezana uz one, koji su prostorno vrlo udaljeni od nje. Nutarnje izdvajanje iz najbliže okoline ju je vrlo teško pogađalo. Lijepo je, što sva snaga i radost proizlazi iz učestvovanja u crkvenom životu. Srcem je uvijek vezana uz nas. Mi također

činimo sve što možemo, kako bismo joj sačuvali svijest zajedničke pripadnosti.

Kada nas je posjetila, bila je primljena kao član naše obitelji. To joj je godilo. Već i zbog toga, što su Židovi vani vrlo zaplašeni te nikada ne znaju s kim još uopće mogu saobraćati (7. V. 1937). Također se i za Ruth Kantorowitz otežao boravak u Kölnu. Ona se ipak nije prestala nadati da će biti primljena u neki inozemni karmel. Zbog toga se sestra Benedikta obratila u karmel u Maastricht u Holandiji. Tamo su bili spremni da prime postulanticu. Tako je Ruth napustila Njemačku i pošla početkom 1937. u Maastricht.

ZNANOST I SLUŽBA LJUBAVI

Još prije završetka 1936. završila je sestra Benedikta svoje životno djelo, obradu opširne filozofske studije »Moć i čin« (1931). Nastao je podebeo rukopis od 1368 listova. Djelo, koje je na temelju organskog stapanja fenomenološkog načina promatranja i tomisičke nauke o biću, predstavljalo vrlo važan doprinos modernom filozofskom pitanju na području ontologije. Nazvala ga je »Konačno i vječno biće, pregled filozofije perennis.«

Pod filozofijom perennis nije podrazumijevala školski sistem već nesmireno istraživanje ljudskog duha, istraživanje istinskog bitka. Ona sama piše o nastanku knjige:

»Ovu je knjigu napisala osoba koja uči za one, koji uče s njom. Spisateljica se nalazila u onim godinama života u kojima se drugi usuđuju nazvati sebe učiteljima, prisiljena da svoj put započne od početka. Obrazovana je u školi Edmunda Husserla i napisala je niz radova prema fenomenološkoj metodi. Ove su se rasprave pojavile i u Husserlovom godišnjaku, te je tako njeno ime postalo poznato, baš u vrijeme kada je prestala sa filozofskim radom i kad je najmanje mislila na javno djelovanje. Našla je put Kristu i k

njegovoj Crkvi i počela svim bićem nastojati da iz toga izvuče praktične zaključke. Kao predavač zavoda za odgoj nastavnica pod vodstvom dominikanki smjela se udomaćiti u pravom katoličkom svijetu. Pri tome se morala ubrzo pojaviti želja da se upozna i sa duhovnim temiljima ovoga svijeta. Bilo je gotovo samo po sebi razumljivo da posegne za zabilješkama sv. Tome Akvinskog. Prijevod »Quaestiones de veritate« prokrčio je njezin povratak filozofskom radu. Sv. Toma naišao je na učenicu punu strahopočitanja i volje, ali njezin razum nije bio tabula rasa, već je bio vrlo čvrstog kova, koji se nije mogao zatajiti.

Oba filozofska svijeta koja su se srela, tražila su razjašnjenje. Prvi izraz toga zahtjeva bio je mali prilog Husserlovom jubilarnom spisu: »Husserlova fenomenologija i filozofija sv. Tome Akvinskog« pisan još za vrijeme rada na »Istraživanju istine«. Kada je prijevod bio završen i u tisku, prihvatila se jednog novog pokušaja objašnjavanja, ovog put na širokoj stvarnoj osnovi. 1931. nastao je koncept. U centru je bilo razlaganje pojma čina i potencije: prema tome je djelo i bilo nazvano. Iako vrlo iscrpljena, smatrala je nužnim da dovrši ovaj rad, mada je morala ponekad prekidati u korist drugih radova, koji su se ticali njena zvanja.

Nakon što je spisateljica stupila u red bosonogih karmelićanki, primila je prošle godine nalog od svojih poglavara, da stari koncept priredi za tisak. Nastalo je nešto posve novo. Od staroga je ostalo samo nekoliko listova. (Početak prvog dijela: Polazak od učenja o činu i potenciji, zadržan je samo kao ishod. U centru je pitanje bića. Razjasnila je razlike između tomističkog i fenomenološkog načina mišljena u stvarnoj obradi toga pitanja). I kako oba pravca tragaju za smislom bivstvovanja nastojanjem oko stapanja srednjovjekovnog filozofiranja sa suvremenim filozofiranjem nije samo njezina želja, već vodeći zahtjev koji vlada u filozofskom životu koji mnogi osjećaju kao unutarnju nužnost, te je zato držala mogućim,

da bi njen pokušaj mogao pomoći drugima kolikogod bio nepotpun.

Uskoro nakon toga posjetio ju je Alexandar Koyre, profesor na Sorboni, sa svojom suprugom na putu u Pariz. Malo se upoznao s djelom koje je kasnije i pročitao, kao i profesor Dempf iz Bonna. Oba su učenjaka bila istinski zadivljena time djelom sestre Benedikte. Preostalo je da se još samo nađe izdavač, a taj je pothvat bio prilično težak. Kamo god se sestra Benedikta u Njemačkoj, Austriji pa i Švicarskoj obratila, svagdje su iz b:lo kakvog razloga odbijali tiskanje djela. Samo se izdavačka kuća iz Breslava (Borgmeyer u čijoj se nakladi pojavio također prijevod sv. Tome, izjasnila spremna da to poduzme. Sestra Benedikta se pouzdala u vještinu toga izdavača, misleći da mu je vjerojatno poznat neki način, na koji će to izvesti, te je 22. lipnja 1937. zaključila s njim ugovor. Prvi je svezak već bio gotov, kada joj je izdavačko poduzeće javilo po jednom povjereniku da se djelo ne smije pojaviti u javnosti pod njenim imenom, već pod imenom koje druge sestre, člana književnog društva. Na takav prijedlog nije mogla pristati niti sestra Benedikta a niti sestra koju su imali u izgledu. Na to je izdavač (Borgmeyer) stjecajem okolnost)i bio prisiljen, da rukopis vrati i konačno obustavi tisak. Sestra Benedikta je pokušala predložiti izdavaču, da to pošalje u Holandiju, kako bi se djelo tamo tiskalo. Međutim, ni taj plan nije bio izvodiv.

1937. godina bila je za Kölnski karmel godina milosti. Bila je to 300 godišnjica postojanja.

Taj jubilej se trebao svečano proslaviti, a pri tom su bile zauzete sve snage konventa i novicijata. Također je u tom radu učestvovala i sestra Benedikta, koja je još prvih tjedana po Novoj godini hodala oslonjena o štap, a sada se opet mogla slobodno kretati i prema svojim snagama je pomagala u pripremama. Za jubilarnu je knjigu trebalo napisati

povijest karmela kroz 300 godina, uključivši i 12 osnivanja tokom vremena. Sestra Benedikta je pri tome bila od velike koristi priorici u otkrivanju povjesnih izvora i pronalaženju potrebnih dokumenata.

Preuzela je na sebe da nakon završenih rukopisa, još neoblikovano djelo rasporedi u poglavlja i odlomke i pobrine se za utvrđivanje literarnih izvora i podataka. Prigodom predstojećeg jubileja došla je po prvi put sestra Benedikta u dopisivačku vezu sa karmelom u Echtu. U vrijeme borbi protiv političke premoći papinstva (Kultur-Kampf) kölnske su karmelićanke ne samo sebe, nego i sve vrednote i uspomene, koje su posjedovale još iz prvobitnog samosta-
Ruth je željela da Vam to javim.
na (Marija od mira) prebacile u Echt u Holandiju. Velikodušna časna majka iz Echta prepustila im je umjetničke slike i kronike na kopiranje, a sestra Benedikta pomagala je svojim hitrim perom kao korespondentica ili prepisivač, već prema potrebi.

Dok se jubilej lijepo slavio iz daleka je prijetila velika oluja koja je trebala da uništi tolike samostane. Sestra Benedikta pisala je iz karmela: »Do sada još živimo u miru, nesmetano iza samostanskog zida. Međutim sudbina naših španjolskih sestara govori nam na što moramo biti spremni. Ako se u većoj blizini odigraju tako duboki politički prevrati, bit će to korisna opomena. Svoj jubilej smo slavile od 30. rujna do 30. listopada: milosna slika Gospe od mira bila je naš najčasniji gost. Bila je izložena na prekrasno okićenom oltaru. Svakog jutra održana je pred njom pontifikalna Misa, svečana Misa, a zatim još mnogo svetih Misa sa tri propovijedi dnevno i uz prisustvo mnogih ljudi. Moramo biti zahvalni, da je tako nešto još uvijek moguće« (15. X. 1937).

U međuvremenu iz Maastrichta nisu stizale dobre vijesti. Ruthi se tamo sviđalo, ali je njeno oblačenje bilo odgođeno za dva mjeseca, jer nisu mogli odlučiti o njenim odlikama. 18. VIII. 1937. pisala je sestra

Benedikta jednoj njihovoj zajedničkoj prijateljici: »Danas mi je, u velikoj žalosti, pisala majka Magdalena, učiteljica novakinja iz Maastrichta. Nisu uspjeli da dobiju većinu glasova za primanje Ruthe u novicijat. Ona sama i teško bolesna majka priorica vrlo su žalosne zbog toga. Ali one ne mogu promijeniti odluku.

Prije dužeg vremena, kada je saznala, da su joj loši izgledi, pomislila je na to da se Vama obrati. Tada sam joj savjetovala da pričeka do odluke. Sada biste međutim bili vrlo potrebni, ako biste se mogli za nekoliko dana osloboditi. Možete pomisliti kako je ona tamo prijeko bespomoćna. Majka Magdalena je pisala, da bi u slučaju, da Vi dođete, mogle obje ostati još neko vrijeme. Prvo se mora razjasniti što Ruth želi da sada poduzme. Ja bih se trebala raspitati o mogućnosti njena povratka u Njemačku. To ću i učiniti a tada ću pisati u Maastrich. Ako otputujete, sigurno ćete prolaziti kroz Köln, pa bismo se mogle još nešto i dogovoriti.

U Kristu Vaša sestra T. B. od Križa

Pismene je radove sestra Benedikta · vrlo rado usmjeravala u apostolskom duhu. Njena ljubav prema bližnjemu nije se međutim zadovoljavala tim lakim djelima. Ona bi se rado vježbala u izravnoj pomoći drugima. Tako se ponudila, da njeguje svoju susestru oboljelu od raka, i bila je presretna, kada joj je nadostojnica dozvolila, iako samo na nekoliko mjeseci, to djelo ljubavi. U decembru 1937. povjerena joj je služba, vrlo važna i odgovorna, koju je do tada vršila majka zamjenica priorice. Zadatak se sastojao u tome da se brine za potrebe sestara, da naručuje kupovinu i prenosi naloge sestri vratarici, kao i to da se pobrine za najavu gostiju i pazi na njihovo posluživanje. Sve je išlo preko njenih ruku. Služba je iziskivala mnogo takta, opreznosti i naročito uljudnosti, kako je sveta Majka isticala u svojim odredbama. Sestra Benedikta je u svemu bila vjerna i pouzdana. S ljubavlju se obraćala i objema mladim djevojkama, koje

su tada, prije nego što su uvedene vratarice u karmelu, svršavale sve vanjske poslove u karmelu i pri tome joj bile vrlo privržene.

O opravdanim brigama Ruth Kantorowitz svjedoči slijedeće pismo pisano istoj Editinoj prijateljici 4. prosinca:

»Zapravo sam Vam htjela pisati još prije Adventa, ali je tada stigla usmena vijest od Ruthe, da Vas obavijestim o mnogim stvarima, svakako tek onda, kada primim nove upute. Nakon toga stiglo je pismo koje je nagovještavalo da bi bilo bolje, da Vas ni o čemu ne izvjestim. Ali sada vam moram napisati, kako ja to tumačim. Još Vas uvijek smatram za stvorenje, koje će moći najviše pomoći. Vi znate da napušta Karmel i prelazi uršulinkama u Venle. Sestre iz Maastrichta plaćat će joj hranu, sve dok si ne nađe neko mjesto. Ja sam joj ponovno savjetovala da se pobrine za posao, te da nauči holandski, kako bi joj bilo lakše. Kao odgovor, stizala su dokazivanja, kako sve to nije moguće među ostalim i zbog toga što ima samo takvih mogućnosti zaposlenja koja joj ne odgovaraju. Imam utisak da Ruth želi pričekati, ne bi li je ipak primio neki karmel. Za Novu godinu htjela bi se još jednom kandidirati s preporukom majke Magdalene. Ona se toliko vezala za majku Magdalenu i na način života u karmelu, da sumnjam da bi joj odgovarao bilo koji drugi red. Mislim da bi joj netko morao pomoći, kako bi se ponovo snašla u svijetu. U posljednjem pismu pisala sam joj, da bi i kao postulantica imala mnogo više izgleda ako se osamostali, nego u ovoj situaciji, koja pobuđuje pomisao, da ona traži samo sklonište.

Međutim ne može se očekivati da se plašljivi zečić ponaša kao lav. Možda bi Vam sada bilo moguće da odete k njoj. Vjerujem da će u Venlu biti jednostavnije što se tog tiče, nego u Maastrichtu. Advent je pa neću pisati više od ovog najpotrebnijeg. Sada još samo srdačan pozdrav u ovo sveto vrijeme. U vjernom sjećanju vaša sestra Terezija Benedikta od Križa.

Ruthina prijateljica bila je spremna da je posjeti preko Nove godine u Venlu kod Uršulinki, ali je Ruth još prije Božića pisala da ne želi posjeta. Opet je sestra Benedikta pokušala da posreduje (21. I. 1933).

»Kada sam 23. XII. primila list, bila sam vrlo žalosna zbog nesretnog zečića, koji se brani od tako potrebne pomoći. Danas sam primila novi poziv za pomoć, jer su u Maastrichtu zaključili da samo još tri mjeseca za nju plaćaju. Tada već treba da ima posao. Nadam se, da vam je sada moguće poduzeti taj put. Tada ću Vam usmeno reći sve što znam. Za njeno zvanje se ne zabrinjavam. Imam čvrsto povjerenje u to, da ćete bez oklijevanja učiniti sve što Bog od Vas traži. To je ono 'unum necesarium'«.

U CRNOM VELU

Proljeće 1938. donijelo je sestri Benedikti dva velika blagdana: Vječne zavjete i »blagdan vela«, a time ujedno završetak redovničkog odgoja. Vječni zavjeti polažu se istog dana, na koji su se prije tri godine polagali privremeni zavjeti. To je bilo 21. travnja ove godine na Veliki četvrtak. Desetodnevnim duhovnim vježbama pripremala se za konačno i stalno predanje Isusu. Osobito se iskreno sjećala svog 80-godišnjeg dragog »učitelja« koji je u posljednje vrijeme bio boležljiv, te je s jasnom sviješću i pun mira gledao u susret smrti. Sestra Adelgunis Jaegerschmidt O.S.B., koja ga je zajedno sa gđom Husserel dvorila, izvještavala je sestru Benediktu o stanju bolesnika. Tada je došao i 21. travnja dan vječnog vezivanja s Kristom, za sestru Benediktu, a za Edmunda Husserla dan blaženog odlaska u domovinu.

Sestra Adelgundis je nakon nekoliko dana poslala opširne izvještaje o gotovo ekstatično preobraženom umiranju poštovanog učitelja, kojega je sestra Benedikta sačuvala u sjećanju kao dragocjenu uspomenu do konca svog života. Sva ražaljena pisala je profesoru Vierneiselu 6. svibnja 1938 »Da li pišu tamošnje novine o Husserlovoj smrti? Danas sam pri-

mila kratku zastrašujuću bilješku iz Hamburškog lista. To se ne može odnositi na učitelja. Bio je od svega zemaljskog oslobođen, kada je umirao. Ali svijetu, koji ostaje iza njega trebalo bi upraviti snažnu riječ poput one Goetheove o Hansu Sacshu.

Dragi učitelj! Ne može li se njegovo mirno napuštanje svijeta pripisati neprekidnim molitvama njegove zahvalne učenice? U velikom tjednu, koji je bio velika priprava za polaganje svetih zavjeta za Uskrs, približavala se smrt starom filozofu. Na veliki četvrtak, zapitao je sestru, koja ga je dvorila: »Da li je zaista moguće, dobro i lako umrijeti?« Ona je odvratila: »Da u dubokom spokoju!«

»Ali kako?« »Po milosti našeg Gospodina Isusa Krista«. Sestra je započela psalam: »Gospodin je moj Pastir, ništa mi neće nedostajati...«. Na mjestu »pa i kada budem lutao smrtnim sjenama, neću se bojati, jer si ti sa mnom« prekinuo je Husserl: »Da, tako je, volio bih da je sa mnom, ali ja nažalost ne osjećam Njegovu blizinu.« Tada je šapnuo: »Molite za mene!« Slijedećeg dana rekla je njegova supruga: »Danas je Veliki petak.« »Kako divan dan« odvratio je »Veliki petak! »Krist nam je sve oprostio.« Navečer se požalio što još uvijek živi. Sestra je govorila o Kristovoj smrti na Križu, da bi ga ohrabrila. »Bog je dobar« zaključila je. »Da« Bog je dobar, upao je u riječ on, »ali to, je neshvatljivo i predstavlja veliki ispit za mene...«. Nije završio rečenicu. Nakon nekog vremena opet je počeo »to je kao da se dvije sile neprestano traže, sjedine se, a tada se ponovo traže...« Sestra je pokušala da poveže tijek njegovih misli: »da, u Isusu se sjedinjuje nebo i zemlja, po Kristu silazi Bog među ljude«. Bolesnik je potvrdio: »Da, tako je« tada je malo mirovao. Iznenada je naglim pokretima pokušao da odsrtani neke zastrašujuće prizore. Upitan, što vidi, rekao je: »Svjetlo i tamu, a tada opet svjetlo«. — Zapao je u neku vrstu nesvjestice, koja ga je držala nekoliko dana. Iznedana se okrenuo svojoj njegovateljici,: »Vidio sam nešto predivno! Brzo pišite.« Ka-

da se ona brzo vratila sa notesom, Husserl je bio mrtav. Sestra je Benedikta još uvijek kao novakinja nosila bijeli veo, posljednji pečat nedostajao je novoj vjerenici Božjoj. Na javnoj svečanosti trebala je primiti crni veo, kao simbol žrtve kojoj je konačno određena, posvećena. Nedjelja Dobrog Pastira 1. svibnja, bio je za to predviđen dan. U 9 sati sakupili su se prijatelji sestre Benedikte u samostanskoj crkvi. Pred širom otvorenim rešetkama korak klečala je vjerenica da bi mogla pratiti svečanu službu i propovijed. Tada su posvetili veo, položen na skupocjenoj školjki sa vijencem od bijelih ruža na stolu.

Za to vrijeme sestre su pjevale »Amo Christum, Krista ljubim u čiju odaju sam stupila. Njegova je majka djevica. Njegov otac ne poznaje žene. Njegove orgulje pjevaju mi milozvučnim skladom svojih zvukova. Kada ga ljubim, nevina sam; kada ga dodirujem, čista sam; kada ga primam djevica sam. Svojim me prstenom vezuje uza se i resi me neprocjenjivim nakitom.«

Tada je k rešetkama pristupio biskup, obraćajući se zaručnici: »Dođi zaručnice Kristova, primi krunu, koju ti je Gospodin predvidio za sve vijeke.« Slijedio je kratak predah. Tada se sestra Benedikta podigla, da bi pred svima položila svjedočanstvo svoga predanja ‚Suscipe me, Domine' — uzmi me Gospodine, prema svom obećanju i nemoj iznevjeriti moje čekanje.«
Sestra je Benedikta stupila prema otvorenim rešetkama i pognula glavu. Biskup ju je prekrio crnim velom, stavio joj vjenac i rekao: »Primi sv. veo, simbol sv. stida i strahopočitanja i ponesi ga pred sud našega Gospodina Isusa Krista, da bi dobila život vječni i živjela za sva vremena. Amen.« Zastrta crnim velom vratila se sestra Benedikta u središte kora pjevajući: »I on je svoj pečat stavio na moj obraz.«

Kao savladana, pala je na koljena dok su sestre dovršavale: »Da ne pripustim ni jednog ljubavnika,

osim njega.« Opet je sestra Benedikta, žrtva božanskog štovanja i ljubavi, ležala u obliku križa na zemlji dok su glasovi ljudi i zvona slavili nebo: »Te Deum laudamus.« Nakon posljednjeg blagoslova Crkve, podigla se mrtva za svijet, ali srca ispunjena savršenom radošću, koja kao triumfalan spjev izvire iz srca velikog predhodnika sv. Ivana od Križa: »Moja su nebesa, moja je zemlja. Moji su pravednici i moji grešnici. Moji su anđeli i moja je Majka Božja. Da, sva su stvorenja moja. Bog sam pripada meni i moj je Isus Krist i pripada meni! Za čim žudiš i što još tražiš dušo moja? Sve je tvoje i sve za Tebe, o nemoj me poniziti! Nemoj se zadržavati na mrvicama, koje padaju sa stola tvoga gospodara. Podigni se i veličaj Onoga, koji je tvoja slava, skloni se u Njemu i kliči od radosti. Želja tvog srca uslišana je« (sv. Ivan od Križa). S položenim vječnim zavjetima postala je sestra Benedikta zauvijek članica konventa. Sada je bila pripadnica kapitula, te je posjedovala aktivno i pasivno pravo glasa.

Inače ostala je ono što je bila: ponizna i razborita redovnica, koja je s najvećom revnošću ispunjavala svoje dužnosti i živjela samo za Boga i u Bogu.

Ništa joj nije bilo strašnije od izražavanja visokog poštovanja. Jednom je pisala nekoj poštovanoj dami: »Ne bih Vas htjela ražalostiti ali ja Vam ipak moram reći da me nešto u Vašem posljednjem pismu dirnulo: To je naglašavanje tobožnjeg nečuvenog rastojanja između nas dvije. Sama sebi bi izgledala poput kakvog farizeja, da prihvatim šuteći ova uvjeravanja, jer ja ne nalazim nikakvih objektivnih razloga za to. Niste jedina, kojoj naše rešetke ulijevaju strahopoštovanje. Međutim, te rešetke ne znače da je s one strane — u svijetu — sve loše, a s ove strane sve savršeno. Mi znamo, koliko ljudske bijede skriva odijelo, te je zato velika sramota za nas, ako nas netko hvali. Bog je preko svakog shvaćanja milosrdan i velikodušan, te se već i samo zbog toga isplati da mu se posvema predamo. Od mira njegove kuće, osjećate

nešto, tek kada ste ovdje a to ćemo vam od svega srca priuštiti. Ali nemojte bijednom čovjeku pripisati ono, što je dar Božji«. Vijesti o nečovječnom postupanju prema Židovma postale su brojnije. Sve češće dolazila je Heda Spiegel, supruga židovskog pravnika, svojoj kumi u govornicu da bi isplakala svoj strah i brige, te stvarala plan, kako bi možda sa svojim roditeljima izbjegla prijetećem krvavom progonu Židova.

Glasine o neizbježnom ratu, koji je izazvao Hitler, tištile su je i zbunjivale još više. Nepovrediva mirnoća sestre Benedikte, njeno čvrsto pouzdanje u Boga, bili su najjače uporište koje ju je držalo. Bilo je prirodno, što su se i kod sestre Benedikte pojavile misli o iseljenju, onda naime, kada je čula o strahotama, koje su se događale onima, koji su živjeli zajedno sa Židovima. Njena nadstojnica je međutim zabranila da o tom govori, kako ne bi prije vremena uznemirila plašljive duše. Na to je stigao odlučujući dan, konačnog Hitlerovog izbora. »Glasaj za vođu«, (Dem Führer dein Ja), bilo je ispisano po oglasima u Lindenthalu. Već kod posljednjih izbora dogodio se mali intermezo. Prema oglasima Židovi nisu smjeli učestvovati u izborima. Sestra Benedikta je trebala dakle da izostane, dok su sestre s odobrenjem nadbiskupske stolice odlazile na izbore, da najboljim snagama pripomognu pobjedi dobre stvari. Međutim navečer, po završetku izbora, pojavila su se dva gospodina u govornici. Utvrdili su da je dr. Stein jedina žena, koja nije zadovoljila svojoj izbornoj dužnosti. Mislili su da je to bilo zbog slabog zdravlja. Međutim, kako su posjedovali auto, bili su spremni da sestru odvezu i dovezu natrag. S tom viješću stigla je vratarica sestri Benedikti i priorici. Sestra Benedikta prvo nije htjela odati svoje porijeklo. Drugog razloga, koji bi je ometao, nije bilo«.

»Dakle«, objasnila je jednostavno, »ako gospoda polažu toliku važnost na izostanak moga glasa, mogu im učiniti po volji.« Smjesta je obula cipele i bila spre-

mna za izlazak.

Međutim, 10. IV. 1938. stvar je već izgledala ozbiljnija. Temeljita načela nacionalsocijalizma i Hitlerova državnog vodstva tako su se neprijateljski pokazala prema Bogu i Kristu, da i najbezazleniji Nijemac nije više dvoumio o cilju za kojim se teži. Istvoremeno se moć tiranina izopačila u brutalnu strahovladu pred kojom su svi drhtali. Tako je i u Kölnskom karmelu nastala nesigurnost, kako da se vladaju. Već je i tajna policija bez oklijevanja i sustezanja silom istjerivala masu redovnika iz njihovih samostana, ostavljajući ih bespomoćne na ulici. U karmelu se već dugo očekivala ista sudbina. Neće li i kod njih provaliti, ako su pri izborima upali vlastima u oči? Zbog toga je, prema dobrim savjetima, bilo neprihvatljivo, da se ne glasa. Većina je zastupala mišljenje, da je svejedno, da li se glasa sa »Da« ili sa »Ne«. Rezultati izbora su već ionako unaprijed predviđena stvar, te će u svakoj izbornoj jedinici biti izabran željeni broj nacista.

Međutim protiv toga mišljenja bila je sestra Benedikta. Ona, koja je bila tako blaga i popustljiva, sada se više nije mogla prepoznati. Neprestano je zaklinjala sestre, da ne glasaju za Hitlera, bez obzira, kakve će posljedice iz toga nastati za društvo i za pojedince. »On je Božji neprijatelj i uvući će Njemačku u propast.«

Zbunjenost je bila velika. Ali je još više porasla, kada je slijedećeg jutra na sam dan izbora u 8 sati prva grupa sestara htjela poći na biralište, bilo je odjednom najavljeno izaslanstvo biračkog vodstva. To se još nikada nije dogodilo i majka priorica nije propustila, a da ne izrazi otvoreno svoje zaprepaštenje toj gospodi. Oni su se izgovarali time, da im je poznato da kermelićake ne smiju napuštatu klauzuru pa zato hoće, da na taj način izađu sestrama u susret, da se glasanje vrši u samostanu. Nadstojnica je još jednom naglasila, da se radi o javnim izborima, od kojih sestre još ni jednom nisu odustale, kako bi sta-

novništvu dale dobar primjer, obavljajući javno svoju građansku dužnost. Protivljenje nije pomoglo, morale su se pokoriti. Glasanje je proteklo prema abecednom redu. Na koncu je predsjedajući objasnio: »Nisu još sve glasale. Ana Fitzek još manjka.« »Ona nije sposobna , glasio je kratak odgovor. »Zašto ne?«, »Ona je slaboumna.« Mala pauza, tada je došlo ono, čega su se bojali. »A dr. Edita Stein, ona također nije glasala.« »Ona nema biračko pravo glasa.« »Rođena 1891., dakle ima pravo!« Željeznom hladnoćom, slijedio je odgovor: »Ona je Židovka.« Gospoda su se zapanjila. Tada je jedan viknuo: »Dopišite, ona je Židovka.« Žurno su ustali i napustili karmel. Kada je sestra Benedikta sve to doznala, ponovo je pomislila na premještaj. Njezina prijateljica benediktinka bila je premještena iz Oberna u Namur i posjetila ju je na svom proputovanju kroz Köln na 20 minuta. 24. listopada došao je Editin brat Arno, da bi se od nje oprostio pred iseljenje u Ameriku. Također je dr. Spiegel sa svojom mladom ženom napustio domovinu i najprije se sklonio u London. Ova opraštanja od dragih i privrženih ljudi su je se dojmila. Najradije bi bila otišla u Palestinu, u karmel Betlehem. Međutim većina sestara nije još htjela da povjeruje u neophodnost rastanka. Život u karmelu odvijao se još u nesmetanom redu, kao što pokazuje jedno pismo sestre Benedikte upućeno Ruthinoj prijateljici:

»Kada je stiglo Vaše pismo od 29. rujna, bio je kod nas veliki praznik: trodnevnica sv. Male Terezije i jedna 60 godišnjica. Ubrzo nakon toga, svetkovina naše drage majke i imendan naše časne majke. Povrh svega toga hrpe korektura, jer će moja knjiga biti konačno tiskana. Zbog toga nisam mogla ranije da udovoljim Vašoj molbi.

1. kolovoza dobili smo jednu postulanticu, vrlo dobro dijete, no nažalost nije odgovarala toj službi, pa nas je u subotu napustila teška srca. Već dva tjedna imamo jednu drugu postmlanticu, koja je ostavila dobar utisak, ali bismo rado primile i jednu tre-

ću. Josephinino oblačenje bi trebalo biti u nedjelju Gaudete. Ona treba, da je za vrijeme novicijata u klauzuri, to međutim nije izvodljivo, dok vani ne ostanu dvije na koje bismo se mogle osloniti. Ruth je još uvijek djevojka za sve kod Uršulinki u Venlu. Različite nade, koje su iskrsavale, svaki bi puta propale u vodu. Nedavno je pitala za Vas. Uvijek je dobro djelo, kad joj pišete... ali puno bolje kad bi je opet mogli posjetiti.

Inače u karmelu vlada uobičajena jesenska prehlada. Dvije sestre već duže leže, zato druge imaju više posla. Ne možete zamisliti, kako je naš povučeni život aktivan. Jučer smo imali svoj dan razmatranja i doista smo ga sprovele u miru do nogu našeg Kralja. Na Svisvete ćemo se obje sjećati naših majki. Ta je pomisao za mene uvijek utješna. Uvjerena sam, da moja majka sada posjeduje veliku moć, da pripomogne svojoj djeci u ovoj velikoj nevolji.

Želim vam napredak u karmelu Božje volje.«

Volja Božja bila je i onda nad karmelom, kada su se vrata otvorila, a sestra Benedikta je izašla van, u svijet, na dalek put. Došli su događaji od 9. studenog i čas kucnuo. U tihom predgrađu Lindenthala donekle je doduše očuvan mir, ali vijesti o paljenju sinagoga o izgredima i pljački Židova, prodrle su također i u karmel, ispunjavajući svakoga užasom.

Sestra Benedikta kao da se ukočila od bola »To je sjena križa, koji pada na moj narod! O kad bi on to bar vidio! To je ispunjenje prokletstva, koji je moj narod zazvao na sebe. Kain mora biti prognan, ali jao onome tko ga se dotakne. Jao ako osveta Božja, za ovo što se danas događa sa Židovima, dođe na ovaj grad, na ovu zemlju«.

Strah da njena nazočnost može ugroziti zajednicu nije ih napuštao. Kako je njemačkim Židovima zemaljska vlada zabranila daljnji odlazak u Palestinu, pisa-

la je majka priorica u Echt u Holandiju, da je sestri Benedikti nužno potrebna promjena zraka. Dobre sestre, odmah su znale što riječ »promjena zraka« znači, te su je srdačno pozvale. Tako je ovaj Advent ispunjen pripravama za put i nabavkom potrebnih dokumenata. Za pasoš je također bila potrebna i fotografija, te je naručen fotograf da to učini. Stigao je jedno poslije podne, a sestra Benedikta koja nikad nije htjela napustiti klauzuru, prije nego je to bilo potrebno, stala je samo na vrata. Na sebi je imala svoj siromašni redovnički habit. Vidjevši suviše zakrpani škapular časna majka je ubrzo prebacila svoj preko njenih ramena. Zahvalila joj se neizrecivo blagim djetinjim pogledom lijepih očiju. Tako je nastao i posljednji snimak.

Božićni su dani ove godine bili prožeti teškoćom rastanka. Bilo je i onih koji su se nadali, da rastanak neće potrajati dugo. Bilo je i pronicljivih koji su poput sestre Benedikte govorili, da je rastanak zauvijek. Priprava za put vršena je s najvećom opreznošću. Izbjegavalo se sve što bi bilo upadljivo. Tako je željela sestra Benedikta. I u času rastanka ostala je jaka. Samo kada je jedna od starijih sestara sa mnogo suza zahvalila na dobrom primjeru, koji je od svog prvog dana davala svima njima, nešto se u njoj pokrenulo. »Kako Vaša ljubav može tako da govori? Moram se zahvaliti Bogu što sam mogla boraviti u vašoj sredini.« S ovim raspoloženjem je i stupila u kölnski karmel i oprostila se od njega. Gosp. dr. med. Paul Strerath, dobar vjernik i prijatelj karmela, ponudio se da je u maglovitoj noći preveze preko granice. Sestra Benedikta zamolila je još utjehu da se na časak pokloni milosnoj slici Kraljice mira. Tako su se kola zaustavila kod dragog župskog doma pred Siebenburgenom i posljednji put se poklonila na časnom mjestu kolijevci karmela pred čudotvornom slikom.

Godine 1942., kada je sestra Benedikta umrla, postali su plijen plamena i crkva i statua Kraljici mira.

Još samo jedna oproštajna zdravica prigodom rastanka u župnom dvoru, a zatim je auto krenuo u pravcu Nizozemske. Oko 8 sati stigli su u Echt. Čitav konvent bio je sakupljen u blagovaonici. Puni saučešća i ponešto znatiželjni, primili su jadnu izbjeglicu. »Ono što nam je odmah upalo u oči, bilo je jednostavan i skroman nastup prožet taktom i dobrotom«, izvještavale su sestre. U crtama njenog lika skriva se duboka ozbiljnost, koja je osobito te večeri došla do izražaja, vjerojatno zbog bola, koji ju je ispunjavao prilikom rastanka s kölnskim karmelom.«

U ECHTU

Mali se holandski grad Echt u Limburgu ponudio da primi progonjene karmelićanke u vrijeme političkih borbi protiv papinstva. Časna majka Terezija Alberta, koja je bila na čelu konventa, mogla je iznajmiti odgovarajuću kuću dok nije dobila zemljište gdje je potom sagrađena crkva sa samostanom. Kako su sve sestre bile Njemice, prijavilo se najviše njemačkih djevojaka za stupanje u samostan. Tako je jezik kojim su govorili ostao njemački. Tek kada je počeo prodirati nacional-socijalizam, počelo se i u Holandiji odbacivati strani jezik. Vlč pater Provincijal naredio je da se i u samostanima njemačkog porijekla upotrebljava holandski jezik u svim molitvama i u ophođenju. Zahvaljujući istaknutim ličnostima Majci Otiliji od Isusa koja je bila poglavarica, i Antoniji od sv. Duha — zamjenici, zadržalo se njemačko obilježje karmela u Echtu.

Konvent se sastojao od 30 sestara, od kojih je bilo 10 Njemica i četiri sestre laikinje, također Njemice. Sestra Benedikta odmah se potrudila da pored šest jezika koje je govorila, nauči još i holandski. »Od prvog dana nastojala se prilagoditi svim vježbama konventa. Ona je uvijek bila spremna da pomogne i su-

djeluje u svim poslovima. Nikada se nije dogodilo da ne ispuni molbu koje sestre. Ponekad je dapače išla tako daleko, da se sama nametala. Unatoč tolikoj revnosti nije napredovala u praktičnim poslovima. Čak i kad je metlu držala u ruci, vidjelo se kako je nespretna. Isto tako je bilo i sa ručnim radovima. Nikada nije dospjela dalje od stupnja početnika. Ali se ona zato rado smijala i pričala o svom burnom životu.« Tako je glasio sud njenih susestara.

Tek što se sestra Benedikta uživjela u novu sredinu, a to pored njene prirode i samodiscipline nije dugo potrajalo, povjerila joj je časna majka posebnu službu vrataričine pomoćnice. Tada je tu vratarica bila Marija Pia »prva Vestfalčanka« kako se sama predstavljala. Ona izvješćuje: »Od samog početka nas je nešto međusobno privlačilo. Češće smo bile zajedno i dobro smo se slagale. Kasnije je pridošla i Roza Stein (izvan klauzure) koja mi se mnogo povjeravala. S objema sestrama smo mogle biti vrlo zadovoljne. Naročito mi se sviđala njihova jednostavnost i skromnost. Sestra Benedikta je naročito bila skromna u jelu i pilu, tako da ju je majka priorica morala čak opomenuti, da ne ide predaleko. Obje su se sestre odlikovale mekoćom srca. Sestra Benedikta je na primjer smatrala, da je nepravda ubiti muhu. Ona je teško podnosila kad bi se nešto pogrdno govorilo o Židovima. Sve to smatrala je klevetom i govorila »Kao što se Isusovcima koješta pripisuje, takav je slučaj i sa Židovima.«

Edita Stein je ostala kao sestra Benedikta svjesna svoje pripadnosti izabranom narodu, ali bi bilo krivo vjerovati, da se time hvalisala. Oslobođena svoga »Ja« mogla se savršenom mirnoćom odvažiti na prodor do početka svega postojanja, koje je za nju nužno moralo bti usidreno u jednoj osobi. Bog je na njen zov odgovorio objavom svog Troosobnog bića i produbljivao u njoj radost što je potekla iz onog nanaroda, koji ga je oduvijek štovao kao Boga Abrahamova, Izakova i Jakovljeva kako je sam želio, da ga

zovu za sva vremena. Ova je radost zračila iz njenih razgovora o Starom zavjetu, kao tiho svjetlo iz njenih lijepih očiju, svjetlo, koje joj je kasnije osvjetljavalo put k vlastitoj Golgoti.

Posve je razumljivo, da je trpjela sa svojim narodom. Tada je željela da ponovo vidi svoju dragu sestru Ernu i njezinu obitelj, koja je 1939. napustila Breslau i pošla u Ameriku. Srdačno ih je sve pozvala da joj dođu u posjete. »Mi smo već bili izvadili karte preko Hamburga, jer je prelaz preko holandske granice otežan pa te nismo mogli posjetiti«, pisala joj je sestra. Tako su sestre i ovaj posljednji susret morale prikazati kao žrtvu. U toliko sretnija je bila sestra Benedikta kad joj je sestra Roza 1940. godine stigla u Echt. Vrijedne stvari ponijela je sa sobom i ostavila u Aachenu kako bi se odavde uputila u Belgiju. Ali zbog predstojećeg rata bilo je vrlo teško, osobito za Židove, transportirati takve stvari preko granice. Konačno je uspjela pomoću »kölnskih sestara vratarica«. Roza je otputovala u Belgiju gdje se trebala sastati s jednom gospođom s kojom se već dulje vremena dopisivala. Ova je gospođa tražila i preko novina suradnice za osnivanje nekog novog reda, te se Roza rado odazvala tom pozivu.

Uvidjevši bijedu i nesređenost na koje je naišla, spoznala je da je pala u ruke varalici. Poduzimala je sve da se oslobodi, ali u tuđoj zemlji ne znajući jezik i to bez sredstava, bilo je to skoro nemoguće. Sestra Benedikta poslužila se svojim vezama kako bi se izradio pasoš te omogućio sestri Rozi prelaz iz Belgije u Holandiju. To se sve odugovlačilo do ljeta 1940. godine, kada je dobila samo lični pasoš, a sve što je posjedovala morala je ostaviti u Belgiji. Mogla je ponijeti samo nešto odjeće. Ali i ovaj gubitak podnijela je s ravnodušnošću i predanjem u volju Božju. »Nikada nije izrekla ni riječ tuge dapače šalila se na račun same sebe, govoreći da je sada bar oslobođena svega. To je bilo u toliko više začuđujuće što se tek

prije nekoliko godina obratila. Ona je imala izvanredan dar za vođenje kućanstva, te su je ljudi vrlo cijenili. Osim toga bila je istinski plemenitog srca. Marljivo je radila, rano ustajala i dugo se zadržavala u kapeli, moleći se.«

Za umirenje svih, koji su ih voljeli, izgledalo je da su obje sestre sad zaštićene, dok su se tajni progoni Crkve u Njemačkoj i dalje nastavljali. Dobre sestre iz Echta ponovile su poziv sestrama karmela u Kölnu da prijeđu u Holandiju, ali tamo nitko nije ni pomišljao na to, da napusti domovinu u njenim sudbonosnim trenucima. 1. rujna 1939. počeo je rat. Nakon napada na Poljsku 1940. slijedila je nepravedna okupacija neutralne Holandije. Veze sa samostanom u Echtu bile su prekinute, ali smo s vremena na vrijeme saznali da je sestri Benedikti i njenoj sestri Rozi dobro. Još se sačuvalo jedno Rozino pismo iz tog vremena. »Sestra Benedikta je upravo napisala pismo za Köln, u kojem Vam prenosi naše srdačne čestitke za imendan, a isto tako za oblačenje sestre Elkete. Želje su tako siromašne kada ih se samo izgovara, puno je bolje povjeriti ih Nebeskom Ocu. Uvijek se radujem kada primim list iz Kölna. Suosjećam sa svime što u pismu pišete. Časna majka je pisala da ste svi prehlađeni. Nadam se da ste već na putu ozdravljenju. Kod nas je prilično zahladilo i ima mnogo snijega. Hodnici su popločeni kamenom a prozori i vrata propuštaju hladnoću. I naših je sestara dosta prehlađeno. Sestra Benedikta je također bila prehlađena, ali je sada već bolje. Gotovo sve naše prozore ukrašavaju ledene šare. Inače je ovdje lijepo i ja sam sretna i zahvalna što sam nakon svojih pustolovina u Belgiji dospjela ovamo.

Htjela bih Vam reći da je naš šurjak Hans Biberstein položio svoj liječnički ispit i tako usrećio svoju obitelj, olakšavajući joj životne teškoće. Moja sestra Frida stanuje u Breslau kod sestrične a njezina kćerka Erika konačno je ostvarila svoj cilj. Ona je u Palestini. Gordonovima je prilično dobro. Od njih vijesti dolaze vrlo sporo.

Mnogo se molimo za pravi mir, zajednički, a često preko dana i sami. U ljubavi Presvetog srca Isusova sve Vas pozdravlja Vaša Roza.«

I u Echtu je sestri Benedikti dopušteno da nastavi svojim književnim i filozofskim radom. Pisala je kraće radove kao: »Način života u duhu svete Elizabete«, »Intelektualci«, »Sveta Terezija kao učiteljica«, »Ljubav za ljubav«, »Vjenčanje Jaganjca« i »Mistično trpljenje svetog Ivana od Križa«. Njena marljivost za božanski oficij ponukala je majku glavaricu da joj povjeri podučavanje mlađih sestara. Podučavala ih je i u latinskom jeziku. Duže je vrijeme u službi refektora vodila brigu o blagovaonici i tjelesnim potrebama sestara. 1940. godine oslobodila ju je časna majka te dužnosti, kako bi imala više vremena za svoj naučni rad. Završila je djelo »Putevi u spoznaju Boga« (objavljeno u »Symposiumu« Albert Verlag 1948.). Ali njeno glavno djelo nastalo u tihim časovima samoće kao plod dubokog promatranja najskrivenijih razloga izliveno njenim kristalnim jasnim i čistim jezikom jest »Nauka o Križu, tumačenje uzvišene nauke sv. učitelja Crkve, Ivana od Križa«. Nosila je dugo to djelo u svom duhu i napisala ga je povodom 400 godišnjice rođenja sv. Ivana u kratkom vremenskom roku od 9-10 mjeseci. Značenje mu je u tom, što objašnjava shvaćanje nauke o križu u dvostrukom značenju, kao teologiju križa i školu križa, tj, života i znamenja križa. Po tome djelo predstavlja moderan prikaz učitelja mistike Ivana od Križa, ali također i ličnu ispovijest sestre Benedikte. Sestra Benedikta nije dovršila to djelo, kao što ni Newman nije završio svoju knjigu o kršćanskoj dogmi. Ona ga je doživjela na taj način što je umrla za križ. »To je djelo pisala sestra Benedikta s tolikom marljivošću« bilježi sama Marija Pia, »kao da ju je tjerala neka slutnja (Posljednje stranice djela napisala je još 2. kolovoza 1942). Posvetila mu je svaki slobodan trenutak, a i jedan dio noći. No svoje molitve nije pri tome zapostavljala. Navečer je već prije zvona napuštala svoju ćeliju, a ujutro bi se dizala prije buđenja.

Kako je sestra Benedikta u klauzuri, tako je sestra Rosa pristupila u trećoretkinje naše Gospe od Karmela, provodila sate u molitvi, vani u kapeli. Sigurno ih na to nisu upućivale samo lične molbe. S ljubavlju su bile privržene narodu, iz kojega su iznikle i kao što su ga nekoć njihove pramajke Judita i Estera spasile molitvama i pokorom od propasti, tako su se i ove apostolske duše bacile pred ruke božanske pravednosti kako bi isprosile spasenje i milost za progonjene i progonitelje.«

Kako je rat sve više gutao svoje žrtve, očekivalo se da je došlo vrijeme napada i na samostane. Poput ostalih redova ni karmelski nije bio pošteđen. Najprije je u veljači 1941. protjeran konvent od Luxemburga iz svoje kuće, koja je bila pretvorena u plesnu dvoranu i klub. Tek što su sestre našle utočište u Pützchenu, rastjeran je i taj karmel kao i onaj u Achenu, surovom silom Gestapoa. Karmel u Dürenu doživio je to isto. Osvrćući se na te događaje piše s. Benedikta početkom rujna 1941.

»Dobro je danas pomisliti na to da siromaštvu pripada i spremnost da se napusti dragi samostanski dom. Mi smo se obavezale na klauzuru ali se Bog nije obavezao na to da nas zauvijek ostavi iza zidova klauzure. Njemu to nije potrebno, jer posjeduje druge zidove kojima će nas zaštititi. S tim je isto, kao i sa sakramentima. Oni su za nas određeni kao sredstva milosti, a mi se ne možemo dovoljno naprimati. Ali Bog nije vezan isključivo za to. U času kad smo vanjskim uzrocima bili spriječeni u primanju sakramenata, mogao bi nam to prekomjerno nadoknaditi na mnogo drugih načina; i on će to utoliko obilnije učiniti što smo se prije vjernije odnosili prema sakramentima. Zato nam je sad dužnost da što svjesnije pazimo na propise klauzure kako bi neometano sakriveni s Kristom živjeli u Bogu. Ako smo u tome vjerni, pa budemo li izbačeni na ulicu, Gospodin će poslati svoje anđele, koji će svojim nevidljivim lepršanjem sigurnije ograditi naše duše nego i najjači zid. Sigurno da smijemo moliti, da nam se to ne dogodi, ali samo uz dodatak: »Ne moja, nego tvoja volja ne-

ka bude«. Ovim mislima stupila je s. Benedikta u posljednje razdoblje svoga života.

I kölnski karmel čekao je na odluku o ukidanju. Majka je prionica naredila da se unište sva pisma i privatne bilješke, kako se ne bi naišlo na ikakav trag o S. Benedikti i njezinom sadašnjem prebivalištu. Tako su bila uništena njena vrijedna pisma. Jedino je ostalo sačuvano pismo, pisano njezinoj mladoj prijateljici koja je samo nekoliko tjedana iza s. Benedikte stupila u karmel.«

»Echt, 16. svibnja 1941.

Danas sam primila vaš dragi list, na koji odmah odgovaram. Mislim da Vam čini dobro da se nečim težim bavite. Čini mi se da je početak dobar. Vjerojatno Vam te knjige nisu slučajno zapale u ruke. Naša Gospa zna, kako sam ja u tom pogledu prolazila na svom poslu: Kako mi je samo palo na pamet u odgovarajućem trenutku upravo ono, što mi je trebalo. Vjerojatno znate, da još posjedujem jedan odlomak komentara naše svete Majke na tekst »Pjesme nad pjesmama.«

Taj duhovni spjev mnogo će Vam pomoći. Sigurno će Vas osvojiti i sv. Bernard. Ali ne znam postoji li prijevod. Da sam tamo, sve bih Vam rado prevela. Jedan izvještaj P. Müllera možda bi Vam mogao pružiti uvid u sadašnje shvaćanje i poglede. Uostalom, sigurno vam još uvijek u kuću dolaze patri, koji vas mogu u svemu izvjestiti. Naravno, najvažnija je pomoć Duha Svetoga. Na svom novom radnom području krećem se kao dijete, koje pokušava načiniti prve korake. Neka Vam duh Sveti pomogne ne samo u radu, već i u savladavanju teškoća, koje iz njega mogu proizići. Ni jedno se duhovno djelo ne rađa bez bolova. I svakako bi svako htjelo da sasvim zaokupi čovjeka, međutim, tu nije moguće popustiti. Veoma je dobro, da dnevni red i svagdanje dužnosti stavljaju granicu pohlepi za čitanjem. Ali naravno, ne može se doći do usklađenja, a da ga mi ne osjetimo. Bila

bih vrlo sretna, da se jednom usmeno možemo o svemu ispričati, ali to naravno nije moguće. Zato ćemo zahvaljivati za sjedinjenje u kraljevstvu, koje ne poznaje granice i prepreke, odvojenost i udaljenost. Otkako u kući imamo novu postulanticu, često mislim na našu redovničku mladost i prekrasno vodstvo, koje nas je dovodilo u karmel. Možda je povijest duša u karmelu mnogo čudesnija. One su duboko skrivene u božanskom srcu. I ono kada mislimo da smo nešto shvatili samo je površan refleks onoga što ostaje Božja tajna sve do onog dana, kada će sve biti očevidno. Moja velika radost je nada u buduću jasnoću. Naša vjera u tajanstvenu povijest neka nas uvijek jača, tako da nam ni neprilike svijeta ni tuđe ni vlastite slabosti, ne oduzmu hrabrost.

...In Caritate Jesu et Reginae Carmeli

Vaša nevrijedna S. Benedikta.

POSLJEDNJA PISMA

Ništa nema bolje ne predočuje mirno povjerenje i djetinje pouzdanje u Boga unatoč vanjskim opasnostima, kao pisma s. Benedikte u njenim posljednjim godinama života. Mnoge sestre s kojima se dopisivala, svjedoče, kako se na njoj ništa nije moglo primijetiti od straha ili učenosti. Ona se i dalje s istim nepomućenim mirom pridržavala dnevnog reda i bila vedra, tako da smo skoro pomislili da je suviše optimistički raspoložena. Ali S. Benedikta, metafizički i mistički obdarena duša, crpila je svoj nerazorivi mir iz dubokih izvora: »Samo sa svetim strahom možemo se približiti božanskim tajnama u nutrini jedne izabrane duše, duše, koja je ostala jedno s Kristom, živeći od njegova života — ali samo u predanju Raspetome, samo ako ga je slijedila na čitavom križnom putu.«

Ovim riječima, koje je napisala u svojoj knjizi, posvećenoj sv. Ivanu od Križa, »Znanost Križa« okarakterizirala je sebe u svom posljednjem životnom razdoblju. Zbog toga je Dr. Jurowsy iz Oxforda mogao o njoj pisati: »Njena nauka o križu bit će shvatljiva samo onome, koji to ozbiljno prima. Za nju nositi križ ne znači trpjeti. Trpljenje kao takvo je samo pomoćno sredstvo za nošenje križa. To je bio za Editu sretan događaj.«

Spomenut ćemo i pisma, koja su sačuvana iz njenih posljednjih godina života, a koja ćemo samo djelomično navesti:

Echt, 10. VII. 40.

Draga časna majko,

Naša draga Majka dala mi je zadatak da Vas o nečem lijepom izvjestim. Jučer je navečer netko dva put snažno zazvonio na vratima i uskoro zatim prepoznale su vratarice glas biskupa. Nekoliko minuta kasnije pozvalo je kućno zvonio sve sestre. Otac biskup je svaku pojedinačno srdačno pozdravio i opomenuo nas, da ne budemo strašljivi i da ne gubimo povjerenje, da dobro spavamo i međusobno razgovaramo više nego ikada, jer to u ovo vrijeme samo koristi. Prije svega sokolio nas je za postojanu molitvu i žrtvovanje i vjernost zvanju, jer je na nama da se borimo u prvim redovima. To znate, da su osmorica ljudi satima pretraživali njegov stan. On im je odlučno rekao; morala bi se konačno reći istina jadnim ljudima. Prvo je s istoka došao boljševizam s borbom protiv Boga, sada nacionalsocijalizam s borbom protiv Crkve. Ali nijedan neće pobijediti, već će na koncu Krist pobijediti.« Mi bismo svi morali već jednom pasti na koljena. Ali prije toga doći će do neumoljive borbe između nazora o životu. Mi nemamo ništa protiv ljudi. Ali u tome bismo morali ostati čvrsti i ništa ne stavljati na kocku. Tako je otac biskup govorio tim ljudima, i tako bismo trebali i mi govoriti, ako dođu k nama. Na koncu im je dao i svoje pastirsko pismo iz prošle godine, da vide njegove poglede. 15. kolovoza bit će otac biskup u Mastrichtu, gdje će ponovo posvetiti čitavu biskupiju Majci Božjoj. Prije toga će se u svim crkvama i kapelicama biskupije održati trodnevnica kao priprava. Sada moramo moliti da ovo djelo ne ostane neizvedeno, kao što je bio slučaj sa Marijanskim kongresom. Otac biskup je mnogo toga spreman. On bi se rado zvao »episcopus et martyr.«

Svim dragim sestrama sve najbolje, uz srdačne pozdrave.

In Caritate Jesu et Mariae
S. Terezija Benedikta od Križa

Echt, 17. XI. 40.

Draga časna majko,

Već dugo vremena hoću da nadoknadim ono što sam za vrijeme bolesti propustila. Vaša časnost to neće shvatiti kao pomanjkanje suosjećanja. Svaki put kada je nešto stiglo od Vas bila sam uz Vas svim srcem i po križu povezana s Vama. Sada za svetkovinu našega svetog Oca šaljem svoga svetog Oca, neka Vam obojica udijele obilje blagoslova. Oni neka Vas blagoslove i pruže sve blagoslove križa. Jer onaj, tko posjeduje »plemstvo od križa«, ne smiju tražiti oslobođenje od njega. Ovdje šaljem Vama posvećenu malu biografiju s Marije Aimee. Napisala sam je još prije godinu dana za jedno skupno izdanje, koje je trebalo izići za Uskrs, ali sada, vjerojatno neće biti tiskano do svršetka rata. Sestra Maria Electa bit će zato vjerojatno zainteresirana. Njen prijevod, koji čitamo kod stola, bio je povod da izaberem s. Mariju Aimee, kada sam bila zamoljena za lik jedne karmelićanke.

Upravo sam zaposlena skupljanjem materijala za svoj novi rad, budući da naša draga majka želi da se ponovo bavim naučnim radom toliko, koliko je to moguće u našim životnim uvjetima i u sadašnjim prilikama. Zahvalna sam što opet mogu nešto da radim, prije nego mi mozak sasvim zarđa. Već se nekoliko tjedana brinem također za neka razmatranja, koja će nam poslužiti kao priprava za svetkovinu, pa sam izabrala male odlomke iz »Uspona na brdo Karmel.« Ta razmatranja sam imala i u svojim duhovnim vježbama prije oblačenja. Svake se godine tada išlo za jednu stepenicu dalje — u svescima na-

šeg svetog Ivana, ali ne da sam možda s tim išla u korak; ja sam još uvijek na podnožju brda. Slijedeće nedjelje sjediniti ćemo se u molitvi sa s. Ocem. Već danas smo počeli s tim.

Još jednom najsrdačnije pozdrave Vašoj časnosti i čitavoj obitelji sa svim prinovama.

S. T. Benedikta od Križa.«

Draga časna Majko,

Žao mi je što rezultati Vašega pregleda nisu bolji. Svi ćemo zajednički moliti za Vas. Nebo mnogo toga može što liječnici ne mogu učiniti. Naročito mnogo pozdravite s. Electu. Danas je smrtni dan njene sestre bliznakinje. Iako je smrt tek nakon ponoći nastupila, čekali smo je cijeli taj dan. U nedjelju sam na njenom grobu otkrila prve cvjetove begonija.

Svim dragim u karmelu a osobito Vašoj časnosti najsrdačnije želje i pozdrave, u srcu Isusa s. Terezija Benedikta od Križa.«

Echt, 8. X. 41

Draga časna Majko.

Naša draga Majka dozvolila mi je da Vam napišem naslove svih knjiga koje bih trebala: 1. P. Bruno de J. — M., Saint Jean de la Croix, Paris 1929. (Ono što mi je Vaša časnost poslala izvadak iz te knjige, ja to katkad čitam, ali bih ipak trebala veliku knjigu.) 2. Baruzi, St. Jean de la Croix et le probleme de l' expérience mystique, Paris 1924.

Roza i ja smo u ponedjeljak bile kod policijskog komesara da se po propisu prijavimo. Sestre su za to vrijeme kod kuće molile, tako da je sve najbolje prošlo. Rosa je pričala da se E. E. bolje osjeća. To me je veoma obradovalo. Molim Vašu časnost, da se moli Duhu Svetomu i ocu Ivanu od Križa za ovo djelo, koje sada kanim započeti. Trebalo bi, da je gotovo do 400. godišnjice našega sv. Oca, ali sve mora doći odozgo. U toj velikoj knjizi Oca Ivana jedan je crtež rukom, što ga je načinio poslije ukazanja Raspetog.

Srdačne pozdrave svim sestrama, a naročito Vašoj ekselenciji zahvalna s. Benedikta.

a C.

Draga časna majko,

Srdačna hvala na čestici i na najavljenom zajedničkom pismu. Ja uopće nisam bila spremna na toliku svečanost. Pomislite, ne samo da sam vidjela Abrahama, već također i Henona i Nou, Isaka i Jakoba, Mojsija i Arona, Davida, Iliju i Elizeja. Svi su se pojavili kada sam pisala knjigu Ecclesiasticus. Abraham je bio vrlo veličanstven, Mojsije je imao samo impozantan nos, inače je bio nizak i šaljivdžija; na naličju ploča sa deset zapovijedi bio je jelovnik za posljednji tjedan.—

Onu veliku knjigu od P. Brune zamolila sam od O. Mauritiusa, ali mi je nije mogao nabaviti. U Valkenburgu je nemaju. Ja sam sada još jednom pisala u Gelen P. Prioru, da bih je voljela imati, ako je oni tamo više ne trebaju. P. Amandus je završio svoju knjigu, ali tisak još nije gotov. Da je Baruzi nevjernik, znam dobro. Ali ja mislim, da se može upotrijebiti, kada se piše o O. Ivanu od Križa. U njemu je sigurno nešto, što drugdje ne nalazimo. Zbog toga ga često citiraju katolički pisci. Mère Amerbelle još nisam čitala. Nemam dovoljno vremena ni za čitanje najnužnijih stvari. Onog drugog se tek moramo odreći. Srdačno se zahvaljujem za sve, i sve pozdravljam. U ljubavi božanskog srca. S. Benedikta od Križa.

Echt, 21. X. 41.

Draga časna majko,
Sada posjedujem Baruzija iz Valkenburga; to je knjiga od preko 700 sitno tiskanih stranica sa svim naučnim materijalom. Već sam u predgovoru drugom izdanju vidjela gdje su glavne točke napada. Djelo je obrađeno s velikom gorljivošću i neophodno za jedan dublji studij.

U Isusu Vaša zahvalna s. Benedikta od Križa.

Echt, 18. X. 41.

Draga časna majko,

Dragoj s. Ceciliji i s. Elizabeti želim sve najbolje za njihov imendan koji ću zajedno s Vama proslaviti u molitvi. Ja sam pokušala onaj crtež od oca Ivana od Križa preortati na veći komad papira. Reprodukcija u knjizi P. Brune nije baš naročito oštra, i ja nisam umjetnik. No radila sam s ljubavlju i strahopočitanjem, pa se nadam da će Vaša časnost dobiti ipak neku predodžbu o njoj. Posao, koji me čeka, drži me gotovo neprestano u mislima na O. Ivana od Križu. To je velika milost. Smijem li još jednom zamoliti za Vaše molitve, kako bi do jubileja nešto dobro stvorila. Također bih zamolila sve drage sestre za spomen na jednog kolegu sa studija, koji je podlegao od metka na istočnoj fronti. Za sobom je ostavio dvoje djece, kojima je bio majka i otac, budući mu je supruga vrlo rano umrla. Mojim sestrama je također potrebna molitva. Moja sestra, koja je još bila u Breslau prebačena je na selo gdje je smještena sa još 11 žena u jednom potkrovlju s obavezom osmosatnog rada. Ona je u šivaonici. Moj najstariji brat i njegova supruga također očekuju nešto slično. Svi pokušaji mojih rođaka radi selenja u Ameriku bili su uzaludni.

Još jednom najsrdačnije pozdrave i želje svim sestrama. —

s. Benedikta od Križa

Echt, 20. XI. 41.

Draga časna Majko,

Svim dragim sestrama srdačno zahvaljujem na pismima, na sestrinskom saučešću i djelotvornim molitvama. Naravno da smo Vam vrlo zahvalne, da barem do daljnjega možemo ostati. Sve »što slijedi« ovisi o općim prilikama — jedan razlog više da se za

veliku sveopću molbu i dalje neumorno moli. Juče mi je pred slikom praškog Isusa odjednom pala pomisao da nosi carski krunidbeni grad i da sigurno nije slučajno stigao u Prag. Prag je stoljećima bio sjedište njemačkih, a djelomično i rimskih careva i čini tako veličanstven utisak, da se ni jedan grad koji poznajem, ne da s njime usporediti, čak ni Pariz i Beč. Isus je stigao upravo onda, kada je u Pragu prestala kraljevska politika sile. Nije li to »tajnoviti car«, koji će jednom svakoj nevolji učiniti kraj? Ta, on ima u rukama uzde, iako ljudi hoće da vladaju.

Svima srdačne pozdrave! U Isusu Kristu zahvalna s. Benedikta od Križa.

PLANOVI ZA BIJEG

»Ona je bila vrlo zabrinuta za svoju budućnost« izvještava sestra Pia iz Echta, »i kako je od svoje sestre Rose doznala o svemu što se ticalo Židova, sama je prijavila vlastima sve što je smatrala nužnim za svoju sigurnost.«

U uvjerenju da neće zauvijek moći ostati u echtskom karmelu, odustala je od toga da prijavi u Rimu svoje članstvo u tom konventu. To joj je pravo bilo dopušteno nakon trogodišnjeg boravka u konventu. Časna majka joj je u svojoj dobroti osigurala prebivalište, ali službeni prijelaz nikada nije uslijedio. Umjesto ovoga obratila se pismeno svojim prijateljima u Švicarskoj. Gđica Nägeli i Dr. Verena Borsinger iz redakcije »Katoličkа švicarkinja« preuzele su da ispitaju mogućnost prijema u jedini švicarski karmel nedaleko Freiburga, u Le Paquir, i vodile su zbog toga također pregovore sa vlastima. Djelatnost s. Benedikte u Švicarskoj, naročito među (socijalnim) radnicima ostala je u živoj uspomeni. U Zürichu i Genfu govorila je prema svom običaju o karmelu i na taj način osvojila nekoliko novih članova za III. red u Genfu. Iz ovih trećeretkinja odveo je Gospodin jednu njenu poštovateljku u Le Paquir 1940. Kada je sada upit za prijem stigao u taj samostan, obratila se maj-

ka priorica toj novakinji koja je u svijetu imala veliki krug znanaca, s pitanjem da li je nešto čula o Editi Stein. Kako li je ova oduševljeno svjedočila u prilog s. Benedikte! Bio je siječanj 1942. Pismene preporuke nisu također izostale. Časnoj majci je bilo lako taknuti srca svojih sestara i predobiti ih za primanje s. Benedikte.

Gđica Borsinger gajila je najbolje nade. Vrhovni Crkveni pastir monsinjor Besson suglasio se nakon izvjesnog čuženja, ali je tada nastupila i prva poteškoća. Ni uz kakvu cijenu nije se htjela s. Benedikta odvojiti od Roze. A karmelu je bilo nemoguće primiti dvije inozemne sestre, dok su mlade švicarske postulantice zbog pomanjkanja mjesta slali u inozemstvo. Majka priorica se zalagala svim sredstvima, koja su joj bila na raspolaganju. Uspjelo joj je izmoliti da karmelićanke trećeg reda prime Rozu. Naravno da su ove prvo morale zamoliti za dopuštenje svoju centralu, koja se nalazila u Francuskoj. I to se sve odužilo. Konačno je stiglo i to odobrenje. Sad su civilne vlasti pravile poteškoće. Gđica Brosinger jurila je od mjesta do mjesta. Vrijeme je prolazilo. Molećiva pisma iz Echta postala su sve nemirnija. Tamošnje su sestre jako strahovale. Zbog čega? Što se tamo događalo. Nakon uspjelog pokušaja u La Paquieru s. Benedikta je odmah zatražila vizu za Švicarsku. Da li je time pobudila pažnju policije? U svakom slučaju s. Benedikta i Roza su primile poziv za Mastricht. Holandski provincijal R. P. Cornelius Lennissen bio je tako dobar, te pošao na taj put umjesto njih. Nadao se da će ukazivanjem na njihov strog život riješiti stvar. Ali je naišao na loš prijem njemačke policije. Tražili su da se sestra Benedikta lično pojavi. Kad je stupila sa svojom sestrom u kancelariju Gestapoa, pozdravila sa »Hvaljen Isus i Marija.« Iznenađeno su je pogledali bez odgovora. Kasnije je objasnila časnoj majci da se na takvo gotovo besmisleno vladanje, odlučila, jer je bila svjesna da se ovdje ne radi samo o politici, već o prestaroj borbi između Isusa i Lucifera. One su morale pokazati svoje

legitimacije i kako u njima nije bilo oznake slova »J«, kao znak židovstva, a nedostajalo je u obima po propisima za Židovke, ime majke Sare, oštro su ih izgrdili. Zapovijeđeno im je da pišu nadležnoj policiji u Breslav, ponizno moleći, da se legitimacije naknadno ispune po propisima. Osim toga bile su prisiljene da stave žutu zvijezdu na svoja odijela zbog oznake da su Židovke.

9-og travnja poslala je još jednu karticu u Köln, koja svojim mirnim tonom nije dala naslutiti opasnosti, koje su joj prijetile.

Draga sestro Marija,

Jučer navečer primila sam Vaš dragi list od Josipova. Upravo zato što se naši putevi po prirodi tako razilaze, predstavlja mi pravu dragocjenost kada se oni sretnu na kojem od prijašnjih ciljeva. Ja sve radom tako teško stičem. Plan mi je gradnje, doduše darovan, tj. on se sve više razotkriva, ali kamenje ja moram razbijati i prenašati. Pri tom poslu, osim toga, u časovima iscrpljenosti, kao da nisam istakla sve ono, što sam htjela da zahvalim i kažem. Već sam pomislila, da će uvijek tako ostati. Ali sada opet osjećam puno više snage za stvaranje. Otac Ivan dao mi je također poticaj za neke radove o simbolu. Kad to završim, htjela bih jedan primjerak poslati patru provincijalu zbog umnožavanja za samostan. Pišem samo malo toga jer mi je sve vrijeme potrebno za Oca Ivana. Nadam se da ćete to razumjeti.

Najsrdačnije Vaša sestra Benedikta.

Obje sestre morale su se u svibnju pojaviti pred Joodsen Raadom i Gestapoom u Amsterdamu. Morale su ostati nekoliko dana te su stanovale kod katoličkih sestara, koje su se njima dvijema vrlo oduševile.

Morale su ići od jednih vlasti do drugih, kako bi o svemu i svačemu dale podatke, te ispunile hrpu upitnih araka, i ne znajući, čemu služe ta sva ispitivanja. Pri tome je Gestapo prilično bezobrazno istu-

pao i zahtijevao na primjer, da se sestre prilikom preslušavanja drže na razmaku od tri metra. U jednom od tih biroa naišli su i na nekog ljubaznog činovnika iz Kölna, koji im je pričao o teškom razaranju od zračnog napadaja i da je crkva Marije od Mira zajedno s čudotvornom slikom postala plijen plamena 28. travnja 1942.

Među sakupljenim židovima srela je s. Benedikta jedno svoje kumče, Alicu Reis. Ona je 1934. dvije godine nakon svog obraćenja, preporučena od sestara Dobrog Pastira u Rastattu dospjela u holandsku matičnu kuću toga reda u Leidendorfu. Nažalost je morala, ubrzo nakon svog oblačenja, zbog slabog zdravlja istupiti iz reda. Kako zbog tadašnjih prilika, nije bilo preporučljivo da se vrati u Njemačku, ostala je kao laik u različitim kućama tog reda. Ovaj susret objema je bio utješan. One nisu ni slutile, da će uskoro opet biti zajedno. Ovaj susret s njemačkim Gestapoom, još je samo umnožio brige s. Benedikte. Bojala se, da joj molba za prijem u Švicarskoj neće pravovremeno biti rješena, te se s istom molbom obratila i u Španjolsku. U tom raspoloženju je još jednom pisala u Köln: »Mjesecima već nosim jednu ceduljicu sa sobom sa napisom: Mat 10, 23. Sa Le Paquierom teku pregovori, ali sam tako zadubljena u Oca Ivana od Križa, da mi je sve drugo svejedno.«

U Švicarskoj su se međutim nadali. Za vrijeme Duhovskih kvatri ispražnjena je najljepša soba za s. Benediktu. Zato je bilo potrebno, da dvije sestre budu zajedno u jednoj sobi, jer je samostan bio prepun. Nekoliko tjedana poslije toga održano je glasanje samostanskog zbora. Zapisnik je glasio:

»U subotu 4. srpnja 1942. sakupile su se sestre, koje imaju pravo glasa u karmelu Le Paquier da glasaju o prijedlogu časne majke priorice, da se s. Terezija Benedikta od Križa, u svijetu Edita Stein, sestra kölnskog karmela, privremeno u karmelu u Echtu u Holandiji, primi za člana zajednice, i to zauvijek ili samo privremeno, već prema prilikama.

Kao Židovka, morala je s. Benedikta 1938. napustiti karmel, gdje je položila zavjete. Njemački vlastodršci, koji su sada i Holandiju podvrgli pod svoju vlast, prisiljavaju je da napusti Holandiju. Spomenuta sestra primila je od patra provicijala potrebno odobrenje za preselenje, a naš preuzv. biskup je također sporazuman za njen prijem u naš karmel.

5. srpnja, u nedjelju, sestre su se opet skupile i o prijędlogu časne majke tajnim glasanjem odlučile da s. Benediktu primaju u komitet na neodređeno vrijeme.

Za ispravnost ovog akta svjedočimo: S. Marie Agnes — poglavarica, S. Maria Francois — ključarica. Le Paquier 5. srpnja 1942.

Tako su bile izvršene sve priprave u švicarskom karmelu, ali je sada švicarska zemaljska vlada zavlačila s odobrenjem ulazne vize. Slučajno je predsjednik savezne države Švicarske Dr. Etter 29. srpnja posjetio karmel Le Paquier. Časna majka odmah je iskoristila priliku da ga zainteresira za s. Benediktu, i on je obećao da će se lično založiti za rješenje. Nije li Verena Borsinger, u posljednjem pismu koje je primila časna majka, pisala da je ojađena gledajući sve teškoće, koje se gomilaju sa strane vlasti, unatoč tome što je na upit saveznog vijeća da li se Židovka nalazi u životnoj opasnosti odgovorila sa »da«.

Ona je sve više strahovala. Bila je doduše na praznicima, ali se odmah vratila u Bern, kako bi nastavila pregovore.

U Holandiji su se neprestano pooštravale propisane mjere protiv Židova. Već u kolovozu došlo je do konflikata s holandskim episkopatom. Profesor van Dam je nalogom državnog komesarijata naredio da židovske učenike mogu podučavati samo židovski profesori. Time su katolički učenici židovskog porijekla isključeni iz katoličkog odgoja. Msgr. de Jong je u

ime svih biskupa protestirao protiv te nepravde i rekao, da katolički odgajatelji neće isključiti djecu iz svojih škola zbog njihovog porijekla.

Ubrzo nakon toga izišla je naredba da se na sve javne zgrade stavi plakat »Zabranjeno za Židove«. Ali je isključenje Židova iz javnog života značilo tek sitnicu u usporedbi sa masovnim odvlačenjem muškaraca i žena, pa i djece, čitavih obitelji, koje je započelo 1942. Mnogi su od njih išli u susret smrti u Koncentracionim logorima u Poljskoj, gdje ih je čekalo trovanje plinom ili nečovječni radovi u rudnicima soli ili u jamama olova i kositra. U jednom telegramu upućenom komesarijatu 1942. izrazile su crkvene općine svoje negodovanje protiv ovih postupaka, koji su se suprotstavljali osjećajima holandskog naroda, a prije svega protivili se zahtjevima Božjeg milosrđa i pravednosti. Pokršteni Židovi su time bili odsječeni od učešća u crkvenom životu, zbog čega su crkvene općine hitno molile, da se ta odredba ne sprovede. Na to je generalni komesar Schmidt uime državnog komesarijata obećao, da neće biti odvedeni oni pokršteni Židovi, koji od siječnja 1941. pripadaju nekoj crkvenoj organizaciji.

Ova povoljna iznimna odredba (o kojoj je biskup Roermond odmah obavijestio s. Benediktu, kako bi je smirio) međutim nije spriječila odvlačenje Židova, te je bilo zaključeno u jednom pastirskom pismu, koje se 26. srpnja 1942. čitalo u svim crkvama, da se ponovno protestira.

(U taj protest trebao se uključiti i tekst telegrama, koji je bio upućen ministru Seyss Inquartu, dne 11. srpnja 1942. Kada su međutim, Seyss Inqart i Schmidt Kenntnis za to doznali, zamolili su gospodina H. J. Diykomeestera, da izostavi telegram iz teksta zbog njegova suviše povjerljiva karaktera.)

Ovo pastirsko pismo iznijelo je odmah na početku slijedeće:

»Doživljavamo vrijeme velikih nevolja, kako duševnih tako i materijalnih. Pri tome su naročito uočljive dvije nevolje, nevolja Židova i nevolja onih koji su prisiljeni da pođu na rad u inozemstvo. Ovih nevolja moramo biti svjesni, zato ih trebamo ovim pastirskim listom dozvati svima u svijest.

O ovim se nevoljama moraju upoznati i oni, koji provode ta nasilja nad ljudima: zbog toga se prečasni holandski episkopat sjedinjen s gotovo svim crkvenim zajednicama obraća na autoritete kao posredničke sile, telegramom slijedećeg sadržaja: »Potpisane nizozemske crkvene zajednice duboko su potresene postupcima protiv Židova u Nizozemskoj, u kojima se ovi lišavaju učešća u normalnom životu, a posebno su potreseni strašnim saznanjem sadržaja nove odredbe, kojom se muškarci, žene, djeca i čitave obitelji odvode na područje njemačke države. Ogorčenje koje je naneseno desetinama tisuća Židova, te spoznaja, da se ove narednbe protive najdubljim osjećajima holandskog naroda, a prije svega suprotnost ovih odredaba onome, što je Bog postavio kao zapovijed pravednosti i milosrđa, prisiljava crkvene zajednice da uprave hitno molbu na Vas s namjerom da zabranite daljnju primjenu ovih naredbi. Ova molba vrijedi za kršćane među Židovima, koji su tim postupcima potpuno odcijepljeni od crkvenog života.«

Ovaj telegram urodio je plodom i to tako, što je jedan od general-komesara obećao da se kršćani — Židovi neće odvoditi, ako od siječnja 1941. pripadaju nekoj crkvenoj organizaciji.

Dragi vjernici! Ako promatramo tu strahovitu duševnu i materijalnu bijedu, koja već tri godine prijeti svijetu uništenjem, tada sami od sebe pomišljamo na događaje iz današnjeg evanđelja. »U ono vrijeme kada je Isus došao pred Jeruzalem i vidio grad kako leži pred njim, zaplakao je nad njim i rekao: samo da hoćeš na ovaj dan uvidjeti što ti služi miru. Ali sada je to skriveno tvojim očima. No doći će dan

kada će te opkoliti tvoji neprijatelji i sa svih strana pritjesniti. Oborit će tebe i djecu tvoju u zidovima tvojim, i neće ostati kamena na kamenu zato, što nisi spoznao vrijeme milosti.« Proročanstvo Isusovo ispunilo se doslovce. Četrdeset godina kasnije ispunio se sud Božji nad Jeruzalemom. On nažalost nije spoznao vrijeme milosti.

Također sve oko nas sada ukazuje na kaznu Božju. Ali hvala Bogu za nas još nije prekasno. Mi je još možemo ukloniti od sebe, ako upoznamo vrijeme milosti, ako još sada uvidimo, što nam služi za mir. A to je samo povratak Bogu od kojega se odvojio već godinama jedan dio svijeta. Sva ljudska sredstva bila su uzaludna: samo Bog može još pomoći!

Dragi vjernici! Pobudimo u sebi osjećaj kajanja i poniznosti! Nismo li sami krivi za sve te katastrofe, koje nas kažnjavaju. Jesmo li uvijek prije svega tražili kraljevstvo Božje, njegovu pravdu i ljubav prema našim bližnjima. Nismo li možda gazili osjećaje mržnje i osvete? Da li smo uvijek svoje utočište tražili u Bogu, našem nebeskom Ocu?

Ako se ispitamo, tada ćemo svi uvidjeti, da nismo tako radili. Peccavimus ante Dominum Deum nostrum: mi smo zgriješili pred Gospodom našim Bogom.

Ali mi znamo, da Bog ne odbija raskajane duše. Cor contritum et humiliatum non despicies. I zato mu se obraćamo moleći ga za milost puni djetinjeg pouzdanja. On nam je sam rekao: Molite se, i bit ćete uslšeni, tražite i naći ćete, kucajte i otvorit će vam se«.

U introitu današnje sv. Mise poziva nas Crkva riječima psalmiste: Pogledaj, Bog je moj pomoćnik. On je gospodar koji održava moj život.« A u poslanici ponavlja tako utješne riječi apostolove: Neće vas snaći niti jedno iskušenje, koje prelazi ljudske snage. Bog je dobar i neće dozvoliti da budete iskušani preko vaših snaga, veće će vam s iskušenjima poslati i pomoć, kako bi je mogli svladati«.

Zato, dragi vjernici, molimo se Bogu po zagovoru

Majke milorđa, da svijetu opet uskoro vrati mir. Da izraelski narod koji je danas tako gorko kušan, ojača i dovede pravom spasenju po Isusu Kristu. Da zakloni one, čija je sudbina raditi u tuđini i živjeti daleko od svojih dragih. Da mi zaštiti tijelo i dušu, da ih očuva od ogorčenja i malodušnosti, održi čvrstima u vjeri, da očuva Boga u njihovim najdražima, koje su za sobom ostavili. Molimo usrdno za milost za sve, koji se nalaze u iskušenjima i životnoj opasnosti, za sužnjeve i potlačene. Pateant aures misericordiae tuae, Domine, precibus supplicantium: Neka tvoje milosrđe, o Gospodine, sasluša naše molbe i molitve poniženih.«

Ovo pastirsko pismo pobudilo je veliku pažnju u Holandiji: Narod je bio vrlo uznemiren i u brizi zbog mogućih represalija.

U karmelu su strah i nemir još više porasli kada je 28. srpnja stigla vijest iz Njemačke, da su prisilno odvedeni brat s. Benedikte sa svojom suprugom i kćerkom Evom, kao i Frieda Tworoga u Theresienstadt. S. Benedikta i Roza bile su duboko potresene ovom viješću. Zdvojno su razmišljale o načinu kako bi pomogle svojim dragima. Ipak što su mogle učiniti? Nije li i njih čekala ista sudbina.

Doduše, izgledalo je da će ih nesreća još jednom zaobići. Biskup Lemmen, poslao je tajno nekoliko dana kasnije nekoliko znakova za smirenje S. Benedikte: ona ne treba sa svojom sestrom napustiti Holandiju, jer je prijašnja kazna povučena. Tada su sestre odahnule i zahvalile Bogu za taj povoljan preokret, koji se tako lijepo slagao sa liturgijom toga dana. Bio je naime blagdan sv. Petra u okovima, (1. kolovoza) o kojem je S. Benedikta jednom prilikom još prije pisala. »To mi je naročito drag blagdan, ne kao spomen, već u smislu oslobođenja od okova po anđeoskim rukama. Kako su mnogi okovi pali na taj način i kako li će biti blaženo, kad padnu i posljednji« (Juli 1938).

Već je Bog izaslao svoje anđele, da ove duhom

oslobođene, oslobodi još i tijela, koje ih veže uz zemlju. Kad se mislilo da je prijeteća nevolja otklonjena, tek se pojavilo ono najstrašnije, 2. kolovoza uhapšeni su i odvedeni svi oni članovi holandskih redovničkih kuća, koji nisu bili arijci. Bilo je 5 sati poslijepodne, kada su sestre bile sakupljene u koru na razmatranju. S. Benedikta je upravo čitala tekst za razmatranje, kada je netko dva puta pozvonio na vratima, što je značilo da se traži časna majka. Na njezino pitanje, tko da razgovara s njom, saznala je da su to dva oficira koji traže s. Stein. Na to je časna majka pozvala s. Benediktu iz kora i poslala je u govornicu misleći, da se radi o dozvoli iselenja u Švicarsku, što su obje sestre svaki dan očekivale. »One su naime primljene u dva samostana u kantonu Freiburg i od Švicarske su već imale dozvolu uselenja. Tako sam mislila, da će obje stvari urediti same«, pričala je časna majka i poslala s. Benediktu u govornicu gdje je s vanjske strane bila Roza. »Još s vanjske strane korskog prozora rekla sam sestrama da se mole, jer mi se činilo da su to gestapovci. Na to sam stala s vanjske strane vratiju govornice i čekala na rezultat razgovora. Ja sam se naravno veoma uplašila kad sam načula, da se radi o mnogo ozbiljnijoj stvari.

Bili su to SS-ovci. Jedan od njih, koji je govorio, naredio je s. Benedikti da se spremi i da u roku od pet minuta napusti samostan. Ona je odvratila: »To ne mogu, jer imamo strogu klauzuru.« Otklonite ovo ovdje (mislio je na željezne rešetke) i dođite van. »To biste mi vi trebali pokazati.« »Pozovite glavaricu«.

»Kako sam sve sama čula, pošla sam zaobilaznim putem do s. Benedikte u kor. Ona je puna počitanja pokleknula pred presvetim Sakramentom i napustila zatim kor šapćući: »Molite za mene sestre! Tada je mahnula s. Piji, koja ju je žurno slijedila. Sa strahom upitala je ova. »Kamo, s. Benedikta?« Za deset minuta moram napustiti kuću.« »Ali kamo Vas vodi«? »To nije rekao.« Tada je tek sestra shvatila da su to gestapovci. U međuvremenu razgovarala je s. Antonija

sa SS-ovcima. On je upitao: »Jeste li vi glavarica?« »Da«, »S. Stein mora napustiti samostan za pet minuta.« »To je nemoguće«. »Tada za deset, jer mi nemamo vremena«! Poduzele smo korake, da obje sestre budu primljene u Švicarskoj i čekamo samo odobrenje sa njemačke strane. Od Švicarske je već sve u redu.« »To se sve može kasnije učiniti, no sestra sada mora da pođe. Ona se može preobući ili poći takova kako je obučena. Dajte joj jedan pokrivač, jedan lončić i žlicu, te hranu za tri dana.« Tada je majka još jednom protestirala. SS-ovac je odgovorio: »Možete si zamisliti kakve će posljedice imati vaš dom i to Vas sve čeka, ako odbijete da pustite s. Stein.« Priorica je mislila, da je to samo zastrašujuće sredstvo i odgovorila je: »Dajte nam bar pola sata vremena.« »To ne može biti, mi nemamo vremena.« Kad je uvidjela, da se ne može ništa postići, rekla je samo: »Ako se moramo pokoriti sili, neka bude u ime Božje«. Napustila je govornicu i pošla gore u sobu s. Benedikte, gdje su joj već neke sestre pomagale pri pakovanju. Ova je odmah rekla: »Molim, da se odmah piše švicarskom konzulu u Haag zbog dozvole za putovanje.« S. Benedikta je još i sada bila uvjerena u mogućnost preselenja u Le Paquier. Tada više nije govorila, i izgledalo je kao da je odsutna duhom.«

»Iz ćelije sam otišla na vrata klauzure, gdje je čekala klečeci gđica Roza da primi oproštajni blagoslov. Jedna poznata gospođa bila je s njom. Uskoro je stigla i s. Benedikta. Ostale sestre trčale su amo-tamo kako bi još iz kuhinje donijele koji zalogaj.

Ali s. Benedikta nije više imala vremena, jer je rok već istekao.

Kad su obje bile izvan klauzure, čula sam kako s. Benedikta govori onom glavnom o svojem planiranom putovanju, drugog oficira nisam čula da govori. Za vrijeme dok su gospoda čekala u govornici, bili su sasvim tihi. Mi smo, također, ostale što je bilo moguće tiše, iako nam je svima rastanak bio vrlo težak«.

Naravno, ulica je bila puna ljudi, koji su glasno protestirali protiv ove nepravde, ali svatko tko bi otvoreno istupao, teško bi prolazio. Rosa Stein je naime bila vrlo omiljena kod svijeta i vrlo poštovana. Na uglu ih je čekao auto u koji su već strpane dvije penzionerke iz instituta Königsbosch. Dvije sestre su ušle i nitko nije saznao, kamo su ih odveli. Istog dana razglasio je general — komesar Schmidt, da je ovo protumjera onom pastirskom pismu koje se čitalo 26. srpnja. »Također su se u nekim protestantskim crkvama čitala razjašnjenja, u kojima je zauzet temeljni stav. Međutim zastupnici protestantske crkve saopćili su nam da ovaj proglas nije proizišao iz njihovih redova, te da se iz tehničkih razloga nije mogao svagdje povući. Ako katolički svećenici budu narušavali sve pregovore tada se osjećamo prisiljeni, da katoličke Židove smatramo za svoje najgore protivnike, te da se iz toga razloga pobrinemo za njihovo što skorije odvođenje na istok.«

Enegičnim tonom je nadbiskup De Jong uime episkopata protestirao protiv neistinosti i krivog prikazivanja oglasa general-komesara Schmidta. Kao prvo u svim protestantskim crkvama pismo je pročitano, i to uključujući i onaj telegram od 11. srpnja. Osim toga nije bilo ni govora o »nekakovim pregovorima, koje katolici ometaju.«

U razgovoru između Dr. Diykmeestra i generalkomesara Schmidta ni jedan ni drugi nije se dotakao mišljenja ili držanja crkvenih općina u odnosu na izostavljanje telegrama. Biskup je izrazio svoje mišljenje o »povjerljivom karakteru«, koji su Nijemci pripisivali telegramu. Jedna javna i telegrafski poslana depeša koja govori o općim odredbama koje se trebaju sprovesti ne može biti povjerljivog karaktera. Osim toga, katolički svijet ima pravo na to, da sazna kakve će korake poduzeti biskupi u tako važnoj stvari, kao što je odvođenje Židova.

Kako je biskup duboko žalio što katolički Židovi

moraju biti žrtve, pokušao je da makar njih spasi od toga što je sve ostale Židove-kršćane čekalo. Ali je njegova molba ostala bez odgovora.

Posrednik ovih obavještenja, R. P. Hopster dodao je: »Iz ovog razjašnjenja nadstojnika Schmidta zaključuje se: da su sve sestre i redovnici doista umrli »in testimonium fidei«, jer je njihovo hapšenje osveta pastirskom pismu biskupa. Biskupi i Crkva trebali su biti pogođeni hapšenjem katoličkih redovnika porijeklom Židova.

NA KRIŽNOM PUTU

Dani su prolazili, Karmel u Echtu ispunjavala je gorka bol i uznemireno iščekivanje. Zar da sada više ništa ne čuje o nestalima.

Bila je srijeda, 5. kolovoza kada je poslije podne stigao telegram. Bio je iz Westerborka, jednog zabačenog mjesta u sjevernoj Holandiji i poslan od tamošnjeg Joodsen Raada. Telegram istog sadržaja primile su i Uršulinke u Venlu istog dana. Glasio je:

»Pošaljite odmah za Ruth Kantorowitz u koncentracioni logor u Westerbourgu kod Hooghalena, toplu odjeću, pokrivače i lijekove.«

Tada je među sestrama nastalo pravo natjecanje u ljubavi. Svaka je htjela ponešto žrtvovati od svojih predmeta, koje je i sama trebala. Čitava soba gdje se zajednički pakovalo, postala je skladište pokrivača i paketića, knjige, svijeće, jestvine i sama ne znam što sve još nije poslano«, — pričala je sestra Antonija.

Prilikom spremanja ćelije sestre Benedikte nađena je sličica na čijoj je pozadini pisalo da će žrtvovati svoj život za obraćenje Židova. I ona je poslana uhapšenici i tako se taj dragocjeni dokumenat zagubio.

Ali kao dragocjeni spomen sačuvana je jedna dopisnica u Karmelu u Echatu na čijoj praznoj poleđini je sestra Benedikta još u ožujku 1939. upravila molbu svojoj priorici. Ona je novi dokaz poslušnosti i vjernosti, nalogu milosti u njezinoj duši, da se neodoljivo zauzme za Kristovo Kraljevstvo, za njezinu velikodušnu ljubav i vidoviti pogled. Ona piše:

»Draga majko, dozvolite mi da se ponudim Srcu Isusovu kao pomirbena žrtva za pravi mir, da se gospodstvo antikrista slomi, ako je moguće bez izazivanja novog svjetskog rata te uspostavi novi poredak. Ja bih rado još danas, jer je već dvanaesta ura. Znam da nisam ništa, ali Isus to želi i on će sigurno mnoge druge prizvati u ovim danima.«

Veliki ponedjeljak 26. III. 1939.

Prva briga sestara je bila da nađu odgovarajućeg glasnika (prenosioca). Ponudila su se dva čovjeka iz Echta. Bili su natovareni kovčezima i kutijama kada su krenuli u četvrtak ujutro. Imali su sreću, jer su ih povezla neka teretna kola, koja su prevozila pijesak. Kasnije su ta dva čovjeka saopćila: »Točno u pet sati stigli smo u Hooghalen. Tamo smo se sreli sa dva čovjeka, koje su poslale Uršulinke iz Venla. Kamp je bio 5 kilometara udaljen od Hooghalena.

Pred logorom, koji se sastojao od tisuća i tisuća baraka nalazila se zgrada, u kojoj smo se morali prijaviti kod holandske policije. Telegram smo predali, ponuđeni smo cigarama i uskoro se razvio srdačan razgovor. Policajci su zlovoljno izvršavali svoje obaveze. Na našu molbu poslaše jednog mladog Židova s telegramom u onu baraku gdje su se nalazile s. Benedikta i gđica Rosa. Za nekoliko trenutaka punih napetosti, otvorila se bodljikava žica, i mi smo udaljeni opazili smeđu haljinu i crni veo sestre Benedikte, koju je pratila njezina sestra.

Holandska policijska straža ispred logora bila je zapanjena što netko hoće da posjeti sestre, ovdje u

kampu. Rekli su: »Ta ovdje nema nikakovih sestara u logoru.« Tek kada su stvar provjerili, potvrdila se istina. Susret je bio isto toliko dirljiv kao i radostan. Stisnuli smo si ruke i zbog radosti što su pred njima ljudi iz Echta, sestre nisu mogle u početku ništa izustiti. Ipak led je ubrzo probijen i mi smo predali sve što su nam sestre dale. S. Benedikta je bila naročito sretna i zahvalna na pozdravima i molitvama svojih sestara. Sva pisma i dio od časne majke primila je s Benedikta neotvorena, posredstvom holandske policije. S. Benedikta je pričala da je srela mnoge poznanike, pa čak i rođake u logoru. Putovanje je ovako proteklo: »Iz Echta smo se odvezli u Roermond u mjesnu komandaturu. Odavde smo krenuli u dva automobila, u jednom nas je bilo trinaestero u drugom sedamnaestero. Vozili smo se u Amersfoort, ali kako je vozač zalutao stigli smo tamo tek oko tri sata u noći. Od Echta do Amerfoorta bili su njemački SS-ovci vrlo predusretljivi i prijazni prema uhapšenima, ali u logoru Amersfoort počeli su postupati vrlo grubo, brutalno udarajući kundacima u leđa te nas psujući i ne dajući nam večeru tjerali na spavanje. Nakon kratkog noćnog odmora u krevetima, koji su bili poslagani jedan na drugi, krenuo je transport dalje u kamp Westerbork kod Hooghalena. Posredovanjem Židovskog vijeća, koje se brine za uhapšene, mogli su telegrafirati. Vijeće je vrlo pažljivo, osobito prema katoličkim Židovima. Na zapovijed njemačkih autoriteta u logoru, katolički židovi su bili izdvojeni. Vijeće se za njih nije moglo zauzeti. Oni su bili zajedno u jednoj baraci. S Benedikta je sve to pričala vrlo mirno. U njenim je očima svijetlio tajanstven sjaj svete karmelićanke. S mirnoćom je pričala o odvratnostima. Osobila poruka, koju smo trebale saopćiti bila je, da ona još uvijek nosi redovničko odijelo i da će — ako je moguće ostati u njemu sve redovnice. S. Benedikta je pričala, kako su svi ljudi u logoru tako sretni, što se među njima nalaze katoličke redovnice i svećenici.

Oni su bili jedini oslonac ovim jadnim ljudima, koji su sve, baš sve izgubili.

Sestra Benedikta je bila sretna što je mogla pomoći utješnim riječima i molitvama. Njezina duboka vjera stvorila je podneblje nebeskog života oko nje. Više puta nas je uvjeravala da časna majka ne bude zabrinuta zbog nje i njene sestre. One čitavog dana imaju dovoljno vremena za molitvu, što se samo tri put prekida prilikom odlaska na hranu. Na hranu i postupak vojnika nisu se tužile. Koliko će dugo još ostati u logoru to nisu znale. Pričalo se da će danas, 7. kolovoza možda otputovati u Šlesku u njihovu domovinu, ali je bilo skoro sigurno da to neće biti. Očekuje se još jedan transport židova iz Amsterdama, koji će noćas pristići. Gđici Rosi također je dobro. U primjeru sestre Benedikte nalazi snažnu pomoć i oslonac. Mora li otputovati, tada će joj bez obzira na posao, koji će joj dodijeliti, molitva zauzeti jedno od prvih mjesta. Sestra Benedikta je napisala pismo ali ne zna da li je stiglo.«

Toliko o pismenom izvještaju tih dobrih ljudi napisanom, ali se ovdje nalazi također i izvještaj jednoga od dvojice, koji su bili poslani od Uršulinke iz Venla.

»U četvrtak 6. kolovoza 1942. otputovali smo gosp. Philipsen i ja, natovareni kovčezima u židovski logor Hooghalen. Putem, nakon što smo nekoliko puta presjedali upala su mi u oči dva gospodina i jedna redovnica, koji su nas neprestano pratili. Na posljednjoj stanici nanovo smo se sreli. Sestra se osobno pobrinula za prevozno sredstvo. Dva gospodina i mi propitali se za prilike, kod vozača automobila, koji je saobraćao između Westerborka i logora. Rekao nam je, da ćemo se teško probiti s koferima, ako nas otkriju SS-ovci. Tako smo se zabrinuta srca odvezli do logora.

Kola su se zaustavila tik pred nekom vrstom paviljona. Iz te staklene zgrade pružao se pogled na sve strane. U njoj je bila holandska policija. Vozač nam je savjetovao da se najkraćim putem prebacimo do njih i tek tada ćemo biti sigurni. Sve je prošlo kako smo

samo mogli poželjeti. Policija je bila očito iznenađena, kada je saznala da želimo razgovarati sa redovnicima. Jedan mali dječak židov, koji je vršio neku vrstu pomoćnika posluge razjasnio je stvar. On je dapače znao u kojoj se baraci one nalaze. Tada su poslali malog da pozove određene osobe. U međuvremenu je i ona redovnica pristigla s PKW-com. Saznali smo da je ovdje i časna majka, mislim sestra sv. Josipa iz Rorrmonda, iz čije je zajednice bila također jedna sestra u logoru. Dječak je zatim pristigao sa svim pozvanima. Gđica Ruth me već iz daleka prepoznala i domahivala mi je. Svi su imali na sebi židovsku zvijezdu. Karmelićanka i gđica Ruth bile su prijateljice, te su zajedno došle k nama. Mi smo međutim nastojali da ostanemo nasamo s gđicom Ruth. Policija nam je pokazala mjesto iza paviljona gdje smo joj sve mogli lično predati. Koliko mi je poznato i drugi su sve lično primili. Gđica Ruth nam je ukratko ispričala sve što je do tada pretrpjela. Nakon hapšenja svi su stigli u Amersfoort. Odavde su teretnim vlakom prebačeni u Hooghalen. Vlak se zaustavio na otvorenoj pruzi, te su se svi morali iskrcati, a potom su ih tjerali preko polja, šuma i livada do logora. Ovdje su katolici bili odvojeni od ostalih. Tako je gđica Ruth dospjela među redovnike. U jutro bi se rano ustjali i molili zajedno jutranju molitvu. Među njima je bilo i redovnika — trapista. Ovi su također došli k nama u svojim redovničkim odijelima i sa žutom zvijezdicom. Da li je i njih netko iz našeg kruga posjetio, ne znamo točno.

Gđica Ruth je također izrazila nadu da će im uskoro dozvoliti da služe sv. Misu svakog jutra. Tada, kada su SS-ovci dali znak da se uhapšenici ponovo moraju vratiti u svoje barake, dozvala je gđica Ruth karmelićanku i kratko nam je prestavila. Bilo je iznenađujuće za mene, kako je ta sestra bila mirna i sabrana. Kada sam joj izrazio svoje saučešće, rekla mi je hrabra sestra: »Što god dođe na sve sam spremna. Dragi Isus je također među nama.« Snažnim stiskmo ruke zaželjela mi je Božju milost. Kad sam htio izraziti svoje želje, rekla je da se ne trebamo zabrinja-

vati jer se nalazi u Božjim rukama. Tada smo se od svih oprostili, pri čemu su mi riječi zapele u grlu. Pošle su prema svojim barakama. Svi su još jednom mahnuli, samo je sestra Benedikta išla sabrano svojim putem.

Kako se to poslijepodne nismo mogli više vratiti u Venlo, odlučismo da prenoćimo u Hooghalenu. Slijedećeg jutra rano smo se digli. Na kolodvoru sam vidio dva gospodina sa židovskim zvijezdama. Rekao sam gospodinu Philipsu, da ću ih osloviti. G. Philips je mislio da je to suviše opasno. Zabranjeno je razgovarati otvoreno sa židovima. Unatoč tome ja sam im prišao. Na moje pitanje, dali su također iz logora Hooghalen potvrdili su, i, kada sam se propitao da li im je poznata baraka broj 7, rekli su da su te noći svi katolici i redovnici otpremljeni, vjerojatno na istok.«

Ovi izvještaji upotpunjeni su pričanjem židovskog trgovca Juliusa, Marcana iz Kölna, koji je bio u istom logoru kao nadzornik uhapšenika, te je imao sreću da pobjegne sa svojom suprugom.

»Među dovedenim hapšenicima od 5. kolovoza isticala se sestra Benedikta svojom mirnoćom i hladnokrvnošću. Bijeda i uznemirenost novopridošlih bila je neopisiva. S. Benedikta je išla među njima, tješeći, pomažući im i umirujući ih, kao anđeo. Mnoge majke, gotovo poludjele ostavljale su svoju djecu i prepuštale se zdvajanju. S. Benedikta se odmah prihvatila te djece, oprala ih i počešljala, brinući se za njihovu njegu i prehranu. Sve dok je bila u logoru razvila je s pranjem i čišćenjem takvu djelatnost, da su se svi čudili.«

Ova herojska djela duhovnog i tjelesnog milosrđa, upotpunjuju sliku te jake žene, koja je zaokupljena trpljenjem svojih bližnjih zaboravljala na svoju sudbinu i u svakoj prilici samo je na to mislila, da bude svima po volji Božjoj. Gospodin Marcan spominje također jedan razgovor sa S. Benediktom ne sjećajući se naravno pojedinosti. On ju je upitao: »Što ćete sada

raditi?.« A ona je odgovorila: »Do sada sam molila i radila, a od sada ću raditi i moliti.«

Boravak u Westerborku trajao je od utorka ujutro 4. kolovoza do u noć 7. kolovoza. Sve ukupno je bilo 1200 katoličkih židova u tom logoru, a među njima oko 10 do 15 redovnika. Zajedno sa s. Benediktom transportirano je 1000 Židova. Dva puta je uspjela s. Benedikta da pošalje pismo iz logora časnoj majci.

Prvo pismo od 6. VIII. 1942. pristiglo je u Amersfort istog dana u 16 sati, a 7. kolovoza je već udaren žig Echta. Ono se dakle mimoišlo sa poslanim ljudima i donosi opširnije ono isto što je već telegrafski zamoljeno.

»Drente-Westerbork Baraka 36
6. VIII. 1942.

Draga majko,
Jedna časna majka je jučer pristigla i donijela kovčeg svom djetetu i sada hoće da ponese ovo pismo. Sutra ujutro ide prvi transport. (Šleska ili Čehoslovačka??) Najpotrebnije su vunene čarape, 2 deke. Za Rozu sve toplo rublje, a za obje ručnici i sudoperi. Roza također nema keficu za zube, križ i krunicu. Ja bih također molila naredni svezak brevijara (do sada sam mogla krasno moliti), ličnu legitimaciju, svjedodžbu porijekla i karte za kruh za nas obje.

Tisuću puta hvala i pozdrav svima, V. E. zahvalna B.
1 habit i kecelju i 1 mali veo.

Mala cedulja slijedećeg sadržaja mora da je bila priložena pismu, jer sestre ne znaju, kako bi inače dospjela u samostan:
Karmelićanski samostan, Echt Bovenste 48.

S. Terezia Benedikta od Križa (Edith Stein) Roza Stein

Švicarski konsulat Amsterdam 6. Heerengracht 545,

neka se pobrine, da ako je moguće prijeđemo što prije granicu. Za putne troškove pobrinut će se naš samostan.«

Možda je ovo trebalo, da posluži kao podstreh sestrama da se još jednom pobrinu za njihovo preseljenje u Švicarsku. Drugo pismo niti je datirano, niti sadržava oznaku mjesta, glasi:

»Draga majko, ako ste pročitali pismo P. Hirschmanna znate kako on misli. Ja neću u toj prilici ništa poduzimati za svoju sigurnost. Prepuštam je Vama u ruke. Da li će Vaša časnost u zajednici sa sestrama, ili bez njih, ili s g. Biskupom i P. Provincijalom nešto odlučiti, prepuštam Vama«. Ja sam sa svim zadovoljna »Scientia Crucis« može se postići samo ako temeljito osjetimo križ. U to sam bila uvjerena od prvog momenta i od srca sam rekla: Ave, Crux spec unica.«

Zahvalna B.

Obje cedulje iz logora pisane su na iskidanim listovima noteza. Kasnije se doznalo, koje su još samostane onog istog dana posjetili SS-ovci. Prepričavali su se doživljaji i izmjenjivala pisma s onima koji su bili odvedeni.

Alica Reis pisala je tek što je čitava grupa iz logora Amersfoort bila odvedena u koncentracioni logor Westerbork. Pismo je stiglo 6. kolovoza u samostan Dobrog pastira u Alemelu. Ona nije bila redovnica već sestra laik, koja je pomagala u tom samostanu, 2. kolovoza, već rano u zoru, u 5 sati došli su po nju gestapovci, iako je nadstojnica ukazujući na njezinu astmu od koje je bolovala, nastojala da spriječi njezino odvođenje. U ovom je pismu molila, da joj se pošalje nešto toplog odijela, zavoje itd. Oskudjevalo se baš na svemu. Isto poslijepodne stigao je i telegram u kojem moli za te iste stvari, koje su sestre poslale kao brzovoznu robu. Alica je također javila, kako ne će ostati u Holandiji već će biti otpremljena nekamo dalje. Zbog toga su sestre tražile nekoga tko bi joj slijedeće jutro

lično mogao ponijeti stvari. Međutim, kada se tamošnji svećenik stavio u vezu sa župnikom iz Assena, ovaj mu je javio da je cijela grupa istog jutra bila transportirana za istok. Tko je sve bio u toj grupi saznajemo iz jednog pisma gđice Dr. Meirovsky, koje je također 6-og kolovoza stiglo njenom ispovjedniku patru Frehe-u u Alkamaaru. Gđica Dr. Meirowsky bila je samo prolazna prijateljica s. Benedikte, no ipak su prvom polovinom 1942. izmijenile nekoliko pisama. Dr. Meirowsky je od 1940 živjela kao vratarica kod Tilburga u jednom trapističkom samostanu te je kao liječnik mnogo dobra učinila. Ona je bila trećeretkinja u samostanu sv. Dominika. Evo njenog pisma:

Preobraženje, 6. VIII. 1942.

Vi sigurno znate da se nalazimo ovdje, gdje čekamo na transport za Poljsku. Sutra prije podne idemo dalje. Sa mnom su dvije trapistkinje, dva patra i jedan brat — laik; u nedjelju prije podne sve su nas doveli u logor Amersfoorta. A u utorak, na svetkovinu našeg oca Dominika poslani smo u Westerbork. Znam, dobri oče, da sve zajedno s nama proživljavate. Također i ovdje i Vaše duhovno-dijete, s. Judith i ona karmeličanka iz Echta, koju sam tada srela u Amsterdamu. Zbog toga bih Vam htjela poslati posljednji pozdrav i reći, da sam puna pouzdanja i predanja u volju Božju. Što više smatram to kao milost, da na ovaj način stupim u službu otaca i pastira u Kristu. Poraste li trpljenje, to će se i milost udvostručiti, a u nebu nas čeka prekrasna kruna. Radujte se sa mnom. Ja polazim hrabro, s pouzdanjem i radošću — kao i sestre koje su sa mnom — sretni smo što možemo s našim biskupima svjedočiti za Isusa, za istinu. Polazimo kao djeca naše Majke Crkve, sjedinjujući svoja trpljenja sa patnjama našega Kralja. Otkupitelja i Zaručnika, žrtvujući sve za obraćenje mnogih, za Židove, za one koji nas progone, a prije svega ta trpljenja prikazujemo za mir i kraljevstvo Kristovo.

U slučaju da ne preživimo, nadam se da ćete biti

tako dobri, te javiti mojim roditeljima i braći, da je to bila moja žrtva za njih. Neka im Bog udijeli svjetlo vjere i vječnu i vremenitu sreću, ako je to njegova volja. Saopćite im svu moju ljubav i zahvalnost i da ih molim za oproštenje za sve boli i uvrede, koje sam možda nanijela. Recite im, također, da su sestra moje majke i blizanac moga oca puni pouzdanja i predanja odvedeni u Poljsku. Pozdravite također moju šurjakinju i nećakinju, za čije se duše od svega srca molim. Recite patru Stratmannu, da ne bude žalostan naprotiv, neka zajedno sa mnom zahvaljuje Bogu pjevajući Magnifikat. Djelo, koje smo zajedno započeli, pokazat će se, kada i gdje Bog bude htio, a ja ću na ovaj način najviše moći pridonijeti bilo svojim neznatnim trpljenjem, koje nije ništa u usporedbi s vječnom srećom, koja nas čeka, ili ću pak, uvijek stajati uz njega i pomagati mu, na drugom svijetu.

Ako Vam kasnije bude moguće, pišite ili pođite u Tilourg i recite patru Wilibrordusu, da se uvijek sa zazahvalnošću molim za njega. Časnoj majci i svom ispovjedniku još uvijek pišem. Svi moji dobri prijatelji uključeni su u molitvu i žrtve. Pišite, molim Vas, i gđi Schmutzer u Utrechtu. Srdačno je molim, da mnogo moli za dobrog Dr. Lazarusa; on je u Amersfoortu. I za njega se mnogo molim.

A sada, srdačna hvala za sve što ste mi učinili iz ljubavi prema bližnjemu. Tako ste me često ohrabrivali!

Strašno je što još niti jednom nismo imali sv. Misu i pričest, ali, ako Isus neće, ne želim ni ja. On stanuje u mom srcu, ide s nama i daje mi snagu, on je moja snaga i moj mir.

Dok sam u stanju da Vam pišem, zamolit ću Vas za još nešto. Hoćete li biti tako dobri i ako smatrate uputnim pisati mi na internacionalnu povratnu dopisnicu (ali ne sa plaćenim odgovorom).

Neka Vas brani Marija i posvećuje Božja ljubav,

Još jednom Vas ponizmo molim za Vaše molitve i svećenički blagoslov.

U Isusu i Mariji.
S. M. Magdalena Dominica.«

U Echtu se strahujućom napetošću čekalo na daljnje vijesti. Stigla je samo vijest, da je u prvi petak čitav logor transportiran u Poljsku. Automobili su bili pretrpani, tako da su neki od tih jadnih ljudi umrli već na putu. Svi su bili u kažnjeničkim odijelima. O svim tim događajima u Kölnu se ništa nije saznalo. Inozemna pošta je kontrolirana. Možda su već obje sestre sa svojim patničkim drugovima, — dodijeljene grupi od 40 katoličkih Židova, — već prihvatile svoju mučeničku krunu, kada je u kölnski karmel stigla jedna karta iz Echta, sa svega nekoliko riječi: »B. i R. 2. VIII. odvedene. Nepoznato je kamo. Vjerojatno na istok.«

Kako strašna vijest! A prije kratkog vremena javili su iz samostana u Le Paquieru, da su uklonjene sve zapreke oko pasoša, te da je slobodno useljenje dviju sestara u Švicarsku. Tako je sav trud bio uzaludan. Još dugo je ćelija za s. Benediktu ostala prazna. Teška je srca majka priorica upisala kao »postscriptum« u kroniku reda:

»S. Benedikta, koja je sa svojom sestrom zahvaljujući dobrodušnosti gosp. predsjednika savezne republike Švicarske Dra Ettera dobila dozvolu ulaska u Švicarsku, iznenada je odvedena iz karmela u Echtu od njemačkih policajaca u nepoznatom pravcu, prema istoku. Mi se trudimo da je pronađemo, no nažalost sa malo nade.«

POSLJEDNJE VIJESTI

Na svim se stranam propitkivalo za mjesta boravka iščezlih logorašica. Ovi su napori međutim bili bezizgledni, budući niti jedan koncentracioni logor nije bio točno lociran i sve je bilo nekako tajnovito. Neke su glasine kružile, ali ni jedna se nije pokazala ispravnom. Pred Božić 1942. posjetila je sestra Bonaventura, iz samostana sv. Magdalena u Speyeru, kölnski karmel radi jedne vijesti, koju se nije usudila da pismeno saopći. 6-og kolovoza se jedna mala gospođa na kolodvoru u Schifferstadtu odazvala na svoje djevojačko ime, kojim ju je netko zvao. Kada se okrenula, prepoznala je u jednom od tamo stojećih vlakova svoju nastavnicu gđicu Dr. Stein, koja joj je doviknula »Pozdravite sestre u S. Magdaleni — ja putujem u pravcu istoka. Unatoč propitkivanjima nismo mogli saznati ime te dame. Također šef stanice Valentin Foque, pričao je kako ga je jedna u crno odjevena dama, koja je pripadala transportu zarobljenika, a predstavila se kao karmelićanka sestra Benedikta, zapitala ne nalazi li se možda na stanici netko iz obitelji Schwind iz Frankenthal-Mörcha. On joj je odgovorio, da se prije nekoliko minuta ovdje na peronu nalazio gospodin dekan Schwind. Na to mu je izručila mnogo pozdrava, s porukom da putuje za Poljsku.

Pola sata poslije toga naišla je sestra dekana, gđica Schwind, na stanicu, te joj je ovaj ispričao, da je upravo prošao jedan transportni vlak i kako je jedna dama izručila pozdrave obitelji Schwind.

Posljednji pozdrav primila je jedna sestra iz Freiburga, koja je u kolovozu 1942. primila olovkom pisanu ceduljicu s nekoliko riječi: »Pozdravi sa puta u Poljsku, Sestra Terezia Benedikta.«

Prije svega prijatelji i susestre drage zatočenice nadali su se da je ona još živa i da će se vratiti. Istinite i krive glasine iskrsavale su, a nitko ih nije mogao provjeriti, jer je tih godina strašnog bombardiranja svatko teško snosio i svoje vlastite teškoće. Na mahove se pričalo da je s. Terezija Benedikta u Auschwitzu, a onda opet da je u Theresienstadtu. Drugi su opet pričali, kako se dobrovoljno prijavila za Litzmannstadt, gdje će njegovati bolesnike. Konačno je jedna iz KZ otpuštena istražiteljka sv. Pisma tvrdila, da ju je vidjela u Ravensbrücku. Takve su vijesti podržavale nadu svakoga, tko se za nju bojao i molio.

U međuvremenu je i kölnski karmel snašla slična sudbina. Četiri godine bili su crkva i samostan izvrsno zaštićeni od brojnih zračnih napada i stajali su uporno iako često pogađani, bombama, ali bez vanjskih šteta, kao mirna oaza u pustinji ruina. Tada je došlo veče 30. listopada 1944. Jedan napad u trajanju od jednog sata pretvorio je Lindenthal u razvaline i pepeo. Također je i karmel potpuno uništen osim jedne podrumske prostorije, u kojoj su sestre moleći na koljenima očekivale sigurnu smrt. Ali Gospodin nije bio u potresu, koji je tresao temeljima, nije bio u buri zračnih mina, koje su pomele zgradu, niti u vatri, koja je sa svih strana na njih udarila. Izveo ih je nepovrijeđene s mjesta užasa — i gorućeg grada u tišinu širom otvorenog karmela u Weledenu kod Augsburga. Prekinuta je veza s karmelom u Echtu. Holandiju su zauzeli saveznici. Prije toga morale su sestre u Echtu pretrpjeti mnogo u obrambenim borbama njemačkih

trupa i napustile su svoj samostan za kratko vrijeme. Na sreću, prije toga su sredile pismenu ostavštinu s. Benedikte i pohranili je na sigurno mjesto. Tako je ostalo sve dobro skriveno, dok nisu morale napustiti Echt 6. siječnja 1945. zbog povratka trupa. One su njemačkim vojnim kolima otpremljene u Herkenbosch. Nakon nekoliko dana uspjelo je nekim sestrama da se vrate u Echt po neke stvari. Tada su ponijeli sa sobom i spise s. Benedikte u dvije vreće. »Htjele smo ih skloniti u podrum samostana, koji nas je primio«, pričala je sestra Antonija. »Ali to nije dozvolila glavarica zbog skučenog prostora. Tako su vreće ostale gore. Upitale smo u samostanu franjevaca, možemo li tamo skloniti. Na molbu nije bilo tri tjedna odgovora zbog žestoke kiše granata. U međuvremenu smo već dulje vremena bile protjerane iz Herkenboscha, a s. Pia, koja je ostala kod ranjene s. Franciske, ništa nije mogla postići. Svagdje je prijetila opasnost i pustošenje. Za vrijeme dok smo bili u Leinardu, mjesecima je bila prekinuta veza sa jugom. Bili smo nemoćni.«

Konačno u ožujku 1945. vratili su se nekim vojničkim kolima iz Leuventa u Echt s. Pia i s. Franciska s univerzitetskim profesorom, P. Hermannvan Bredom. O. F. M., direktorom Husserlovog arhiva i karmelskim priorom iz Geleena, te tražili rukopise. Kako ništa nisu našli, uputili su se po cičoj zimi dalje u Herkenbosch. Tamo su pretražili samostan, od kojeg su ostale još samo ruševine, i pronašli, isprljjani, pokidani i rasuti tričetvrtinski dio pismene ostvavštine, koja je kasnije povjerena Husserlovom arhivu zbog rekonstrukcije i naučnog iskorištavanja. Godine 1945. kada se u zemlji donekle ponovo uveo mir pokušale su sestre uspostaviti vezu preko Crvenog križa sa Amerikom, te prije svega obavijestili gđu Biberstein u New Yorku o prisilnoj deportaciji njezinih sestara Roze i Edite. I predobro su oni tamo znali što takova vijest tamo znači, te su odmah pristupili istraživanju. Sve je bilo uzaludno. Niti generalat u Rimu, ni rodbina u Americi, ni samostani u Njemačkoj, Holandiji i Švicarskoj nisu ušli u trag nestalih. To više je bilješka »Oservatore

Romano«-a iznenadila sve zainteresirane, kada je 1947 objavio slijedeću vijest:

Od židovstva, k univerzitetu i u karmel.

Sestra Benedikta od Križa karmelićanka, bila je prije svoga redovničkog života, poznata kao Dr. Edith Stein u čitavoj Njemačkoj. Žena-filozof obratila se sa Židovstva katolicizmu.

S. Benedikta rođena je 1875. a 1945. ubijena je od ruku Nacista. U listopadu 1933. stupila je u Karmel u Lindenthalu kod Kölna. Zbog svoga porijekla prebacila se radi sigurnosti u Karmel Echta u Holandiji. Jedna njena glavarica tvrdi, da je bila poslušna kao sv. Terezija iz Lisieuxa.

2. kolovoza zaustavio se jedan nacistički automobil pred samostanom. Sestri Benedikti dao je pet minuta vremena da se spremi za odlazak. Tada je ovaj rok produljen na 10 minuta kao naročita olakšica. Zatim je odvedena zajedno sa svojom sestrom Rosom i drugim nepoznatim žrtvama.

Pri njenom odlasku u Njemačku dočekana je batinama, bačena u zatvor i tada ubijena, u plinskoj komori ili kako neki misle rušenjem u rudniku soli.«

Ova novinska bilješka unatoč očevidnoj zabludi objavljena je u svim katoličkim listovima s ove i one strane oceana. Nije se moglo utvrditi na kakvim temeljima počiva ovo saopćenje. Samo jedna zajamčena vijest stigla iz Echta u Köln. Jedan od dvojice muškaraca koji su bili odnijeli kovčeg u logor S. Benedikti i gđici Rozi, primio je 13. marta 1947. službeno pismo od Joodsen Raada iz Amsterdama, da se od transporta, kojim su obje sestre odvedene nitko nije vratio.

Pismeni upiti i molbe, koji su stizali u karmel u Kölnu — konvent se naime 27. studenoga 1945. vratio u Köln, gdje je osnovao svoj domicil u Junkers-

dorfu, kako bi sagradio ponovo crkvu i samostan Marije Mira od sedam brežuljaka, — umnožavali su se iz dana u dan. Na sve te upite moglo se odgovoriti samo sažetom biografijom velike karmelićanke, koja se od 1946. u stotinu tisuća primjeraka razaslala u svijet. Bila je to kao neizvjesno bačena udica, koja je donijela bogati plijen. Odgovor je bio bujica dopisa iz svih krajeva Njemačke i mnogih drugih krajeva. Pisci, ljudi različitih zvanja, različite starosti i obrazovnosti složili su se u tome, da je ona poštovanja vrijedna junakinja, svijetli primjer. U jednom od tih pisama bio je i rukopis s. Benedikte: »Ontološka struktura bića i njezina spoznajno-teorijska problematika.« To je zapis s predavanja, koje je s. Benedikta održala u Münsteru u zimskom semestru 1932/33. Prilikom njena stupanja u samostanu, poklonila je ovaj manuskript gospođi dr. Schweitzer. Osim toga vrijednog nalaza jedan je spomen listić izazvao još neočekivanije veze s jednim preživjelim svjedokom posljednjih patničkih dana s. Benedikte. U ožujku je 1947. saopćio gospodin profesor Dr. Max Budde pozivajući se na slučajno pronađenu sliku s Benedikte, da je njegov prijatelj, generalni direktor Dr. Lenig bio zatočen u istom logoru, i u isto vrijeme i kao jedini zarobljenik pobjegao, jer je kao vođa pokreta protiv Trećeg carstva bio pomagan izvana. Ovaj zatvor u Amersfoortu bio mu je treći od »dolaska sile na vlast«.

Možda bi nam on nešto pobliže mogao reći o sudbini s. Benedikte. Na upitni list, koji je kölnski Karmel razaslao na sve strane stiglo je 27. ožujka 1947. i ovo pismo Dra Leniga:

»Časna majko priorice,
Na molbu svog dragog i poštovanog prijatelja gospodina prof. Max Buddea imam čast, da vam saopćim slijedeće:

Neprestano su kružila žestoka i posve opravdana pastirska pisma nadbiskupa i biskupa u Nizozemskoj protiv nacionalsocijalizma. Opasnost, koja je prijetila

katolicima koji su se protivili političkom idealu novog velikonjemačkog pogleda na svijet, bila mi je već odavno poznata... No, ja se moram ograničiti samo na ono što zanima karmel »Marija od Mira«: Sestra Teresia Benedikta, koja se u logoru zvala Edita Stein, stigla je 2. kolovoza 1942. u tzv. prolazni logor Amersfoort, ako se ne varam u baraku br. 9. Te su nedjelje njemački krvnici uhvatili sve katolike židovskog porijekla što je učinjeno kao odgovor na pastirsko pismo, koje se prethodne nedjelje pročitalo u svim crkvama, zatim ih odveli u Amersfoort, gdje su bili sakupljeni da bi ih odande odveli u plinske komore i krematorije... Kada je njena sestra, zajedno sa 300 žena, djece i muškaraca otjerana iza bodljikave žice, morali su ti ljudi stojeći satima, gledati kao za dobrodošlicu kako kažnjavaju neke ljude (čini mi se da je jedan od izgladnjelih krivaca »ukrao« bačeni suhi komad kruha), koji su već dva ili tri dana stajali. To jest ostatak je stajao, jedan dio je već popadao i najrazličitije su ih maltretirali da bi se ponovo podigli na noge. Među onima koji su još stajali, opazio sam nepokolebljivog protivnika Trećeg carstva Dr. Lazarusa... Ja svakako ne želim zaboraviti i tada je čitav dan protekao u tučnjavi i gurnjavi, ali to je ipak bilo podnošljivo. Strašniji je bio položaj u kojem su se našle žene... Upravo u tom momentu zauzela se hrabro za njih Edita Stein. Vrijedno je spomenuti da su odjednom bili svi oni otpušteni, koji su zabunom bili dovedeni, dakle protestanti, Grci i pravoslavne vjere. Dirljivo je bilo kada su se vjernici, saznavši da u logoru ima i svećenika, smjesta odrekli svojih siromašnih zaliha, cigareta, u njihovu korist, novaca iako im sve to ni zašto drugo nije služilo osim za udobrovoljenje svojih mučitelja i tako produživalo nadu o danu osolobođenja od muka.

Neki od novih noćnih transporta — majke su dapače smjele ponijeti dječja kolica za dojenčad sve do vagona za prtljagu koji je nažalost stalno stajao na mjestu — dolazili su u uništavajuće logore u Drenti drugi su išli direktno za Auschwitz. O nikome više

nikada ništa nisam čuo. Tu je bila i jedna redovnica koju je tražio švicarski konzulat, a svejedno je bila otrovana plinom. Ističem, da su svi nizozemski samostani dali sve od sebe kako bi olakšali patnje svojim sestrama i braći. Ja sam tada odmah, djelomično iz ličnih pobuda, a djelimice na molbu nekih samostana, među kojima je bio i onaj u Echtu, počeo da tragam za iščezlima. Svagdje su mi nastojali izići u susret. Ni o kojoj redovnici ili redovniku, ni o kom čovjeku ili ženi, niti o starcu ili djetetu nisam više saznao, osim da su u nekoliko tjedana završili svoj zemaljski život.

Među prvima, koje su odveli u noćnim satima, bila je Vaša pokojna redovnica Edita Stein. Kao svi išla je spremna u sigurnu smrt tijela, uvjerena da će ustati na vječni život. Nisam potpuno siguran, koji je bio datum transporta, da li 4. ili 5. kolovoza. Njoj i svim žrtvama njemačke rase, neka bude milostiv Bog, neka im udijeli svoj vječni pokoj i neka im svijetli njegovo vječno svjetlo! Amen!

S poštovanjem Vas pozdravljajući

»Lenig«.

Ovo strašno prikazivanje pobudilo je u kölnskom karmelu sumnju u ispravnost navedenih činjenica u objavljenoj biografiji. Sestre također nisu znale smiju li se osloniti na svjedočanstvo gospodin Lenigova izvještaja o smrti s. Benedikte. Na njihove sumnje odgovorio je Dr. Lenig 8. travnja 1947: »Ovi podaci na posmrtnici slažu se s ljudskim predviđanjima. Transport žrtava prošao je sigurno kroz Schifferstadt. Poznato nam je od drugih transporata, da su nesretnici slučajno sreli svoje poznanike pa je prema tome postojala mogućnost, da je pokojnica bila viđena ili čak s nekim razgovarala. Sigurno je da je umrla u Auschwitzu, te da nije bila ubijena u Holandiji«.

O ovoj vijesti o smrti s. Benedikte javljeno je generalatu reda u Rimu. Odatle se žalosna vijest proširila u sve ostale samostane toga reda, kako bi se u

svakom od njih održale uobičajene sv. Mise prikazivane Bogu za svakog pokojnika.

Tako su u malom oratoriju junkersdorfskog karmela pjevale susestre s. Benedinkte requiem za nju. Nitko nije bio prisutan osim konventa. Prava žalost nije se pojavila. Niti je neko ogorčenje mutilo sv. bol i opravdan gnjev, koji je izazivala pomisao na nepravdu, koja je načinjena dragoj pokojnici. Opet je bio Uskrs, velika svetkovina njezine duše, koju je s Benedikta najviše volila od sviju blagdana crkvene godine. Sada je uskrsnom Jaganjcu pjevala svoj nebeski aleluja!

Na zemlji je sjetno odzvanjalo: »Libera me, Domine... dum veneris judicare saeculm per ignem...«

Jedna riječ sestre Benedikte, vrijedna te velike duše koja je bila dostojna sagledati vječno i beskonačno biće, čini nam se kao da zajedno s tim odzvanja:

»Nemojmo suditi, da nam se ne sudi.
Sve nas obmanjuje vanjski sjaj stvari.
Mi smo zaokupljeni zagonetkama ovoga svijeta,
Stvoritelj jedini poznaje istinu.«

POGOVOR

Dr. B. Badrov:

Postoji u čovjeku težnja za apsolutnim: težnja za apsolutnom istinom, apsolutnom dobrotom, apsolutnom ljepotom. Ta je težnja, u svojoj metafizičkoj dubini, težnja za apsolutnim Bićem — Bogom. U toj metafizičkoj težnji tajna je obraćenja. U njoj je i tajna obraćenja Edite Stein. Traženje istine na filozofskom području dovelo je Editu Stein do personificirane Istine — do Onoga, koji je rekao za sebe: »Ja sam Istina«. Od židovstva i nevjerstva došla je ona do kršćanstva, do potpune predanosti svoga bića Bogu u Karmelu i, konačno do mučeničke smrti u Oswiecimu. Od Husserlove fenomenologije ona se je uzdigla do metafizike sv. Tome, do svoje vlastite filozofije konačnog i vječnog Bitka i do uzvišene filozofije života, koju ona naziva »znanost križa«, scientia crucis.

Njezin život i njezina filozofija jesu u pravom smislu riječi: **Itinerarium mentis in Deum,** put i uspon duše k Bogu. Pokušat ćemo iznijeti sve etape ovoga puta i uspona Edite Stein k Bogu.

ŽIVOTNI PUT EDITE STEIN

Edita Stein rodila se je 12. listopada 1891. od židovskih roditelja u Breslavu. U ranom djetinjstvu izgubila je oca. Njezina majka, konzervativna Židovka, odgojila je svoju kćerku u strogim tradicijama židovske religije, ali Edita je već u trinaestoj godini izgubila vjeru. Godine 1911. počela je slušati predavanja iz germanistike i filozofije na univerzi svoga rodnog mjesta, ali posebno ju je zanimala filozofija: u njoj je mislila naći istinu, za kojom je svom dušom čeznula. Godine 1913. prešla je na univerzu u Göttingen, da sluša Husserla, začetnika fenomenologije. Tu se je upoznala i s filozofijom Maxa Schelera, koji je također pripadao krugu fenomenologa. Scheler se je tada zanosio za katoličke ideje, koje su za Editu bile potpuno novi svijet. Ona sama veli: »To je bio moj prvi kontakt s tim meni dotad potpuno nepoznatim svijetom. On me još nije doveo do vjere. Ali on mi je otvorio područje fenomena, pokraj kojih nisam mogla slijepo prolaziti... Ograde racionalističkih predrasuda, u kojima sam bila odrasla, a da sama nisam znala, padoše, i svijet vjere stade iznenada preda me. Ljudi, s kojima sam dnevno bila u dodiru, na koje sam s udivljenjem gledala, živjeli su u tom svijetu. On je morao biti vrijedan barem, da se ozbiljno o njemu razmisli« (TR, 50).

U kolovozu 1916. položila je Edita doktorski ispit iz filozofije **summa cum laude**, i iste godine u listopadu postala je Husserlova asistentica na univerzi u Freiburgu. Tu se je upoznala s Husserlovom učenicom Hedwig Conrad--Martius. Kod nje je često provodila jedan dio svojih praznika. Tako i ljeti 1921. godine. Jedne večeri, kad je bila sama, uzela je iz prijateljičine biblioteke **Život sv. Tereze Avilske.** »Počela sam čitati — veli ona — bila sam odmah očarana i nisam prestala, dok nisam došla do kraja. Kad sam zatvorila knjigu, rekla sam sama sebi: »To je istina« (TR, 68).

Što je moglo očarati Editu u autobiografiji sv. Tereze Avilske? Ona sama nije davala izjave o motivima svoje konverzije. Psihološki mi tu konverziju možemo shvatiti na slijedeći način. Težnja za istinom, u kojoj je bilo koncentrirano biće Edite Stein, nije mogla naći zadovoljenje u Husserlovoj filozofiji. Husserl sa svojom fenomenološkom redukcijom eliminira zapravo sve filozofske probleme i svodi filozofiju na analizu fenomena svijesti. Ta filozofija bez filozofske problematike, bez metafizike, nije mogla zadovoljiti težnju Edite Stein za apsolutnim. Husserlova filozofija dolazila je do parcijalnih, fragmentarnih istina na raznim područjima fenomenološkog istraživanja, ali to nije bila istina, koju je Edita tražila. A ono, što je ona tražila, sv. Tereza je našla: apsolutnu Istinu. To je bila, prema Terezinim riječima, »punina svih istina, sama Istina, Istina sama u sebi, bez početka i bez svršetka, dok sve druge istine vise o toj istini« (**Knjiga života,** gl. XL). To je bila dakle ne apstraktna nego osobna Istina, sam Krist, koji je rekao o sebi: »Ja sam Istina«.

Edita Stein zatvorila je **Knjigu života** sv. Terezije Avilske složila se s njom i rekla tiho: »To je istina«.

Sutradan kupila je Katolički katekizam i Rimski misal. Na Novu godinu 1922. primila je sv. krst i uzela ime Tereza — Hedviga. A ona je otišla u Breslau da saopći majci svoj prelaz na katoličku vjeru. Klekla je pred nju i rekla jednostavno »Majko, ja sam katol-

kinja«. Učinak tih riječi bio je potresan. Prelaz Editin na katoličku vjeru značio je za gospođu Stein najgore: otpad od vjere otaca, prekid sa svim tradicijama židovstva, duhovno otuđenje koje je neminovno imalo nastupiti između nje i njene kćeri. Ali poznavajući beskompromisni karakter Editin uvidjela je, da su svi prigovori, ljutnja ili proklinjanja uzaludna i, u apsolutnoj nemogućnosti da išta izmijeni na stvorenoj situaciji, prekrila je lice rukama i počela plakati. Plakala je i Edita. Nježno je ljubila svoju majku i žao joj je bilo da joj zadaje bol. Znala je, da će odsada ona i majka biti dva svijeta, koji se nikad neće moći razumjeti: tipični primjer sudbonosnog nesporazumijevanja između Crkve i Sinagoge, koje traje već dvadeset stoljeća, a koje u individualnim slučajevima dovodi do duboko tragičnih zapletaja. Ipak nije došlo do potpunog prekida između Edite i njezine majke. Jedna gospođa, koja je dobro bila poznata s obitelji Stein, tumači to ovako: »Ja sam osvjedočena, da je promjena, koja se dogodila s Editom i koja je kao nadnaravna sila odsijevala iz čitavog njezinog bića, morala razoružati i gospođu Stein. Kao bogobojazna žena osjećala je ona, a da to nije ni shvaćala, ono nešto sveto, što je izbijalo iz njezine kćerke, pa iako je njezina bol bila izvanredno velika, uviđala je jasno svoju nemoć da se bori protiv tajni milosti ...« (TR, 71).

Iza svoga obraćenja Edita Stein imala je samo jednu želju: po uzoru sv. Tereze posvetiti se potpuno Bogu u Karmelu. Ali je bila svjesna, da bi taj korak bio smrtni udarac za njezinu majku. A i njezin duhovni vođa, prelat Schwind, bio je mišljenja, da će Editine izvanredne duševne sposobnosti doći bolje do izražaja, ako ostane u svijetu i posveti se potpuno katoličkoj filozofiji. A jer je bilo potrebno, da Edita promjeni sredinu, u kojoj je dotad živjela, on joj preporuči profesorsko mjesto na djevojačkoj učteljskoj školi kod dominikanaca u Speyeru. Edita prihvati to mjesto. Tu je ostala osam godina živeći u samostanu dominikanki skromno i tiho kao redovnica. Iz pisma njezinih učenica vidi se, šta je ona značila za njih.

Jedna učenica piše: »Za nas je u onoj kritičnoj dobi ona bila već samim svojim držanjem uzor... Ona nas je samom svojom pojavom vodila... Kako široko srce imala je ona za sve, što je plemenito i lijepo...« (E K, 31). U drugom pismu čitamo ovaj pasus: »Bez mnogo riječi, samo svojom ličnošću i svim, što je iz nje izbijalo, ona mi je bila putokaz ne samo u mojim studijima, nego u čitavom mom normalnom uzdizanju (E K, 31).

U Speyeru upoznala se je Edita s njemačkim katoličkim filozofom Erichom Przywara. On joj preporuči čitanje djela sv. Tome Akvinskog i predloži joj, da pokuša prevesti na njemački jezik Tomino djelo **Quaestiones disputatae de veritate — Istraživanja o istini.**

Filozofija sv. Tome bila je za Editu jedan potpuno nepoznati svijet, ali svojom neobičnom inteligencijom i marljivošću ona je brzo ušla u tajnu te filozofije. U jednoj studiji: **Husserlova fenomenologija i filozofija sv. Tome** postavlja Edita paralelu između Husserlove filozofije i filozofije sv. Tome. Obadva filozofa — veli Edita — tjerala je neka unutrašnja težnja za filozofiranjem. Ali velika razlika između jednog i drugoga bila je ta, što je za Husserla postojao samo naravni razum, a za sv. Tomu i naravni i nadnaravni. Eliminiranjem nadnaravnog faktora iz misaonog svijeta moderni filozofi postavili su sami sebi neodržive granice; jer postoji spoznaja, koja obuhvaća čitavu istinu — to je božanska spoznaja, koju dobivamo vjerskom objavom. »Racionalno shvaćanje svijeta, tj. metafizika... može se steći samo naravnim i nadnaravnim razumom zajedno. Time, što su moderni filozofi izgubili shvaćanje za ovu činjenicu, tumači se opskurni karakter svake moderne metafizike i potpuno dosljedno averzija prema metafizici kod tolikih modernih mislilaca« (**Husserl - Festschrift**, 319). Katolički filozof, koji prihvaća nadnaravnu spozanju, ima tim samim i apsolutnu sigurnost, koja je potrebna kao polazna točka za fundiranje metafizike. Drugi moraju tu po-

laznu točku istom tražiti. »Zato je sasvim razumljivo, — veli Edita — da je u modernoj filozofiji kritika spoznaje morala postati temeljnom disciplinom, i da su veliki filozofi svoja istraživanja posvećivali uglavnom toj disciplini. Tako je bilo i s Husserlom« (**Husserl-Festschrift**, 322).

Edita Stein završuje svoju paralelu između Husserla i sv. Tome riječima: »Apsolutnu polaznu točku traži Husserl u imanentnosti svijesti, za Tomu je polazna točka vjera« (**Husserl - Festschrift**, 338).

U želji da bolje uđe u misaoni svijet sv. Tome, Edita se je dala na prevađanje Tominog djela **Quaestiones disputatae de veritate**. Prijevod je dovršen godine 1931. Edita je modernizirala sv. Tomu: uvodne misli kod svakog pitanja, razjašnjenja i tumačenja glavnih filozofskih problema terminologijom suvremene filozofije, uspoređivanje ideologije sv. Tome s idejnim svijetom Husserla, Heideggera i drugih suvremenih filozofa čine ovo klasično djelo kršćanske filozofije pristupačnim i modernom čitaocu. Zato je ovaj prijevod dokaz ne samo Editine erudicije, nego i njezina apostola — apostolata istine.

Taj apostolat istine vršila je Edita također držeći predavanja o važnijim kulturnim pitanjima na raznim mjestima: Freiburgu, Münchenu, Kölnu, Salzburgu, Pragu. Upadno je bilo, da je ona u svim svojim predavanjima isticala nadnaravni momenat. Kad su je jedanput kritizirali radi toga, ona je odgovorila, da je to za nju najvažnija stvar, a tema predavanja služi samo kao uvod.

Intenzivni znanstveni rad Editin nije se mogao složiti s njezinom nastavničkom službom u Speyeru, zato je napustila to mjesto i pimila se docenture na Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiju u Münsteru. Njezin život u Münsteru sastojao se samo iz rada i molitve. Jedna studentica piše o njoj: »Slušala sam Editu Stein zadnjeg semestra u Münsteru na

Njemačkom institutu za znastvenu pedagogiku. Predavala je o izgradnji ljudske osobe. Još je se vrlo dobro sjećam. Govorila je lagano i tiho, bez gesta, ali s velikom jasnoćom i oštrinom duha... Imala sam prigodu da je češće viđam u kapelici Marianuma (Internat »Colegium Marianum«, u kojem je Edita stanovala), svu kao utonulu u molitvu. Bio je duboki doživljaj vidjeti je tamo (T R, 113). Jedna njezina kolegica veli njoj: »Ona je daleko nadmašivala sve druge docente oštrinom svoga duha, opsegom svoga znanja, savršenom formom svoga izlaganja, sigurnošću svoga unutrašnjeg držanja... Nešto sveto u njezinom biću već je tada potpuno jasno dolazilo do izražaja« (T R, 114).

Ali Edita je samo godinu dana ostala u Münsteru. U siječnju 1933. Hitler je postao kancelar Reicha i odmah su počeli progoni protiv Židova. Novo zakonodavstvo isključivalo je sve nearijevce iz javnih službi. Zato je Edita morala napustiti docenturu u Münsteru. Zadnje predavanje održala je 25. veljače 1933.

I sad je bio problem: kako da uredi svoj budući život. Ona odluči da se posavjetuje sa svojim duhovnim vođom, opatom Walzerom u Beuronu. Zaustavila se je u Kölnu i uoči prvog petka posjetila je kapelicu karmelićanka, da se pomoli Bogu. Ona sama veli: »Govorila sam sa Spasiteljem i rekla sam mu, da znam, da je Njegov križ položen sada na židovski narod. Mnogi to nisu shvatili, ali koji su to shvatili, morali su ga uime svih dragovoljno na se primiti. Ja hoću da to učinim. On treba samo da mi pokaže kako... Kad je pobožnost bila pri kraju, imala sam unutrašnju sigurnost, da sam uslišana. Ali u čemu se je imalo sastojati nošenje križa, to još nisam znala« (T R, 117).

U ovim je riječima sadržana sva tajna njezinog kasnijeg života i mučeničke smrti. Svjesna teške sudbine, koja je čekala njezin narod, ona je dragovoljno htjela uzeti na se križ, koji su njezini sunarodnjaci morali protiv svoje volje nositi. Ona je htjela da bude žrtva za svoj narod. I jedamput sinu joj na pamet

misao, da je sad vrijeme da ostvari svoju davnu želju: da stupi u Karmel. »Već gotovo dvanaest godina bio je Karmel moj cilj: otkako mi je u ljetu 1921. Život naše svete majke Tereze došao u ruke i učinio kraj mom dugom traženju prave vjere. Kad sam na Novu godinu 1922. primila sveti krst, mislila sam, da je to samo priprava za stupanje u Red. Ali kada sam se nakon nekoliko mjeseci kasnije prvi put sastala sa svojom dragom majkom, bilo mi je jasno, da momentalno taj drugi udarac ona ne bi mogla podnijeti... On bi je ispunio ogorčenjem, za koje nisam mogla snositi odgovornosti. Morala sam strpljivo čekati... Ali to čekanje konačno mi je postalo preteško. Ja sam postala tuđinka u svijetu. Prije nego sam preuzela dužnost u Münsteru i iza prvog semestra molila sam urgentno za dozvolu da stupim u Red. Ta mi je bila uskraćena radi moje majke i radi aktivnosti, koju sam već nekoliko godina u katoličkom životu vršila. Ja sam se pokorila. Ali sada su sve zapreke bile srušene. Na 30. travnja bila je nedjelja Dobrog Pastira, slavila se je u Ludgerovoj crkvi svetkovina svetoga Ludgera. Kasno poslije podne otišla sam tamo i rekla samoj sebi: Ne ću otići, dok mi ne bude potpuno jasno, da li sad mogu stupiti u Karmel. Nakon završnog blagoslova imala sam pozitivan odgovor Dobroga Pastira« (T R, 119—120).

Edita je odmah poduzela korake za stupanje u Karmel. Oni su završeni s pozitivnim rezultatom: na svetkovinu sv. Tereze, 15. listopada, imala je stupiti kao postulatica u Karmel Köln Lidenthal.

Polovicom kolovoza došla je Edita u Breslau, da zadnje dane svoga života u svijetu provede kod svojih.

Kakvo zaprepaštenje bilo je za gospođu Stein, kad je saznala, da njezina kćerka ide u samostan. Ona se je već bila pomirila s činjenicom, da je Edita prešla na katoličku vjeru. Ali ovaj novi korak Editin bio je za nju neshvatljiv. Uviđala je, da se je netko stavio između nje i njezine kćerke, a taj netko bio je Krist:

onaj radi koga sada hoće da svojoj staroj majci zada smrtni udarac. Sva u očaju uzviknula je svojoj kćerki: »Zašto si ga upoznala? Ja neću ništa da reknem protiv njega. Ali zašto se je učinio Bogom?« (T R, 129). Edita je bespomoćno stajala pred očajnom majkom: dva svijeta, koji se nisu mogli razumjeti, a koje je Krist rastavljao. Edita kao da je slušala Njegove riječi: »Došao sam da rastavim sina od njegova oca i kćer od njezine majke...« Ona se je Njegovu pozivu morala odazvati...

Predzadnji dan Editin u roditeljskoj kući bio je 12. listopad. »Uvečer — veli ona — ostali smo moja majka i ja sami u sobi... Tada ona prekri lice rukama i poče plakati. Stajala sam iza njezinog naslonjača i uzela njezinu kao srebro bijelu glavu na svoja prsa. Tako smo ostali dugo, dok se je konačno dala nagovoriti, da ide spavati. Odvela sam je gore u sobu i pomogla joj kod svlačenja — prvi put u životu. Tada sam još sjedila na njezinom krevetu, dok me nije ona sama poslala da spavam. Naravno, ni jedna ni druga nismo te noći našle počinka« (HG, 149—150).

Rastanak, slijedećeg jutra, bio je težak i bolan. Gospođa Stein plakala je glasno, poljubila je svoju kćerku i rekla tiho: Vječni neka bude s tobom!« Znala je, da je taj rastanak s kćerkom rastanak zauvijek. Elza i Roza ispratile su svoju sestru na stanicu, a kad je vlak već odmakao, iscrpljena od uzbuđenja sjela je Edita na svoje mjesto i prekrila lice rukama. Pred njom su još lebdili dragi likovi njezine majke i sestara, ali to su već bile uspomene jedne periode njezina života, koja se je gubila u ponoru prošlosti, a pred njezinim očima otvarala se je divna perspektiva njezinog budućeg života posvećenog potpuno Bogu u Karmelu...

»Stupanje u Karmel bilo je za Editu Stein silazak s visine slavne životne karijere u dubine ništetnosti« (T R, 137). Mjesto rješavanja filozofskih problema

morala je Edita kao postulantica obavljati najobičnije kućne poslove, koji su joj ipak zadavali više muke nego studij kompliciranih distinkcija Husserlove fenomenologije ili Tomine metafizike. Mjesto kongenijalnih suradnika i suradnica, na visokim naučnim institutima, kretala se je ona sada u sredini sestara s prosječnom naobrazbom, koje nisu gledale u njoj visoko naobraženu naučnu radnicu, nego »malu postulanticu«, istina savjesnu i marljivu, ali do očaja sporu i nevještu, da uzme čestito iglu ili metlu u ruke.

Ali Edita je stupila u Karmel iz ljubavi prema Bogu, u kojem je upoznala prvi Princip i zadnji Cilj svega, i zato nijedna žrtva nije za nju bila teška. Ona se je svjesno odrekla svega, jer je htjela, da joj samo Bog bude dostatan. Radikalizam sv. Tereze Avilske: »Todo es nada, Dios solo basta« (Sve je ništa, samo je Bog dostatan) usvojila je i Edita. To je odgovaralo njezinu karakteru, a i karakteru njezine rase. »U Židovu leži radikalizam i ljubav za mučeništvo«, rekao je Husserl, kad je čuo, da je Edita stupila u Karmel.

Iza postulature od šest mjeseci, 15. travnja 1934., primila je Edita odijelo karmelskoga Reda i dobila novo ime: Teresia Benedicta a Cruce. Sva intelektualna elita Kölna i zastupnici svih Redova, mnogi sveučilišni profesori, zastupnice ženskih katoličkih organizacija, veliki broj bivših Editinih studentica i učenica prisustvovali su uzbudljivoj ceremoniji oblačenja.

Filozof Petar Wust, profesor u Müisteru, koji je prisustvovao ovoj svečanosti, opisao je u **Kölnische Volkszeitung** svoje dojmove: »Zadivljeni i kao omamljeni — veli on — pratili smo kod ove svečanosti oblačenja pojedine etape liturgijskog puta do one uzbudljive završne scene, kad je mlada novakinja, za vrijeme pjevanja Veni Creator Spiritus, svoje susestre po redu zagrlila, a onda, u njihovoj sredini, pošla lagano iz svijeta u kor kao sestra Benedikta... Dugo smo još stajali tu pred rešetkama klauzure i razmišljali o drugom i tako simboličnom putu, što ga je ova novakinja

prošla, od Husserla preko Tome dovle, da, dovle... A a tada nas ozbiljnost samostanskog pravila opomenu na definitivni oproštaj, i naši se putovi rastaviše oštro i neumoljivo — iz svijeta, — u svijet... (T R, 150).

Na Uskrs, 21. travnja, godinu dana iza oblačenja, položila je sestra Benedikta svoje prve zavjete. Kad ju je toga dana jedna mlada postulantica upitala naivno: »Kako Vam je sada pri duši?«, ona je dala ovaj misteriozni odgovor: »Kao zaručnica Janjeta«. Biti zaručnica Kristova — to je bilo savršeno ispunjenje čežnje njezinog ženskog bića: u ljubavi predati čitavo svoje biće, tijelo i dušu, ljubljenom biće — Bogu. Zato je i stupila u Karmel. I zato ta riječ »zaručnica Kristova« nije bila za nju samo prazna fraza, nego tajanstvena, ali prava stvarnost, koju je ona u svojoj duši duboko proživljavala. Ta stvarnost bila je: divna harmonija čežnje njezine ženske duše za ljubavlju i božanskom milosti, koja ju je izabrala za najvišu ljubav. I zato je u dubini svoga bića bila sretna. Ta je sreeća odsijevala i na njezinom licu. Jedna prijateljica, koja ju je nekoliko dana iza zavjetovanja posjetila, veli: »Nezaboravan mi je izražaj njezinog lica, koje je sjalo od sreće, i uopće njezin mladenački izgled u sedmici zavjetovanja. Mislim, da je izgledala dvadeset godina mlađa, i bila sam duboko ganuta njzinom srećom. Mora da je izvanredne milosti od Boga primila — kao sveci (T R, 168).

Ali izraz: »zaručnica Janjeta«, što ga je sestra Benedikta upotrijebila, da označi svoje duševno stanje, odaje njezinu spremnost za patnje i žrtve. Ona je htjela da bude slična svom zaručniku, koji je kao nevino janje uzeo sve grijehe svijeta na se i svojom mukom i smrću na križu dao zadovoljštinu Bogu za grešno čovječanstvo.

U jednom članku: **Uvrštenje žene u Corpus Christi Mysticum** ona veli, da je sposa Christi pomoćnica Kristova u Njegovu djelu otkupljenja. »Potpuna predanost čitavog njezinog bića i života jest život i djelovanje s Kristom, a to znači trpljenje i umiranje s Kristom,

umiranje onom strašnom smrću, iz koje izvire život milosti za čovječanstvo. I tako postaje život zaručnice Kristove nadnaravno materinstvo za čitavo otkupljeno čovječanstvo, bez obzira da li ona sama neposredno radi na spasenju duša ili samo svojim žrtvama proizvodi plodove milosti, o kojima ni ona sama, a možda nijedan čovjek ništa ne zna« (HG, 188—189).

Prvog svibnja 1938. položila je sestra Benedikta svečane zavjete. Obredi toga zavjetovanja simbolizirali su njezinu definitivnu i totalnu predanost Kristu: crni veo preko glave — simbol žrtve, vijenac bijelih ruža na glavi — simbol zaručnice Kristove, prostracija u obliku križa pred oltarom — simbol njezine mistične smrti svijetu i sebi. Odsada ona je postala definitivno zaručnica Raspetoga. Križ njezinog zaručnika postao je definitivno sastavni dio njezinog imena: Teresia Benedicta a Cruce. Ali njezin zaručnik htio je da je izjednači sa sobom, jer ljubav traži izjednačenje, a ako ga nema, ona ga stvara. On je htio da Njegova zaručnica ne nosi križ samo u imenu, nego, kao i On, na sebi. Sestra Benedikta nije trebala dugo čekati na to.

U Njemačkoj nastali su crni dani Hitlerove i nacističke tiranije. Tu tiraniju osjetili su napose Židovi. Početkom studenog val antisemitizma zapljusnu cijelu Njemačku: Židove počeše javno zlostavljati, ubijati, njihove radnje pljačkati, sinagoge paliti.

Kako su se te neshvatljive brutalnosti morale dojmiti sestre Benedikte, koja je toliko ljubila svoj narod. Kad je čula za njih, ona je bolno uskliknula: »To je sjena križa, koja pada na moj narod. O kad bi on to samo uvidio! To je ispunjenje prokletstva, što ga je moj narod na sebe izazvao. Kain se mora progoniti, ali jao, tko se dotakne Kaina. Jao, kad osveta Božja za ovo, što se na Židovima događa dođe na ovaj grad i na ovu zemlju!« (T R, 194—195).

Bilo je jasno, da je život sestre Benedikte bio u

opasnosti, a njezina prisutnost u samostanu opasna za druge sestre. Zato se je trebalo pobrinuti za njezin premještaj u neki samostan izvan Njemačke. Karmel u Echtu (Holandija) pokaza se pripravnim da primi sestru Benediktu. Na Silvestrovo 1938. oprostila se je sestra Benedikta teška srca sa sestrama u Kölnu i navečer istoga dana stigla u Echt. Bila je dosta raspoložena. »Potezi njezinog lica odavali su duboku ozbiljnost, koja se je osobito te večeri isticala, a koja se je tumačila njezinim bolnim rastankom s dragim Karmelom u Kölnu« (T R, 196).

Ali ta ozbiljnost sestre Benedikte dolazila je iz dubokog osvjedočenja, da je njezin rastanak s domovinom i s onima, koje je tamo morala ostaviti, početak patnja: križ, koji joj je Krist u svojoj tajanstvenoj ljubavi već rezervirao.

A ona je sama išla u susret križu. Tri mjeseca nakon svoga dolaska u Echt, napisala je ona svojoj poglavarici ovu molbu: »Draga majko, molim Vas za dozvolu, da se prikažem Srcu Isusovu kao žrtva za pravi mir: da se vlast Antikristova sruši, ako je moguće, bez novog svjetskog rata, i da se novi poredak mogne uspostaviti. Ja bih željela to još danas jer je već dvanaesti sat. Znam, da nisam ništa, ali Isus to hoće, i On će sigurno u ovim danima još mnoge druge na to pozvati. Nedjelja Muke, 26. III. 1939.« (T R, 223).

Sestra Benedikta stupila je u Karmel da živi životom potpune predanosti Bogu u ljubavi i svjesne žrtve za svoj narod. Ona je htjela, da sudbina njezinog naroda bude i njezina sudbina. Sada, kad je predviđala novi svjetski rat, ona se je htjela formalnim aktom prikazati Bogu kao žrtva za rušenje Antikristove vlasti, a uspostavu kraljevstva Kristova u svijetu. Za tom uspostavom kraljevstva Kristova u svijetu išao je i njezin znanstveni rad.

Iako je sestra Benedikta morala vršiti sve propise samostanskog dnevnog reda, ipak je ona našla vre-

mena, da se bavi i znanstvenim radom. Već u Karmelu Köln Lidenthal dovršila je ona opsežno filozofsko djelo **Konačni i vječni Bitak**, zatim neka manja djela: **Tereza od Isusa, Margareta Redi, Molitva Crkve, Božićna tajna.** Ova dva zadnja mala djela daju nam uvid u intimni duhovni život sestre Benedikte.

U prvom razvija ona misao, da je i privatna molitva, kao razgovor duše s Bogom, molitva Crkve. Molitva mora imati svoj uzor u Kristu. A Krist nije učestvovao samo u javnom bogoslužju, nego se je još češće u samoći molio Bogu. Iz najskrovitije dubine unutrašnjeg života uzdiže se molitva k Bogu. »U vječnoj šutnji intimnog Božanskog života stvorena je odluka o otkupljenju. U skrovitosti tihe nazaretske sobice došla je sila Duha Svetoga na Djevicu, udubljenu u samotnu molitvu, i imala za rezultat utjelovljenje Spasiteljevo. Okupljena oko Djevice u tihoj molitvi čekala je buduća Crkva na obećani dolazak Duha Svetoga..., a rezultat te molitve bio je: unutrašnje rasvijetljenje i poticaj za plodonosnu vanjsku aktivnost... U samotnoj molitvi čekao je Pavao odgovor Gospodina na svoje pitanje: Što hoćeš da činim?«. U samotnoj molitvi pripravljao se je Petar za poslanje poganima. I tako to ostaje kroz stoljeća. U tihom dijalogu Bogu posvećenih duša sa svojim Gospodinom pripravljaju se daleko vidljivi događaji povijesti Crkve, koji obnavljaju lice zemlje. Djevica, koja je svaku od Boga poslanu riječ čuvala u svom srcu, jest uzor onih pažljivih duša, u kojima velikosvećenička molitva Isusova uvijek ponovo oživljuje. I žene, koje su poput Nje zaboravile same sebe zadubljene u promatranje života i muke Kristove, birao je Gospodin rado kao svoje oruđe da izvrši velike stvari u Crkvi: svetu Brigitu, Katarinu Sijensku... Ko se Bogu bez rezerve preda, toga On bira kao oruđe da izgradi svoje kraljevstvo. Samo On zna, koliko je molitva svete Tereze i njezinih kćeri doprinijela tome, da očuva Španjolsku od vjerskog rascjepa, kakvu je moć ona razvila u oštrim vjerskim borbama u Francuskoj, u Njemačkoj« (HG, 169—170).

To, što sestra Benedikta govori o unutrašnjoj molitvi, nije samo objektivna istina, nego i njezin subjektivni doživljaj. Glavne odluke njezinog života stvorene su u časovima tihog dijaloga njezine duše s Bogom. Pa i čitav njezin život u Karmelu bio je tihi dijalog njezine duše s Bogom u molitvi. Ali ona je znala, da se u tom dijalogu odlučuje o sudbini duša i o sudbini svijeta. Zato nastavlja u svojoj raspravi o molitvi: »Stoga se ne može unutrašnja... molitva, kao subjektivna pobožnost, suprotstavljati liturgiji, kao objektivnoj molitvi Crkve. Svaka prava molitva jest molitva Crkve: po svakoj molitvi događa se nešto u Crkvi, i to je sama Crkva, koja se u njoj moli, jer to je Duh Sveti, koji u njoj živi, koji se u svakoj pojedinoj duši »moli za nas s neiskazanim uzdisajima«. Upravo to je prava molitva: jer nitko ne može reći: »Gospodine Isuse« osim u Duhu Svetom. Što bi bila molitva Crkve, ako ne predanost velikih ljubitelja Bogu, koji je Ljubav?« (HG, 171—172).

I u **Božićnoj tajni** iznosi sestra Benedikta, misli koje su samo odraz onoga, što je sama u dubini duše proživljavala. Krist je došao na svijet — veli ona— da bude jedno tajanstveno tijelo s nama. »Stavimo svoje ruke u ruke božanskog Djeteta, recimo naš »da« na Njegovo: Slijedi me!,.tada smo mi Njegovi, i put je slobodan, da Njegov božanski život može preći na nas. To je početak vječnog života u nama«.

Krist je došao na svijet, da i mi postanemo djeca Božja. »A biti dijete Božje znači: ići o ruci Božjoj, činiti Božju volju, a ne svoju vlastitu, sve brige i svu nadu staviti u Božju ruku, ne brinuti se više za se i za svoju budućnost. Na tom počiva sloboda i veselje djeteta Božjega«.

Sestra Benedikta dovodi u vezu božićnu tajnu s euharistijskom tajnom. Tko svaki dan prima euharistijsku hranu, u tome se svaki dan ostvaruje božićna tajna: utjelovljenje Logosa. A djelovanje božanske pri-

sutnosti jest, da i mi sve više postajemo božanski konformirajući se božanskom Gostu naše duše.

Božićna tajna i euharistijska tajna sugeriraju nam također i ideju žrtve. »Tko bi mogao s osjetljivim duhom i srcem prisustvovati svetoj žrtvi, a da sam ne bude prožet osjećajem za žrtvu i težnju da on sam i njegov mali osobni život bude potpuno apsorbiran velikim djelom Spasiteljevim«.

Taj osjećaj za žrtvu i potpunu apsorbinanost velikim spasiteljskim djelom na križu dolazi na posebni način do izražaja u glavnom djelu, što ga je sestra Benedikta napisala u Echtu, a to je **Znanost križa — Studija o Ivanu od Križa.**

Znanost križa jest znanost transformiranja naše ličnosti u sliku Raspetoga Spasitelja: »Duša jedno s Kristom, živeći Njegovim životom, ali samo u predanosti Raspetomu, samo iza kako je čitav kržni put s Njim prošla... (KW, 14).

Tko posjeduje ovu znanost, taj je za svijet mrtav, a svijet za njega. On raspinje svoju vlastitu narav životom mrtvenja i samoodricanja, a i sam se predaje razapinjanju primajući rado patnje, koje mu Bog šalje. »Što je savršenije ovo aktivno i pasivno razapinjanje, to će intimnije biti sjedinjenje s Raspetim, a tim bogatiji udio u božanskom životu« (KW, 27). Jer za tim se ide: »Križ nije sam sebi cilj. On se izdiže i pokazuje prema gore« (KW, 16).

Sestra Benedikta rezimira nauku sv. Ivana od Križa jednom rečenicom: »Naš cilj jest sjedinjenje s Bogom, naš put Raspeti Krist, identificiranje s Njim u razapinjanju za križ« (KW, 56). Ona citira ovu njegovu misao, koja je i njezina misao: »Ako se naš život ne sastoji u nasljedovanju Raspetoga, on nema nikakve vrijednosti« (KW, 247).

Ali nasljedovanje Raspetoga pretpostavlja ljubav prema Raspetomu, i zato sestra Benedikta veli za nau-

ku sv. Ivana od Križa (koju ona analizira minucioznom fenomenološkom analizom): »...čitava nauka sv. Ivana od Križa jest zapravo nauka ljubavi, uputa, kako duša može doći do toga da se transformira u Boga, koji je Ljubav. Sve ovisi o ljubavi, jer ćemo na koncu biti suđeni prema ljubavi. I čitav njegov život bio je život ljubavi...« (KW, 266).

I to je upravo što sestra Benedikta u ovoj studiji o sv. Ivanu od Križa hoće da istakne: jedinstvo života i nauke. Nauka sv. Ivana od Križa jest vjerni odraz njegova života, a njegov život ilustracija njegove nauke. A to je i karakteristični potez ličnosti sestre Benedikte. Njezin život bio je stalan uspon od konačnog do vječnog Bitka, a to je naslov i njezinog glavnog filozofskog djela: **Konačni i vječni Bitak — Pokušaj uspona do smisla bitka.** Njezina **Znanost križa** nije samo teoretska studija o sv. Ivanu od Križa, nego i povijest njezine duše, koja u misteriju križa vidi duboki i tajanstveni smisao: poljubac samoga Boga, koji se sagiba nad svoje stvorenje, da mu tim gestom ljubavi utisne pečat sličnosti sa Sinom svojim. Zadnji dio ove studije ostao je nedovršen: sestra Benedikta ga je dovršila svojim patnjama u koncentracionom logoru i mučeničkom smrću u Oswiecima. Zadnje poglavlje njezina života jest zadnje poglavlje **Znanosti križa.**

Nekoliko mjeseci nakon početka ratnih operacija Nijemci su okupirali Holandiju i počeli odmah s progonima Židova. Život sestre Benedikte bio je u opasnosti. Karmel u Echtu stupio je u pregovore s Karmelom Le Paquier u blizini Fribourga i sa švicarskim vlastima za premještaj sestre Benedikte u Švicarsku.

Čim je dobila pristanak Karmela Le Paquier, sestra Benedikta zatraži vizu za Švicarsku. Saopćeno joj je, da mora osobno doći u ured Gestapo-a u Maastricht. Kad je došla u ured, pozdravila je ona činovnike Gestapo-a ne s uobičajenim pozdravom: »Heil Hitler!«, nego s kršćanskim pozdravom: »Gelobt sei Jesus

Christus!« Na taj neočekivani pozdrav, lica činovnika Gestapo-a postala su glupa od zaprepašćenja. Sa stanovišta obične ljudske mudrosti ovaki nastup sestre Benedikte bio je nepametan jer se je morao shvatiti kao politički izazov, ali ona je sama kasnije izjavila svojoj glavarici, da je morala tako učiniti, jer joj je bilo jasno, »da se ovdje ne radi samo o politici, nego o iskonskoj borbi, između Krista i Lucifera« (T R, 208).

Mjeseci su prolazili, a sestra Benedikta još nije imala vize u svojim rukama. U tom očekivanju ona je nastavljala svoju studiju o sv. Ivanu od Križa. »Ja sam — piše ona jednoj sestri u Köln — tako zadubljena u sv. Ivana od Križa, da mi je sve drugo indiferentno« (T R, 211).

Međutim je položaj Židova u Holandiji postajao sve teži. Mjere, koje su se poduzimale proti njih, bile su tako nepravedne i brutalne, da je došlo do konflikta između nacističke vlasti u Holandiji i holandskog episkopata. Kad protest proti židovskih progona nije uspio, napisali su holandski biskupi pastirsko pismo, koje se je 26. srpnja 1942. pročitalo u svim crkvama Holandije. To pismo imalo je neočekivane i teške posljedice: 2. kolovoza izdata je naredba, da se svi nearijevski katolici u Holandiji uhapse.

Karmel u Echtu sve do poslije podne toga dana nije ništa znao za tu naredbu. U 5 sati poslije podne dođoše dva SS-časnika s nalogom, da sestra Stein mora za pet minuta napustiti samostan. Sva nastojanja, da se naredba o hapšenju izmijeni ostala su bezuspješna. Nakon pola sata sestra Benedikta (zajedno sa svojom sestrom Rozom, koja je kao trećoredica živjela u Karmelu Echt) izašla je iz samostana. Auto SS-časnika čekao je na ulici i odvezao sestre do mjesne komandanture u Roermund, zatim u Amersfoort i konačno u Westerbork, jedno malo mjesto u sjevernoj Holandiji, gdje se je nalazio koncentracioni logor s drugim žrtvama nacističkog nasilja.

Istom 5. kolovoza saznale su karmelićanke u Echtu za mjesto boravka sestre Benedikte. Toga dana stigao je brzojav od Židovskog vijeća u Westerborku s molbom, da se za sestre Stein pošalje toplo odijelo, pokrivači i lijekovi. Dva čovjeka iz Echta ponudiše se da odnesu te stvari u Westerbork. Oni su razgovarali sa sestrom Benediktom, koja je »tihim i mirnim glasom« davala podatke o svom putu i o svom životu u logoru, ali se nije tužila ni na koga i ni na što. Bila je sretna da i u logoru može nositi svoje redovničko odijelo i da ima cijeli dan vremena za molitvu.

I jedan drugi gospodin, koji je mogao razgovarati sa sestrom Benediktom, ističe njezin mir i sabranost. Njezine oproštajne riječi s njim bile su: »Što se god dogodi, ja sam na sve spremna. Isus je i ovdje među nama« (T R, 227).

Jedan židovski trgovac, Julius Marcan, koji je imao sreću da izbjegne deportaciji i smrti, priča o sestri Benedikti ovo: »Među zatvorenicima, koji su 5. kolovoza stigli u logor, upadala je u oči sestra Benedikta svojim velikim mirom i hladnokrvnošću. Očaj u logoru i uzbuđenje novih zatvorenika bilo je neopisivo. Sestra Benedikta išla je svuda tješeći, pomažući, umirujući kao anđeo. Mnoge majke, gotovo blizu ludila, nisu se već danima brinule za svoju djecu predavši se potpuno tupom očaju. Sestra Benedikta preuzela je odmah brigu za siromašne mališane, prala ih i češljala, brinula se za hranu i njegu. Dok je u logoru boravila, razvila je ona živu aktivnost ljubavi, tako da su se svi tome divili« (T R, 228).

Gospođa Bromberg, koja je sa svojim mužem i svojom djecom bila također u logoru Westerbork piše o sestri Benedikti: »Velika razlika između Edite Stein i drugih sestara bila je u njezinoj šutljivosti... Ona nije gotovo nikako govorila samo je pogledala često na svoju sestru Rozu s izrazom neizricive tuge... Mislim, da je predviđala što čeka i nju i druge ljude... Čitava njezina vanjština budila je u meni još

jednu misao, kad je u duhu pretstavim samoj sebi, kako sjedi u baraki — Pietà bez Krista« (T R, 256).

Ali ona nije bila bez Krista: Krist i Njegov križ bili su u njezinoj duši, kako svjedoči kratko pismo što ga je iz logora napisala sestrama u Echt: »Ja sam sa svim zadovoljna. Scientia Crucis može se steći samo, kad počnemo križ duboko osjećati. Ja sam bila o tom od prvog časa osvjedočena i od srca sam rekla: Ave Crux, spes unica«.

S tim riječima: Ave Crux, spes unica... pošla je ona u smrt. U noći od 6. na 7. kolovoza, oko tisuću katoličkih Židova otpremljeno je iz logora Westerbork prema istoku. Među njima bila je sestra Benedikta i njezina sestra Roza.

S puta napisala je jedan mali listić setri Adelgundis Jägerschmid u Freiburg: »Pozdrav s puta u Poljsku. Sestra Teresia Benedicta« (T R, 235).

I to je zadnja vijest. Za njezinu sudbinu, nije se ispočetka ništa znalo. Tek kasnije ustanovljeno je, da je, zajedno sa svojom sestrom Rozom i s cijelim transportom, našla smrt u krematoriju u Oswiecimu (Auschwitz). To je bilo 9. kolovoza 1942.

Koji je smisao ovog besmislenog umorstva sestre Tereze Benedikte? U **»Konačnom i vječnom Bitku«** ona je napisala ove riječi: »Imam duboko osvjedočenje, da — kad se gleda iz Božje perspektive — nema slučaja, da je cijeli moj život u svim pojedinostima u planu Božje providnosti od vječnosti zacrtan, i da je on pred Božjim okom, koje sve vidi, jedna harmonijski povezana cjelina, u kojoj svaka pojedinost ima svoj smisao. I tada počinjem da se veselim svijetlu slave, u kojem će i meni ta povezanost i taj smisao biti otkriveni« (E S, 110).

I mučenička smrt sestre Benedikte određena je od vječnosti u planu Božje providnosti i čini s njezi-

nim životom jednu harmoničnu cjelinu dajući mu najviši smisao: smisao žrtve. A i sestra Benedikta je htjela da svom životu dadne smisao žrtve. Koliko je ta žrtva efikasna, to je za nas misterij prekriven dubokim velom. Za sestru Benediktu, koja se nalazi u »svijetlu slave«, taj je veo sada otkriven. Kako neizrecivo veselje za nju na pomisao, da je njezin život bio savršeno ostvarenje onoga plana, što ga je Bog od vječnosti imao o njoj, i da žrtve njezina života i njezine mučeničke smrti imaju tajanstvenu efikasnost za rušenje. Luciferovog kraljevstva laži i mržnje, za uspostavljanje Kristovog kraljevstva istine i ljubavi na zemlji i za sretnu sudbinu tolikih duša u vječnosti.

FILOZOFIJA KONAČNOG I VJEČNOG BITKA

Duboki uvid u ličnost Edite Stein daje nam i njezino glavno filozofsko djelo: **Konačni i vječni Bitak.** Kao što je njezin duhovni život bio sav koncentriran u Bogu, tako je i njezino :filozofsko istraživanje nalazilo u svemu sliku Božju, otkrivalo u Bogu smisao svih stvorenih bića i spontano se uzdizalo od konačnog i vremenskog do beskonačnog i vječnog Bitka.

Polazna točka filozofije za Editu Stein — kao i za sv. Augustina, Descartesa i Husserla — jest naš vlastiti bitak. Ona ističe bitno **fluentni** karakter toga bitka: on je akualni i potencijalni bitak, neprestani prijelaz iz potencijalnosti u aktualnost, iz mogućnosti u stvarnost. Ali potencijalnost nije čista logička mogućnost, nego realni modalitet bitka a i aktualnost, nije čista aktualnost, nego sinteza aktualnog i potencijalnog bitka.

Prijelaz iz potencijalnosti u aktualnost pretpostavlja vremensku sukcesiju. I zato je naš bitak bitno **vremenski** bitak: on je neprestani tijek (»existentielle Urbewegung«) iz prošlosti preko punktualne sadašnjosti u budućnost, neprestano nastajanje i prestajanje, bitak i nebitak. Biće, koje vremenski egzistira, ne posjeduje svoj bitak, nego ga neprestano nanovo

dobiva. Ono je »postavljeno u egzistenciju« svaki se čas svoga sukcesivnog trajanja nalazi pred ponorom ništavila i zato svaki čas treba da ga netko podržaje u egzistenciji.

Vremenski bitak je **konačni** bitak: on počinje i prestaje biti. To je jedan smisao konačnosti. A drugi je: **konačno je ono, što jest, nešto, ali nije sve.**

Bitak, koji stalno prelazi iz potencijalnosti u aktualnost; koji u sukcesivnim momentima mora dolaziti do svog bitka; koji ne posjeduje svoj bitak, nego ga dobiva kao dar nečije dobrote; koji ima nešto od bitka, a ne sav bitak; i konačno, koji može prestati biti — to nije pravi bitak.

I zato se naša misao ne može zaustaviti na tako nesavršenom bitku: ona nužno dolazi do ideje pravog bitka, koji ne prelazi iz potencijalnosti u aktualnost, nego je čista aktualnost; koji ne treba vremena da dođe do svog bitka, nego je u posjedu bitka, gospodar bitka, štaviše sami bitak, totalitet bitka, i zato vječni, beskonačni bitak — Bog.

Religijskom objavom, a i filozofskom spoznajom dolazimo do toga, da princip i začetnik konačnog bitka može biti samo ono Biće, koje ne dobiva bitak, nego ga ima po svojoj esenciji; Biće, koje ne može biti i ne biti, nego koje nužno jest; Biće, koje nije mješavina bitka i nebitka, nego pravi bitak i zato jedino uporište i temelj našeg fluentnog i labilnog bitka. A to je biće Bog.

Tvrdeći da je naše ja »postavljeno u egzistenciju« ili, kako Heidegger veli, »bačeno u egzistenciju«, Edita Stein svijesno se distancira od Heideggerove egzistencijalne filozofije, jer Heideggerov izraz »bačenosti« ima, kako ona veli, značenje »da se čovjek nalazi u egzistenciji, a da ne zna, kako je u nju došao..., i da ne treba ni očekivati razjašnjenje o svom porijeklu. Ali tim pitanje o porijeklu nije uklonjeno iz svijeta.

Možemo pokušati da to pitanje nasilno ušutkamo ili da ga kao besmisleno odbacimo, ali iz osobitosti ljudskog bitka ono se neodoljivo uvijek nameće nanovo i traži, da se ovaj bitak, koji nema u sebi razloga svoje egzistencije, obrazloži bitkom, koji ima razlog svoje eegzistencije u sebi, traži nekoga koji »bačeno baca«. A tim se bačenost otkriva kao stvorenost« (E S, 52).

Iznad sfere realnog konačnog i beskonačnog Bitka postoji jedna vrsta bitka, koju Edita Stein naziva fenomenološkim izrazom **bitnost** (Wesenheit).

U našem duševnom životu postoje psihički doživljaji (Erlebnis-Einheiten), koji nastaju i nestaju, ali u tim doživljajima nešto je ostvareno što ne nastaje i ne prolazi, a to su bitnosti (Erlebnis-Wesenheiten). Moje veselje, na primjer, što ga upravo osjećam, dolazi i prolazi, ali veselje kao takvo ne dolazi i ne prolazi. Ono nije moje ili tvoje, nije sada ili poslije, ne traje dulje ili kraće vrijeme, nije u vremenu ni u prostoru. Ali u svakom konkretnom doživljaju veselja bitnost je veselja ostvarena. Bitnost veselja je uvjet svakog konkretnog doživljaja veselja. »Naš psihički život bio bi nerazmrsivi kaos, u kojem se ništa ne bi moglo razlikovati, kad se bitnosti ne bi u njemu ostvarivale. Po njima dolazi jedinstvo i raznolikost, ustrojstvo i red, smisao i shvatljivost... (E S, 64).

Ne smije se zamijeniti bitnost bit i pojam. Bit (Wesen, esencija) pripada predmetu: ona je ono, po čemu predmet postaje shvatljiv, a bitnost je u odnošaju prema predmetu nešto samostalno, neovisno o njemu, izvan njega. Pojam formiramo ističući oznake nekoga predmeta, a bitnosti ne formiramo, nego ih nalazimo već ostvarene. »Ali ostvarenje bitnosti — veli Edita Stein — ne znači da se ona ostvaruje, nego da se nešto ostvaruje, što joj odgovara. Mogućnost realnog bitka ima temelj u njezinom bitku« (E S, 66).

Kakav je to bitak? To je nevremenski, nepromje-

njivi bitak, ali ne neki svijet poput Platonovih ideja: »To je sami vječni Bitak, koji u samom sebi oblikuje vječne forme, prema kojima On u vremenu i s vremenom stvara svijet« (E S, 123).

Edita Stein dovodi u vezu ovu fenomenološku nauku o bitnostima s teološkom naukom o Logosu: bitnosti su prototipi realnih stvari u božanskom Logosu. »U početku bio je Logos... Sve su stvari po Njemu postale« (Iv, 1, 1-3). »On je prije svih stvari i sve stvari subzistiraju u Njemu« (Kol. 1, 17). Pod subzistiranjem stvari u božanskom Logosu ne misli se njihov realni bitak, nego njihov **»bitnosni bitak«** (»wesenhafes Sein«): »... smisao stvari ima svoje porijeklo u božanskom Logosu« (E S, 110).

Bitnosti konstatiramo ne samo na području naših unutrašnjih doživljaja, nego i u vanjskom svijetu osjetnih predmeta. Aristotel i skolastični filozofi tumače narav materijalnih bića svojom naukom o materiji i formi (hilemorfizam). Edita Stein razlikuje **čistu formu** i **bitnu formu.** Čiste forme — to su bitnosti. Svako materijalno biće jest utjelovljenje neke bitnosti, neke čiste forme. Bitne forme omogućuju to ostvarenje. Stvari su više ili manje vjerne slike čistih forma, a čiste forme praslike, prototipi, prema kojima se stvari ostvaruju. Postoji sklad, harmonija između ova dva svijeta, jer obadva imaju svoje porijeklo u istoj božanskoj stvarnosti. »Uključene u jedinstvo božanskog Logosa, čiste forme postaju prototipi stvari u božanskom Duhu, koji daje egzistenciju stvarima i njima imanetnim formama. I tako se može govoriti o bitku stvari u Bogu... Kauzalnost vječnih prototipa jest sama stvaralačka i providencijalna aktivnost Božja, njihova stvarnost sama božanska stvarnost ili nadstvarnost« (E S, 217).

Između čiste i bitne forme postoji uska veza. Platonička i aristotelička nauka o formama ne može nas zadovoljiti, jer Aristotel više ističe jednu, a Plato drugu formu. A to je zato, jer i Aristotel i Plato nisu

mogli doći do ideje svaranja i nastavljanja stvaralačkog čina u božanskom udružavanju i upravljanju stvarnog svijeta.

Protiv Aristotelove nauke o materiji i formi veli Edita Stein: »Mišljenje o nestvorenoj i neprolaznoj pramateriji temelji se na pretpostavci, da iz ništa ne može ništa nastati, i da nešto, što jest, ne može postati ništa. I jedno i drugo otpada ako priznamo, da postoji jedno beskonačno Biće, u čijoj moći stoji da nešto stvori iz ništa ili da nešto što jest uništi. Poteškoća, kako materija dolazi do forme i formirana materija do stvarne egzistencije, rješava se, ako ne postoji nikakva materija, koja bi imala — makar samo moguću — egzistenciju prije i neovisno o stvaralačkom »Neka bude«. A pitanje, kako ono, što je samo moguću — egzistenciju prije i neovisno o stvaraako i forma i materija i egzistencija nastaju stvaralačkim »Neka bude« (E S, 219).

Edita Stein kuša protumačiti, zašto su stvari samo više ili manje vjerne slike čistih forma, a nikad potpuno adekvatni odraz njihov. »Realno« zlato jest ili manje »čisto« zlato. Možemo si zamisliti mnogo sjajnije, mnogo »zlatnije« zlato nego sve zlato, koje poznajemo. Zlato kao čista forma jest ideal, komu se svako realno zlato, a i naša ideja zlata nastoji približiti, ali ga nikad ne može dosegnuti. **Stvari dakle zaostaju iza čistih forma, koje im odgovaraju.** Filozofski je razumljivo, da konačna bića ne mogu nikad doseguti beskonačne savršenosti božanskog Bića. Ona imaju određeni stupanj savršenosti, a ne svu savršenost. Ali osim ove bitne nesavršenosti, koja je uvjetovana metafizičkom strukturom stvorenih bića, nijedno konačno biće ne postiže ni najviši stupanj savršenosti, koji bi, apsolutno govoreći, moglo postići. To se filozofski ne može protumačiti. Edita Stein to tumači teološkom naukom o otpadu prvog čovjeka od Boga. Taj otpad, koji je razrušio harmoniju između Boga i čovjeka, odrazuje se kao disharmonija u čitavom materijalnom svijetu. Tako je i »sjaj zlata potamnio«

(Thren. 4, 1). Tako je došlo do disharmonije u samoj intimnoj naravi stvari. One su još uvijek »ogledalo božanske savršenosti, ali razbijeno ogledalo«. Postoji u njima nesklad između onoga, što bi trebale da budu i onoga, što su doista; nesklad između onoga, šta doista biva od njih. I tako nam istočni grijeh i kazna za grijeh daju ključ za razumijevanje opreke između ostvarene biti i stvari i njihove **čiste forme.**

Nauka o čistim formama kao prototipima stvari u božanskom Logosu tumači nam mnoge aspekte stvorenoga svijeta.

Na nepromjenljivom bitku istih forma temelji se svaka zakonitost, red i harmonija u svijetu.

Čiste forme su matafizički temelj shvatljivosti stvari, ali i njihove misterioznosti. Budući da stvari imaju svoj egzemplar u božanskom Logosu, one su principijelno shvatljive, ali su ujedno i ovijene velom tajanstvenosti, koji nam sakriva sve što je božansko, iako ga u glavnim linijama otkriva.

Nauka o čistim formama tumači nam simbolički karakter svih konačnih stvari. Sve je konačno simbol beskonačnog, sve materijalno i prostorno simbol duhovnog. To znači, da se bit materijalnih stvari ne iscrpljuje u njihovim prostornim oznakama: one ukazuju na nešto, što je iznad njih. »Tako nosi — veli Edita Stein — svaka stvar sa svojim bićem svoju tajnu u sebi i upravo tim ukazuje iznad same sebe. Kao što nam prolaznost i nestalnost konačnog bitka otkriva nužnost nekog vječnog Bitka, tako nesavršenost svih konačnih bića nužnost nekog beskonačnog savršenog Bića« (E S, 229).

U tom beskonačno savršenom Biću nema razlike između »bitnosnog« i realnog bitka: »Božji bitnosni bitak jest realni, štaviše najrealniji bitak: čisti Akt« (E S, 107). Ili drukčije izrečeno: u Bogu nema razlike između Njegove esencije i Njegove egzistencije. I odatle

nužnost egzistiranja božanskog Bića. »I zato — veli Edita Stein, — tradicionalno, na sv. Tomi bazirano, pobijanje ontološkog dokaza, da je on neopravdani prijelaz iz logičke sfere u ontološku«, nije uvjerljivo. Radi se o prijelazu iz esencije na egzistenciju, pa ako se taj prijelaz kod konačnih bića ne može dozvoliti, iz toga se ne može nikakav zaključak izvesti s obzirom na beskonačno Biće, jer upravo razlika u odnosu između esencije i egzistencije najjače razlikuje to Biće od svega konačnoga« (E S, 106).

I kod aposteriornih dokaza za egzistenciju Božju pravimo smjeli prijelaz, zapravo skok nad ponorom, koji rastavlja stvorena bića od Stvoritelja. »Koliko je nevjernika — pita Edita Stein — tomističkim dokazima postalo vjernicima? I ti su dokazi skok nad ponorom: vjernik se lako prebaci preko njega, nevjernik se zaustavi pred njim« (E S, 107).

Ako sva stvorena bića imaju svoju egzemplarnu sliku u Stvoritelju, onda ona moraju imati i neku sličnost sa svojim Stvoriteljem. I zato na temelju dublje spoznaje prvoga Bitka dobivamo novu i dublju spoznaju konačnoga bitka.

Bog je duhovno biće. A duhovno je ono, što ima u sebi potpuno koncentrirani bitak za razliku od materijalnog bitka, koji je prostorno rastavljen, tako da ni u jednoj točki nije čitav.

A druga bitna oznaka: duhovno biće, iako ostaje u sebi, ipak i izlazi iz sebe. Ono je usmjereno prema drugim stvarima i bićima da ih spozna, da im se komunicira ili da im se u ljubavi preda. Bog je najsavršenije ostvarenje duha. »U potpunoj samopredanosti božanskih osoba, u kojoj se svaka savršeno lišava svoga bića, a ipak ga savršeno zadržava, u kojoj je svaka potpuno u samoj sebi i potpuno u drugoj, imamo pred sobom duh u svom najčišćem i najsavršenijem ostvarenju« (E S, 333).

Duhovno biće je **osobno** biće. A bitne oznake osobe jesu razum i sloboda: »Osoba je svjesni i slobodni ja« (E S, 347). A svjesnost i sloboda najsavršenije su ostvarene kod Boga: svjesnost, jer je Bog potpuno proziran samom sebi; sloboda, jer je On ničim neograničeni gospodar svojih čina.

Sva druga duhovna bića jesu nesavršena slika božanskog duhovnog i osobnog Bića: kao **slika** slična Bogu, kao **nesavršena** u opreci prema Bogu.

Čovjek nije čisti duh: njegov duh vezan je za materiju. Ali i stvorenim čistim duhovima — po mišljenju Edite Stein — svojstvena je neka »duhovna« materija, po kojoj se bitno razlikuju od Boga, jer Bog isključuje svaku materiju. »Bog je — veli Edita Stein — beskonačna punina i savršena forma: **čista forma**, jer u Njemu nema ništa, što bi još **trebalo da se formira.** Sva druga bića jesu ograničena punina i formirana, ali ne do zadnjeg savršenstva formirana. I ta punina, koja je još sposobna i potrebna da se formira, jest **materija**, koja pripada samo konačnim realnim bićima. Ona je — uz ograničenost — ono što suprotstavlja stvorenje Stvoritelju kao nešto **posve drugo«** (E S, 384). Tu duhovnu materiju naziva Edita Stein »neodređenost«, koja se može odrediti« (»Bestimmbare Unbestimmtheit«, E S, 451) i identificira je s pasivnom potencijom, koju Duns Skot pripisuje svim konačnim bićima i naziva je također materijom.

Edita Stein vidi i u svakom čisto materijalnom bitku neki odraz božanskog Duha. Svaka materijalna stvar ili nosi u sebi svoju formu, koja je iznutra oblikuje ili je, kao ljudsko djelo, izvana oblikovana i svojom vanjskom formom ostvaruje neku ideju. Prema tome, sve je na neki način ispunjeno duhom.

Ali ona ide i dalje i otkriva u svim stvorenim bićima neku sliku presvetoga Trojstva.

Tajna presvetoga Trojstva jest tajna intimnoga

života Božjega. Bog je Duh, a aktivnost duhovnog bića očituje se u spoznaji i ljubavi. Bog spoznaje sama sebe od vječnosti i tom spoznajom proizvodi sliku, savršeni odraz samoga sebe, i to je druga osoba presvetoga Trojstva, Sin, Mudrost, ili Logos. Odnos između Oca i Sina jest odnos ljubavi, »a jer je ljubav nešto najslobodnije što postoji (Duns Scotus, De rerum principio), darivanje samoga sebe kao čin nekog autonomnog bića, t. j. osobe — a kad se radi o Bogu, čin osobe, koja nije i ne ljubi kao mi, nego je sama Ljubav ili čiji je bitak Ljubav — zato mora i sama božanska ljubav biti osoba: Ljubavi« (E S, 386).

Jer je božanska Mudrost od vječnosti predvidjela sva stvorena bića, zato je Logos, osobna Mudrost, prototip bitne strukture stvorenih bića. Jer je božanska stvaralačka Volja, Njegova Ljubav, koja daje egzistenciju i život, od vječnosti dala stvorovima moć, kojom razvijaju svoje biće, zato je Duh Sveti, kao osoba Života i Ljubavi, prototip svega života i djelovanja stvorenih bića i one duhovne iradijacije, koja je svojstvena i materijalnim stvarima. A jer je, konačno, subzistentnost svakog realnog bića slika Oca kao prvog, bezuvjetnog početka, to su sva stvorena bića izgrađena prema slici presvetoga Trojstva.

I anorganska tjelesa imaju trinitarnu strukturu: autonomno egzistiranje, »duhovni bitak« i unutrašnju sliku, kojom se održaju u svojoj egzistenciji. Pod »duhovnim bitkom« misli Edita Stein inteligibilni karakter, koji je svojstven i materiji. I materijalna tjelesa svojom vanjskom pojavom izriču neku ideju, postaju shvatljiva duhu, a tim izlaze iz samih sebe i imaju »duhovni bitak« (E S, 389).

Još izrazitiju sliku presvetoga Trojstva nalazimo u neosobnim živim bićima. Ona imaju veći stupanj subzistentnosti i zato istaknutiju sliku Oca. Ona sama ostvaruju ideju svoga bića, i zato su izrazitija slika Logosa. Ona nose u sebi moć formiranja svog vlasti-

tog bića i proizvađanja novih bića, i zato su izrazitija slika Duha svetoga. (E S, 390).

To vrijedi u još većem stupnju za čovjeka i za čisto duhovna bića. A jer čovjek i čisto duhovna bića imaju osobnu duhovnost, kojom se razlikuje od svih drugih stvorenih bića, zato su oni slika Božja i slika presvetog Trojstva u eminentnom značenju riječi.

Edita Stein govori napose o slici presvetoga Trojstva u čovjeku. Čovjek, kao duhovno biće, spoznaje i ljubi samoga sebe: duh, spoznaja i ljubav jest troje, a ipak jedno, i u tom je čovjek slika presvetoga Trojstva.

Drugu analogiju: pamćenje — razum — volja, koja potječe od sv. Augustina, interpretira Edita Stein kao tri različita smjera duhovnog života. Razumom i voljom izlazi duh iz samoga sebe, pamćenjem ostaje u samome sebi. Ta tri smjera jednog duhovnog života jesu slika presvetog Trojstva u nama.

Moderna psihologija rastavljajući duševni život na tri moći: mišljenje, čuvstvovanje, htijenje sugerira nam također misao o slici presvetog Trojstva u čovjeku (Theodor Haecker, Schöpfer und Schöpfung).

Uz ovu sličnost s presvetim Trojstvom, Edita Stein spominje još posebnu vezu čovjeka s utjelovljenim Logosom. Čovjek poradi »svoje vezanosti za materiju ima posebnu intimnu vezu s Onim, koji je sišao u dubinu ljudskog bitka — s utjelovljenim Logosom« (E S, 430).

Sv. Toma Akvinski vidi sliku Božju (imago Dei) samo u ljudskom duhu i u anđelima. Edita Stein veli: »Mi ga nismo mogli u tome slijediti, da su druga stvorenja samo trag Božji (vestigium Dei). Mi smo smatrali, da smo mogli pokazati neku sliku Božju u čitavom stvorenom svijetu« (E S, 427).

U okviru istraživanja slike Božje u stvorenim bićima iznosi Edita Stein i filozofiju ljudske osobe.

Čovjek je tjelesno — duševno — duhovno biće (i u tom analogia Trinitatis). Kao duhovno biće on je osoba, ali i tijelo pripada jedinstvu njegove osobe: on nije čisto duhovno, nego i tjelesno biće.

Ova trihotomija: tijelo — duša — duh ne smije se tako shvatiti, kao da je duša »neko treće carstvo« između druga dva, koja postoje bez nje i neovisno o njoj: u njoj se sastaju duhovnost i osjetnost, i to je upravo što razlikuje duhovnu dušu od osjetne duše i čistoga duha. »Čovjek nije ni životinja ni anđeo, jer je obadvoje u jednom. Njegova je tjelesnost i osjetnost drukčija nego što je tjelesnost i osjetnost životinje, a i njegova je duhovnost drukčija nego što je duhovnost anđela« (E S, 343).

Duša je i supstancijalna forma tijela i duh. I zato ima dvostruku zadaću: kao supstancijalna forma tijela, ona stanuje u njemu, oživljuje ga i izgrađuje, a kao duh, ona izlazi iz same sebe, stupa u kontakt sa svijetom stvari, osoba i događaja da primi od njih sebi konsupstancijalnu hranu za svoju izgradnju, svoje savršenstvo i svoje uzdizanje iznad same sebe.

Ovim razlikovanjem duše kao duha i duše kao forme tijela ne ruši se jedinstvo duše. »Tim se ne izriče — veli Edita Stein — jukstapozicija duha i duše u čovjeku. To je jedna duhovna duša, koja se razvija u više smjerova« (E S, 423).

Čovjek je **osobno**, t. j. razumno i slobodno biće. On je razumno biće, jer shvaća »zakonitost svog vlastitog bića«; on je slobodno biće, jer je »gospodar svojih čina jer iz sama sebe determinira svoj život« (E S, 347).

Ali i razum i sloboda kod čovjeka nisu savršeni. »Ljudski duh je sam sebi vidljiv, ali ne savršeno pro-

ziran; on može i druga bića rasvijetliti, ali ne potpuno penetrirati« (E S, 336). A sloboda ljudska samo je uvjetovana sloboda: »Nijedno stvoreno biće nije bezuvjetno slobodno. Bezuvjetno slobodan samo je Stvoritelj« (E S, 369).

U ovoj nesavršenoj slobodi stvorenih bića, a prema tome i čovjeka, krije se mogućnost moralnog zla. Tradicionalna definicija skolastičnih filozofa, prema kojima zlo nije neka pozitivna realnost, nego samo **nedostatak dobra,** ne zadovoljuje Editu Stein. Ona veli: »Zlo u strogom i pravom značenju riječi jest samo ono, što potječe iz slobode volje... Prirodni razum opire se tome, da zlo smatra kao nedostatak ili slabost, jer jasno osjeća, da mu u zlu neka aktivna moć stoji nasuprot. Ta moć jest moć slobodne duhovne osobe. Stvoreni duh nema te moći sam od sebe. Zato slobodna volja, pa i slobodna volja i najvišeg od svih anđela, nije nikakav samostalni zadnji princip bitka uz Boga. I on ne može proizvesti iz sebe nikakav bitak; i njemu je svojstvena ništetnost svega stvorenog u usporedbi sa Stvoriteljem. Ali on može svom djelovanju dati smjer, koji je u opreci s božanskom voljom. I upravo tako voljno djelovanje nekog stvorenog bića, koje je u opreci s božanskom voljom, jest ono, što nazivamo **zlo.** Kao voljno djelovanje ono je nešto realno, štaviše ono pripada najvišemu što postoji u području stvorenog bitka. Ali svojim smjerom ono je negativno, u opreci s bitkom... Mogućnost zla ima korijen u slobodi stvorenih duhova... Zlo kao izvrtanje volje stvorenog bića jest također bitak, ali proti vlastitoj prvotnoj naravi i smjeru bitka, u doslovnom smislu riječi **izvrnuti bitak«** (E S, 372—373).

Ali ako je u ljudskoj slobodi izvor zla, u njoj je i izvor dobra. Čovjek, jer je slobodan, može raspolagati sam sa sobom, izgrađivati sama sebe, davati smjer svom životu. Ta moć raspolaganja sa svojom vlastitom voljom jest velika tajna, pred kojom se i sam Bog zaustavlja.

Prema stupnjevima svijesti i slobode razlikuje Edita Stein periferni i dubinski sloj ljudske osobe. Čovjek može živjeti na periferiji svoga bića, a može živjeti i u dubokoj nutrini svoga bića. Samo onaj, koji živi koncentriran u najdubljoj nutrini svoga bića, jest »na putu do zadnje izgradnje i do savršenosti svoga bitka« (E S, 404). Samo on »živi punim životom i postiže visinu svega bitka« (E S, 402). »Iz najdublje nutrine dolazi i iradijacija vlastitog bića spontano duhovno izlaženje iz samoga sebe. Što čovjek koncentriranije živi u najdubljoj unutrašnjosti svoje duše, to je jače i tijelo njom impregnirano i upravo tim produhovljeno. Ovdje je pravo središte tjelesno-duševno-duhovnog bitka« (E S, 405).

U ovom najdubljem sloju našega bića jest tajna naše osobnosti, ono što nas bitno razlikuje od svakog drugog bića. Tu je, kad se radi o drugim osobama, ono nešto tajanstveno i zagonetno što nas i nehotice privlači ili odbija. Tu je tajna ljudskog bića, o kojoj naša ljubav nešto naslućuje, a u koju samo Bog može prodrijeti.

»Ima malo duša — veli Edita Stein — koje u svojoj unutrašnjosti žive; a još ih je manje, koje trajno u njoj i od nje žive« (KW, 141). Većina ljudi nije »kod kuće«, i postoji opasnost da se potpuno izgube ne dolazeći nikad k sebi.

A ipak »čovjek je pozvan da u svojoj najdubljoj nutrini živi... Ta najdublja nutrina njegova bića data mu je u ruke. On može s njom savršeno slobodno raspolagati, ali on ima i dužnost da je čuva kao dragocjeni dar, koji mu je povjeren... Sam Bog ju je izabrao sebi za mjesto stanovanja« (KW, 143). Ali Bog hoće da mu to mjesto damo kao slobodni poklon naše ljubavi. Bog je ljubav, i On hoće da se u ljubavi sjedini s nama. U tom sjedinjenju s Njim dolazi čovjek do »najvišeg savršenstva svoga bića, do one ljubavi, koja je ujedno spoznaja, predanost srca i slobodni čin... Prednost Bogu jest ujedno preda-

nost svom vlastitom ja, koje Bog ljubi, i svim stvorovima, napose svim duhovnim bićima, koja su sjedinjena s Bogom« (E S, 420).

Ljubav kao predanost svog vlastitog bića Bogu »otvara stvoreni duh za božanski život« (E S, 430), i zato konačno biće »u ljubavi postiže najvišu životnu puninu« (E S, 417).

I zato je ljubav kulminacija ljudske osobe.

To je, u glavnim linijama, filozofija Edite Stein. To je filozofija duboko religioznog duha, koji promatra sve stvari iz perspektive vječnosti.
To je kršćanska filozofija, jer rješava filozofske probleme u svjetlu kršćanskih misterija.

To je sinteza fenomenologije i skolastične filozofije suptilna i minuciozna analiza fenomena, a ujedno i njihovo metafizičko fundiranje.

Tri istine fundamentalne važnosti rezimiraju ovu filozofiju: Konačna bića imaju svoj izvor i svoj smisao samo u beskonačnom Biću — Bogu.

Čovjek, jer nosi božansku sliku u sebi, ne smije se gubiti u zemaljskim stvarima: njegov pogled mora biti upravljen k Bogu.

Bog je Ljubav. Sjedinjenje čovjeka s Bogom u ljubavi jest cilj, za koji je on stvoren.

Ove istine, koje su rezultat filozofskog istraživanja, bile su svjetlo, koje je rasvijetljavalo i životni put Edite Stein.

I zatvarajući njezinu knjigu o **Konačnom i vječnom Bitku** mi možemo samo ponoviti riječi, koje je ona izrekla zatvarajući **Knjigu života** sv. Tereze Avilske: »To je istina«.

SADRŽAJ